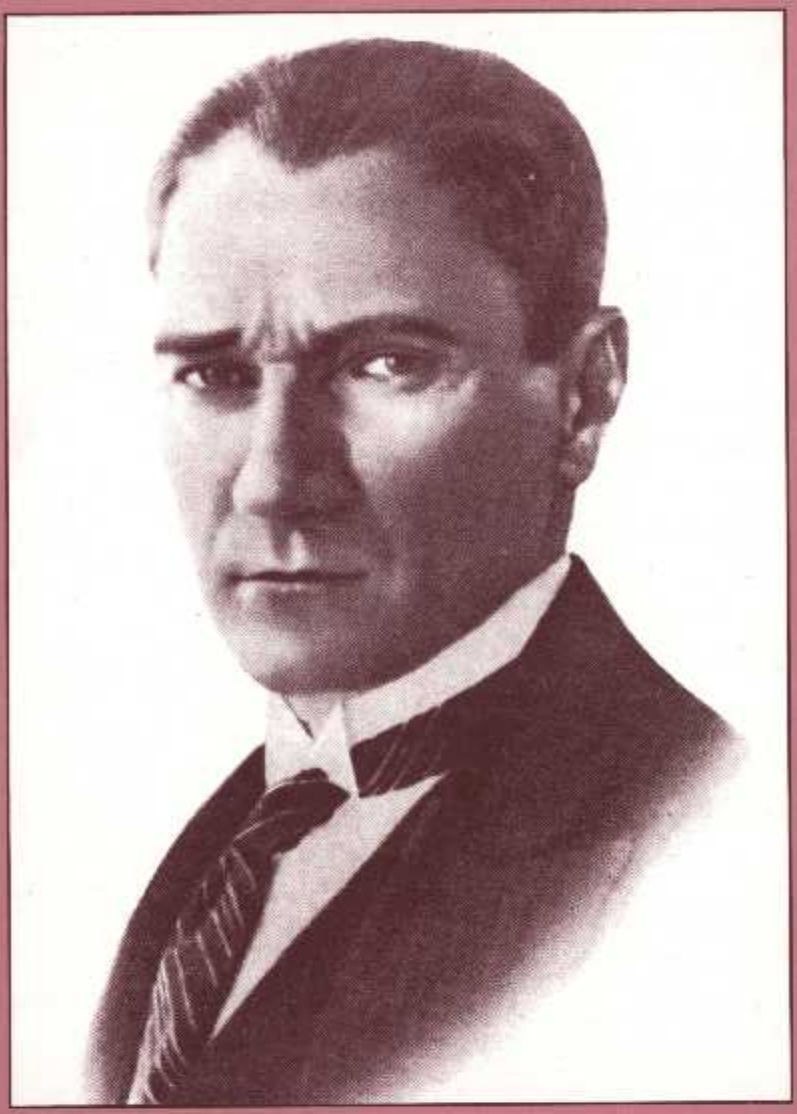
ATATÜRK KÜLTÜR,DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Cilt: IV July 1988 Sayı: 12

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR,DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Cilt: IV July 1988 Sayı: 12

İÇİNDEKİLER

Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak	: Millî Mücadele'de Yurt ve Dünya ..	517
Ord. Prof. Dr. Reşat Kaynar	: Atatürkçülükte Millileşme, Lâikleşme, Çağdaşlaşma (Medeniyetçilik) ..	521
E. Org. Necdet Öztorun	: Türk Milletinin En Medenî, Refah Seviyesi Yüksek Bir Millet Olarak Varlığını Yükseltmede Atatürkçülük (Bir Sistem Yaklaşımı)	527
Prof. Dr. Yüksel Ülken	: Atatürk'te Eğitim - Bilim ve Teknik	551
Prof. Dr. Neşet Çağatay	: Lâiklik ve Din İlişkileri	557
E. Korg. Cemal Enginsoy	: Atatürk Biyografisinden Sayfalar III	567
Prof. Dr. Ergün Aybars	: Millî Mücadele'de İngiliz Basını	603
Dr. Mehmet Önder	: Atatürk - Yahya Kemal Dostluğu	637
Prof. Dr. Tuncer Baykara	: Atatürk ve Seçim	645
E. Tuğg. Fahri Çeliker	: Atatürk'ün Yaşamından: Almanya Seyahati	651
Doç. Dr. Zeki Hafızoğulları	: Türk Hukuk Devrimi ve Lâiklik	665
Doç. Dr. Özkan İzgi	: Atatürk ve Millî Birlik	671
Nusret Baycan	: Türk İstiklâl Harbinde Şehit Düşen Subaylar	677
Yrd. Doç. Dr. Hülya Baykal	: Atatürkçü Çağdaşlaşma Yönünden Türkiye'nin Avrupa Topluluklarına Tam Üyeliği	741
Yrd. Doç. Dr. İhsan Güneş	: Millî Mücadele Dönemi Bütçeleri ...	763
Dr. Yaşar Akbıyık	: Güney Vilâyetlerimizin İşgalinin Türk Basınındaki Yankıları	783
Cemal Avcı	: Kayıplar (Şevket Rado)	793

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK TARİH KURUMU BASIM EVİ — ANKARA

1988

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT : IV TEMMUZ 1988 SAYI : 12

MİLLÎ MÜCADELE'DE YURT VE DÜNYA

Ord. Prof. Dr. SADİ IRMAK

Kaybedilmiş bir macera harbinden sonra, herşeyi elinden alınmış, fiilen parçalanmış ve daha fenası yetişmiş nesillerini kaybetmiş Türk toplumunun verdiği varlık mücadelesi, "Millî Mücadele" adıyla anılmakla beraber aslında bir cihan olayıdır. Nitekim bu asil ve kahraman mücadele cihan emperyalizmine kesin darbeyi indirmiş ve esir milletlere kurtuluş yolunu açmıştır. Bu muazzam tarih olayı iki büyük kudretin bir araya gelmesiyle gerçekleşmiştir. Büyük tecrübelere sahip kahraman bir millet ve görülmemiş bir azme sahip bir önder. Büyük önder Mustafa Kemal Samsun'a çıktığı zaman herhangi bir komutan veya herhangi bir lider değildi! Arkasında destanlanmış askeri ve sivil büyük zaferler vardı.

Bu asker, yenilmez ünvanını almış İngiliz ordusunu Çanakkale'de dize getirmişti. Bu zafer görülmemiş bir yiğitliğin, azmin ve bilginin eseriydi.

Zaferi gerçekleştirmiş olan büyük askerin tutumunu yine kendisinin verdiği bir emirle ifade etmek mümkündür: "Ben size taarruz etmeyi değil, ölmeyi emrediyorum." Bu, tarihte ilk defa verilmiş bir komuta idi ve yine ilk defa olarak bu komuta sevilerek, inanılarak yerine getiriliyordu.

Mustafa Kemal'in sivil ve siyasi alandaki tutumu da onun efsaneleşmiş şöhretinin temeli oluyordu. İttihatçılar hükümeti ele geçirince son derece tehlikeli tutumlar almışlardı. Bir yandan subaylar, ittihatçı ve itilafçı partilere kapılanıyorlar, bundan daha vahim olarak, devleti, mesuliyetsiz ve esrarlı bir grup idare ediyor ve hükümetler körü körüne bu emirleri yerine getiriyordu. Bu kuruluş "İttihat ve Terakki Genel Merkezi" idi. Nihayet Almanya'dan getirilen ve sözde subaylarımızı yetiştirecek olan as-

Levent Şahverdi Arşivi

keri heyet üyeleri genelkurmayımızın en gizli yerlerine yerleşmişlerdi. Böylece memleket bir feci maceraya sürükleniyordu. Nitekim az sonra bu macera gerçekleşmiş ve Türkiye cihan harbine katılmıştı. Mustafa Kemal, bütün bu tehlikelere karşı uyarma görevini zamanında yerine getirmişti. Fakat henüz çok gençti ve rütbesi yüksek olmadığı için onun tavsiyeleri yerine getirilmemişti. Ne var ki bu destanları Türk halkı öğrenmişti. Bu sayededir ki Samsun'a çıkan Mustafa Kemal, tam o günlerin istediği güvenilir adamdı ve bu güven bütün millete şamildi.

Türk Millî Mücadelesi ne zaman başlamıştır?

Bir bakıma 19 Mayıs 1919'da fiili olarak mücadeleye girişilmiştir. Diğer bir görüşte mücadelenin başlangıcı Erzurum veya Sivas Kongresi olarak alınabilir. Fakat aynı düşünce ile başlangıcı Amasya Genelgesi olarak da almak mümkündür. Çünkü bu genelgede mücadelenin yönü ve ilkesi açıkça ifade edilmişti: "Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." Mustafa Kemal bunu daha kesin bir ifadeyle şu formüle bağlamıştı:" Bu durum karşısında bir tek doğru karar vardı: Millet egemenliğine dayanan tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak." Böylece ya bağımsızlık ya ölüm.

Gün geçtikçe efsaneleşen bu büyük girişimin önderi olan Mustafa Kemal kararını "millî sır" ünvanı ile şöyle ifade ediyordu: "Ben milletin vicdanında ve geleceğinden hissettiğim büyük gelişme kabiliyetini bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş büyük topluma uygulatmak mecburiyetindeyim."

Nitekim o günlerde Şark Cephesi Komutanı Karabekir Paşa'ya çektiği telgrafta şöyle demektedir: "Genel durumumuzun almakta olduğu tehlikeler karşısında millete borçlu olduğumuz büyük vicdan görevini yakından ve ortak çalışma ile yerine getirmenin mümkün olacağı inancı ile bu son memuriyeti kabul ettim. Bir an önce sizinle buluşmak istiyorum."

Bu telgrafın tarihi 21 Mayıs 1919'dur. Yani Samsun'a ayak basışının 3. günü, 18 Haziran 1919'da Albay Cafer Tayyar Bey'e çektiği telgraf şöyledir: "Bağımsızlığımızı kazanıncaya kadar bütün milletle beraber fedakârca çalışacağıma mukaddesatım üzerine yemin ederim."

Daha sonra da Mustafa Kemal millî hareketlerde liderin rolünü anlatırken "Böyle hareketler ancak sarsılmaz bir azme sahip önder tarafından başarılabilir" diyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Millî Mücadelenin fiili tarihlerine bu işaretleri koyduktan sonra liderin kafasında ve vicdanında bu mücadelenin ne zaman başladığına da temas etmeliyiz. Atatürk daha 1909'da arkadaşlık ettiği Türkolog Manilov'a şunları söylüyor: Bu metin Avrupa basınında bu yakınlarda yayınlanmıştır. "Türkiye bir Cumhuriyet olacaktır. Padişahlık ve halifelik kaldırılacaktır. Milletin okuma-yazmasını güçleştiren Arap harfleri yerine Latin alfabesi konacaktır." Aynı beyanatta bu muazzam işi kendisinin başaracağını söylemiş ve şöyle demiştir: "Gün gelecek milletim bana güvenecek."

O günlerde halkımızın durumuna bir göz atalım. Bunu iki kelimeyle ifade edebiliriz. Herşeyi elinden alınmış bir toplumun muazzam öfkesi ve karşı koyma azmi. Halk bu başdöndürücü kararın ancak en sıkı bir dayanışmayla başarılabileceğini anlamıştı. Yarı aç kütleler son lokmalarını, son çamaşırlarını orduya veriyordu. Birçok yerde İstanbul, Trabzon ve Erzurum'dakine benzer müdafaa-i hukuk dernekleri kuruluyordu. Bir süre sonra bu derneklerin yardımcısı ve ilerde vatanı kurtaracak olan ordunun çekirdeği olarak "müzaheret alanları" kuruluyordu. Buralarda bir aydınlar stoku meydana getiren ve ordudan tahsis edilmiş subaylar, yedek subaylar ve lise talebeleri dahil aydınlar fahri olarak görev alıyorlardı. Öte taraftan muhafazakâr zihniyet taşıyan zümre özellikle halifeliği korumak için "muhafaza-i mukaddesat cemiyetleri", bazı yerlerde "barış ve selamet grupları" kuruluyordu. Gerçekçi ve tarihin en büyük zamanlamacısı Mustafa Kemal, bu durum karşısında itilafları önlemek ve millî gücü bir noktada yoğunlaştırmak için muhalif gruplarla polemiyi önlüyor ve hatta muhafazakârların zararını önlemek için "hedefinin halife ve padişah gibi kutsal tanınmış makamları ve yeni İstanbul'u kurtarmak olduğu" ifade ediyordu. Müdafaa-i hukuk dernekleri, Atatürk'ün himayesindeydi. Bu dernekler bir taraftan ordunun çekirdeğini kurarken bir taraftan da geleceğin devletinin temelini atıyordu. Bu devlet demokrasiye bağlanacaktı. Nitekim müdafaa-i hukuk dernekleri mahalli idarelere hâkim olmaya başlamışlardı. O kadar ki meselâ Konya'da İstanbul'un valisinin vazifeden kaçması üzerine kendi içinden bir zatı (Hadimli Vehbi Efendi) vali seçmişti. Böylece halk egemenliğinin daha Millî Mücadele esnasında ilk adımları atılıyordu. Böylece millî mücadeleci vatanı kurtarma yanında gelecek rejimin olanaklarını da yaratıyordu.

O dönemde (1919-1923) dünyanın durumu bir kararsızlık ve perişanlık olarak ifade edilebilir. İtilaf devletleri kazandıkları zaferin sarhoşluğu içinde gelecekten gafil yeni felaketlerin tohumlarını ekiyorlardı.

Mağlup Almanya'da 7 milyon insan işsizdir. İtalya'da bu durumda idi. Gençlik ümitsizdi. Müstemlekeler Türk modelinin tesiri altında kurtulma

Levent Şahverdi Arşivi

çarelerine bakıyorlardı. Fakat ümitleri kuvvetli değildi. Nitekim daha Erzurum Kongresi esnasında Şam'dan ve Bağdat'tan gelen heyetler kendi topraklarını koruyabilmek için Türkiye coğrafyası içine girmeyi talep ediyorlardı. Fakat bu talepler Atatürk tarafından reddediliyordu. Atatürk maceracılıktan uzaktı ve yalnız Türk milletini ve Türk toprağını kurtarmaya çalışıyordu. Fakat bu çalışmalar her millete cesaret veren örnekler olmuştu. Mustafa Kemal, 1933'de galip devletlerin yeni bir dünya faciasına sebep olmak üzere bulunduklarını açıkça dünyaya bildirmişti. Nitekim o günlerde Ankara'ya gelmiş olan Mac Arthur'a bir kehaneti andıran, fakat yüzde yüz gerçekleşen bu sözleri söylemişti: "Mağlup ettiğiniz devletlere, özellikle Almanya'ya çok yanlış tutum içindesiniz. Endişe ederim ki bu millet yaptığınız baskılara karşı başına maharetli bir demagog getirerek intikam hislerini uyandırsın ve dünyanın başına yeni bir macera açsın." Nitekim dediği aynen olmuştur. II. Cihan Harbi Almanya'ya yapılan baskı karşısında bu milletin milliyet duygularına aşırı bir hız vermiş ve demagoglara elverişli bir ortam hazırlamıştı. O günlerde bu gerçekten gafil itilaf devletleri mağlup, perişa ve yarı aç Almanya'da her hafta tazminat adıyla yeni milyarlar talep etmekteydiler. Nihayet demagog geldi ve dedi ki: "Mademki bu parayı verebiliyoruz, vermeyelim silah yapalım. Ve eski düşmanlarımızı yenelim" bu ses perişan milletlere mantıki gibi geldi. Böylece ikinci cihan faciasının tohumları ekildi. İşte böyle günlerde tarihi dersleri çok iyi değerlendiren M. Kemal milletlerarasında bir kader birliğinin varlığına işaret etmiş ve "Yurtta Barış, Cihanda Barış" demişti.

Yani barışın mevzii olarak gerçekleşmesi en açık olarak, bütün milletlerin huzura ermesiyle sağlanabilir.

Avrupa'nın bu büyük hikmeti anlaması için yıllar geçmesi ve büyük bir cihan harbinin acılarını tatması gerekmiştir. Hâlâ da eski katılığında olmasa bile yer yer bu mevzii düşünce taraftarları görülüyor. Mustafa Kemal bu sapıklık karşısında bütün milletlere sosyal devlet kurmayı öğütlemiştir.

Kanaatimizce Millî Mücadelemizin insanlığa öğrettiği en büyük gerçek budur.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRKÇÜLÜKTE, MİLLİLEŞME, LÂİKLEŞME, ÇAĞDAŞLAŞMA (MEDENİYETÇİLİK)*

Ord. Prof. Dr. REŞAT KAYNAR

Atatürkçü düşünce sisteminin değişmez prensipleri, özetle milliyetçilik ve medeniyetçiliğe dayanır. Millî Mücadele ve sonrasında girişilen devrimlere, milliyetçilik ve medeniyetçilik ilkeleri, başlıca kaynak olmuştur.

Bu kaynakları dikkate alarak, Atatürkçü düşünce sisteminde üç düşünce akımının önemli yerleri bulunduğunu görmekteyiz. Bu akımlar, millileşme, lâikleşme ve çağdaşlaşma (medeniyetçilik) dır.

Türk milletinin, Kurtuluş Savaşından sonra bağımsız yaşaması ve çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkabilmesi için dayandığı fikir akımları bunlardır.

Ancak bu üç fikir akımını dışlayan, günümüzde ortaya atılan ve savunulan "Türk-İslâm Sentezi" adı ile bir görüş de ileri sürülmüş bulunmaktadır.

Şu var ki, "Türk-İslâm Sentezi"ne benzer düşünceler, çok gerilerde, teokrasi ve klerikalizmin yürürlükte bulunduğu İkinci Meşrutiyet döneminde egemen olmuşlardır. O dönemde yürüyen fikir akımlarıyla Türk-İslâm Sentezi'nin arasında benzerlikler vardır. Bu konuda en yetkili kaynaklardan biri de, Türk düşünürü Ziya Gökalp'in "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" ve "Türkçülüğün Esasları" adlı iki önemli yapıtıdır.

Gökalp'in, Türk-İslâm Sentezi'ni belirleyen düşünceleri "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" adlı kitabının 9-10. sayfalarında şöyle belirtilmektedir:

"Her birinin nüfuz dairelerini tayin ederek bu üç düşünce akımının üçünü de (Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak) kabul etmeliyiz. Daha doğrusu, bunların bir ihtiyacın, üç muhtelif noktadan görülmüş safhaları olduğunu anlayarak (Muasır bir İslâm Türklüğü) yaratmalıyız".

*Bu bildiri 21-23 Eylül 1987 tarihleri arasında Atatürk Araştırma Merkezi tarafından Ankara'da düzenlenen "Uluslararası Atatürk Sempozyumu"nda sunulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Görülüyor ki, "Türk-İslâm Sentezi" adlı hayat görüşü, Gökalp'te "Muasır bir İslâm Türklüğü" kavramıyla açıklanmaktadır. Gökalp bu kavramı dikkate alarak, 24. sayfada şu direktifi de vermektedir:

"Biz Türkler, asrî medeniyetin (çağdaş uygarlığın) akıl ve ilmiyle donatılmış olduğumuz halde bir "Türk-İslâm" harsı (Kültürü) ibda etmeye çalışmalıyız".

Rahmetli büyük Türk düşünürü 33. sayfada da aynı görüşü şu biçimde tekrarlar:

"Türklerde milliyet hissi uyanmaya başlayınca Türk kelimesi başka hücumlara maruz oldu. Bir taraftan da, Türkçülük, İslâmcılığa muhalefetle suçlandırıldı (itham edildi).

Halbuki, Türkçülerin gayesi muasır bir İslâm Türklüğüdür.

Türkçülerin millet mefkûresi (ideal-ülkü) Türklükse, ümmet mefkûresi de İslâmlıktır. Türkçülük aynı zamanda İslâmcılıktır".

Yukarıdaki yazılar tahlil edildiğinde, İslâm içinde Türk'ü eritmeğe girişen (Türk-İslâm Sentezi) kavramıyla, Gökalp'in (Muasır bir İslâm Türklüğü) kavramı arasında benzerlikler olduğu görülür.

Şu var ki, Muasır bir İslâm Türklüğü kavramını savunan Gökalp, o dönemde (Osmanlıcılık) ve (İslâm birliği) fikirlerinin etkisinde idi. Bu durumu "Türkçülüğün Esasları" kitabının 12. sayfasında şöyle anlatır:

"Osmanlıcılıktan da, İslâm ittihatçılığından da, memleket için tehlikeler doğacağını gören genç ruhlar kurtarıcı bir mefkûre arıyorlardı. Turan manzumesi bu mefkûrenin ilk kıvılcımı idi".

Gökalp, "Muasır bir İslâm Türklüğünün" de "Türk-İslâm Kültürü" yaratma düşüncelerinin de tehlikelerini anladığından, ölümünden bir yıl önce Ankara'da yeni Türk Devleti'nin kurulup yürümeğe başladığı sıralarda yayımladığı "Türkçülüğün Esasları" kitabında, Türk-İslâm kaynaşmasına ilişkin bir düşünce yoktur. Tersine lâikliğe yol açan düşüncelere rastlanmaktadır.

Büyük düşünür, bu konu ile ilgili olarak, "Türkçülüğün Esasları"nda ve 75. sayfada şunları yazar:

"Bir zamanlar İttihad-ı İslâm mefkûresi (ülküsü) Müslüman kavimlerin bağımsızlığa kavuşmasını, ülkelerinin sömürge halinden kurtulmasını sağlar sanılıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Halbuki, amelî tecrübeler gösterdi ki İslâm ittihadı bir taraftan teokrasi ve klerikalizm gibi irticaî (gerici) cereyanları doğurduğundan, öte yandan da, İslâm âleminde milliyet mefkûrelerinin ve millî vicdanların uyanmasına aleyhdar bulunduğundan Müslüman kavimlerin terakkisine (ilerlemesine) engel olduğu gibi bağımsızlığına da engeldir.

Çünkü İslâm âleminde millî vicdanın inkişafına (gelişmesine) engel olmak Müslüman milletlerin bağımsızlığına engel olmak demektir.

Teokrasi ve klerikalizm cereyanları ise cemiyetlerin geride kalmasına hatta gittikçe gerilemesine en büyük sebeptir.

O halde ne yapmalı?

Her şeyden önce gerek ülkemizde, gerek öteki İslâm ülkelerinde daima millî vicdanı (milliyetçiliği) uyandırmaya ve kuvvetlendirmeye çalışmalı. Çünkü bütün terakkilerin kaynağı millî vicdan olduğu gibi, millî istiklâlin masdar (kaynak) ve istinatgâhı (dayanağı) yalnız odur."

Büyük Türk düşünürü Gökalp, 1918'lerde meşrutiyet döneminde yayınladığı (Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak) kitabından beş yıl sonra, Ankara'da millî Türk Devleti'nin kuruluşu sıralarında, 1923 yılında yayımladığı "Türkçülüğün Esasları" kitabında (Muasır İslâm Türklüğü) terkibini terk etmiştir.

Bu kitapta, günümüzde savunulan (Türk-İslâm Sentezi) görüşünün tersine, Türk kültürünün klerikalizm (şeriatçılık) ve teokrasi (din devleti) ile birleşemeyeceğine yani Türk kültürünün İslâm kültürü ile bir sentez olamayacağına yönelik görüşler belirtilmiştir.

Bu görüşler, "Türkçülüğün Esasları"nda ve 170-171. sayfalarda şu suretle tekrarlanmaktadır:

"Türk harsı (kültürü) sâir mefkûre (milletin mazisinden gelip istikbale doğru iten fikrî bir hamle)lerle beraber siyasî mefkûrelere de maliktir.

Meselâ, Türkçülük (millîleşme) hiçbir zaman klerikalizm-teokrasi ile, istibdat ile bağdaşmaz. Türkçülük asrî bir cereyan (düşünce akımı)dır ve ancak asrî mahiyette bulunan cereyanlarla ve mefkûrelerle bağdaşabilir."

Gökalp, asrî cereyanın, batı medeniyetini tam bir surette almayı gerektiğini vurgulayarak, kitabının 39-40. sayfalarında şunları belirtir:

"Tanzimatçılar, Osmanlı medeniyetini garp medeniyetiyle telife (bağdaştırma) çalışmışlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Halbuki iki zıt medeniyet yan yana yaşayamazlar, sistemleri birbirine muhalif bulunduğu için ikisi de birbirini bozmaya sebep olur... Bir millet ya şarklı olur ya garplı olur. İki dinli bir fert olamadığı gibi iki medeniyetli bir millet de olamaz.

Tanzimatçılar bu noktayı bilmedikleri için yaptıkları yenileşme hareketinde muvaffak olamadılar. Türkçülere gelince, bunlar, esasen Bizanslı olan şark medeniyetini büsbütün terk ederek garp medeniyetini tam bir surette almak istediklerinden azimlerinde muvaffak olacaklardır.

Türkçüler, tamamıyla Türk ve Müslüman kalmak şartıyla garp medeniyetine tam ve katî surette girmek isteyenlerdir."

Rahmetli Gökalp, kitabının 56. sayfasında yukarıdaki görüşünü şu suretle kuvvetlendirir:

"Tehlikeler karşısında yalnız bir kurtuluş çaresi vardır ki, o da ilimlerde, sanayide, askerî ve hukukî teşkilâtlarda Avrupalılar kadar ilerlemektir. Yani medeniyette onlara müsavi olmaktır. Bunun için de tek bir çare vardır, Avrupa medeniyetine tam bir surette girmek..... Birkaç ay evvel Türkiye'yi Milletler Cemiyeti'ne ithal için İstanbul'da bir cemiyet teşekkül etmişti. Halbuki Avrupa medeniyetine kesin bir surette girmedikçe, Milletler Cemiyeti'ne girmemizden ne fayda hâsıl olabilecektir?

Kapitülasyonlarla siyasî müdahalelere mahkûm edilmek istenilen bir millet, Avrupa'nın haricinde telâkki olunan bir millet demektir.

Japonlar Avrupaî bir millet sayıldıkları hâlde, biz hâlâ Asyaî bir millet addolunmaktayız. Bunun sebebi de Avrupa medeniyetine tam bir surette girmeyişimizden başka ne olabilir?...

Japonlar dinlerini ve milliyetlerini muhafaza etmek şartıyla garp medeniyetine girdiler. Bu sayede her hususta Avrupalılara yetiştiler."

Yukarıdaki açıklamalara göre Gökalp'in Balkan Savaşı'ndan önce benimsediği Osmanlılık ve İslâm birliği fikirleri, onu "Muasır bir İslâm Türklüğü" mefkûresine yöneltmişti. Fakat, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra, görüşleri değişmiştir.

Özellikle Millî Mücadele'nin kazanılarak yeni millî Türk Devleti'nin kurulmasından sonra (Muasır bir İslâm Türklüğü) fikrini terk etmiş ve yerine teokrasinin ve şeriatçılığın kaldırılarak Avrupa medeniyetine tam bir surette girmeyi savunmuştur.

"Türkçülüğün Esasları"nın 175. sayfasındaki satırları, onun ulaştığı Atatürkçü görüşleri şöyle belirtir:

Levent Şahverdi Arşivi

"Türkçülük (Milliyetçilik) hiçbir zaman klerikalizm (şeriatçılık)'le, teokrasi ile bağdaşamaz.

İşte bu sebepledir ki, bugün Türkçülük, Halk Fırkasına müzahirdir. Halk Fırkası egemenliği millete yani Türk halkına verdi. Devletimize Türkiye ve halkımıza (Türk milleti) adlarını kazandırdı.

Halbuki, Anadolu İnkılâbı'na kadar devletimizin, milletimizin hatta lisanımızın adları (Osmanlı) kelimesiydi. (Türk) kelimesi ağza alınmazdı. Hiç kimse (Ben Türküm) demeğe cesaret edemezdi."

Gökalp, 1924 yılında hayata gözlerini yumduğu için Atatürk'ün yaratıp uyguladığı lâikliğe dayanan medeniyetçi Türk milliyetçiliği sistemini göremedi. Bununla birlikte milliyetçilik mefkûresine "Türkçülüğün Esasları" kitabında Türk kültürünün unsurları üzerinde verdiği ışık saygı ile anılmalıdır.

Atatürk, saltanat ve hilâfet kurumlarını kaldırarak, şeriatın ve teokrasinin kaynaklarını kuruttu; böylece şeriatçılığa ve din devleti sistemine son verdi. Atatürkçülük, şeriatçılığa ve din devleti fikrine karşıt olduğu gibi din düşmanlığına da karşıttır. Atatürk, Gökalp'in "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" mefkûrelerine karşı "Millîleşme, Lâikleşme ve Medeniyetçiliği" getirmiştir.

Ziya Gökalp'in Türkleşmek mefkûresinde beliren Pantürkizm (Büyük Türk Birliği) ve (Büyük İslam Birliği) Atatürk'ün millîleşme mefkûresi ile bağdaşmaz. Atatürk milliyetçiliği, sınırları belirlenmiş bir vatan kavramı ile bağlantılıdır. Millî misak esasına dayanan bir anavatan fikri millîleşmede esastır.

Atatürkçü düşünce sisteminde, ümmetçiliği engellemek için lâikleşme benimsenmiştir. İslâmlaşma yerine Türk milletinde birlik ve beraberlik yaratacak lâikleşme egemendir. Bu düşünce bizi bütünü ile Avrupalılaşmak hedefine ulaştırır.

Atatürkçü düşünce sistemi Türkiye Cumhuriyeti Devletini millî birlik ve beraberlik içinde yaşatmak gücüne sahiptir.

İkinci Meşrutiyet döneminde ise egemen olan Türk-İslâm Sentezi, İmparatorluğu bozgundan kurtaramamıştı.

Bu çeşit bir sentez Atatürkçü düşünce sistemine göre çağdışıdır. Bu sentez, Atatürkçü düşünce sistemindeki millîleşme, lâikleşme ve medeniyetçilik mefkûrelerini zedeler.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk kültürünün unsurları Atatürkçü düşünce sisteminin millîleşme, lâikleşme ve medeniyetçilik unsurlarına dayanacaktır.

Bundan sapmalar yapılması halinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bağımsızlığı ve sonsuza kadar sürdürülmesi mefkûresi zedelenir.

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK MİLLETİNİN EN MEDENÎ, REFAH SEVİYESİ YÜKSEK BİR MİLLET OLARAK VARLIĞINI YÜKSELTMEDE ATATÜRKÇÜLÜK

(BİR SİSTEM YAKLAŞIMI)

E. Org. NECDET ÖZTORUN

GİRİŞ

II. Cihan Harbi'nden sonra devlet, fikir ve ekonomik hayatımız bir bütün olarak veya bir bölümü ile ancak herhalde fikir hayatındaki çatışmaların etkisi ile zaman zaman değişik nitelikleri olan buhranlarla, tehditlerle karşılaşmıştır.

Bu buhranlar incelendiğinde asıl sebeplerin ve koşulların Atatürkçülükten olan sapmaların Atatürkçülüğü tehdit edecek büyüklüğe ve güce ulaşmasından kaynaklandığı görülmektedir. Bu incelemelerden çıkarılan sonuç : Bir krizden kurtulup yeni bir krize gitmemek için Atatürkçülüğü inceleyip uygulamak ve en doğru işlerin doğru olarak, doğru zaman ve yerden yapılmasını sağlamaktır. Atatürkçülükten Atatürkçülüğü reddedecek biçimde sapmalar var ise diğer yönleriyle en güçlü hükümetler bile krizleri önleyemezler. Türk toplumunca Atatürkçülüğün bir ideoloji olarak benimsenmesi, bu ideolojiye uygun değerlerin geliştirilmesi, kişilerin zihni becerilerini, tutumlarını etkileyen Atatürkçü görüş açılarına sahip olmaları Türk Milletinin bir bütün olarak barış içinde yaşamasını ve gelişmesini sağlar.

Atatürk'ün Türk Milleti için yaptıkları, yapmak istedikleri Türk devlet, fikir ve ekonomik hayatı için genel amaçları belirtmektedir. Bu amaçları mihver olarak ele alıp bilimi ve teknolojinin rehberliğinde nelerin, kimler için nasıl yapılacağını tespit ederek, diğer bir tanımlama ile uygulanabilir plân geliştirerek akılcı biçimde çalışarak, Türk Milleti en medenî ve refah seviyesi yüksek bir millet olarak varlığını yükseltir.

Atatürk'ün yaptıkları ve yapmak istedikleri, millî ideali gerçekleştirecek ana programın amaçlarıdır. Atatürk devlet idaresinde aydınlatıcı prensipleri ve esasları da açıklamış ve uygulamıştır. Türk kültürünün çağdaş medeniyet düzeyi üzerine çıkması için Türk Milletinin kendine özgü bir

Levent Şahverdi Arşivi

ideolojiye sahip olması devlet, fikir ve ekonomik hayattaki temel faaliyetleri bu ideolojiye göre düzenlenmesi büyük önem taşır. Bu yönden Atatürkçülüğün ortaya koyduğu ideolojiyi memleket davalarının ideolojilerini anlamak, anlatmak nesilden nesile yaşatmak dinamik ideale ve amaçlara ulaşmak için temel koşuldur. Atatürkçülüğün bilimsel bir yöntemle incelenmesi tertiplenmesi ve uygulanması gerekir. Atatürkçülüğü Sistem yöntemleri ile açıklamak bir yaklaşımdır.

Bir toplumun ortak hisleri ve fikirleri olmalıdır, toplumların kıymetleri, medenileşme dereceleri arzu ve eğilimleri bu ortak hislerin ve fikirlerin ortaya çıkışları ile anlaşılır, gerçekleşir. Bu fikirler devlet, fikir ve ekonomik hayatın işlemesine yön verecek ilke ve amaçların esaslarını oluşturur, sistemlere, sistemler arasındaki ilişkilere ve sistemlerin meydana getirdiği üst sisteme ilişkin esasları oluşturduğundan bir sistem olarak ele alınmalıdır. Atatürkçülük ideolojik ve kişisel değerler yanında devlet, fikir ve ekonomik hayatta başarı için ideolojiye, değerlere, bilim ve teknolojiye uygun sonuçları, ilkeleri, esasları ihtiva eder. Atatürkçülük bir sistem olarak Türk toplumunun ortak fikri, ideolojisi haline gelmesi Türk toplumu ve yönetenler için bir kabiliyet ve kıymettir.

Atatürkçülük bir tüm olarak ele alınır ve bilim ve teknolojinin rehberliğinde sistemli bir biçimde incelenir, açıklanır ve uygulanırsa Türk Milleti dinamik idealine istikrarlı ve huzurlu olarak ulaşır. Atatürkçülük, ideolojisi olarak ve devlet idaresinde devlet hayatına, fikir hayatına ekonomik hayata ilişkin, birbirine bağlı birbirini etkileyen; bütün maddî ve manevî millî girdileri hasılaya çevirecek bir sürecin ve ortaya konacak hasılanın esaslarını, ilkelerini kapsadığı dikkate alınırsa bir sistemdir.

1. TÜRK MİLLETİNİN VAROLMASININ TEMEL KOŞULU:

Atatürk, Türk İstiklâlini ve Türk Cumhuriyetini Türk Milletini mevcudiyetinin ve istikbalinin temeli olarak tanımlamış, bu temeli en kıymetli hazine olarak Türk Gençliğinin muhafaza ve müdafaasına emanet etmiştir. Bu esasın sağlanmasında öngörülen husus Türk İstiklâl ve Cumhuriyetinin nitelikleri ile muhafaza edildiği takdirde Türk Milleti hayatına, namusuna, geleceğine sahip, bağımsız ve hür olarak milletler topluluğu içinde müstesna ve medenî yerini alıp ve muhafaza edeceğidir. Türk devlet, fikir ve ekonomik hayatının millî niteliklere sahip olarak gelişmesi bu temele dayanır, kısaca Türk Milleti Cumhuriyet ile yönetilen milliyetçi, lâik Türk Devleti'nin varolması ile medenî olarak vardır. Devlet ülkesi ve milleti ile bölünmez bir bütündür.

Levent Şahverdi Arşivi

2. ATATÜRKÇÜLÜĞÜN TANIMI:

Türk Milletinin bugün ve gelecekte tam bağımsızlığa, huzur ve refaha sahip olması devletin, millet egemenliği esasına dayandırması güçlü ve muntazam bir devlet yönetiminde aklın ve ilmin rehberliğinde Türk kültürünün çağdaş uygarlık düzeyi üzerine çıkarılması amacı ile; temel esasları yine Atatürk tarafından belirtilen devlet hayatına, fikir hayatına ve ekonomik hayatına, toplumun temel müesseselerine ilişkin temel fikirler ve ilkelere Atatürkçülük denir. Bu tarifte belirtildiği gibi Atatürkçülük kapsamlı, birbirine bağlı birbirini destekleyen bir fikirler sistemidir. Bu hükme; 19 MAYIS 1919'dan itibaren Atatürk'ün ölümüne kadar Türk İnkılâp tarihini Atatürk'ün yapmak istediklerini, yaptıklarını Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye'nin yaşadığı buhranları bilim ve teknolojinin ışığında inceleyerek varmak mümkündür.

3. ATATÜRÇÜLÜĞÜN İDEALİ NEDİR BU İDEAL NELERİ SAĞLAR İDEALE NASIL ULAŞILIR?

Atatürkçülüğün dinamik ideali: En medenî ve refah seviyesi yüksek bir millet olarak varlığını yükseltmektir[1]. Bu ideali başarmak için fikir ve hareketi beraber yürütmek zorunludur ve bu teşebbüste başarılı olmak için de kapsamlı bir plâna ve akılcı bir biçimde çalışmaya gerek vardır. Ayrıca etkili ve yeterli bir eğitim sistemi ile teknik elemanları yetiştirmek; memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak nesilden nesile yaşatacak kişi ve kurumlar yaratmak gerekir.

Milletin varlığını yükseltmek Atatürkçülüğün dinamik idealidir. Bu ideal devlet, fikir ve ekonomik hayatın başarılı bir biçimde işlemesi ile gerçekleşir. Bu işlemenin nasıl gerçekleşeceği Atatürkçü düşünce sisteminde vardır.

Atatürkçü düşünce sisteminin bu ideali başarmak için çizdiği yol; bilim ve teknolojinin rehberliğinde araştırma ve incelemelerle tecrübelerle elde edilen sonuçlardan çıkarılan ve bir dahi olarak Atatürk'ün yaşadığı yurt, bağrından çıktığı Türk Milleti ve bir de milletler tarihinin binbir facia ve ıstırap dolu yapraklarından çıkardığı sonuçlar, benimsediği, ortaya koyduğu değerler, fikirler, ilkeler ve esaslardan meydana gelir.

Atatürkçülükte ideolojik esaslarla birlikte yönetim ve siyasette daha açık olarak devlet hayatında fikir hayatında ve ekonomik hayatta yol

[1] Atatürkçülük I. Kitap, s.293

Levent Şahverdi Arşivi

gösterecek aydınlatıcı ilkeler ve fikirler vardır. Bir bakıma Atatürkçülük için tüm dünya görüşünü içeren geniş bir ideolojidir denebilir.

Milletin varlığını yükseltmek için, devlet yönetiminde etkili ve yeterli programın geliştirilmesi ve uygulanması önemlidir. Böyle bir programın kapsayacağı prensipler Atatürkçü ideoloji ve Atatürkçülüğün devlet, fikir ve ekonomik hayat için öngördüğü prensipleri, esasları ihtiva ettiği takdirde bir bütün olarak Türk Milleti için istikrarlı sürekli başarılı ve huzurlu ve sürekli gelişme ve büyüme medenileşme sağlanır. Atatürkçülük bir bütün olarak ele alınır bilim ve teknolojinin sağladığı imkânlarla şekillendirilirse millî varlığı yükselten etkili ve geçerli bir kalkınma ve gelişme modelini meydana getirmek, geliştirmek mümkün olur ve kolaylaşır.

Milletin varlığını en kısa zamanda yükseltmek için fikir ve hareketi beraber yürütmek zorunludur. Fikir ve hareketi birleştirecek vasıta plândır. Bu teşebbüsten başarı, türesel bir plânla en akılcı bir biçimde çalışmakla mümkündür. Akıllı bir biçimde çalışmak için milletin kültürlü olması, okuma yazma bilmeyen tek vatandaşın bırakılmaması gereklidir. Millî ideale ancak milletçe çalışarak varılır. Ayrıca büyük kalkınma savaşının ve yeni çatının isteği tekniği, teknolojiyi bilimi bilen geliştiren, uygulayan elemanlar yetiştirilmelidir.

Milletlerin ortak genel his ve fikirlerini açıkça ortaya koyması, milletin benliğine sahip olması millî birlik ve beraberliğin sağlanması millî bir ideolojiye devlet, fikir ve ekonomik hayatı içeren bir ideolojiye sahip olması ile mümkün olur. Bu suretle millî varlığın yükseltilmesinin en medenî ve refahlı millet olarak yaşamanın temel koşulu sağlanmış olur. Bu yönden memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak nesilden nesile yaşatacak kişi ve kurumlar yaratmak ve Atatürkçülüğün ilkelerini, esaslarını Türk Milletini ve Türk Gençliğini şuurunda daima canlı tutacak faaliyetleri gerçekleştirmek gerekir. Atatürkçülükte, millî ideale bir bütün olarak Türk Milleti ile varmak esastır.

Fikir ve hareket beraber yürütecek türesel bir plânla, programlar, milletçe inanarak bilgi ve beceriye sahip olarak, çalışmakla millî ideale ulaşmak mümkündür. Bu kadar büyük bir kitlenin milletin çalışması, öğrenmesi, vasıtaların ve hayatın çoğalması bilgi birikiminin kullanılması devlet fikir ve ekonomik hayatta etkili ve yeterli müesseselerin kurulmasını öngörür.

Levent Şahverdi Arşivi

4. EN MEDENÎ VE REFAH SEVİYESİ YÜKSEK BİR MİLLET OLARAK VARLIĞIMIZI YÜKSELTMEK:

En medenî ve refah seviyesi yüksek bir millet olarak varlığını yükseltmek Atatürkçülüğün öngördüğü hasıladır. En medenî ve refah seviyesi yüksek bir millet olarak varlığını yükseltmenin ne anlama geldiğini inceleyerek, Atatürk'ün maksadını, niyetlerini anlamak Atatürkçülükten sonuçlar vazife ve görevler çıkarmak, amaçlara ulaşmak için bilim ve teknolojinin rehberliğinde hareket tarzlarımızı, imkânlarımızı tespit etmek mümkündür. Bu suretle memleket davalarının anlaşılmasında ve çözülmesinde Atatürkçü ideolojiyi, kısaca Atatürkçülüğü anlamak ve uygulamak, harekete geçirmek sağlanmış olur.

Atatürkçülük millî varlığın temelini millî şuurlarda ve millî birlikte görmektedir. Millî şuur, millî ahlâka, millî hisse dayalıdır. Dolayısıyla millî terbiyenin bir ürünüdür. Türk tarihi, Türk dili millî terbiyenin temel vasıtalarıdır ve dolayısı ile millî birliğin de temel vasıtaları olurlar.

Millî birlik ve beraberlik, millî şuura dayandığı gibi devletin geliştirdiği ekonomik imkânların gelişmesinden ve millî gelirin adil dağıtımından etkilenir.

Millî gelirin dağılımında daha mükemmel bir adalet, emek sarf edenlere daha yüksek refah sağlanması millî birliğin korunması için şarttır bu şartı daima gözönünde tutmak millî birliğin temsilcisi olan devletin vazifesidir. Millî varlık millî zenginliği içine alan coğrafi güç, nüfus gücü, ekonomik güç ve idari gücü kapsayan millî güç anlamına gelir.

Millî varlığın, maddî bölümünde nüfus yanında en önemli unsuru millî zenginliğin millî geliri yaratacak kesimi, üretici zenginlik olan millî sabit sermayedir. Millî sermayenin güçlü olması devletin ekonomik yönden güçlü olmasını sağlar. Refah seviyesinin yüksek olması millî sermayenin güçlü olmasına ve millî gelirin yeterli olmasına ve millî gelirin adil dağılımına bağlıdır. Türk Milletinin medenî olması medeniyetin geliştirdiği bilim ve teknolojiyi ve onun ürünlerine sahip olmak ve bilhassa fikriyle, zihniyetiyle, yaşamıyla, aile hayatı ile, kıyafeti ile herşeyi ile medenî olduğunu izhar etmesi ile mümkündür.[1a]

En medenî millet olmak için Atatürkçülük devlet hayatında fikir hayatında ekonomik hayatta faaliyet ve başarıların diğer medenî milletlerin, batı medeniyetinin ürünleri ile dengeli bir düzeye getirilmesini bunun için

[1a] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s.210

Levent Şahverdi Arşivi

de kısaca Türk Millî Kültür düzeyinin yüksek ve inkılâpçı düzeye getirilerek çağdaş kültür düzeyinin üzerine çıkarılmasını öngörmektedir[2]. Devlet hayatı, ekonomik hayat, fikir hayatı, kendi içlerinde ve birbirine bağlı ve uyumlu olarak çalışan usul kaidelerle, birinden diğerine geçen hasılalarıyla birbirine bağlanan müesseselerden vasıtalardan oluşan açık sistemlerdir. Atatürkçülüğe göre bir millete bağımsız hüviyet ve kıymet veren siyasî varlık makinasında "Devlet fikir ve ekonomi hayat mekanizmaları birbirine uyarak aynı tempoda çalıştırılmazsa hükümet mekanizmasının çekici gücü boşa harcanmış olur. Ondan beklenen tam verim elde edilemez. Onun içindir ki, bir milletin kültür seviyesi üç sahada, devlet fikir ve ekonomi sahalarındaki faaliyet ve başarılarını sonuçların toplamı ile ölçülür[3]. Devlet fikir ve ekonomik hayatın uyum içinde çalışmasının hükümetin çekici güç olmasının bilimsel yönleri olduğu gibi uygulamada sanat tarafları vardır. Fertlere topluma millete ilişkin her üçünü birbirine bağlayan faaliyetlerini yönlendiren amaçlar, ilkeler ve esaslar vardır. Bu esaslar ferdi olduğu kadar, sosyaldir, ahlâkidir, millidir, evrensel ve insanidir. Ekonomik, fikir ve devlet hayatının uyumlu çalıştırılması, devletin icra unsuru olan hükümetin çekici kuvvetinin millî ideale doğru etkili olması, devletin gerçekleştirdiği uyguladığı vasıtalara, usul ve kaidelere bağlıdır. Devlet, devlet hayatına fikir hayatına ekonomik hayata ilişkin sistemlerin birbirine bağlı uyumlu çalışmalarını, gelişmelerini, sağlayacak düzeni kurmak, gözetmek, geliştirmekten sorumludur. Atatürkçülük böyle geniş ve yaygın bir düzenin değerlerini, ilkelerini, esaslarını kuran bir düşünce sistemidir. Fikri hayatın esasıdır.

5. ATATÜRKÇÜLÜKTE DEVLET, FİKİR VE EKONOMİK HAYATA İLİŞKİN MÜŞTEREK ESASLAR:

Atatürkçülük: Esir edilmek istenen Türk Milletinin kesin ve gerçek bir kurtuluşa kavuşabilmek için tam bağımsızlık ve kayıtsız şartsız Millî Egemenlik ilkelerine dayanmasının şart olduğunu büyük ve açık görüşlerle anlayarak Türkiye'yi kurduğunun bilinci içinde güçlü devleti öngörmektedir. Bu ilkelerden birincisi Misak-i Millinin ifade ettiği temel ruhtur[4]. Bu ruh tam bağımsızlığa sahip olmayı temin eden ve bunu temin etmek için Türk ekonomisinin gelişmesini önleyen bütün sebepleri bir daha avdet etmemek üzere lağveden bir düsturdur[5]. Tam bağımsızlık için temel kaide

[2] Atatürkçülük III. Kitap, s.14
[3] Atatürkçülük I. Kitap, s.495
[4] Atatürkçülük III. Kitap, s.7
[5] Söylev ve Demeçler II, s.105

Levent Şahverdi Arşivi

millî egemenliğin iktisadî egemenlik ile güçlendirilmesidir. Tam bağımsızlığın bütünlüğü ise ancak malî bağımsızlık ile mümkündür[6]. Devlet, fikir ve ekonomik hayatta hiçbir tutum ve faaliyetin bu ilkelere karşı olmaması gerekir. Bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi güçlü devletin temeli iktisadî hâkimiyet ve iktisaden güçlü olmaktır.

Tam bağımsızlık denildiğinde siyasî, malî, adlî, askerî, kültürel ve her hususta tam bağımsızlık ve serbestlik demektir. Ancak, tam bağımsızlık Türkiye'nin, uluslararası siyasî, iktisadî, askerî ve diğer sahalardaki işbirliğine karşı değildir. Bu ilişkilerde dikkate alınacak husus eşitlik ve menfaatlerimizi dikkate alarak yapmak için maddî ve manevî kuvvetleri birleştirmektir. Yoksa bir zayıf ile bir kuvvetlinin birleşmesi söz konusu değildir. Böyle bir birleşme zayıf olanın kuvvetliye esir olması demektir[7]. Devletin bu iki ilkeye dayanması milliyetler prensibinin bir gereğidir. Atatürkçülüğe ilişkin temel esasları içeren milliyetler meselesi kişisel ve ortak hürriyet meselesidir. Bir milletin diğer milletlere nazaran doğal ve sonradan kazanılmış özel karakter sahibi olması diğer milletlerden farklı bir özellik göstermesi genelllikle onlardan ayrı olarak onlara paralel gelişmeye çalışması milliyetler prensibidir. Bu prensibe göre her fert ve her millet kendi hakkında iyi niyet topraklarına bizzat kayıtsız şartsız sahip çıkmayı istemek hakkına bu hakkın kullanılmasını önleyen, sınırlayan engelleri ortadan kaldırmak hak ve hürriyetine sahiptir[8]. Bir milleti teşkil eden fertlerin millet içinde her nevi hürriyetini yaşamak hürriyetine, çalışma hürriyeti, fikir ve vicdan hürriyeti engel altında bulundurmamak lâzımdır[9]. Kişinin birinci hakkı doğal yeteneklerinin serbestçe geliştirilmesidir[10]. Bu yeteneklerin başında zekâ gelir, çünki insanların hayatına, faaliyetlerine hâkim olan kuvvet yaratma ve icat yeteneğidir[11]. Bu yeteneğin gelişmesi, güçlenmesi için hürriyet gereklidir. Bu sebeple her ilerlemenin kurtuluşun anası hürriyettir.

Atatürkçülük bu ilkelerin uygulanmasını millî egemenliğe bağlamaktadır. Millî hâkimiyet devlet hayatında egemenliğin kayıtsız şartsız milletin sorumluluğunda kalması demektir[12]. Toplumda hürriyetin, eşitliğin adale-

[6] Atatürkçülük I. Kitap, s.423
[7] Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar, s. 293
[8] Atatürkçülük I. Kitap, s.415
[9] Atatürkçülük I. Kitap, s.81
[10] Atatürkçülük I. Kitap, s.565
[11] Atatürkçülük III. Kitap, s.70
[12] Atatürkçülük III. Kitap, s.107

Levent Şahverdi Arşivi

tin dayanak noktası millî egemenliktir[13]. Devletimizin ebedi olması, milletin refah ve mutluluğu; hayatımız, namusumuz, şerefimiz, istikbalimiz ve mukadderatımız için nihayet herşeyimiz için millî hâkimiyetimizi muhafaza etmeliyiz[14]. Gerçekte tam bağımsızlık, millî egemenlik, iktisadî egemenlik kavramları devlet, fikir ve ekonomik hayatı birbirine bağlayan belli bir yönde birbirini etkileyerek çalışmalarını sağlayan milleti millet yapan kavramlardır. Güçlü devlet tam bağımsızlık, millî hâkimiyet, iktisadî hâkimiyet ilkelerine dayanarak memleketi mamur, milleti zengin, müreffeh ve mesut etmekten sorumludur. Atatürkçülükte devletin siyasi ve fikri hususlarda olduğu gibi bazı iktisadi ilkelerde de düzenleyici olmasını prensip olarak kabul etmiştir. Genel olarak Atatürkçülükte devletin, açıklanan temel prensiplere bağlı ve güçlü olması öngörülmektedir. Zayıf devlet herkesin herkese karşı mücadelesi ve her sahada dışa bağımlı olması anlamına gelir[15].

Atatürk'ün Türk Milleti için yapmak istedikleri başarmaya çalıştıkları idealleri vardır. Bu idealleri temel mihver olarak ele almak, Atatürkçülüğün esaslarına uyarak akıl ve ilmin rehberliğinde devlet hayatını, fikir hayatını, ekonomik hayatı düzenlemek Türkiye'yi yönetenlerin vazifesidir. Bu düzen içinde başarılı olarak çalışmak düzeni geliştirmek ise bütün vatandaşların vazifeleridir. Atatürkçülükte devlet, fikir ve ekonomik hayata yön veren dünyada her şey için, medeniyet için, başarı için en gerçek yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fenin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cahilliktir. Doğru yoldan sapmaktır[16]. Ancak Atatürkçülük Türk Milletine gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, buluşlarından, ilerlemelerinden istifade edelim, yalnız asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetinde olduğumuzu asla unutmayalım,[17] esasını koymuştur. Bu suretle, Türk Milleti dinamik ideallere doğru ilerlerken Türk ülkesini, Türk Milletini, Türk karakter ve niteliklerini, bunların hepsini kapsayan Atatürkçülüğü dikkate alarak asıl temeli kendi içimizden çıkarmalıyız. Bütün fertleri kendi gelecekleri ile doğrudan ilgili, iktisadî noktai nazardan uyanık, yaşama hakkına itimadı olan bir millet devlet, fikir ve ekonomik hayata, ve Büyük Millet Meclisi'ne ve Hükümet'e etkili olur. Bu etkinin başarılı sonuçlar vermesi bu hisleri ve fikirleri kuvvetlendirici ve başarıyı

[13] Atatürkçülük III. Kitap, s.8
[14] Atatürkçülük I. Kitap, s.17
[15] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II. s.309
[16] Atatürkçülük III. Kitap, s.12
[17] Atatürkçülük III. Kitap, s.110

Levent Şahverdi Arşivi

artan bir biçimde sürekli kılar. Gelişmekte ve büyümekte olan ülkelerde medeniyet düzeyinin ve refahın artırılması millî varlığın yükseltilmesi için halkın yaşayış ve geleceği gidiş hareketinde ümitlerini beslemek ve kendi kudretine güven hissini kuvvetlendirmek gerekir. Bu yönden fiili sonuçlar getiren zamanla herşeyin olacağı kanaatini uyandıran, sağlık ve sosyal yardım, millî eğitim, imar ve bütün ekonomik faaliyetlere önem verilmesi ve mutlaka yeterli gelişmenin sağlanması lâzımdır.

Sonuç olarak; en medenî, en refahlı bir millet olarak varlığını yükseltme yolunda gelişen bir ülkede millî hasılanın çeşitlenip artması, millî gelirin daha adil dağılımı, sosyal ihtiyaçların daha iyi karşılanması; halkın güvenle çalışmasına, ilerleme hevesinin artmasına, millî birlik duygusunun güçlenmesine ve millî iradenin daha etkili hale gelmesine sebep olur. Toplumda meydana gelen bu gelişmelerin durumlarını sürekli olarak adedi verilerle tespit etmek, adedi olarak tespit edilmeyenleri tarif ederek geliştirici, gerekirse düzeltici tedbirleri almak devletin vazifesidir. (Atatürkçülük I. Kitap, s. 79, s. 433).

6. FİKİR HAYATI; ATATÜRKÇÜLÜĞÜN FİKİR HAYATI İÇİN ÖNGÖRDÜĞÜ ESASLAR, İLKELER VE FİKİR HAYATINDAN ÜRETTİĞİ HUSUSLAR:

İnsanların akıl, mantık ve zekâ ile hareket etmelerinin en belirgin özellikleri olarak ele alan Atatürkçülük, bütün faaliyetlerin, her sahadaki ilerlemelerin insan fikrinin eseri olduğunu, bunun için fikri harekete geçirmenin birinci işimiz olduğunu, bu amaçla fikrin serbest hareket etmesinin şart olduğunu kabul etmektedir[18].

Atatürkçülüğe göre milleti millet yapan fikir güçleri ve sosyal güçlerdir. Milletimizin fikir terbiyesinde fikir hayatının bir bölümü olan sosyal hayatımızda rehberimiz ilim ve fendir.

Diyebiliriz ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli fikir hayatıdır. Fikir hayatı kültürlü insana, kültüre dayalıdır.

Kültür; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, ders almak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir. Bu her iki ilkeyi birleştiren Atatürk, Türkiye'nin temeli kültürdür demiştir. İnsan hareket ve faaliyetin yani dinamizmin ifadesidir[19].

İnsanlar hareket ve dinamizmin temsilcisi olmak için kültürlü olmalıdır. Ancak insanlar fert olarak yalnız yaşamazlar, doğal olarak, sosyal ola-

[18] Atatürkçülük III. Kitap, s.lll
[19] Atatürkçülük I. Kitap, s.261

Levent Şahverdi Arşivi

rak, ekonomik olarak birbirine bağlıdır. Türkiye'de bu bağlar için ilke "Herkes, herkes içindir." Bu düşünce sosyal, millî ve insanî esaslardan kaynaklanır.

Devlet fikir ve ekonomik hayatımızda aynı biçimde rehberimiz ilim ve fendir. Bu esas ilim ve fen (teknoloji) fikir hayatının ürünü olduğundan, fikir hayatını devlet ve ekonomik hayatın da esası haline getirmektedir. Devlet ve ekonomik hayat fikir hayatını harekete geçirmenin sonuçlarıdır.

Atatürkçülükte fikir hayatı genel olarak; ilim ve teknolojiyi, sosyal hayatı, güzel sanatları kapsar.

Devlet ve ekonomik hayatı gerçekleştiren fikirler de fikir hayatının ürünleridir. Zaten bağımsız hüviyet ve kıymeti haiz siyasî bir varlık olan milletle iç içe olan devlet, fikir ve ekonomik sistemlerden meydana gelen büyük bir sistemdir. Atatürkçülük Türk Milletinin fikir hayatının buna bağlı olarak devlet ve ekonomik hayatın devamlı gelişmesini öngördüğünden inkılâpçılığı bir prensip olarak benimsemiş ve memleket davalarının ideolojisini anlayacak nesilden nesile yaşatacak kişi ve kurumlar yaratmayı ve Atatürkçülüğün öngördüğü prensipleri Türk Gençliğinin beyninde ve Türk Milletinin şuurunda tutmayı yüksekokullara ve üniversitelilere vazife olarak vermiştir[20]. Türkiye'de üniversiteler ve yüksekokullar bilim ve teknolojiyi geliştirmek, fikirleri sistemli bir biçimde yayacak etkili ve yeterli bir biçimde örgütleyecek temel müesseselerdir. Atatürkçülük millî meselelerin milletçe bilinmesini, sorunların çözülmesinde hedeflerin ele geçirilmesinde temel esas olarak ele almıştır. Milletin ihtiyaç ve amaçlarının Büyük Millet Meclisince incelenmesi güçlü bir biçimde ifade edilmesi başarı için ikinci koşuldur. Sorunları çözecek, mücadele edecek müesseselerin de etkili ve yeterli olması üçüncü esastır. Bu üç vasıtadan biri noksan ise millî düzeyde başarı kazanmak hayaldir. Atatürkçü fikir hayatı akılcı ve bilimci bir davranış ve zihniyeti öngörmektedir. Atatürkçü fikir hayatının temellerinde akılcılık, bilim ve teknoloji, davranış ve barışçılık, taassupsuzluk insan sevgisi vardır.

Fikir hayatı eğitim faaliyetlerini, kültür, uygarlık, tarih incelemelerini, güzel sanatları, Türk dili, kamuoyu, basın ve sosyal yaşam; bunlarla ilgili zihni faaliyetleri kapsar genişliktedir. Fikir hayatı ekonomik ve devlet hayatı için pozitif ve normatif esaslar içerir.

Fikrî hayat ahlâkın, bilhassa millî ahlâkın incelenmesinin öğrenilip benimsenmesini öngörür.

[20] Atatürkçülük III. Kitap, s.131

Levent Şahverdi Arşivi

Fikrî hayatın menşei, gelişme ve öğretme yeri okullardır. Ancak, millî terbiyenin her yerde öğretilmesi ve uygulanması esastır. Bu müesseselerin başında aile gelir. Bir millet esas terbiyesini aileden alır. Medeniyetin esası, ilerlemenin en kuvvetli temeli ailedir. Aile hayatında yozlaşma, sosyal, ekonomik ve siyasî bozulmaya neden olur[21].

Atatürkçü düşünce sisteminin önemle ortaya koyduğu bir esas da çalışmanın, iş bölümünün kişiler ve müesseselerin toplumun başarısı için zarureti ve anlamıdır. İş bölümü insanların kişisel olarak çalışırlarsa başarılı olmayacakları her insanın diğer insanlarla beraber çalışmaya mecbur ve hatta mahkûm olması bir de maddî işlerde olduğu gibi fikrî, siyasî, idarî işlerde faaliyetlerin çoğalması iş bölümünü zorunlu kıldığı görüşünden hareket etmektedir. İş bölümü gelişen, büyüyen teknolojinin bir ürünüdür. Kişilerin, çalışma gruplarının, her birinin çalışması diğerinin tüm toplumun hayat ve mutluluğu için zorunlu olduğu; prensibini de kabul eden Atatürkçülük bu prensipleri gayesinin sınıf mücadelesi yerine sosyal düzeni sağlamak ve birbirine ve çıkarlarda uyum sağlamak, çıkarların kabiliyet, beceri ve çalışma derecesi ile uyumlu olması esasını kabul etmiştir.

Çalışmak kişisel ve sosyal bir zorunluluktur. Ancak "herkes aynı sağlık yapısında ve karakterde değildir ve kabiliyette değildir. Fakat herkes aynı hayat kanununa tabidir. Çalışmadan hiçbirşey kazanılmaz. Çalışmak kazanmanın doğal kanunudur[22]. Millî gelirin daha adil dağılımının esasları çalışmada aranmalıdır. "Servet ve onun doğal sonucu olan refah ve mutluluk ancak çalışkanların hakkıdır"[23]. Bir milletin kuvveti ve kudreti onu oluşturan kişilerin kendilerini bir kıymet ve kuvvet olarak kabul etmelerini sağlayacak güce ve etkiye ve maddî imkânlara sahip olmalarında arayan Atatürkçülük iş bölümü çalışma, refah, gelir kavramlarının maddî bir sonuçla Türk, Öğün, Çalış, Güven şeklinde ifade etmiş ve Atatürkçü devletçiliğin sosyal, ahlakî ve millî olduğunu, millî gelirin dağılmasında daha mükemmel bir adalet ve emek sarf edenlere daha yüksek refah sağlanması, millî birliğin korunması için şart olduğunu, bu şartı daima gözönünde tutmak, millî birliğin temsilcisi olan devletin önemli vazifesi olduğunu" bir prensip olarak açıklamıştır[24].

Bu suretle Atatürkçülük, Türklerin övünmesi, çalışması ve güvenmesinde devleti vazifeli kılmıştır. Atatürkçü düşünce sisteminin bir ürünü de

[21] Atatürk'ün 1937 yılı T.B.M.M. açış nutku
[22] Atatürkçülük I. Kitap, s.21
[23] Atatürkçülük III. Kitap, s.169
[24] Atatürkçülük III. Kitap, s.171

Levent Şahverdi Arşivi

gençlikle ilgili olan hususlardır. Türk gençliğinin varlığı ile, birliği ile ters düşen bütün yabancı unsurlarla mücadele edecek fikren, ilmen, fennen, bedenen, kuvvetli ve yüksek karakterli olacağına inandığı için Atatürk Türk İstiklâl ve Cumhuriyetini sonsuza kadar korunması ve savunmasını Türk geleceğinin evlâdına vazife olarak vermiştir.

Bilim ve teknolojinin gençlere ait olduğunu, gençliğin müspet bilimlerin temeline dayanan güzel sanatları seven, fikir eğitiminde olduğu kadar beden eğitiminde kabiliyeti artmış, erdemli, kudretli, inkılâpçı ve yüksek bir kültüre sahip olacağı gerçeği Atatürkçülüğün genel kaidelerinden biridir.

7. EKONOMİK HAYAT:

Atatürkçülük ekonominin bir bilim ve sanat olduğunu, ekonomik değer hükümleri ile ekonomik olayların, verilerin açıklamalarının farklı hususları içerdiği, diğer bir tanımlama ile pozitif ve normatif ekonominin farklı yorumlar getirdiğini fertlerin ve toplumun menfaatlerinde zıtlaşmalar olacağını dikkate almaktadır.

Ekonomik hayatın yalnız başına başarılı olması ve bu başarının sürekli olması, ekonomik başarının milleti tümü ile zengin ve mutlu yapması gerçek ile bağlaşmaz. Ekonomik hayatın medeniyet düzeyinin yükselmesinde katkısı çok büyüktür. Ancak bu katkının artması etkili ve devamlı olması ekonomik hayatın fikrî hayat devlet hayatı ile birlikte ve uyum içinde işlemeleri ve gelişmeleri ile mümkündür ve ancak bu suretle hükümetin çekici gücü etkisini gösterir. Hükümet devlet fikir ve ekonomik hayatı birlikte ele alarak uyumlu çalışmaları ve nitelikler:

Güvenmek, gelecekten emin olmak, ihtiyaç ve korkudan etkilenmemek, ihtiyaç ve korku hürriyetine sahip olmak anlamına gelir. Atatürkçülükte belirtilmiş olan millî varlığı yükseltecek biçimde yönlendirmeyi sağlamalıdır. Tam bağımsızlığı ve millî egemenliği temel ilkeler olarak ele alan Atatürkçülük her iki amaç için iktisadî gücü temel kuvvet olarak ele almış ve tam bağımsızlık için millî egemenliğin iktisadî egemenlik ile güçlendirilmesi esasını bir genel kaide olarak kabul etmiştir[25]. Aynı amaçla Atatürk Millî Ant'ı, milletin tam bağımsızlığını sağlayan ve bunu sağlayabilmek için ekonominin gelişmesini engelleyen bütün nedenleri (iç ve bilhassa dış) bir daha geri gelmemek üzere ortadan kaldıran bir kanundur, diye vasıflandırmıştır. Atatürkçülüğe göre tam bağımsızlık ve iktisadî hâkimiyet birlikte vardır. Biri noksansa diğeri de noksandır.

[25] Atatürkçülük III. Kitap, s. 87

Levent Şahverdi Arşivi

Burada hemen belirtmek gerekir ki iktisadî hâkimiyet ilkesi yabancı sermaye veya dış borçlanmaya karşı değildir. Yabancı sermaye kanunlarımıza uyarsa emeğimize ve sabit sermayemize eklenir, bizim ve onlar için faydalı sonuçlar verirse teminat altında Türkiye'ye gelir. Dış borçlarda esas, amaçsız israf ve tüketim borçlarımızın yükünü artırarak malî bağımsızlığımızı tehlikeye düşürmeye kesin şekilde karşı, gelir kaynaklarımızı geliştirecek verimli borçlanmalara taraftar olmaktır. (Atatürkçülük I. Kitap, s.493)

Bütün başarıların sırrını milletin bütününde bulan Atatürkçülüğe göre iktisadî faaliyetlerde "herşeyden mühim olan esas iktisadî noktai nazardan milletin uyanıklığı ve kendisinin yaşamak hakkına itimadıdır"[26]. Bu fikre dayanan bir davranışın açıklamasıdır. Böyle bir davranışı ifade eden bir milleti, teknolojinin sahip olduğu imkânları dikkate alarak yalnız serbest piyasanın görünmez ellerine teslim etmek mümkün değildir. Bu ilkeye uygun olarak: Türk Devleti'nin Hükümeti'nin bütün esasları, bütün programlarının ekonomik programından çıkması, evlatlarımıza ilim irfan vermede onların iktisadî faaliyetlerde faydalı, faal olmalarını sağlayacak bir eğitim programının uygulanması öngörülmüştür. Atatürkçülüğe göre halk devri, millî devir ve iktisadî devir aynı anlam ve sonuçta kavramlardır. Herbirinde siyasî, iktisadî, sosyal, insanî esaslar değişik ağırlıkta olsalar da vardır. İktisadî hayatı halktan, milletten, fikir hayatından, devlet hayatından, ayırmak mümkün değildir.

Ekonomik kalkınmayı amaç edinen Atatürkçülük Türkiye'nin kalkınmasında kullanacağı vasıtayı iki güç serisi olarak ele almıştır. Bunlardan biri toprağın iklimleri zenginlikleri, başlıbaşına bir servet olan coğrafi durumu, diğeri, millî olduğuna inandığı işlerde ve zamanlarda tarihin akışını değiştiren yiğitlikle beliren yüksek sosyal benlik duygusudur[27].

Atatürk'ün özel bir niteliği bütün büyük işleri millet ile birlikte millet için yapmasıdır. Bu yönden Atatürk'e göre başarı için en önemli husus milletin bilmesi, anlaması, benimsemesidir.

Nasıl ki iktisadî sorunları çözmede milletin iktisadî noktai nazardan uyanıklığı esas ise, Atatürk'ün düşmanı mağlup, imha eden büyük taarruzdan evvel başarı için hazırlıklarının tam olmasını öngördüğü üç vasıtadan en önemlisi milletin hazır olmasıdır. Atatürk taarruzdan evvel üç vası-

[26] Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıra ve Belgeler, s. 293
[27] Atatürkçülük III. Kitap, s.207

Levent Şahverdi Arşivi

tanın hazırlığının tam olmasının gerektiğini açıkladığında en önemli vasıtanın milletin hayat ve bağımsızlığı için kalbinde vicdanında olan arzu ve emellerin sağlamlığı, ikincisi ise milleti temsil eden Büyük Millet Meclisinin millî arzuyu göstermede ve bunun gereklerini inanarak uygulamada göstereceği azim ve yiğitlik olduğunu, üçüncü vasıta olarak da milletin silahlı evlatlarını göstermiştir. Savaşta olduğu gibi iktisadî kalkınmada ve iktisadî sorunları göğüslemede ve çözmede milletin yüksek benlik duygusu, milletin iktisadî noktai nazardan uyanıklığı, kendisinin yaşama hakkına itimadı; Meclis ve Hükümet'in alacakları tedbirleri bu esasta birleştirmeleri ilkesi başarıların temelidir[28]. Ekonomik kalkınmada üçüncü vasıta ekonomik yapıdır. Ekonomik teşkilât teknik temeller üzerinde yerleşerek yükseldikçe yurdun verimi artacaktır. Ancak bütün özenimizi vererek vatanın teşkilâtlanmasının hızını artırmak gerekir[29].

İktisadî teşkilâtın etkili ve yeterli çalışması bilimsel esaslarla teşkilât etkinliği sağlayacak yöntemlerin bulunmasına ve uygulanmasına bağlıdır. Bu teşkilâtlanmanın öngördüğü büyük sermaye ve teçhizat isteyen endüstrilerin, etkili ve yeterli işletmelerin kurulması yanında en küçük iktisadî birimlerin, çiftçi ailelerinin teknik yönden teşkilâtlandırılmalarını da kapsar. Şüphesiz piyasanın gücü sonuçta etkisiz ve yeterli çalışmayan yani piyasada mal ve hizmet satamayan iktisadî teşkilleri etkileyebilir. Ancak teşkilâtların nasıl etkili olacaklarını yalnız bilim ve teknoloji gösterir. Kıvamlı irilikte, şakuli ve ufkî entegrasyona sahip endüstri işletmeleri, pazarı da kapsayan araştırma ve plânları ile başarılı olurlar ayrıca pazarın kontrol noksanlıkları yeterli ve ekonomik olmayan veya yalnız spekülasyon ve yüksek kira ve faize dayanan, hileye dayalı yüksek fiyat uygulayan iktisadî teşkillerin büyük kazançlar elde etmelerini önleyemez ve değişik kullanma yerleri olan istihsal faktörlerinin maliyetini düşürmez ve herkesin kâr sağlamasının sonuçta toplumun bütün olarak kârlı çıkacağı beklentisini geçersiz kılar.

Türkiye'nin ilk ve önde gelen fikri ekonomiktir. Biz tüketimde olduğu kadar üretimde de dünyanın bir parçası olmak istiyoruz diyen Atatürk[30], yönetimin karar süreçlerinde iktisadî usul ve sistemlerin kullanılmasına Türkiye'de üretim ve tüketim arasında dinamik denge olmasını bunun iç ve dış ekonomik faaliyetlerde aynı biçimde dinamik dengeyi gözeterek sağlanmasını öngörmüştür.

[28] Atatürkçülük III. Kitap, s.206
[29] Atatürkçülük III. Kitap, s.207
[30] Atatürkçülük III. Kitap, s.178

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürkçülükte iktisadî faaliyetlerde başarılı olmak için memleketin milletin ihtiyacı olan bir program üzerinde bütün milletin beraberce ve uyum içinde çalışmalarını; millî eğitim ve programında olduğu gibi devlet daireleri için düşünülecek programların da ekonomik programlara dayanması öngörülmüştür[31]. Bilim ve teknolojinin bugün yönetim için sağladığı usuller Atatürk'ün öngördüğü sistemin ayrıntılarıdır. (Örneğin plânlama, programlama, bütçeleme sistemi, kavrama dayalı ihtiyaçlar sistemi.) Atatürk bütün devlet işlerinin mutlaka kârlı hiç olmazsa zararsız olması kuralını koymuş, özel ve kamu devletin bütün iktisadî işlerini tanzim edecek bir teşkilâta ihtiyaç belirtmiştir[32].

a. Atatürkçülüğün Ekonomik Yapı İçin Öngördüğü Esaslar :

Atatürk'ün öngördüğü ekonomi esas olarak ekonomik sorunların, neyin, kim için, nasıl, nerede üretileceği kararını veren piyasa ekonomisidir. Piyasanın, serbest rekabete dayanarak fiyatları belirlemeye çalışacağını dikkate alan Atatürk, özel menfaatlerle, toplum menfaatlerinin tezat halinde olabileceğini, özel menfaatlerin en nihayet rekabete istinat ettiği yalnız rekabetle iktisadî nizamın tesis edilemeyeceğini bu zanda bulunanların bir serap karşısında kendilerini aldanmaya terk edenler olduğunu dikkate alır[33].

Serbest rekabetin içtimai zararlarını da gören Atatürkçülük zayıfla kuvvetliyi karşı karşıya bulunduran serbest rekabetin kuvvetlinin zayıfı yok etmesi veya kendine esir etmesi gibi bir sonuca varabileceğini düşünür. Atatürkçülüğe göre piyasalar serbesttir. Kesin zaruret olmadıkça piyasalara müdahale edilmez. Ancak hiçbir piyasa da başıboş bırakılmaz[34].

Atatürk Türk Devleti'nin yapısına, liberal ve sosyalist ekonomilerin dayandığı esaslardaki noksanlıkların Türk Milleti için devlet hayatında, fikir hayatında ve ekonomik hayattaki esasları, ilkeleri dikkate alarak Türk Devleti'nin dinamik idealini ve iktisadî hedeflerini belirttikten sonra bu hedeflere ulaşmak için gerekli ekonomik sistemi tarif etmiştir. Atatürkçü ekonomik sistemde kontrol, piyasa mekanizması, millî ve meslek ahlâkı ve devletin ekonomik sistemi düzenleyici, yapıcı, yaptırıcı teşvik edici ve kontrol edici olarak ilgilenmesi ile sağlanır. Türk ekonomisi devlet ve özel teşebbüsün birbirini bütünlediği bir karma ekonomik sistemdir.

[31] Atatürkçülük I. Kitap, s. 403.
[32] Atatürkçülük I. Kitap, s.403
[33] Atatürkçülük I. Kitap, s.415
[34] Atatürkçülük I. Kitap, s.499

Levent Şahverdi Arşivi

b. Atatürkçülük iktisadî teşkilâtın teknik temeller üzerinde yerleşmesi ve büyümesi için; kısaca yapmak için iktisadî sahada birleşmeyi öngörmüştür. Ancak yapmak, maddî ve manevî kuvvetleri birleştirmek zekâ ve maharetleri birleştirmektir. Yoksa zayıf ile kuvvetlinin birleşmesi demek değildir. Birleşmenin böylesi zayıf olanın kuvvetliye esir olması demektir[35]. Ekonomik büyüme için teknolojinin uygulanması esas olduğundan büyük sermaye ve ileri teknoloji gerektiren endüstrilerin devlet tarafından kurulması uygun görülmüştür.

c. Atatürkçülük tüm iktisadî sorunların çözülmesinde ekonomi biliminin kullanılmasını öngörmüştür. Örneğin, Atatürk; göze çarpan hayat pahalılığı konusu ile uğraşmak için serbest piyasa ekonomisinin kendi başına sorunu çözeceğine inanmamış; ilmi bir araştırma yapılarak sebepleri ile köklü ve plânlı biçimde mücadele istemiştir[36]. İmalat, enflasyon ve gelirle ilgili kavramların tariflerini, iktisadî davranışların, eğilimlerin, kestirmelerin açıklanmasının bilimsel olarak yapılmasının ve çalışmaların sonuçlarının devlet iktisadî faaliyetlerinde ve özel teşebbüsün teşvik edilmesinde kullanılmasını ve piyasanın kendi noksanlıklarından ötürü iktisadi sorunlarla başa çıkamaması, meslek ve millî ahlâkın yeterli olmaması durumunda, piyasanın kontrol ve düzenlenmesinde kullanılmasını öngörmüştür ve uygulamıştır.

d. Atatürkçülük Türk ekonomik sistemi için, sosyalizm, liberalizmden başka Türkiye'ye has bir karma sistem geliştirmiştir. Burada Türk Devletinin demokrasi prensiplerine bağlı olmasına ancak iktisadî yönden devletin ilgisinin doğrudan yapıcılık olduğu kadar, özel teşebbüsü teşvik, yapılanları düzenleme ve kontrol etmesi belirtilerek[37], demokrasi prensiplerinin ağırlığı vurgulanmıştır.

e. Atatürkçülükte devlet kişinin yerine geçmemeli fakat kişinin gelişimi için genel şartları gözönünde bulundurmalıdır. Bir de kişinin kişisel faaliyeti ekonomik kalkınmanın esas kaynağı olarak kalmalıdır. Kişisel gelişmesine mani olmamak onların her görüşte olduğu gibi özellikle ekonomik alanda hürriyet ve teşebbüsleri önünde devletin kendi faaliyeti ile engel vücuda getirmemesi demokrasi prensibinin en önemli esasıdır[38]. Memlekette her çeşit istihsalin artırılması için özel teşebbüsün devletçe gerekli görüldüğünü önemle vurguladıktan sonra diyebiliriz ki devlet ve özel teşebbüs birbirine karşı değil birbirini tamamlayıcıdır.

[35] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s.266
[36] Atatürk'ün 1937 yılı T.B.M.M. açış nutku
[37] Atatürkçülük III. Kitap, s.187

Levent Şahverdi Arşivi

f. Piyasa ekonomisinin ve esası olan rekabetin bazı hallerde ekonomiyi yanlış yollara sevk ettiği, her zaman doğru işlerin, doğru biçimde, doğru zamanda ve doğru yerde yapılmadığı, piyasanın ekonomik yapısının sağlam ve bilimsel olmasına, ticaret ve meslek ahlâkının millî ahlâkın güçlü olmasına bağlı olarak iyi çalıştığını dikkate almak gerekir.

Çok önemli bir iktisadî vasıta olan para politikası ile çok değişik amaçların menfaatlerin çalıştığı iktisadî düzeni kurup işletmenin çok zor olduğunu kabul eder. Atatürkçülük piyasanın başıboş bırakılmamasını öngörmüştür. Yolunu şaşıran bir ekonomik düzensizlikte millî ahlâka, ticarî ve meslek ahlâkına uymayan spekülatif kazançların çoğalacağı, ekonomik büyümenin üretici faaliyetler yerine, üretici olmayan faaliyetlere dayanacağı, gelir dağılımındaki adaletin çalışanların aleyhine bozulacağı, ihtikar şeklinde fiyat pahalılaşmalarının yaygınlaşacağı dikkate alınmalıdır. Piyasanın rayına oturması için ekonomik ve ahlâki tedbirlerin alınması uygun düzenleme ve kontrol tedbirlerinin piyasaların noksanlıklarını dikkate alarak bilimsel yöntemlerle bulmak ve uygulamak zorunludur. Devlet millî, ekonomik, içtimai, ahlâki noktai nazarlarla ekonomi ile ilgilenmelidir.

g. Atatürkçü ekonomide para her türlü vasıta üstünde bir varoluş silahıdır. Paramızı ve hayatımızı iç ve dış düşmanlara karşı korumak millî hedeftir[39]. İktisadî bir vasıta olan paranın korunması şüphesiz iktisadî tedbirlerle olur. Paranın değeri korunduğu takdirde ekonomik ve sosyal anarşi olan enflasyon kolaylıkla önlenir. Ayrıca tasarrufun yaygınlaşması için paranın değerinin muhafazası önkoşuldur.

h. Bir ülkenin bağımsızlığının bütünlüğü malî bağımsızlıkla mümkün olur, bir devletin maliyesi bağımsızlıktan yoksun ise bütün hayati kuruluşları felç olur. Malî bağımsızlığın korunması için ilk şart bütçenin ekonomik bünye ile orantılı ve denk olmasıdır. Azami tasarruf millî prensibimiz olmalıdır[39a].

ı. Çalışmanın ve millî gelirin adil dağıtımının Türk Milleti için önemi açıktır. Atatürk halkçılığı toplum düzenini çalışmaya ve hukuka dayandıran bir toplum sistemidir[40], diyerek çalışmanın toplum içerisindeki önemini belirtmiştir.

[38] Atatürkçülük I. Kitap, s.621
[39] Atatürkçülük III. Kitap, s.190
[39a] Atatürkçülük I. Kitap, s.423
[40] Atatürkçülük I. Kitap, s.95

Levent Şahverdi Arşivi

Millî birlik ve beraberlik Türk Milleti ve Türk Devleti için başarının sırrıdır, ancak millî birlik ve beraberliğin muhafazası için millî gelirin daha mükemmel bir adalet ve emek sarf edenlere daha yüksek refah sağlanması millî birliğin temsilcisi olan devletin vazifesidir[41].

j. Atatürkçülükte belirtilen temel esaslar yanında, zenginliğe, araziye, ücretlere, sermayeye, ekonomik sürece, dış ve iç pazarlara, borçlanmaya, kredi ve paraya, devlet bütçesine bütün malî faaliyetlerin Büyük Millet Meclisince kontrolüne ilişkin ilke ve esaslar vardır.

k. Özet olarak:

Atatürkçülükte ekonomik sitemin; nelerin, nasıl, kimler için üretilsin sorularına serbest piyasa, millî ve meslekî ahlâk ve devletin müştereken kontrol ettiği bir karma ekonomik sistemle cevap aramaktadır.

Atatürkçülükte devletin ve özel teşebbüsün ekonomik faaliyetlerdeki paylarının nisbeti sabit değildir. Önemli olan husus, memlekette her çeşit istihsalin artırılmasıdır. Bunda da şüphesiz özel teşebbüsün payı büyük olacaktır.

Bu nispet, koşullara ve ferdî, toplumsal ve millî ihtiyaçlara göre değişecektir. Ferdi, toplumsal ve millî güvenliği birlikte ele alan, sosyal devleti öngören Atatürkçülük devlet bütçesinin kurucu, üretici, iktisadî faaliyetler yanında koruyucu, sosyal güvenlik işlerinde yatırım yapmasını öngörmüştür.

Devletin ekonomik faaliyetlerle ilgisi doğrudan yapıcılık olduğu kadar, özel teşebbüsü teşvik, yapılanları düzenleme ve kontrol etmesidir. Ekonomik teşkillerin etkinliği, yeterliliği, adalet ve eşitlik, istikrar devletin düzenleyeceği önde gelen iktisadî sonuçları olan kavramlardır ve Atatürkçülük bu kavramları genel olarak açıklamıştır.

8. DEVLET HAYATI:

Devlet bir iradeye bir egemenliğe sahiptir onu ifade etmek ve yerine getirmek için birtakım vasıtalara muhtaçtır. Bu vasıtaları kapsayan devlet teşkilâtında millet meclisi ve hükümet teşkilâtı esastır[42].

Bütün devlet teşkilâtının şahısları ile yetki ve vazifeleri ile güçlü olmasını öngören Atatürkçülük devleti klasik bir bürokrasi sisteminden çıkara-

[41] Atatürkçülük III. Kitap, s.187
[42] Atatürkçülük III. Kitap, s.22

Levent Şahverdi Arşivi

rak vazife ve sorumluluk fikri altında işleyen bir makine olarak çalışmasını öngörmüştür.

Devletin vazifelerini yürütmede, Meclis yasama yetkisini bizzat kullanır. Yürütme yetkisini Bakanlar Kurulu ile kullanır. Yargı yetkisi millet adına usuller ve kanunlar çerçevesinde bağımsız mahkemeler tarafından kullanılır[43]. Mahkemelerin mutlak dokunulmazlığı ve bağımsızlığı üzerine söz yoktur.

Türk Devleti Türk Milletinin maddî ve manevî huzuruna her şeyden fazla önem vermekte, millî ideal sonuçlarının halkın güvenle çalışmasında, ilerleme hevesinde millî birlik ve irade şeklinde daha belirgin hale geleceğine inanmaktadır[44].

Türk Devleti dinamik ideale ulaşmak, temel ilkelerin muhafazasını sağlamak için aşağıdaki ilkelere sahip olması ve uygulaması gerekli ve yeterlidir. Bu ilkeler birbirine bağlı ve birbirini bütünler durumdadır. Bunlar; Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Lâiklik ve İnkılâpçılık'tır. Ayrıntılı açıklamalar Atatürkçülük 3 ncü kitapta vardır. Bu ilkeler fikir hayatının ürünleridir. Türklere ve Türkiye'ye ilişkin esasları içerirse de bütün benzer nitelikleri ülkeler içinde geçerli modernleşme ideolojisinin esaslarını kapsar. Atatürkçülükte, millette hürriyet ve medeniyet geliştiği nispette devletin vazifeleri ve mesuliyetleri çoğalır. Hayat çoğaldıkça vasıtalar da çoğalır. Çok vasıta çok büyük kuvvetle idare edilir. Kuvvet çoğaldıkça kaideler de çoğalır. Bir cemiyetin vasıta ve kaidesi devlettir[45]. Bu vasıta ve kaideler devlet hayatının fikri hayatını ve ekonomik hayatını kapsar.

Atatürkçülüğün devlet hayatına ilişkin esasları ve ilkeleri Türk Devletinin yapısına partilere, millî iç ve dış politikaya, insan hak ve hürriyetlerine, adalet ve hukuka, askerliğe ait hususları da kapsar.

9. DEVLETİN DİNAMİK İDEALİ:

Devlet, fikir ve ekonomik hayatın herbirinin ve tümünün ortaya koyacağı hasılanın neler olacağı devletin dinamik idealinde açıklanmıştır.

Devletin dinamik ideali devlet, fikir ve ekonomi mekanizmalarının doğru kurulup doğru işlerin doğru olarak yapılmasını sağlayan genişlikte ve kapsamdadır.

[43] Atatürkçülük III. Kitap, s.24
[44] Atatürkçülük III. Kitap, s.25
[45] Atatürkçülük I. Kitap, s.619

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Devleti, kişileri ile, milleti ile, kurumları ile dinamik hedeflere doğru yürüyen dinamik bir varlıktır. Türk Devleti; geleceğe doğru akıp giden ömründe bütün faaliyetlerini dinamik hedefleri gerçekleştirmeye yöneltmelidir. Bu suretle daha medenî ve daha refahlı olur.

Dinamik ideal genel olarak Türk Milletinin "En medenî ve refah seviyesi yüksek bir millet olarak varlığını yükseltmektir." Dinamik ideal devlet hayatının, fikri hayatının ve ekonomik hayatın uyumlu olarak çalışmasını sağlayacak dinamik amaçları kapsar. Bu amaçlar üç bölümde toplanır; millî birlik ve millî duyguyu güçlendiren millî amaçlar ile temel ekonomik ve maddî amaçlar, kişi ile ilgili amaçlar ve millî kültüre ilişkin amaçlardır.

a. Birinci bölüm; millî birlik ve millî duyguyu güçlendiren millî amaçlar ise temel maddî amaçlardan meydana gelir.

(1) Milletimizin yüksek karakterini yaradılıştan sahip olduğu zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, en değerli varlığımız olan millî birlik, iyi geçinmek ve çalışkanlık duygu ve kabiliyetlerindeki olgunluğunu, ulus varlığını ve yurt erginliğini korumak azim ve kararını devamlı olarak ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek geliştirmek.

(2) Türkiye'yi hür, bağımsız, daima daha kuvvetli, daima daha refahlı olmasını sağlayacak ekonomik güce sahip kılmak. Endüstrileşmek.

(3) Müspet bilimlerin temellerine dayanan, güzel sanatları seven, fikir eğitiminde olduğu kadar beden eğitiminde de kabiliyeti artmış ve yükselmiş olan erdemli kudretli bir nesil yetiştirmek.

(4) Yurdumuzu dünyanın en bayındır ve en medenî memleketleri seviyesine çıkarmak.

(5) Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılmak.

(6) Türkiye'nin emniyetini amaçlayan, hiçbir milletin aleyhinde olmayan bir barış istikametini, prensip kabul etmek.

(7) Devletin yüce varlığının temeli olan ve millî ideali, millî varlığı ve inkılâbı kollayan ve koruyan Cumhuriyet ordusunun üstün kıymetini daima ve mutlaka muhafaza etmek.

(8) Yurtta Barış, Dünyada Barış için çalışmak.

b. İkinci bölümde kişi ile ilgili amaçlar vardır. Kişiler için dinamik ideal aşağıdaki amaçları kapsar:

(1) İnsanca yaşamak.

Levent Şahverdi Arşivi

(2)Ellerinde örnekleriyle, tarımın, ticaretin, sanatın, çalışmanın, hayatın temsilcisi olmak.

(3)Kültürlü insan olmak.

(a)Tabiatın yüksek verimlilikleri ile mutlu olmak.

(b)Tabiatın insanlara verdiği yüksek nitelikleri kendi çocuklarına, torunlarına ve gelecek nesillere vermek.

(c)Kültür sahibi olmak, bu özelliği çevrelerine ve bütün Türk Milletine yaymak.

c. Üçüncü bölümde millî kültürümüze ilişkin amaçlar vardır.

Millî ve kişisel amaçlara ulaşmak için; millî birlik ve millî duyguyu millet olarak varlığımızı yükseltecek, koruyacak, niteliklere sahip olacak biçimde millî kültürümüzü;

(1)Yüksek ve inkılâpçı bir seviyeye ulaştırmak.

(2)Çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkarmaktır.

Türk Milleti için bilim ve teknolojiyi sürekli olarak geliştirmek ve bütün faaliyetlerde uygulamak temel koşuldur. Bu yönden bilimsel ve teknolojik araştırma ve geliştirme vazifelerimizin başında gelmektedir. Şüphesiz Türk Milletinin dinamik idealin bütün unsurlarına ulaşması için duruma, imkânlara ve uygulanan bilim ve teknolojiye göre gerekli görülen vazifeler ve amaç edilen durumlar tespit edilerek gerçekleştirilecektir. Bu vazifeler, ancak değiştirmeden ve devamlı olarak gözönünde bulundurulacak birinci vazife: Türk Bağımsızlığını, Türk Cumhuriyeti'ni sonsuza kadar korumak ve savunmaktır. Hedeflere uygun fikri, siyasî ve ekonomik emarelerin bilim ve teknolojiye göre mümkün olanlarını adedi değerler olarak, kıymetler olarak belirlenmesi ve incelenmesi uygun bir yöntemdir.

10. SONUÇ OLARAK:

Türk Hükümeti devlet, fikir ve ekonomik hayatı etkileyen çekici gücünü dinamik ideallere doğru kullanırsa devlet fikir ve ekonomik mekanizmalarının birlikte ve uyumlu çalışması mümkün olur. Bu idealler Atatürkçü düşünce sisteminin bir alt sistemini teşkil eder.

Atatürkçü düşünce sistemi devlet fikir ve ekonomik hayata ilişkin esasları, ilkeleri veren bir düşünce sistemidir. Devlet mekanizmasına, fikir mekanizmasına, ekonomik mekanizmaya ilişkin ilke ve esaslar bu düşünce

Levent Şahverdi Arşivi

sisteminin parçalarıdır, birbirini bütünler ve destekler, birini benimseyip diğerini benimsememek sisteminin tümünün etkisini azaltır veya ortadan kaldırır.

Aslında Atatürkçü düşünce sisteminin koyduğu ilke ve esaslar koşullara göre geniş bir uygulama elastikiyetine sahiptir. Beklenen hasılanın bir sonuç olduğu dikkate alınırsa değişik hâl tarzlarının aynı amaç için uygulanması mümkündür. Bulunacak hedeflerin bilime dayanması bilimsel yöntemlerle tespit edilmesi şuurlu olması gerekir, bilim ve teknolojinin yol göstermesi gerekir. Atatürkçülük belli bir gerilik var ise hedefe ulaşmada inkılâpçılığı öngörmüştür. İnkılâpçılık lâikliği ve devletçiliği gerektirir.

Atatürkçülük devlet yönetiminde, ekonomik faaliyetlerin yönetimde gerçekçi ve ciddî olmayı yani halkın maddî ve manevî ihtiyaçlarından karşılanmasına dayanmayı ilke edinmiştir. Amaca ulaşacak hedefler gerçekçi ve ciddî olmalıdır.

Atatürkçülüğün, devlet fikir ve ekonomik hayata ilişkin ilke ve esaslarını ayrıntılı olarak inceleyerek, bilimsel verilere dayanarak Türk Devletinin fikri hayatının ve ekonomik hayatının ayrıntılı bir biçimde açıklamaları yapılır ve sürekli olarak geliştirilirse Türk Milletinin bir bütün olarak istikrarlı, dengeli olarak gelişmesi sağlanır. Atatürk'ün önemle işaret etttiği bir husus bir millet için mutluluk olan bir şey bir usul diğer bir millet için felaket getirebilir. Aynı sebep ve şartlar birini mutlu ettiği halde diğerini mutsuz edebilir esasıdır. Ancak unutmayalım ki asıl temeli kendi içimizden çıkarmalıyız. Milletimizin tarihini, ruhunu, geleneklerini gerçek ve sağlam dürüst bir bakışla görebilmeliyiz.

Toplumların karşılaştığı sorunlarda da, millî ahlâka, millî karaktere bağlı olarak bir milletin karşılığı diğer milletlerinkinden farklı olabilir. Bu yönden millî ideale ulaşmada kullanılacak usuller ve vasıtalar Türk Milletine özgü olmalıdır.

Türk ekonomisi şüphesiz bilimsel ve pozitif ekonominin ürünlerinden faydalanacaktır. Ancak normatif ekonomi ile bir bütün olan ekonomi bilimi Atatürkçülüğün koyduğu esasları dikkate alırsa başarı istikrarlı ve süratli bir biçimde sağlanır.

Türk ekonomisinin esaslarını bilimsel esaslara ve Atatürkçülüğe göre açıklamak, verilere göre incelemek ve geliştirmek gerekir. Bilhassa bugünkü ekonomik sosyal koşullarda bir zarurettir.

Levent Şahverdi Arşivi

Kesin zorunluluk olmadıkça, piyasalara müdahale edilmez bununla beraber hiçbir piyasa başı boş değildir, diyen Atatürk'ün hemen sırası gelmişken Cumhuriyet tüccar anlayışını milletin emeğini üretiminin kıymetlendirilmesi için eline ve zekâsına güvenilen ve bu güvene lâyık olduğunu göstermesi gereken kişidir demesi; ekonomik faaliyetlerde yanlız kâr amacı olmadığı, diğer amaçların da olduğunu, millî ahlâkın meslek ahlâkının önemli olduğunu açıklıkla vurgulamıştır. Diğer bir tecrübe göstermiştir ki Atatürkçülüğün taassupsuzluk ilkesi öngördüğü kendi ilkeleri içinde geçerlidir. Ancak ilkelerin sınırları zorlanır, ilkeler anlamsız hale getirilmeye çalışılırsa Türk toplumunda buhranlar meydana gelebilir. Bir milletin yaşaması en medenî refah seviyesi yüksek bir millet olarak varlığını yükseltmesi; milletin meydana getirdiği, temel müesseseler, endüstriler, işletmelerden, okullar ve üniversitelerden oluşan devlet, fikir ekonomik sistemlerin meydana getirdiği sürecin çalışması etkili olarak işlemesi ile sağlanır. Bu sistemde millet mevcut millî varlığı ile ülke mevcut coğrafi durumu ve kaynakları ile zaman ile birlikte girdileri meydana getirir. Hasıla ise medeniyet düzeyi yükselmiş refahı artmış, varlığı yükselmiş millettir.

Atatürkçülük, Türk Milleti, Türk ülkesi, devlet, fikir, ekonomik sistemler, medeniyet düzeyi, millî varlık için ilkeleri, esasları birbirine uyumlu ve birbirini destekler biçimde açıklar.

Bu yönden bir sistem olarak incelenmesi uygun olur. Atatürkçülük bilim ve teknolojinin yol gösterici olarak ele alınmasını öngördüğünden, devlet, fikir ve ekonomik hayata ilişkin, doktrin, politika ve stratejiler tespit edilirken Atatürkçülük bilim ve teknoloji ile birlikte kullanılmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'TE EĞİTİM—BİLİM VE TEKNİK ANLAYIŞI

Prof. Dr. YÜKSEL ÜLKEN

— I —

Azgelişmiş ülkeleri niteleyen temel göstergelerden biri de eğitim eksikliği ve okuma-yazma bilenlerin toplam nüfustaki oranının düşüklüğüdür. Gelişmiş ve kalkınmış ülkelerde bu oranın yükseldiği, hatta yüzde yüze vardığı görülmektedir. İktisadi kalkınma ile eğitim arasındaki ilişki açık ve kesindir.

Atatürk'ün eğitime verdiği önem yanında asıl dikkati çeken özellik, eğitimin iktisadi kalkınmaya olan olumlu ve vazgeçilmez etkisini ısrarla belirtmesidir. Altyapı ve eğitimin iktisadi kalkınmadaki temel rolleri için halkın da özlem ve isteğini katarak şöyle der: *"Halk ve köylüler, beni her yerde şu iki sözle uyardılar: Yol ve okul."* (1924)

Kendi yüksek kişiliğinin uyandıracağı etkiyi düşünerek, çevresindekilere, eğitime verdiği önemi göstermek için, kişisel bir özlem biçiminde zaman zaman şunları söyler: *"Eğer Cumhurbaşkanı olmasam, Milli Eğitim Bakanlığını almak isterdim."*

Okuma-yazma oranının düşük olması, Atatürk'ün gözünde ayıptır, utanç vericidir: *"Düşününüz ki, bu ulusun, bu sosyal topluluğun yüzde onu, yirmisi, okuma-yazma bilir, yüzde sekseni, doksanı bilmezse, bu ayıptır. Bundan insan olarak utanmak gerekir."*

Ulusun geri kalmışlığını yaratan nedenler arasında eğitim en önemlilerinden biridir: *"Şimdiye dek izlenen eğitim ve öğretim usullerinin ulusumuzun gerileme tarihinde en önemli bir neden olduğu kanısındayım."*

Eğitimden beklenen nedir? *"Eğitimdir ki bir ulusu ya özgür, bağımsız, onurlu, yüksek bir topluluk biçiminde yaşatır ya da bir ulusu tutsaklık ve yoksulluğa götürür."* Çünkü: *"Eğitimde hızla yüksek bir düzeye çıkacak bir ulusun yaşam savaşımında maddi ve manevi bütün güçlerinin artacağı kesindir."* (1928)

Ulusun kalkınmasında bu denli önem taşıyan eğitimin temel nitelikleri nasıl olmalıdır? *"Eğitim işlerinde kesinlikle zafere ulaşmak gerekir. Bir ulusun*

Levent Şahverdi Arşivi

gerçek kurtuluşu ancak bu yolla olur. Bu zaferin sağlanması için hepimizin tek can ve tek düşünce olarak özlü bir program üzerinde çalışması gerekir. Bence bu programın özlü noktaları ikidir: 1 - Sosyal hayatımızın gereksinmesine uygun olması; 2 - Yüzyılın gereklerine uyması" (1922)

Yaşamının sonlarına dek bu görüşünü sürdürür: *"Büyük davamız, en uygar ve en gönençli ulus olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde de temelli bir devrim yapmış olan büyük Türk ulusunun dinamik idealidir. Bu ideali en kısa zamanda başarmak, düşünce ve atılımı beraber yürütmek zorunluluğundayız. Bu girişimde başarı, ancak süreli bir planla ve en akılcı çalışmakla mümkün olur. Bu nedenle, okuma yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, ülkenin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek, ülke davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, kuşaktan kuşağa yaşatacak kişi ve kurumları yaratmak; işte bu önemli ilkeleri en kısa zamanda sağlamak; Eğitim Bakanlığının üzerine aldığı büyük ve ağır zorunluluklardır."* (1937)

Bu ilkelerin daima canlı tutulmasını isteyen ve bunun, üniversitelerin ve yüksek okulların başlıca görevleri olduğunu belirten Atatürk, yukarıda belirtilen ve iki ana temel noktaya dayandırdığı eğitimin yöntem ve içeriğini de açıklar: *"Bir yandan bilgisizliği ortadan kaldırmaya uğraşırken bir yandan da ülke çocuğunu toplumsal ve iktisadi yaşamda eylemli biçimde etkili ve verimli kılabilmek için zorunlu olan ilk bilgileri uygulamalı bir biçimde vermek yolu, eğitimimizin temelini oluşturmalıdır. Orta öğretimde de eğitim ve öğretim yolunun çalışmalı ve uygulamalı olması kesin bir koşuldur. Kadınlarımızın da benzer öğretim derecesinden geçerek yetişmelerine önem verilecektir."* (1922)

Eğitimin uygulamalı olması ve eğitim gören kız ve erkeklerin beceri sahibi kılınması daima ön plandadır: *"Erkek ve kız çocuklarımızın aynı biçimde bütün öğretim derecelerindeki eğitim ve öğretimlerinin çalışmalı olması önemlidir. Ülke evlâdı, her öğretim derecesinde iktisadi hayatta etken, etkili ve başarılı olacak biçimde donatılmalıdır."* (1924)

Bilindiği gibi, hızlı bir iktisadi gelişme ve kalkınmanın gerçekleşmesiyle özellikle orta öğretim yapısında mesleki ve teknik eğitimin ağır basması arasında çok sıkı bir bağıntı (korelasyon) vardır. Yukarıdaki sözlerde, bu sıkı bağıntının ısrarla vurgulanması, gerçekten ilginçtir.

Öğrenci, tek başına bir anlam taşımaz. Öğrencinin yetiştirilmesi için öğreticiye gereksinme vardır. Öğrenci-öğretici bir bütünün unsurlarıdır. Öğretmenliğin, "ilerlemeye ve herhalde gönenç sağlanmasına uygun bir

Levent Şahverdi Arşivi

meslek haline" konulmasını isteyen Atatürk'ün vardığı yargı önemli boyutlara ulaşmaktadır: *"Ulusları kurtaranlar yalnız ve ancak öğretmenlerdir. Öğretmenden, eğiticiden yoksun bir ulus, henüz ulus adını almak yeteneğini kazanmamıştır."*

II

İktisadi gelişme ve kalkınma düzeyi ülkenin sahip olduğu ve kullana bildiği bilimsel teknik gelişme ile ilgilidir. Teknik gelişmelerin kaynağı bilimsel gelişmelerdir. Bu nedenle, belirli bir düzeye ulaşan bilimsel gelişme, hangi ülkede olursa olsun, daima aynı sonucu vermekte, aynı teknik buluşu (icadı) çıkartmaktadır. Teknik buluşlar, kesinlikle rastlantıya bağlı değildir. Birbirine yakın veya eşit bilimsel düzeye varan ülkelerin, aynı zamanda aynı buluşu gerçekleştirmeleri olayı, oldukça sık görülen bir durumdur.

Bilimsel gelişmenin teknik gelişmeyi doğurduktan sonra iktisadi gelişme ve kalkınmanın ortaya çıkabileceği görüşü yaygındır. Ünlü iktisatçılardan Colin Clark ve Fransız Jean Fourastié, iktisadi gelişme ve kalkınmada en büyük itici gücün teknik gelişme olduğunu ve ülkelerin hangi düzeyde olduklarının buna göre belirlendiğini, "üç sektör veya kesim" nazariyelerinde ortaya koymuşlardır. Çalışan nüfusun yüzde seksene yaklaşan bölümü tarım kesiminde yer alan, diğer sanayi ve hizmet kesimlerinin yüzde onluk paylarını barındıran bir ülke, tipik azgelişmiş bir ülkedir. Teknik gelişmenin uygulanmasıyla çalışan nüfus, ilkin sanayi kesimine transfer olmakta ve daha sonra üçüncü kesimde toplanmaktadır. Bu doğrultudaki gelişmelerle, gelecek yüzyılların ulusal ekonomilerinde, çalışan nüfusun yüzde sekseni üçüncü kesimde yer alacaktır. Günümüz ülkelerini, böylece kesimlerin barındırdıkları çalışan nüfus oranlarına göre azgelişmiş, oldukça gelişmiş ve ileri gelişmiş ekonomiler olarak sınıflayabiliriz.

Bilim ve tekniğin önemli etkisini, iktisadi sistemlerin yapılarında da bulabiliriz. Uygulama alanında her iki sistemin ortak noktalarını belirlemek mümkünse de, teorik planda iki büyük sistemin ortak nokta olarak bağdaştırılmasına, yalnız bir istisna dışında, olanak yoktur. İleri bir teknik ve makineleşmeyi kullanmak, her iki sistemin benimsediği ve teorik planda kendini gösteren tek ortak noktadır.

Bütün bu hatırlatmalar, bilim ve tekniğin ülke kalkınmasındaki belirleyici rolünü ortaya koyarken, aynı zamanda evrensel niteliğini de açıklar.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'te temel kural ve amaç, çağdaş olmaktır. Bunun da yolu bilim ve teknikten geçer: *"Dünyada herşey için, uygarlık için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici bilimdir, tekniktir."*

Üçbuçuk yıl süren bağımsızlık savaşından sonra, artık hep bu alanlarda çalışmayı, kafaları hep bunlara yormayı önerir: *"Üçbuçuk yıl süren bu mücadeleden sonra bilim bakımından, eğitim bakımından mücadelelerimize devam edeceğiz. Fabrikacı olacağız, sanatçı olacağız. Bundan sonra anlayışımızı hep buna bütünüyle verelim." (1922)*

"Ulusumuzun siyasal, sosyal hayatında, ulusumuzun düşünce eğitiminde yol göstericimiz bilim ve teknik olacaktır. Gözlerimizi kapayıp tek başımıza yaşadığımızı varsayamayız. Ülkemizi bir çember içine alıp dünya ile ilgisiz yaşamayız. Bilim ve teknik nerede ise oradan alacağız ve herkesin kafasına koyacağız. Bilim ve teknik için kayıt ve şart yoktur." (1922)

Celâl Bayar, kurduğu ilk hükümet programında Atatürk'ün "ekonomik işlerde parolasının en ileri teknikle ve en verimli şekilde çalışma" olduğunu özenle belirtir. Bu konuda kesin kararlıdır: *"Ulus, bugünkü uygar ulusların yaşam düzeyi ve araçlarını, içerik ve biçim açısından, olduğu gibi kabul etmeye kesin olarak karar vermiştir."* (1925)

Hangi uluslar uygardır? Doğu mu, Batı mı?

"Doğunun uygarlık anlayışı, maddi, manevi dünya olaylarını din görüşüyle değerlendiriyordu. Bu uygarlık kavramı yaşadıkça, kalkınma ve refah sağlanamazdı."

Uluslar ayrı olmasına karşın, uygarlık dünyası birdir. Bu dünyaya katılmak, bu uygarlık alanında yaşamak gerekir. Öyleyse : *"Uygarlığa girmeyi arzulayıp Batı'ya yönelmemiş bir ulus gösterilemez."*

Bütün bu sözlerde, iki büyük özelliği saptamak olanaklıdır : *Birincisi, çağdaş olmak, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak, Devrin uygarlık dünyası Batıdır. Ancak, burada bir noktanın aydınlanması gerekir. Atatürk, Batı'cı değildi. Amaçladığı çağdaş uygarlıktı. Batıyı uygar dünya olarak benimsemesi nedeniyle kimi kişilerin kendisini Batı'cı olarak yorumlaması, bu önemli özelliğin gözden kaçmasının bir sonucudur.*

İkinci özellik ise, "uygar ulusların yaşam düzeyi ve araçlarını, içerik ve biçim açısından olduğu gibi kabul etmeye" kesin kararlı olduğunu söylerken, gerçekleştireceği çeşitli devrimlerin ilk belirtilerini de vermiş olmasıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

III

Atatürk'ün çalışma yöntemi yakından incelendiğinde, uzun bir öncalışmadan sonra sorunun olgunlaştırıldığı ve son aşamada da radikal niteliği ağır basan bir çözüm yoluna varıldığı görülmektedir.

Atatürk'ün en belirgin niteliklerinden biri, belki de birincisi gerçekçiliğidir. Yalnız bu gerçekçiliği, sadece belirli bir durumun olanakları ve koşulları için geçerli değildir. Zaman unsurunu da devreye sokmakta, zaman dilimlerine yayılarak davranış ve tutumunu yönlendirmektedir. Bu bakımdan, Atatürk'ü, temelinde gerçekçilik yatan fakat kapsamı daha geniş olan bir "zamanlama ustası" olarak nitelemek, tam anlamıyla yerine oturmuş bir saptama sayılabilir.

Bu konuda, yıllar sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde verdiği konferansta İsmet İnönü çok net deyişlerle şöyle konuşur (1960) : *"Atatürk'ün ekonomik alanda devrim yolu ile hiçbir zorlamada bulunmadığını açıkça ilan etmek isterim. Bu zorlama yapmamak, rastlantı değil, özenin sonucudur. Atatürk'ün hemen gerçekleştirilecek işlerle, gelişmesi zamana bırakılacak işler arasında uyumlu bir ayırma yapabilmesinin sonucudur."*

Atatürk'ün kişiliğini oluşturan bu belirgin nitelik, gerçekçiliğidir. Bütün yaşamı boyunca, hiçbir zaman sürprize oynamamıştır. Üniversite reformunda da böyle olmuş çalışma yöntemi ve kişiliğini oluşturan temel niteliği, bütünüyle sergilenmiştir. Üniversite kanununun ani gibi gözüken bir gece de çıkması, aslında uzun öncalışmaların sonucudur. Bir acelecilik ve yüzeysellik yoktur. Şöyle ki;

— 1924 yılında Muallimler Kurultayı'nın toplanması, tüm eğitim ve öğretime verilecek ağırlıklı önemin ilk belirtisidir.

— 1923 yılının şubatında İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresinin aldığı kararlar içinde bulunan dışarıya öğrenci gönderilmesi, uygulanmaya konmuştur.

— Dışardan öğretim üyesi getirilmiş ve üniversite konusunda inceleme ve araştırmalar yaptırılmıştır.

— İstanbul Edebiyat Fakültesinin "fahri profesörlük" tevcihine yazdığı teşekkür mektubunda, Atatürk, "Darülfünun Edebiyat Medresesi" adını taşımasına rağmen "fakülte" deyimini anlamlı biçimde iki defa kullanmıştır.

— Ve yine çok anlamlı olarak, o yılki bütçeye, "Darülfünun" için şartlı ödenek konmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Üniversite reformu, böylece geçmiş tecrübelerin, çağdaş eğilimlerin ve gerçekçilikten kaynaklanan geniş kapsamlı bilim anlayışının bir sentezi olarak yapılmış ve bir gecede uygulanmasına geçilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

LÂİKLİK VE DİN İLİŞKİLERİ

Prof. Dr. NEŞET ÇAĞATAY

Bugün dünyada mevcut kırk altı İslâm devletinden hiç biri şeriatla yönetilmemektedir; bu mümkün de değildir, çünkü Tanrının buyruklarını, yasaklarını ve öğütlerini içeren Kur'an'da hukukî hüküm bildiren âyet sayısı elli kadardır. Onlar da, evlenme, boşanma, şahitlik, miras gibi aile hukukunun küçük bir parçasını kapsar.

Bugün dünyada insanla insan, insanla toplum, insanla devlet, toplumla devlet ve uluslararası ilişkileri düzenleyen binlerce hukukî konu vardır. Uluslararası anlaşmaları, ulaşım, iletişim, gümrükler, eğitim gibi hususları hangi din adamı, imam, hangi müftü çözecek?

Günümüzün bir sürü sorununu bir yana bırakıp kafasında sadece dört kadınla evlenme, onları da istediği zaman "boş ol" diyerek boşama fikri yer alan bir kişi, başka türlü düşünemez.

İşte İslâm devletleri arasında, "şeriatı uyguluyorum" diyenlerin uygulamaları bu dar çerçevededir. Beşerî ilişkilerin yüzde doksan dokuzunu teşkil eden öteki işleri o İslâm devletlerinde de millet meclislerinin çıkardığı yasalar düzenler, modern ve çağdaş hukuk eğitiminden geçmiş olan hâkimler, savcılar karara bağlar. Zaten başka türlüsü de olamaz.

Onlarca devlet ve imparatorluklar kurmuş, olaylara gerçekçi bir açıdan bakan, Kur'an'daki sınırlı sayıdaki hükümlerle, durmadan büyüyen, gelişen toplumu yönetmenin zorluğunu anlayan sağduyulu ve zeki Türk ulusu, ta... Selçuklulardan başlayıp Osmanlılar yönetiminin sonuna dek geçen dokuzyüz yıla yakın bir süre, geleneğe, göreneğe dayanan, "kavanin-i örfiye" denen ciltlerce yasa düzenlemiştir.

Bunlar içinde, gayr-i müslim uyrukların ürettikleri şaraptan, besledikleri domuzlardan vergi alma gibi Kur'an hükümlerine ve emirlerine aykırı olanlar bile vardı. Öte yandan yine Osmanlı idaresinde yani şeriat kurallarının geçerli olduğu halifelik dönemlerinde 1850'lerde, Avrupa'da gelişen modern hukuk yasaları alındı. 1850'de ticaret yasası, 1862'de ticaret mahkemeleri usulü nizamnamesi, 1864'de deniz ticaret yasası alındı.

Levent Şahverdi Arşivi

1869'da, bu batıdan alınanlardan ayrı olarak, dinî ve dünyevî kuralları içeren ve "mecelle" denen kod düzenlenmesine girişildi. Cevdet Paşa başkanlığındaki bir kurulca düzenlenen Mecelle'de yer alan, fıkıhın yani İslâm hukukunun şu kuralları yardımıyla esneklikler sağlandı: "Örfen ma'ruf olan şey, şart kılınmış gibidir, madde: 43" "Zamanın değişimi ile hükümlerin değişmesi inkâr olunamaz, madde: 39", "Örf ile tayin, nas (Kur'an hükmü) ile tayin gibidir, madde: 45", "Zorunluluklar yasak olan şeyleri mubah kılar, madde: 21."

Yirminci yüzyılın başlarında şeriatçıların ödün vermek istemedikleri aile hukukunda köklü değişiklikler benimsenmiştir. Örneğin 1917'de aile hukukunu ele alan bir kararname çıkarıldı. Bunda, kocanın ikinci bir kadınla evlenmesine razı olmayan kadına, boşanma isteğinde bulunma, hatta evlenme sırasında tek evliliği şart koşma hakkı tanınmıştı.

İslâm hukukçularının bazılarının verdikleri fetvalardaki hükümler çoğu kez çağ dışı kalıyordu. Örneğin bir kuyuya, kedi, köpek, fare gibi hayvan düştüğünde bilmem kaç kova su çekilirse o kuyu suyunun temizleneceği hakkında fetvalar var. Veba ya da başka bir salgın hastalık mikrobuna bulanmış bir kuyu, su çekilmekle temizlenir mi? Antiseptik maddelerle dezenfekte edilirse temizlenir.

Ramazan ayının başlangıcı için, tepelere tırmanıp ayın ilk günü görülmeye "rü'yet-i hilal" çalışılır. Bugün astronomi bilginleri, masalarının başında, ayın güneşin ne zaman doğup ne zaman battığını, ne zaman tutulduğunu, hem de milyonlarca yıl öncesinden ve sonrasından hesap ederler ve saatiyle dakikasıyla bilirler. Bu tür örnekleri yüzlerceye vardırmak mümkündür.

Batı hukukçularının geliştirdiği savcılık müessesesi de İslâm hukukunda yoktur. Bundan dolayı İslâm hukukunda, kişilere karşı işlenen suçlarda kamu davası açılamıyordu. Suç işleyenler güçlü ve arkalı iseler, yurttaşlar davacı olmaktan bile çekiniyorlardı.[1]

[1] Savcılık, Adalet Bakanının emri ve kontrolü altında olmak üzere ve üstlerinin talimatiyle bağlı olarak, kaza kuvveti nezdinde, icra kuvvetini bir birlik halinde temsil eylemek üzere teşekkül eden adlî, idarî makamlardır. Savcılık esas itibariyle: 1— Ceza mahkemelerinde kamu davası, 2— Hukuk ve idare mahkemelerinde devletin menfaatını temsil, 3— Hükümlerin icrasını takip ve temin etmek görevleriyle yükümlüdür. Savcılık makamları kaza kuvveti katında özgür bir birlik halinde daima bir ve aynı şahsiyeti yani devleti temsil ettiğinden dolayıdır ki savcılık görevlileri, tarafsız ve bağımsız olan yargıçlardan ayrı bir niteliği haizdir. Bunlar Adalet Bakanının buyruğu altında bulunur. Atanma, nakil ve görevden alınmaları Adalet Bakanının takdirine bağlıdır. Mahkemelerde taraf teşkil ettiklerinden,

Levent Şahverdi Arşivi

İslâm hukukçuları, sosyal ilişkileri ve sorunları çağın yeni buluşlarıyla bağdaştıramadıkları gibi, din adına bir sürü de hurafe uydurmuşlardır.

Dini hurafelerden arındırmak için önce, insan ilişkilerini sosyal konular, din konuları olarak birbirinden ayırmalı. Onun ardından da bu iki konunun sınırlarını iyi çizmeli. Dine ve dünyaya ait işlerin sınırları iyi çizilmeyip herşey, dinin içine sokulursa, yönetimin, din kurallarıyla değil de TBMM'nin çıkardığı yasalarla yürütülmesi demek olan lâiklik kavramı, dinsizlik olarak yorumlanabilir.

Bugün Müslümanların büyük bir çoğunluğu, bütün sosyal konuların ve sorunların Kur'an'ın içinde bulunduğunu sanıyor. Biraz önce işaret ettiğim gibi, Kur'an'da hüküm bildiren âyet sayısı elli kadardır.

İslâmın yayılmaya başladığı ilk sıralardaki ilkel yaşamda ortaya çıkan yüzlerce konu bile ya peygamber tarafından ya da ashab yani onun yakın arkadaşları tarafından çözümlenmiştir. Dahası peygamberin sünnet denilen önerileri bile "Bu sizin kendi öneriniz midir? Tanrı buyruğu mudur?" denilerek bazı durumlarda ashab tarafından tartışılmıştır. Öte yandan Hz. Muhammet de bazı konuları sahabilerin (yakın arkadaşlarının) çözümlemesini teşvik etmiştir.

İslâmda her şeyin din kuralı sanılması, İslâm dini kurucusunun aynı zamanda devlet başkanı olmasındandır. Dört kutsal kitaptan Zebur'un kendisine indirildiği Davut Peygamber de İsrail kavmine kırk yıl (M.Ö. 1015—975) hükümdarlık etmiştir; ama Zebur'da din ve toplum kurallarından çok, Davut Peygamberin Tanrıya yakarışları ve güzel sesiyle okuduğu ilâhiler yer almıştır. Gerek Davut Peygamber, gerekse ondan sonra İsrail

yargıçlar gibi reddolunamazlar. Bizde adlî mahkemelerde savcılık örgütü 5 Haziran 1879 günlü Mahakim-i Nizamiye Teşkilatı Yasası (56—57) ile kurulup hâkimler yasasının 18. maddesiyle de yargıçlıktan ayrı bir meslek olduğu belirtilmiştir. Askerî Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay gibi özel mahkemeler katında dahi özel surette savcılıklar kurulmuştur.

Özetleyecek olursak savcılık, devlet adına iddia görevi yapan ve kanunlarda suç teşkil eden fiilleri koğuşturmakla yükümle olan makam sahibi veya ceza yargılamasında devlet adına iddia görevini yerine getiren kişidir. Başlıca görevleri: 1— Ceza davalarını kamu adına koğuşturma, 2— Ceza davalarını açma ve yürütme, 3— Ceza davalarında kanun yollarına başvurma, 4— Ceza davaları sonunda verilen mahkumiyet ilamlarını infaz ve takip etmek, 5— Devletin ilgili olduğu bazı hukuk davalarını takip etme, 6— Kamu davalarında iddia makamını temsil, 7— Cezaevleri, icra daireleri, noterler gibi adliyeye bağlı ve ilgili kurumları denetleme, 8— İdarî ve malî yönden adliye dairelerinde yasaların verdiği temsil ve yürütme görevlerini yerine getirme.

Levent Şahverdi Arşivi

kavmine (M.Ö. 975—931) yılları arasında hükümdarlık eden oğlu Süleyman Peygamber, halklarına, Musa Peygambere yollanan Tevrat kuralları-nı öğretmişlerdir. Musa Peygamber ise hükümdar olmadığından kendisine gelen vahiyler genellikle sosyal kurallardan çok ahlâk kurallarını içerirler. Üçüncü kutsal kitap olan İncil'in kendisine indirildiği İsa Peygamber de devlet başkanı olmadığından Hıristiyanlıkta da durum Musevilikteki-ne az çok benzer.

Hıristiyanlıkta kilise, hükümdarların, kralların dünya işlerindeki yönetimlerine ortak olmak istemişti. Ancak, çok erken başlayan eğitim hareketleri, bilim kuruluşları olan üniversitelerin açılması, bu din adamlarının aşırı baskısına karşı, gelişen Rönesans ve Reformasyon akımları, matbaanın icadı, halkın bilinçlenmesini sağlamış, onların olumsuz etkilerini önlemiştir.

Hıristiyan âleminin bir avantajı da, onlarda kadın, sosyal işlerde ve ibadette, mabedde erkeğin yanındadır. Tek kadınla evlilik vardır, erkek "boş ol" sözüyle karısını evinden atamaz. Bu da kadına yaşam gücü, evine, çoluğuna, çocuğuna sahip olma garantisi vermiştir.

İslâmda, XIX. yüzyılın sonlarına dek köle ve cariyelerin yani Müslüman kadın ve erkek kölelerin durumu çok acıklı idi. Onlar insan sayılmaz, maldır, alınır, satılır, miras kalır. Buna kesin olarak son verilmesi, Medenî Kanunla yani 1926'dadır. Kölelik işi bir çok İslâm memleketlerinde 1949'lara kadar sürmüştür.

Kölelik müessesesi bütün dünyada eskidenberi yaygındı ama akla büyük değer veren ve yüce insanî ilkeler getirmiş olan İslâmiyette bunun sürüp gitmesi, İslâmiyetin aralarında doğup geliştiği Arap toplumunun köklü geleneklerinin zorlaması sonucudur. Bu yüzden Hz. Muhammet, yakın arkadaşlarını toplayarak dünya işleri için karar almamış, pek çok konularda kendi hüküm vermiş yani sünnetle halletmişti. Ancak bazı konularda, Tanrıya yakararak hüküm bildirmesini istemiştir.

Hatta ilk dört halifenin ikincisi Hz. Ömer bile, bazı hususlar için Tanrıdan hüküm istemesini Peygamberden rica etmiştir. Şarabın haram kılınması, peygamber eşlerinin kıyafeti bunlardandır, bunlar ondört kadar olup "muvafakat-ı Ömer" denir.

Eğer peygamberin sözleri ve kararları Tanrı buyruğu gibi olsaydı hür kadınların kıyafeti, içki, tefecilik vb. gibi konular için Tanrıdan hüküm istenmez, peygamberin kendisi karar verirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu tür haller için birkaç çarpıcı örnek verelim: Bugün Türkiye dışındaki İslâm memleketlerinin çoğunda namazların sadece farzları kılınır. Oralarda iken bunun nedenini sorduğumda, "Tanrının, kullarına buyruğu farzlarıdır, sünnetleri peygamber kendisi için fazladan kılmış, biz peygamberin kulu değil ümmetiyiz" dediler. Yine bizde, iki rek'at olan cuma namazı onaltı rek'at olarak kılınır.

İslâmda ibadetler tamamiyle kişisel olduğu, kişinin ölümünden sonra onun ibadetteki eksiklikliğini kimsenin tamamlayamayacağı kesin olduğu halde bazı fakihler buna aykırı fetva vermişlerdir. Örneğin, bedel haccı diye birşey yoktur yani birisi başka bir kişi için hacca gidip onun hac borcunu yerine getiremez. Haccın belli koşulları vardır: O kişinin parası olmak, geride bıraktığı bakmakla yükümlü olduğu kimselerin geçimini sağlamak, hac yollarının güvenli olması, kendi sağlık durumunun iyi olması vb. Bunlardan biri eksik olsa zaten haccın farzlığı o kişinin üzerinden kalkar.

Hacda kurban kesme işi de öyle. Bir kişi haccın bütün şartlarına sahip olsa hacca gittiğinde kurban kesmek ona vacip değildir, çünkü o Mekke dışından geldiğinden misafir sayılır. Hac ile umreyi birlikte yapmaya niyet ederse kurban kesmek vacip olur. Umrenin ise hiç bir dinî yönü yoktur. Diyanet örgütü bu durumu Türk hacılarına söylese gereksiz yere orada kurban kesip toprağa gömerek helâl malını haram yapmaz. Bunlar basit şeyler ama görevliler vatandaşı uyarmadığından zarara uğranıyor.[2]

Öte yandan, Afrika'da Asya'da milyonlarca insan aç, bunların pek çoğu da Müslüman. Suudî hükümeti, petrolden, hacılardan ayak bastı parası vb. şeylerden milyarlarca dolar kazanıyor, niye büyük bir konserve fabrikası yaptırıp bu kurbanların etlerini konserve yapıp oralara yollamaz? Yenilerde kurmuşlar ama o da yetersizmiş, böyle şey olur mu? Bu nasıl Müslümanlık anlayışı?

Yine bizde bir kişi ölünce bazı kişiler ölünün yakınlarına gidip ıskat-ı salat için hatim indireceklerini söylemekte ve pazarlığa girişmektedirler. Para

[2] Bu hususta O. Nasuhi Bilmen, 1947'de yayınlanan 'Büyük İslâm İlmihali' adlı eserinin 499. sayfasında şöyle diyor: "Kurban kesmek, hac ile umreyi birleştirmiş olanlara vaciptir. Yalnız hac eden âfakî (Mekke'de oturmayıp dışardan geldiğinden) misafir olduğundan kendisine kurban kesmek vacip değildir." Bu konuda daha değerli bilgiler için Ahmet Hamdi Kasaboğlu'nun, Diyanet Yayınları arasında çıkan (1965) "Hac Kimlere Farzdır" adlı değerli eserine bakınız.

Levent Şahverdi Arşivi

ile Kur'an okunamaması ayrı bir şey, ölen adamın sağ iken kılamadığı namaz borcunun bu yolla ödeneceği gülünç. Böyle şey olur mu? Bu türden dine aykırı sırf hurafe o kadar çok şey vardır ki bunları asıl din kuralıymış gibi halka inandırmaya çalıştıklarına insanın aklı ermiyor.

Bu konuda en önemli şey, dinin saf, temiz ve gerçek kurallarını saptamaktır. Ancak bu yolla dinle dünya işleri kolayca anlaşılır ve lâiklikle din arasındaki çelişkiler üzerindeki kavga biter.

Din ile dünya işleri arasındaki sürtüşmelerin önlenmesi çabaları ta Abbasiler çağından başlamış, dinle bilimin uyumluluğu sağlanmaya çalışılmıştır. Abbasiler halifesi Harun er-Reşid (halifeliği: 786-809) ve oğulları, doğu dillerinden ve Yunancadan Arapçaya bilimsel eserler çevirterek Müslümanları uyandırarak akılcı bir düşünce ortamı yaratmak istemişlerdir.

Halkın bilinçlendirilmesini hızlandırıp etkinleştirmek, yaygınlaştırmak için "Beyt ül-Hikme" denen bir bilim merkezi oluşturup yüzlerce eseri Arapçaya çevirtmişlerdir. Bu çabalar sonucu o hükümdarların zamanında İslâm âlemi dünyanın en ileri bölgesi oldu.

Türkiyedeki lâiklik ve din tartışmasının temel nedenlerinden biri de halkın cahil kalmasıdır. İngiltere, Fransa ve Almanya'da 12-14 yüzyıllarda yer yer üniversiteler açılırken bizde 1917'de açıldı.

Avrupa'da matbaa 1440'lı yıllarda icat edilip kısa sürede yüzlerce eser basılırken matbaa bize 1728'de girdi. Daha önce girse de bir yararı olmazdı çünkü, halkın okur yazarlık oranı sıfırdı. Osmanlılarda 1830'lu yıllara dek devlet yurttaşın eğitilmesini kendi görevi saymıyordu. Bu gereksinme ve yükümlülüğü ilk duyan, büyük devlet adamı 2. Sultan Mahmut (yönetimi: 1808—1839) oldu. O, devlet bütçesinin elverdiği ölçüde modern devlet okulları açtı, hatta teknik ve sosyal alanlarda gelişen yenilikleri öğrenip gelmeleri için Avrupa üniversitelerine öğrenci yolladı. O zamana dek bu yapılmadığı için Avrupa devletleri bilimde ve teknikte ilerleyip yeni savaş araç ve gereçlerini kullanarak bizi yenilgiye uğratıyorlardı.

Eğitimdeki bu çok olumlu girişime karşın medreseler hâlâ çağ dışı eğitimlerini sürdürüyorlardı. Böylece de, Avrupa'dan gelenler, modern devlet okulunu bitirenler ve medreseliler olmak üzere üç tür düşüncede insan yetişti. Bunun sonucu memleket gençleri cephelere bölündü. Bunlardan Türkçülük Türk Yurdu Dergisi'nde, İslâmcılar Sebilürreşad'da, çağdaşlaşma yanlıları İçtihad Dergisi'nde düşüncelerini yaymaya çalıştılar. O za-

Levent Şahverdi Arşivi

man da mektep-medrese; nizamiye mahkemesi-şer'iye mahkemesi ikiliklerinden herkes yakınıyordu.

Osmanlı İmpatatorluğu'nun 624 yıllık devresinde şeriatın, dişe diş, göze göz demek olan "kısas", zina edenlerin toprağa gömülerek taşla öldürülmeleri demek olan "recm", içki içenlere sopa vurulması, hırsızın elinin kesilmesi gibi pek çok şeriat hükmü uygulanmadı. Bunların çoğu, örf yasalarına göre para cezası verme, sopa vurma gibi uygulamalarla cezalandırıldı.

Osmanlılarda en büyük din adamı sayılan şeyhülislamların akıl almaz ve mantıka aykırı acaip fetvaları artık aydın Türk halkını rahatsız ediyordu. Bu acaip fetvalardan birkaç örneği burada vermek istiyorum:

57. Osmanlı Şeyhülislamı Yenişehirli Abdullah Efendi (ölümü: 1743) "Behcet ül-Fetâva" adlı eserindeki bir fetvasında, cennette konuşulan dillerin Arapça ve Farsça olduğunu söylüyor. Bunun kadar mantıksız ve mesnetsiz bir şey olamaz; Hz. Muhammet zamanında İran fethedilmemişti yani o zaman İranlılar Zerdüşt dininde idiler.

İstanbul'daki Padişah Hükûmeti 10 Nisan 1920 günü, Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin bir fetvasını yayınladı. Buna göre Mustafa Kemal ile arkadaşları ve halife orduları dışındaki millî kuvvetler "kâfir" idi ve öldürülmeleri vacipti.

Atatürk yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde de ayrı programlarla, ayrı zihniyette karşıt fikirli gençlerin yetişmesini, bunların birbirleri ile sürtüşmesini istemediğinden sağlam temellere dayanan köklü inkılâplarına girişti: 3 Mart 1924 günü TBMM'nin kabul ettiği 429, 431 sayılı yasalarla hem halifelik hem de Şer'iye ve Evkaf Bakanlığı kaldırıldı. Aynı gün çıkarılan 430 sayılı yasa ile eğitimin birleştirilmesi yani her tür eğitimin memleketin yetkili kurullarının hazırlayacağı programlarla devlet kontrolünde yapılması demek olan eğitimin birleştirilmesi "Tevhid-i Tedrisat" yasası kabul edildi.[3] 9 Nisan 1924 tarihli Anayasa'da, devletin resmî dininin "İslâm" olduğu kaydı kaldırılarak lâikliğe fiilen geçilmiş oldu.

[3] 3 Mart 1924 günlü 430 sayılı "tevhid-i tedrisat" eğitimi birleştirme ya da eğitim birliği yasası medreselerin kapatılıp bütün eğitim kurumlarının Milli Eğitim Bakanlığı içinde birleştirilmesiyle gerçekleştirildi.

Bu yasayı Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne getiren Saruhan (Aydın) milletvekili Vasıf Çınar yasanın gerekçesinde "bir ulusun bireyleri ancak bir tür eğitim görmelidir; iki tür eğitim bir ülkede iki türlü insan yetiştirir" diyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk bu önemli lâiklik inkılâbını, toplum yaşamının bütün alanlarında gerçekleştirdi. Bunlar, eğitimde, hukukta, kadın haklarında, giyim kuşamda gerçekleşti.

Bir ülkede lâikliğin sağlıklı gelişmesinde en büyük tehlike, dinin ana ilkelerini, gerçek amacını bilmeyen din adamlarından gelir. Bu bakımdan din adamlarının ülkenin ve ulusun tarihini, müspet ve sosyal bilimleri, çağın politik ve ekonomik akımlarını iyi bilmeleri gerekir. Böyle olmazsa, din kuralları ve temelleri tek yönlü yorumlanmış, halka dinin ruhu değil şekli öğretilmiş olur. Oysa ki din şekil değil özdür. Şekilcilik kişiye ve topluma yarar değil zarar getirir, sürtüşme yaratır.

Birçok din için de duyarlı konulardan olan hurafelere, batıl inançlara saplanma, giyinme biçimi, evlenme, boşanma, kadın erkek ilişkileri, faiz konuları, iyi yetişmemiş, çağın koşullarından habersiz din adamlarının elinde yanlış yorumlanıp, dinle toplum ilişkilerini bilmeyen halk arasında anlaşmazlıklar yaratılmış olur.

Yakın tarihimizde bunun acı örnekleri görülmüştür. Bazı yerlerimizde, düğünlerde davul çaldırmanın haram olduğu, matbaanın, yıldırım siperinin (paratoner), coğrafya dersinde harita kullanmanın, öğrencilerin sıralarda oturmasının dine aykırı olduğu söylenmiştir.

Değerli düşünce adamı ve hukukçu Ali Fuad Başgil, şöyle demektedir: "...Gerçek şudur: Bugün batı medeniyeti yolunu tutan memleketlerde dinî hayat ile iş ve ilişkiler hayatı fiilen birbirinden ayrılmış ve her gün biraz daha ayrılmaktadır. Tanzimattan hatta evvelinden yani aşağı yukarı yüz elli yıldanberi Türkiyemiz de bu iki hayatın birbirinden ayrılması yolundadır. Türkiye'yi bu yoldan çevirmek ve devlet hayatını yeniden din çerçevesi içine sokmak, kimsenin elinde ve iktidarında değildir. Dereleri yokuş yukarı akıtamayız, sadece yollarını açıp akışlarını düzeltebiliriz."

Biraz önce de değindiğimiz gibi Türkiye'de lâikliğin dindarlıkla dinsizlikle ilgili olmadığının, onun, çağdaş uygarlık düzeninin vazgeçilmez bir temeli olduğunun iyi anlaşılmasında eğitim ve öğretim örgütlerinin, diyanet işleri örgütünün çok büyük rolü vardır. Bu alanlarda çalışacaklara önemli görev düşer. Bu nedenle, bütün gücümüz ve imkânlarımızla, hiç kimseye, hiç bir şekilde taviz vermeden aydın, çağın gereklerini, gelişimini, uygarlığın akışını iyi bilen kültürlü din adamı yetiştirmemiz şarttır.

Öte yandan gençlerimize ilkokuldan başlayarak, millî şuuru, yurt sevgisini benimsetecek, kısa, özlü Türk tarihi öğretilmeli. Bunu yaparken,

Levent Şahverdi Arşivi

dünyanın en eski milleti olarak varlığını yüzyıllar boyu sürdüren şanlı geçmişimizi, Kurtuluş Savaşı'nda olduğu gibi millî birlik ve beraberlik içinde bulunduğumuz zaman neler yapabildiğimizi vurgulayarak öğretmeliyiz.

Doğuştan cesur, zeki ve akıllı bir yapıya sahip olan Türk ulusu, yeraltı, yerüstü zenginlikleri, stratejik konumu, doğa güzellikleri bakımlarından dünyanın en güzel yerini yani Anadolu'yu yurt olarak seçip bin yıl önce yerleşerek bize miras bırakmışlar, Avrupa'nın pek çok ülkesini de yönetimleri altına almışlar. Bütün bu nedenlerden dolayı herkesin gözü yurdumuzda ve üzerimizdedir. Düşmanlarımız çok ve acımasız, ellerine fırsat geçtiğinde neler yaptıklarını, neler yapmak istediklerini Birinci Cihan Savaşı sonunda, Kurtuluş Savaşı ve Kıbrıs olayı sırasında bütün çıplaklığıyla gördük.

Şu son yıllarda, ta...1915'li yıllarda olduğu söylenen sözde Ermeni soykırımı sorununun ortaya çıkarılması, hiçbir hak ve yetkileri olmadığı halde Avrupa Konseyi'nde, hele ABD parlamentolarında, meclislerinde gündeme getirilmesi, Bulgaristan'daki ve Yunanistan'daki Türklere karşı, mal ve can güvenliğini, insan haklarını ayaklar altına alan insanlık dışı muameleler; Kıbrıs'ta 1970'li yıllardan beri Rumlar tarafından oynanan oyunlar, iki Türk köyü halkını diri diri toprağa gömen bu Rumların hâlâ korunması; ülkemizdeki birliği, güvenliği bozmak için militanlar yetiştirip güney - doğu bölgelerimize yollayarak masum kadın, çocuk ve ihtiyarları öldürtmeler, yüzyıllar öncesinden ta Osmanlı İmparatorluğu yönetiminden gelme kuyruk acılarının, kıskançlıkların sürüp geldiğini acı örnekler olarak göstermektedir.

İşte bütün bunları gözönüne alarak bu güzel yurdun sahipliğine layık kişiler olmak, onu imar etmek, daha güzelleştirmek için her yönden kendimizi iyi yetiştirmeliyiz. Dünyada, ilerlemiş, zengin ve güçlü devletler saygı görür, bunu hiçbir zaman unutmamalıyız ve gözardı etmemeliyiz.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK BİYOGRAFİSİ'NDEN SAYFALAR (III)

E. Korg. CEMAL ENGİNSOY

IX. Evlenme

Mustafa Kemal Paşa'nın Batı Anadolu Gezisinde bu seferki İzmir durağı, kendisinin özel hayatında önemli bir gelişmeye sahne olur; bir süreden beri derin bir ilgi duyduğu Lâtife Hanım'la evlenme kararını hemen gerçekleştirir. Lâtife Hanım, İzmir'in tanınmış bir ailesinin (Uşaklıgil)'in kızıdır; Avrupa'da yüksek eğitim görmüştür, Fransızca ve İngilizceye hâkim aydın ve görgülü bir genç kızdır. 31 Ocak 1923 tarihli İkdam gazetesine dayanan bir kaynakta, Mustafa Kemal Paşa ile Lâtife Hanım'ın evlenişi şöyle özetleniyor: "...29 Ocak 1923 (Pazartesi) günü saat 17.00'de, Muammer (Uşaklıgil)'in Göztepe'deki konağında, gösterişsiz bir nikâh töreni vardı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan (Gazi) Mustafa Kemal Paşa ile İzmirli Muammer (Uşaklıgil)'in kızı Lâtife Hanım hayatlarını birleştiriyorlardı. Atatürk'ün (o zaman, Mustafa Kemal Paşa'dır) nikâh şahitleri Fevzi (Çakmak) ve Kâzım (Karabekir) Paşalar, Lâtife Hanım'ın şahitleri de Vali Abdülhalik (Renda) ve Başyaver Salih (Bozok) Beylerdir..."[1]. İzmir Müftüsü tarafından kıyılan bu nikâh töreninde bulunan Asım Gündüz (rahmetli orgeneral)'ün söylediğine göre; Mustafa Kemal Paşa, onun kulağına eğilir ve "zaman olur, nikâhı Vali Bey kıyar"[2] diyerek, daha o günden medenî nikâha karar verdiğini dolaylı biçimde belirtir.

X. İzmir'de Başyazarlar ile Görüşme:

Mustafa Kemal Paşa, İzmir'de bulunduğu daha sonraki günlerde, İzmir basını ile buluşur ve fırsatları değerlendirerek halka seslenişlerini sürdürür. Halkı çeşitli konular üzerinde aydınlatmaya yönelik olan ve önemli iç ve dış sorunları kapsayan bu konuşmaların, daha öncekilerde olduğu gibi, birbirini bütünleyici bir nitelik taşıdıkları göze çarpar. Örneğin; İzmir'de yayınlanmakta olan gazetelerin başyazarları ile 30 Ocak'ta yaptığı görüşmede, özellikle "ekonomi ve eğitim" in önemine işaret eder

[1] Mehmet Önder, Atatürk'ün Yurt Gezileri, 1975, s. 192.
[2] Asım Gündüz, Hatıralarım, İstanbul, 1973, s. 210.

Levent Şahverdi Arşivi

(Özet): "...Türkiye, tam istiklâlini temin edecek bir sulh ister... İnsanca yaşayabilmek için muhtaç olduğumuz hayatî vasıtaları ve istiklâli temin edinceye kadar, başladığımız işte devam olunacaktır. Milletin ciddî kararı budur... Artık, bu milleti esir ve bu memleketi sömürge yapmak hevesinde bulunanların ne büyük gaflette oldukları anlaşılır. Memleketin gerçek istek ve ihtiyaçlarına tamamiyle uygun bir sulh yapmak imkânı hâsıl olduktan sonra, geçmişin kayıplarını az zamanda hızla ve güvenle gidermek mecburiyetindeyiz. *Özellikle, iktisat ve irfan (eğitim) çalışmalarında çok büyük azim ve gayret lâzımdır.* Bu çalışmaları esaslı ilkelere dayandırmak ve doğru istikametlerde sürdürebilmek için, bütün milletin çalışma ve gayretini ahenkli ve verimli kılmak maksadıyla, sulhten sonra, Halk Fırkası (Partisi) namı altında bir siyasî kuruluşa lüzum olduğu kanaatindeyim..."[3]. İzmir'de, 31 Ocak'ta halk önünde yaptığı konuşmada ise, daha ziyade "kadın" konusu üzerinde durur: "...Tanrı, insanları iki cins olarak yaratmıştır. Bunlar, birbirlerine lâzımdır ve birbirlerini bütünler... Bir toplum, cinsinden yalnız birinin asrî (modern) icapları elde etmesi ile yetinirse; o toplum, yarıdan fazla zayıf bir durumda kalır. Bir millet, ilerlemek ve medenileşmek isterse; bilhassa bu noktayı esas olarak kabul etmek mecburiyetindedir. Bizim toplumumuzun başarısızlığının sebebi, kadınlarımıza karşı tindedir. *Bizim toplumumuzun başarısızlığının sebebi, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz kayıtsızlık ve kusurdan doğmaktadır.* İnsanlar, dünyaya, mukadder oldukları yaşamak için gelmişlerdir. Yaşamak demek, faaliyet demektir. Bu nedenle; bir toplumun bir uzvu faaliyette bulunurken, diğer uzvu işlemezse; o toplum, felce uğrar... Bu nedenle; bizim toplumumuz için ilim ve fenlâzım ise, bunları aynı derecede hem erkek ve hem de kadınlarımızın elde etmeleri lâzımdır...Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse; bu vazifenin ehemmiyeti lâyıkı ile anlaşılır. Milletimiz, kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugün lâzım olan şeylerden biri de, kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Bu nedenle; kadınlarımız da âlim ve mütefennin (fen bilgini) olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün tahsil derecelerinden geçeceklerdir. Sonra, kadınlar, toplum hayatında erkeklerle beraber yürüyerek; birbirinin yardımcısı ve kollayıcısı olacaklardır... Düşmanlarımız, bizi, dinin tesiri altında kalmış olmakla itham (ederek) duraksama ve çöküşümüzü buna yoruyorlar. Bu, yanlıştır. Bizim dinimiz, hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını istememiştir. Allahın emrettiği şey, erkek ve kadın Müslimlerin beraber olarak, ilim ve irfan elde etmesidir. Kadın ve erkek, bu ilim ve irfanı aramak ve nerede

[3] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, s. 81-82.

Levent Şahverdi Arşivi

bulursa oraya gitmek ve onunla donanmış olmak mecburiyetindedir... Türk toplumunda kadınlar ilimce, irfanca ve diğer hususlarda erkeklerden kesinlikle geri kalmamışlardır. Belki, daha ileri gitmişlerdir. Bugün bu memleketi inceleyelim... Tarlalarda erkeklerle beraber çalışan, eşeklerine binerek öteberi satmak için kasabalardaki pazar yerine giden, oralarda bizzat yumurta ve tavuğunu, buğdayını satan ve ondan sonra, lâzım olan şeyleri bizzat satın alan, köyüne dönen ve genel çalışmalarında kocalarına, kardeşlerine yardım eden kadınlar... Memleketimizde cahillik varsa, umumîdir; yalnız kadınlarımıza değil, erkeklerimize de yaygındır...Bu konuda son söz olarak diyorum ki, bizi analarımızın adam etmesi lâzımdı. Onlar, edebildikleri kadar etmişlerdir. Fakat; bugünkü seviyemiz, bugünkü temel icaplar ve ihtiyaçlara yetmez. Başka düşüncede, başka olgunlukta adamlara muhtacız. Bunları yetiştirecek olan, bundan sonraki annelerdir. Bu sözlerimin, istiklâlini, şerefini, hayat ve varlığını temin ve sürdürmeyi ilke kabul eden yeni Türkiye devletinin esaslarından birini teşkil etmesi lâzımdır ve inşallah edecektir..."[4]

XI. *Birinci İktisat Kongresi'nin Açılışı:*

Mustafa Kemal Paşa, Batı Anadolu gezi programını tamamlamak üzere, Şubat başlangıcında İzmir'den kısa bir süre için ayrılır; 5 Şubat'ta Akhisar'da konuşur[5] 7 Şubat'ta Balıkesir'de camide halka hitap eder[6] ve 10 Şubat'ta Izmir'e döner. Bu gelişinde en önemli olay, İzmir'de Birinci İktisat Kongresi'nin açılışıdır. Paşa, 17 Şubat'ta bu kongrede, millî iktisat politikamız bakımından temel bir değer taşıyan şu açış konuşmasını yapar (Özet): "...Sizler, doğrudan doğruya milletimizi teşkil eden halk sınıflarının içinden geliyorsunuz. Bu itibarla; memleketimizin, milletimizin halini, ihtiyacını ve milletimizin isteklerini ve acılarını yakından biliyorsunuz...Sizin söyleyeceğiniz sözler, alınması lüzumunu beyan edeceğiniz tedbirler, doğrudan doğruya halkın ağzından söylenmiş sayılır. Bu, en büyük doğruluktadır. Zira; halkın sesi, hakkın sesidir...Tarih, milletlerin yükseliş ve yıkılış sebeplerini ararken; birçok siyasî, askerî, içtimaî sebepler bulmakta ve saymaktadır. Şüphe yok; bütün bu sebepler, sosyal olaylarda etkilidirler. Fakat; *bir milletin doğrudan doğruya hayatı ile, yükselişi ile, yıkılışı ile ilgili ve ilişkili olan, milletin iktisadî işleridir.* Tarihin ve tecrübenin tespit ettiği bu hakikat, bizim millî hayatımızda ve millî tarihimizde de tamamiyle bellidir. Gerçekten; Türk tarihi tetkik olunursa, bütün yükseliş ve yıkılış

[4] a.g.e., s. 84-87.
[5] a.g.e., s. 91-93.
[6] a.g.e., s. 93-99.

Levent Şahverdi Arşivi

sebeplerinin bir iktisat meselesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır...Yeni Türkiyemizi lâyık olduğu duruma ulaştırabilmek için, mutlaka iktisadî işlerimize birinci derecede ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü; zamanımız, tamamiyle bir iktasat devresinden başka bir şey değildir...Bir milletin hayat sebeplerini, refah ve saadetini teşkil eden iktisat işleri ile meşgul olmaması, dikkat çekici bir şeydir. Fakat biz, itiraf etmeye mecburuz ki; iktisat işlerimize lüzumu kadar ehemmiyet vermemiş bulunuyoruz. Bir milletin doğrudan doğruya hayat sebepleri ile meşgul olamaması o milletin yaşadığı devirler ile ve devirleri tespit eden tarihi ile çok ilgilidir. Bu nedenle; biz de, eğer meşgul olmamış isek; gerçek sebeplerini, geçirdiğimiz devirlerde ve özellikle tarihimizde arayabiliriz. Fakat; böyle bir tetkik yaptığımız zaman, üzülerek itiraf etmeliyiz ki; biz, henüz, şimdiye kadar hakikî, ilmî, müspet manası ile millî bir devir yaşayamadık. Bu nedenle, millî bir tarihe malik olamadık. Bu noktayı biraz açıklayabilmiş olmak için, hep beraber Osmanlı tarihini hatırlayalım. Osmanlı tarihinde bütün gayretler, bütün çalışmalar, milletin arzusu, emelleri ve gerçek ihtiyaçları bakımından değil; belki, şunun bunun özel emellerini, ihtiraslarını tatmin bakımından vuku bulmuştur. Meselâ; Fatih İstanbul'u zaptettikten sonra, yani Selçuklu saltanatı ile Doğu Roma İmparatorluğunu miras olarak elde ettikten sonra, Batı Roma İmparatorluğunu da zaptederek; büyük bir saltanat kurmak istedi. Böyle büyük bir emel takip eyledi. Böyle bir emeli takip ve tatbik edebilmek için, bütün milleti, asıl unsuru, arkasından bu hedefe doğru sevketti. Meselâ; Yavuz Sultan Selim, Fatih'in açtığı Batı cephesini tespit etmekle beraber; bütün Asya'yı birleştirerek, büyük bir İslâm imparatorluğu vücuda getirmek üzere, böyle bir siyasî meslek takip etti. Asıl unsuru bunun arkasından dolaştırdı. Kanunî Süleyman, her iki cepheyi azamî derecede genişletmek, bütün Akdeniz'i bir Osmanlı havuzu haline getirmek, Hindistan üzerinde nüfuzunu kurmak gibi çok büyük, şahane bir siyaset takip etti. Bu siyasetin tatbiki için, asıl unsuru kullandı...Bütün bu davranışlar ve hareketler araştırılırsa, görülür ki; bu büyük, güçlü padişahlar, takip ettikleri dış siyasette kendi emelleri, hırsları ve arzularına dayanmışlardır. Büyük ve şahane arzularına dayanmakla beraber; iç teşkilâtını, iç siyasetlerini, bu ihtirasları yaratan dış siyasetlerine göre düzenlemek zorunda kalmışlardır. *Halbuki; dış siyaset, iç teşkilât ve iç siyasete dayandırılmak zaruretindedir; yani, iç teşkilâtının tahammül edemeyeceği büyüklükte olmamalıdır.* Yoksa; hayalî dış siyaset peşinde dolaşanlar, dayanak noktalarını kendiliğinden kaybederler.

Gerçekte; Osmanlı hakanları, asıl olan noktayı unuttular. Hisleri ve emelleri üzerine bütün hareket ve işleri bina ettiler. İç teşkilâtı, dış siyaset-

Levent Şahverdi Arşivi

lerine uydurmak zorunda kalınca; zaptettikleri memleketlerde bütün unsurları; dilleri, dinleri, gelenekleri, her şeyi başka başka olan ve birçok milletlerden ibaret bulunan bu unsurları, olduğu gibi muhafazaya kalkıştılar ve onlara bütün bu şeyleri korunmuş bırakabilecek ayrıcalıklar, imtiyazlar verdiler. Buna karşılık; asıl unsur, sefer yapmakla, fetihler yapılan alanlarda ölmekle, zapt olunan memleketlerin kendisini ve halkını beslemekle ve onlara bekçilik etmekle kendi kendisini tahrip ediyordu. Bu itibarla; millet, asıl unsur kendi evinde, kendi yurdunda ve kendi gerçek hayat ihtiyaçlarını elde etmek için çalışmaktan tamamiyle mahrum bir halde bulunuyordu...Millet, hayatî ihtiyaçlarla meşgul olmaktan engellenmiş olarak diyar diyar dolaştırılıyor ve bu yeni diyarlar halkı, birçok ayrıcalıklara, birçok imtiyazlara malik olarak çalışıyordu. Yani, fethedenler, asıl unsuru peşine takarak kılıçla fetihler yaparken, kılıç sallarken; zapt olunan memleketler ahalisi, kazandıkları ayrıcalıklar, imtiyazlarla sabana yapışıyorlar, toprak üzerinde çalışıyorlardı. Arkadaşlar, kılıçla fetihler yapanlar, sabanla fetihler yapanlara yenilmeye ve sonunda yerlerini bırakmaya mecburdurlar. Nitekim, Osmanlı saltanatı da böyle olmuştur... Bu, bir gerçektir ki; tarihinin her devrinde ve cihanın her yerinde aynen vuku bulmuştur... Osmanlı fatihleri, hakanları, istilâcıları, asıl unsurla beraber sabanın önünde mağlûp olup geri çekilmeye başladıktan sonra; asıl felâketlerin büyüğü başladı. Sırf şahane bir insan olarak yabancılara verilmiş olan ve özel bir lûtuf olarak memleket içindeki Müslüman olmayan unsurlara verilmiş olan her şey, müktesep hak sayıldı. Fakat; yabancılar, yalnız bu hakları muhafaza ile de yetinmediler. Belki her gün, onları biraz daha artırmak için çareler aradılar ve buldular... (I. Dünya Savaşı ve sonrasını açıklayarak ve Millî Mücadelede kazanılan zaferi vurgulayarak) *siyasî ve askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadî zaferlerle taçlanmazlarsa, taçlanamazlarsa; kazanılan zaferler yaşayamaz, az zamanda söner.* Bu itibarla; en kuvvetli ve parlak zaferimizin dahi temin edebildiği ve daha edebileceği yararlı meyveleri tespit için, iktisat işlerimizin, iktisadî hâkimiyetimizin temin edilmesi, sağlamlaştırılması ve genişletilmesi lâzımdır... *En kuvvetli silahımız, iktisat işlerindeki büyüklük, sağlamlık ve başarımız olacaktır...* İçine girdiğimiz halk devrinin, milli devrin millî tarihini dahi yazabilmek için kalemlerimiz sabanlar olacaktır. Bence halk devri, iktisat devri kavramı ile ifade olunur. Öyle bir iktisat devri ki; onda memleketimiz bayındır olsun, milletimiz refah içinde olsun ve zengin olsun. Bu noktada bir felsefeyi size hatırlatayım: El kanaatü kenzi lâyüfna (ayrılmaz kanaat). Kanaati kenzi lâyüfna (ayrılmaz) farzetmek, fakirliği fazilet bilmek felsefesine de iktisat devri artık son versin... Bu felsefeyi, mutlaka yanlış

Levent Şahverdi Arşivi

yorumlamak yüzünden; bu millete, bu memlekete çok büyük fenalık edilmiştir... Biliriz ki; Allah, dünya üzerinde yarattığı bu kadar nimetleri, bu kadar güzellikleri insanlar istifade etsin, nimetlerinden yararlansın diye yaratmıştır ve azamî derecede istifade edebilmek için de, bugün kâinattan esirgediği zekâyı, aklı insanlara vermiştir. Eğer vatan denilen şey, kupkuru dağlardan, taşlardan, mezra sahalarından, çıplak ovalardan ve vatan, şehirler ve çöllerden ibaret olsa idi, onun zindandan hiçbir farkı olmazdı. Ve gerçekten; bu dediğimiz felsefenin sahipleri, bu kıymetli vatanımızı böyle zindan ve cehennem yapmaktan başka bir şey yapmamışlardır. Halbuki; bu vatan, evlât ve torunlarımız için cennet yapılmaya lâyık, en lâyık bir vatandır. İşte, bu memleketi böyle bayındır hale, cennet haline getirecek olan, iktisadî tedbir ve etkenler ve iktisadî faaliyetlerdir. Bu nedenle, *öyle bir iktisat devri lâzımdır ki; artık, milletimiz insanca yaşamasını bilsin, insanca yaşamasının neye bağlı olduğunu öğrensin ve o çarelere başvursun...*

Ve artık bu memleket, böyle fakir ve bu millet hakir değil; belki, memleketimize zengin memleketi, zenginler memleketi; bu yeni Türkiye'nin adına da çalışanlar diyarı denilsin. İşte millet, böyle bir devir içinde bulunuyor ve böyle bir devri yükseltecektir... Ve böyle bir devrin tarihini yazacaktır. Ve böyle bir devirde, böyle bir tarihte en büyük makam, en büyük hak, çalışanlara ait olacaktır... İktisat alanında düşünürken ve konuşurken, zannolunmasın ki; biz yabancı sermayesine düşman bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz büyüktür. Çok çalışmaya ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Bu nedenle; kanunlarımıza riayet etmek şartıyla, yabancı sermayesine lâzım gelen güvenceyi vermeye her zaman hazırız ve arzu edilir ki; yabancı sermaye, bizim çalışmamıza ve bilinen zenginliğimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat, eskisi gibi değil... Biz şimdiden hayat ihtiyaçlarımızı temine başlamış bulunuyoruz... Fakat; *muvaffak olmak için, çok çalışmak lâzım olduğunu bilmeliyiz.* İktisadî işler diyoruz. Fakat; *iktisadî işler demek, her şey demektir. Yaşamak için, mesut olmak için, insanlığın varlığı için ne lâzımsa onların tümü demektir.* Ziraat demektir, ticaret demektir, çalışmak demektir, her şey demektir... Bu büyük ve feyizli toprakları işleyebilmek, işletebilmek için noksan olan el emeğini mutlaka fennî aletler ile karşılamak zorundayız. Memleketimizi, bundan başka, demiryolu ile ve üzerinde otomobiller çalışır şoselerle ağ haline getirmek mecburiyetindeyiz.... Memleketimiz ziraat memleketidir. Bu itibarla, halkımızın çoğunluğu çiftçidir, çobandır. Bu nedenle; en büyük kuvveti, kudreti bu sahada gösterebiliriz ve bu sahada mühim yarışma alanlarına atılabiliriz. Fakat; aynı zamanda sanayimizi de artırmak ve genişletmek zorundayız...

Levent Şahverdi Arşivi

Ürünlerin ve mamullerin alışverişi ve servete dönüşmesi için, ticarete ihtiyacımız vardır... Bunda başarılı olabilmek için, gerçekten memleketin ve milletin ihtiyacına uygun esaslı program üzerinde bütün milletin birleşik ve uyumlu çalışması lâzımdır... Bence; yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları iktisat programından çıkmalıdır... Bu nedenle, evlâtlarımızı eğitmeliyiz; onlara o suretle ilim ve irfan vermeliyiz ki; ticaret, ziraat ve sanatta ve bütün bunların faaliyet sahalarında yararlı olsunlar, etkili olsunlar, aktif olsunlar, pratik bir organ olsunlar. Bu nedenle; eğitim programımız, gerek ilk öğretimde, gerek orta öğretimde verilecek bütün şeyler, bu görüşe göre olmalıdır. Eğitim programlarımız gibi, devlet şubeleri için tasavvur olunacak programlar da, iktisat programına dayanmaktan kendini kurtaramazlar... Bu dakikada dinleyicilerim çiftçilerdir, sanatkârlardır, tüccarlar ve işçidir. Bunların hangisi birbirinin karşısında olabilir? Çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsine, birbirine ve işçiye muhtaç olduğunu kim inkâr edebilir?... Programdan bahsolunduğu zaman, âdeta denebilir ki; bütün halk için bir çalışma misak-ı millîsidir. Ve böyle bir çalışma misak-ı millîsi mahiyetinde olan program etrafında toplanmaktan hâsıl olacak siyasî şekil ise, gelişigüzel bir parti mahiyetinde tasavvur edilmemek lâzım gelir ve sulhtan sonra vukua gelebilecek olan böyle bir siyasî şeklin, şimdiye kadar olduğu gibi, milletin azim ve imanı ile ve birlik ve dayanışmasının birbirine yardımcı olması ile başarılı olacağı hakkındaki kanaatim kuvvetlidir ve tamdır..."[7]

XII. *Güney Anadolu Gezisi:*

Batı Anadolu Gezisini 17 Şubat 1923'te İzmir'de İktisat Kongresi'nin açılışı ile noktalayan Mustafa Kemal Paşa, 18 Şubat'ta Eskişehir'de, Lozan'dan dönmekte olan İsmet Paşa ile buluşarak, birlikte Ankara'ya gider. Ankara, daha açıkçası Meclis, Lozan Konferansı'nın kesilişinin heyecanı içindedir. Mustafa Kemal Paşa'nın sözleri ile, "...Anlaşıldığına göre; muhalifler, Murahhas Heyetimize, İsmet Paşa'ya, aman vermeyen bir hasım kesilmişlerdir. Güya, sulh olmuş iken, İsmet Paşa yapamamış, geri gelmiş. Murahhas Heyeti, Vekiller Heyetinin talimatına aykırı hareket eylemiş... 27 Şubat 1923 gizli oturumunda başlayan taarruzlar, 6 Mart 1923 gününe kadar hararetli, heyecanlı bir surette devam etti... (Paşa, bazı açıklamalar yaptıktan sonra, şöyle diyor) Düşüncelerime ilâve ettim ki: Murahhas Heyetimiz, kendine verilen vazifeyi tamamiyle ve pek mükemmel bir surette

[7] a.g.e., s. 99-112.

Levent Şahverdi Arşivi

yapmıştır. Milletimizin ve Meclisimizin şerefini korumuştur. Eğer sulh meselesini iyi sonuçlandırmak istiyorsak; Meclis tarafından da, Murahhas Heyetimize manevî kuvvet verilerek çalışmalarına devam ettirilmek lâzımdır. Bu suretle hareket ederseniz, ümitli olabiliriz ki, bir sulh safhasına girmek mümkündür..."[8]. Bunun üzerine, Meclisteki tartışmalar sona erer.

Mustafa Kemal Paşa, olağanüstü denebilecek ruhsal gücünü dinç tutabilmenin kaynağını her zaman Türk milletinin yurtseverliğinde ve sağduyusunda bulan bir yaradılıştadır. Bu nedenle; gezisini sürdürerek Güney Anadolu'da toplumla kucaklaşmak üzere, 13 Mart 1923'te Ankara'dan trenle hareket eder. 12 gün süren (13 Mart - 25 Mart 1923) bu gezide ilk önemli durak Adana'dır. 15 Mart sabahı Adana'ya varan Paşa, büyük bir coşku ile karşılanır. Bu sırada hazır bulunan herkesi duygulandıran şöyle bir olay dikkati çeker: "...Atatürk, öğrencilerin yanına doğru ilerlediği sırada, karşıda siyahlara bürünmüş otuz kadar kızın ağlaştıklarını gördü. Oraya yöneldi. Derken, bunların arasından iki genç kız, ellerinde iki buket, Atatürk'e ilerledi. Birinin göğsünde *İskenderun,* ötekinde *Antakya* yazıyor, gerçekten hürgür hüngür ağlıyorlardı. Çiçekleri Atatürk'e ve Lâtife Hanım'a sundular: *Büyük Gazi, bizi de kurtar! Beşikteki çocuklarımız öldürülüyor. Yurdumuz, yuvamız dağıldı. Bizi de Hürriyete, Anavatan'a kavuştur.* Atatürk, Hatay'ı temsil eden bu topluluğa seslendi: *Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalamaz. Günü gelecek, siz de kurtulacaksınız.* İlk sözü bu olmuştu Adana'da"[9]

Paşa, aynı gün (15 Mart) öğleden sonra Türk Ocağı'na gider ve özellikle gençliğe yönelik şu konuşmayı yapar (Özet): "...Genç arkadaşlarım, ...Ben ve benim gibi sevdiğiniz ve sevdiğinize şüphe olmayan arkadaşlarla beraber vicdanımıza düşen vazifeyi yaptık. Bu hususta bize cesaret veren siz ve sizi vücuda getiren büyük kalpli analar ve babalarınız ve bu millettir... Üç dört yıl içinde yapılan şeyler, kazanılan başarılar ve inkılâplar, bu müddete sığmayacak kadar yoğundur. Bu yoğunluğu, ancak, sizin gibi evlâtları olan bir millet omuzlarında taşıyabilir... Yer yer iç isyanlar oldu, birçok kanlar aktı ve millet, sonunda gerçeğin nerede olduğunu anladı. Bütün milletin iftihar edeceği bu sonuçları, henüz güvenilir saymak gaflet (ihtiyatsızlık) olur. Henüz gerçeği görmekten uzak kimseler var. Lâkin, bilerek veya bilmeyerek milletin şerefine ve haysiyetine saldıran kimseler olsa bile; bu gibiler, sizin gibi vicdanlı ve dimağları gelişmiş gençler karşısında baş kaldırmaya imkân bulamayacaklardır. Millet, ulaştığı saadet

[8] Nutuk II, s. 721-722.
[9] Mehmet Önder, Atatürk'ün Yurt Gezileri, Ankara, 1975, s. 15.

Levent Şahverdi Arşivi

mertebesinde (aşamasında) daha çok sizler, dikkat ve uyanıklıkla uyumlu olarak çalışmaya mecburdur. Gerçek zafer, muharebe meydanlarında muvaffak olmak değil; asıl zafer, başarıların kaynaklarını kuvvetlendirmek, milleti yükseltmektir. Memleketimiz, baştan sona kadar, hazinelerle doludur. Biz, o hazineler üstünde aç kalmış insanlar gibiyiz. Hepimiz, bütün bu hazineleri meydana çıkarmak ve servet ve refahımızın kaynaklarını bulmak vazifesi ile yükümlüyüz. Bu vazifelerin kolaylıkla yapılacağını kabul etmek doğru değildir. Eminim ki; gençler, yalnız nazariyelerle meşgul değillerdir. Sanatın, ziraatın, ticaretin ne olduğunu anlayan ve bunları fiilen tatbik eden gençlerdir. Gerçek başarıya ancak bu gibi verimli sahalardaki çalışma ile varacağız..."[10]. Yine, 15 Mart'ta lise binasında, halkın çeşitli kesimlerinden oluşan bir topluluğa seslenişinde, şu dikkate değer sözler göze çarpar: "...Arkadaşlarımız ve milletin bütün fertleri gibi, millî davamızda benim de çalışmalarım olmuş ise de; bu çalışmalarda kuvvetli atılımlar ve başarılar varsa, bunu bana bağlamayınız. Ancak ve ancak bütün milletin manevî kişiliğine bağlayınız. Ben, milletin bu yüksek manevî kişiliği içinde sadece bir fert olmakla bahtiyarım... Geleceğe güvenle yürümekte devam edilecektir. Bugüne kadar ki millî çalışmalarımızın kıymeti pek yüksek, başarı ve zaferlerimizin derecesi pek kuvvetlidir. Fakat; düşmanlarımız o kadar çok ve kalplerinde, vicdanlarında ve kafalarında aleyhimize besledikleri duygular ve düşünceler o kadar kuvvetlidir ki; elde ettiğimiz bu kadar başarılarla o duygu ve düşünceleri giderebileceğimizi zannetmek, gaflete düşmek olur... Düşmanlarımızın hakkımızda uzun asırlarla biriken duygularını yalnız bugünkü olaylarla silebileceğimizi sanmak, gerçeği söylemek olmaz. Biz, bunu zaferlerle değil; ancak bugünkü ilerlemeleri kabul, bugünkü ilmin ve medeniyetin istediği hususların hepsine girişme ve bütün medenî milletlerin bilgi seviyelerine fiilen ulaşmak ile yapacağız. Milletimizin kabiliyeti, çalışmaya olan aşkı, bizi bu yüksek aşamaya eriştirmeye kolaylıkla yeterlidir..."[11]. Paşa, ertesi gün (16 Mart), yine Türk Ocağı'nda, bu defa çiftçiler için yaptığı önemli konuşmada şu hususlar üzerinde durur (Özet): "...Arkadaşlar, dünyada fetihlerin iki vasıtası vardır: biri kılıç, diğeri saban (sapan)... Milletleri vatanlarında yerleştirmenin, millete istikrar vermenin vasıtası sabandır. Saban, kılıç gibi değildir. O, kullandıkça kuvvetlenir. Kılıç kullanan kol, çok geçmeden yorulduğu halde; sabanı kullanan kol, zaman geçtikçe toprağın daha çok sahibi olur. Kılıç ve saban, bu iki fatihten birincisi, ikincisine daima mağlûp oldu...

[10] A.S.D. II, s. 113-114.
[11] a.g.e., s. 115-116.

Levent Şahverdi Arşivi

Milletimiz çok büyük acılar, yenilgiler, facialar görmüştür. Bütün olanlardan sonra, yine bu topraklarda bulunuyorsa; bunun asıl nedeni şundandır: Çünkü; Türk çiftçisi, bir eli ile kılıcını kullanırken; diğer elindeki sabanla topraktan ayrılmadı. Eğer, milletimizin büyük çoğunluğu çiftçi olmasa idi; biz, bugün dünya yüzünde bulunmayacaktık... Güzel vatanımızı fakirliğe, memleketi harap bir duruma sürükleyen çeşitli sebepler içinde en kuvvetlisi ve en ehemmiyetlisi, ekonomik işlerde istiklâlden mahrum olmamızdır... (Paşa, yaptığı uzun konuşmasında; zaman zaman komşu devletlere de değinerek, ekonomi, millî hâkimiyet, millî birlik, savaş ve barış gibi çok kapsamlı konulara da temas eder ve sözlerini şöyle sürdürür) Ne olursa olsun; şu ve bu sebepler için, milleti harbe sürüklemek taraflısı değilim. *Harp zarurî ve hayatî olmalı. Gerçek inancım şudur: Milleti harbe götürünce vicdanımda acı duymamalıyım. Öldüreceğiz diyenlere karşı ölmeyeceğiz diye harbe girebiliriz. Lâkin, milletin hayatı tehlikeye maruz kalmayınca, harp bir cinayettir...* Sulhun imzası ile önümüzde yeni bir çalışma devri açılacak. O zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi tarihî vazifesini tamamlamış olacağı için, tabiî olarak yeni seçimler yapılacaktır. Yeni seçimi çok mühim bir vatan meselesi olarak telâkki ediniz. Çünkü; bundan sonra toplanacak olan meclisin memlekete, millete yapmaya mecbur olduğu vazifeler çok güç, çok ağır, çok mühimdir. *İçinizde memleketi ve milleti en çok seven, aklına, zekâsına, vicdanına en çok güvendiğiniz insanları seçiniz.* Ancak bu sayede meclis sizin arzularınızı yerine getirmeye, lâyık olduğunuz refahı temin kudretine malik olacaktır..."[12]. Paşa, Adana'daki son konuşmasını 16 Mart akşamı Türk Ocağı'nda esnaf kuruluşlarına karşı yaparak, özellikle sanat, sanat adamı, hafta tatili ve din konusu üzerinde durur (Özet): "...Bir milleti yaşatmak için birtakım temeller lâzımdır ve bilirsiniz ki, bu temellerin en mühimlerinden biri sanattır. Bir millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa, tam bir hayata malik olamaz... *Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur.* Yalnız şunu söyleyeyim ki; milletlere tek tek sanatkâr yetiştirmek kâfi değildir. İnsanlar tek tek çalışırlarsa muvaffak olamazlar... İlk gerçek olarak anlarız ki; herhangi sanatta emniyetle ilerlemek arzu edilirse, aynı meslek ve sanatta bulunan insanların dayanışma içine girmesi lâzımdır... Bir millet sanata ehemmiyet vermedikçe, büyük bir felâkete mahkûmdur... Asil milletimiz sanattan mahrumdu. Sanatkârlar azdı. Mevcut olanlar da lâzım olduğu derecede sanatta usta değildi... Memleketiniz sizindir, Türklerindir... Bu bereketli yerler koyu ve öz Türk memleketidir. Arkadaşlar, bu memleketin halkı üzerinde kimsenin hak ve

[12] a.g.e., s. 117-125.

Levent Şahverdi Arşivi

yetkisi olmadığı gibi, bu memleketi dışarıya muhtaç ettirmemek de size düşen bir vazifedir... Sizler ki, çok çalışıyorsunuz; çok çalışanlar o nispette havaya, sükûna, istirahate muhtaçtırlar... Bizi yanlış yola sevk eden soysuzlar, bilirsiniz ki; çok defa din perdesine bürünmüşler, saf ve temiz halkımızı hep şeriat sözleri ile aldatagelmişlerdir. Tarihimizi okuyunuz, dinleyiniz... Görürsünüz ki; milleti mahveden, esir eden, harap eden fenalıklar, hep din kılığı altındaki küfür ve melunluktan gelmiştir. Onlar her türlü hareketi dinle karıştırırlar. Halbuki; hamdolsun, hepimiz Müslümanız, hepimiz dinimize bağlıyız... Milletimizin içinde gerçek ve ciddî din adamları (ulema) vardır... (Gerekirse) bu gibi din adamlarına gidin... Fakat; genel olarak, buna da ihtiyaç yoktur. Özellikle bizim dinimiz için herkesin elinde bir ölçü vardır. Bu ölçü ile, hangi şeyin bu dine uygun olup olmadığını kolayca takdir edebilirsiniz. *Hangi şey ki; akla, mantığa, kamu menfaatine uygundur; biliniz ki, o, bizim dinimize de uygundur...* Eğer bizim dinimiz aklın, mantığın uygun düştüğü bir din olmasa idi; en mükemmel, son din olmazdı... Babalarımız, babalarımızın babaları sanatla, millete hayat ve saadet verecek sahalarla lüzumu kadar uğraştırılmamış, kendi evlerini ve kendi işlerini bırakmışlar, yabancıların bekçiliğini yapmışlar. Halbuki; bizi mahvetmek isteyenler, sanatın her dalında ilerlemişler. Bugünkü tezgâhla Amerika ve Avrupa'ya karşı mücadelenin nasibi yenilgidir. Kendi derecemizi bilelim. İnsaflı olalım. Neyi öğrenmek lâzımsa onu öğrenelim... Bazı kimseler asrî (çağdaş) olmayı kâfir olmak sayıyorlar. Asıl küfür onların bu zannıdır. Bu yanlış yorumu yapanların maksadı, İslâmların kâfirlere esir olmasını istemek değil de nedir? Her sarıklıyı hoca sanmayın; hoca olmak sarıkla değil, beyinledir..." [13]

Mustafa Kemal Paşa, 17 Mart 1923 sabahı Adana'dan Mersin'e hareket eder. O gün Mersin'de bazı kısa ziyaretler yaptıktan sonra Millet Bahçesinde Türk Ocağı'nın düzenlediği bir açık hava toplantısına katılır. Paşa ile beraber bulunmakta olan tanınmış bir yazarın anlattığına göre, "...duvarların ve ağaçların üstüne kadar her yer insanlarla dolu. Fakat, Mersin'de her şey aksi gidiyor. Orta yere, birkaç basamakla çıkılıp tıpkı tahtları andıran bir yer yapmışlar. Kral ve kraliçeye mahsus gibi yaldızlı iki koltuk. Gazi, sanki, refikası ile beraber, tüner gibi oraya çıkacak. Bahçeye girip de o manzarayı görür görmez adam akıllı kızdı ve *bu ne maskaralık!* diyerek, tahta sandalyelerden birini alıp rastgele oturuverdi" [14]. Burada, Paşa, Mersin Türk Ocağı Başkanı (Dr. Reşit Galip)'nın konuşmasını ce-

[13] a.g.e., s. 125-128.

[14] İsmail Habib Sevük, Atatürk İçin, İstanbul, 1939, s. 32.

Levent Şahverdi Arşivi

vaplandırmak üzere, özetle şu konuşmayı yapar: "... Gerçekten; muhterem Doktorun dediği gibi, benim için dünyada en büyük mevki ve mükâfat, milletin bir ferdi olarak yaşamaktır... Bugün olduğu gibi, ömrümün sonuna kadar, milletin hizmetinde olmakla iftihar edeceğim... Mersinliler, memleketiniz Türkiye'nin çok mühim bir noktası bulunuyor, çok mühim bir ticaret noktasıdır... Memleketinize sahip olabilmek için çektiğiniz acılar, sıkıntılar, yokluklar büyük olmuştur... Hepimiz arzu edelim ki, acı günler tekerrür etmesin... Buna gerçekten lâyık olmak lâzımdır. Muharebe meydanlarında kıymetli evlâtlarımızın süngü ve silâhlarının başarısı yeterli değildir. Bu zafer ve başarılar çok büyüktür. Ancak; gerçek refah ve saadete kavuşabilmek için, asıl bundan sonra çalışmak lâzımdır. Sizin için zafer ve ilerleme sahası iktisat işlerinde, ticarettedir. Bunu takdir ediyorsanız, çok çalışmaya mecbursunuz. Aksi takdirde; memleketin gerçek sahibi olduğunuzu söyleseniz bile, kimseyi inandıramazsınız..." [15].

17 Mart 1923 günü öğleden sonra Mersin'den ayrılan Mustafa Kemal Paşa, geceyi Tarsus'ta geçirir ve 18 Mart günü Tarsus Çiftçiler Yurdu'nu ziyaret ederek, burada çiftçilere seslenir (Özet): "... Ben ne düşündüklerinizi bilen, ne hissettiklerinizi duyan, ne dertleriniz olduğunu anlayan bir arkadaşınız, bir kardeşiniz olmakla iftihar etmekteyim... Şimdiye kadar, yani üçbuçuk sene evvele kadar, vatanın birçok unsurları içinde en çok sıkıntı, zorluk, acı çeken sizdiniz. Herkesten çok çalışan siz olduğunuz halde, en çok cefayı çeken sizdiniz. Vatan en çok sizin emeğinize dayandığı halde, en az bahtiyar ve mesut olan yine sizdiniz. Bunun sebebi sizinle meşgul olunmaması idi. Sizi düşünen pek az kimse vardı... Artık, bundan sonra böyle olmayacaktır... Milletin çoğunluğu sizlersiniz... Biz çok iyi çiftçi ve çok iyi asker yetiştiren bir milletiz. İyi çiftçi yetiştirdik: Çünkü, topraklarımız çoktur; iyi asker yetiştirdik: Çünkü, o topraklara kast eden düşmanlar fazladır. O toprakları sürenler, o toprakları koruyan hep sizlersiniz. Bundan sonra da, daha iyi çiftçi ve daha iyi asker olacağız. Lâkin; bundan sonra asker oluşumuz, artık eskisi gibi başkalarının hırsı, şan ve şerefi, keyfi için değil; yalnız ve yalnız bu aziz topraklarımızı muhafaza etmek içindir... Milletimiz çok cevherli, çok kabiliyetli, diğer milletlere çok üstün olduğunu (geçirdiğiniz) bu mücadelede gösterdiği şuurla, azimle, yiğitlikle pek güzel ispat etti. Bu kabiliyeti, bundan sonra da, imar sahasında gösterecektir. Çiftçilerimizin gayreti ile memleketimizin verimli tarlaları birer bayındır yer kaynağı olacaktır. Şüphesiz, bu bayındır yeri cihandaki düşmanlara karşı müdafaa için kıymetli bir ordumuz da bulunacaktır...

[15] A.S.D. II, s. 129-130.

Levent Şahverdi Arşivi

Buraya kadar yalnız bu iki unsur (çiftçi ve asker) üzerinde söz söylediğim için, diğer unsurlara o kadar ehemmiyet vermediğim manasını anlamayınız. Sırtınıza giydiğiniz elbise, ayağınıza geçirdiğiniz kunduralardan en ufak şeylere kadar sanat sahiplerine muhtaçsınız... Bütün bu ihtiyacınızı temin için... kendinizden olan sanatkârlara koşacaksınız, onlara yardım etmek hem borcunuz, hem menfaatinizdir... İhtiyacınızdan fazla üretimi dışarıya gönderecek ve onları altına dönüştüreceksiniz. Bunu yapabilmek için tüccarlara ihtiyacınız vardır. Eğer tüccarlar bizden olmazsa; millî servetin ehemmiyetli bir kısmı, şimdiye kadar olduğu gibi, yine yabancılarda kalacaktır. Onun için, millî ticaretimizi yükseltmeye mecbursunuz. Bütün bu basit, fakat hayatî gerçekleri bilerek, bilmeyenlere de yoluyla veya zorla anlatarak gayemize yürüyeceğiz. Hepiniz pek güzel anlamışsınızdır ki; bizi o gayeye varmaktan meneden iki kuvvet vardır. Biri, dış düşmanlardır... Fakat... bizim için bunlardan daha zararlı, daha tehlikeli bir sınıf vardır: O da, içimizden çıkması muhtemel olan hainlerdir. Aklı eren, memleketi seven, gerçeği gören kimselerden böyle düşman çıkmaz. İçimizde böyleleri çıkarsa; onlar, ya aklı ermeyen cahiller, ya memleketi sevmeyen fenalar, ya gerçeği görmeyen körlerdir. Biz, *cahil dediğimiz vakit, mutlaka okumamış olanları kasdetmiyoruz. Kasdettiğim ilim, gerçeği bilmektir.* Yoksa, okumuş olanlardan en büyük cahiller çıktığı gibi; hiç okumak bilmeyenlerden de, özellikle sizin içinizde görüldüğü gibi, hakikati gören gerçek âlimler çıkar. Sözlerime son verirken, tekrar, dikkatinizi şu noktaya çekiyorum. Paramızı, hayatımızı dış düşmanların sarkıntılığından kurtarmak, bu memleketin dış düşmanlara esir olmasına müsaade etmemek ne kadar lâzımsa; aynı zamanda ve onlardan daha fazla bir uyanıklıkla iç düşmanlara, içerdeki zararlı adamlara da dikkatle bekçilik yapmak ve onların her hareketini gözden kaçırmamak mecburiyetindeyiz. Biz, ancak bu gayretle, bu uyanışla çalışarak muvaffak olacağız. Bütün dünya, Türkiye'nin saygı değer varlığına imrenecek ve milletimize lâyık olduğu ve hak ettiği yüksek mevkii ayıracaktır..."[16]. Paşa, aynı gün (18 Mart) Gençlik Yurdu'nda da bir konuşma yaparak, özellikle gençlere öğütlerde bulunur (Özet): "...Fertler hayatta üç devre geçirir. Devletlerin hayatı da bu devirleri geçirebilir. Eski Osmanlı Hükümeti, bu hayat devirlerinin üçünü yaşadıktan sonra, yokluk tarihine karıştı. Onun yerini, dünya tarihinde bir yeni Türkiye aldı. Yeni Türkiye Devleti, bütün Türklük özelliklerini; yani, onun dinç, azimli, faziletli etkenlerini kendisinde toplamıştır. Gençler! Biz, size, geçmişten, geçmişin boş inançlarından, geçmişin mevcudiyetinden arınmış bir

[16] a.g.e., s. 130-133.

Levent Şahverdi Arşivi

(eser) bıraktık...(bu eseri) büyütüp yükseltmek, bizlerden sizlere yönelir... Hayat, mücadeleden ibarettir. Bundan dolayı, hayatta yalnız iki şey vardır: yenmek, yenilmek. Size, Türk Gençliği'ne bıraktığımız ve verdiğimiz vicdan emaneti, yalnız ve daima yenmektir ve eminim, daima yeneceksiniz. Milletin yükselme vasıta ve şartları için yapılacak şeylerde, atılacak adımlarda asla tereddüt etmeyin. Milleti o yükseliş aşamasına götürmek için (karşımıza) dikilecek engellere hep birlikte mani olacağız. Bunun için beyinlerinize, kültürünüze, bilgilerinize, icap ederse bileklerinize, kol gücünüze, bacaklarınıza müracaat edecek; fakat neticede, mutlaka ve mutlaka o gayeye varacağız. Gerek burada ve gerek seyahat ettiğim bütün yerlerde, genç arkadaşlarınız, hep sizler gibi, duygulu, azimli ve cesurdur. Bu nedenle; şimdiden, geleceğin parlak ufuklarını görmekle mesuttur. Bu millet, sizin gibi evlâtları ile lâyık olduğu olgunluk seviyesine ulaşacaktır..." [17].

Güney Anadolu Gezisini tamamlayan Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya, Konya-Afyon-Kütahya üzerinden gitmek üzere, 19 Mart 1923'te Tarsus'tan ayrılır ve 20 Mart günü öğleye doğru Konya'dadır. Burada üç gün kalacak olan Paşa, çeşitli topluluklara karşı birkaç konuşma yapar. Bunların ilki 20 Mart'ta yaptığı şu konuşmadır (Özet): "... Dış düşman, artık, bizim için bir düşman olmaktan çıkmıştır. İstiklâlimizi yok etmeye çalışanlar, artık, bizim için korkunç değildir. Onun tehlikeli olamaması için icap eden tedbirler alınmıştır. Biz, dış düşmanı bu hale milletin birliği ile getirdik. Lâkin, düşman yalnız dışarda değildir. İçerde de bu milletin hayatı ile oynamak isteyen düşmanlar var. Dış düşmana karşı aldığımız tedbirleri, gösterdiğimiz birliği, iç düşmana karşı da daha şiddetle, daha uyanıklıkla göstermeliyiz. Süngü ile, silâhla, kanla elde ettiğimiz zaferden sonra; kültür, ilim, fen, iktisadî işler gibi sahalarda muzaffer olmak için çalışacağız. Milleti refah ve yükselişe götürecek bu sahalarda emniyetle, muvaffakiyetle yürüyebilmek ise, yalnız bir şarta bağlıdır. Bu şart şudur: Milletin doğrudan doğruya kendi hâkimiyetine kendinin sahip olmasıdır. Üçbuçuk dört seneden beri tatbik edilerek milleti kurtuluşa erdiren, bundan sonra da sonsuza kadar tatbiki ile milleti yükşelişe götürecek olan bu idare tarzı için tehlikelerin hepsi yok olmuş değildir. Lâkin; hâkimiyetine doğrudan doğruya sahip olmanın kıymetini pek iyi anlayan ve pek iyi bilen millet, bu mukaddes hâkimiyetine karşı başgösterecek her tehlikeyi ezecektir..." [18]. Daha sonra Konya Türk Ocağı'na giderek gençliğe yönelik

[17] a.g.e., s. 133-134.
[18] a.g.e., s. 134-136.

Levent Şahverdi Arşivi

uzun bir konuşma yapar (Özet):" ... Arkadaşlar, her yerde söylüyoruz, her yerde söylüyor ve tekrar ediyoruz; milletin bugünkü zaferleri pek parlak olmakla beraber, henüz milletimizi gerçek kurtuluşa kavuşturmamıştır. Belki bundan sonraki çalışmalarımız, zaferi elde etmede olduğu gibi, aynı himmetle, aynı fedakârlıkla yapılacak çalışmalar neticesindedir ki, asıl gayeye ulaşacağız. O gayeye varmak için de, her şeyden evvel, bizi şimdiye kadar gaflet içinde bırakan sebep ve âmilleri (etkenleri) tahlil etmek, meydana çıkarmak, dilden düşürmemek lâzımdır. Bu gerçekleri millet vicdanının kulağına ulaştırmak, bu gerçekleri milletin vicdanına iyice yerleştirmek için, onları bir daha, beş daha söylemek, onları daima ve daima tekrar etmek lâzımdır... Diyebilirim ki; bütün sefaletlerimizin kesin sebebi, zihniyet (düşünüş biçimi) meselesidir. İnsanlar ve insanlardan meydana gelen toplumlar, her şeyden evvel, bütün fertleri ile sağlam bir zihniyete sahip olmalıdırlar. Zihniyeti zayıf, çürük, yanlış, akılca hafif olan bir toplumun bütün çalışmaları boştur. İtiraf mecburiyetindeyiz ki; bütün İslâm dünyasının toplumsal kuruluşlarında hep yanlış zihniyetler hüküm sürdüğü içindir ki, Doğu'dan Batı'ya kadar İslâm memleketleri, düşmanların ayakları altında çiğnenmiş ve düşmanların esaret zincirine geçmiştir... İslâm dinini bütün insanlığa kabul ettirmek için, Tanrı yoluna kılıç çeken Arap mücahitleri, yüzyıllarca yüksek medeniyetler yaşamış, millî geçmişleri, örf ve gelenekleri olan birçok kavimleri; Türkler, İranlılar, Mısırlılar, Bizanslılar gibi kavimleri az zamanda İslâmlık çevresine aldılar... Herhangi bir kavim yeni bir şekil alınca; devleti bütün esasları ile kabullenmekte, hazmetmekte zorluklara uğruyor. Daima, asırlık medeniyetinin kendi toplumsal yapısında yerleştirdiği alışkanlıklara, inançlara bağlı kalıyor ve böyle her yeni bir şey alan kavimlerde yeni ile eskinin birbirine karıştığını, yeni şeyin esasları ile kendinde mevcut eski esasların birbirine katıldığını görüyoruz... İslâm kavimleri içinde bizim milletimiz olan Türklerin gelenek ve millî davranışlar bakımından yanlış şeyleri yoktu. Türk toplumsal geleneklerinin pek çoğu İslâmın gerçeğine uygun ve yakındı. Lâkin; Türkler, bulundukları saha, yaşadıkları bölgeler bakımından, bir taraftan İran ve diğer taraftan Arap ve Bizans milletleri ile temas halinde idiler. Şüphe yok ki, temasların milletler üzerinde tesirleri görülür. Türklerin temas ettiği milletlerin o zamanki medeniyetleri ise çürüyerek dökülmeye başlamıştı. Türkler, bu milletlerin bozuk âdetlerinden, fena cihetlerinden müteessir olmaktan kendilerini koruyamamışlardı. Bu hâl kendilerinde karmaşık, ilmî olmayan, insanca olmayan zihniyetler meydana getirmekten uzak kalmamıştır. İşte düşüşümüzün belli başlı sebeplerinden birini bu nokta teşkil ediyor. Yine biliyorsunuz ki; İslâm dünyasının toplumları ile Hristi-

Levent Şahverdi Arşivi

yanlığa mensup topluluklar arasında, birbirini affedemeyecek derecede bir düşmanlık vardır... Bu düşmanlığın neticesidir ki; İslâm dünyası, Batı'nın her yüzyıl bir şekil ve yeni renk alan ilerlemelerinden uzak kalmıştı. Çünkü; İslâmlar o ilerlemelere, alçak gönüllülüğe aykırı bir gözle, nefretle bakıyorlardı; aynı zamanda, iki kitle arasında uzun asırlardır devam eden düşmanlık tesiri ile İslâm dünyası, silâhını bir an elinden bırakmamak mecburiyetinde bulunuyordu. İşte silâhla bu uğraşma, devamlı düşmanlık hissi ile Batı'nın ilerlemelerine iltifat etmeyiş, çöküşümüzün sebep ve âmillerinden diğer mühim birini teşkil eder. Bu saydığım sebeplerden başka; asıl bizim milletin, özellikle aydınlarımızın çok dikkatle, çok ehemmiyetle dikkate alacağı bir sebep vardır ve bence bu sebep, şimdiye kadar ilerlemeyişimizin, en son durumda kalışımızın - unutmayalım - memleketimizin baştan başa harap bir yer oluşunun asıl sebebidir. Çöküşümüzün bu ana sebebini şu nokta teşkil ediyor: İslâm dünyası iki sınıf ayrı kuruluşlardan teşekkül eder. Biri, çoğunluğu teşkil eden *halk*; diğeri, azınlıkta olan *aydınlar*. Bozuk zihniyetli milletlerde büyük çoğunluk başka hedefe, aydın denen sınıf başka zihniyete maliktir. Bu iki sınıf arasında tam bir zıtlık, tam bir uyumsuzluk vardır. Aydınlar, asıl kitleyi kendi hedefine sevk etmek ister; halk kitlesi ise, bu aydın sınıfa bağlı olmak istemez. O da başka bir istikamet tayinine çalışır. Aydın sınıf telkinle, aydınlatma ile çoğunluk kitlesini inandırmaya muvaffak olamayınca; başka vasıtalara sarılır. Halka hükmetmeye ve zorbalığa başlar; halka müstebitçe davranmaya kalkar. Artık, burada asıl tahlil noktasına geldik. Halkı ne birinci usul ile, ne de hükmetme ve istibdat yolu ile kendi hedefimize sürüklemeye muvaffak olamadığımızı görüyoruz; neden? Arkadaşlar, bunda muvaffak olmak için aydın sınıf ile halkın zihniyet ve hedefi arasında tabiî bir uyum olmak lâzımdır. Yani aydın sınıfın halka telkin edeceği ülküler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı. Halbuki, bizde böyle mi olmuştur? O aydınların telkinleri milletimizin ruhunun derinliğinden alınmış ülküler midir? Şüphesiz, hayır; aydınlarımızın içinde çok iyi düşünenler vardır. Fakat, genellikle şu hatamız da vardır ki; inceleme ve araştırmalarımıza temel olarak çok defa kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi geleneklerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almayız. Aydınlarımız, belki, bütün dünyayı, bütün diğer milletleri tanır; lâkin, kendimizi bilmeyiz. Aydınlarımız, milletimi en mesut millet yapayım, der. Başka milletler nasıl olmuşsa, onu da aynen öyle yapalım der. Lâkin, düşünmeliyiz ki; böyle bir nazariye hiçbir devirde muvaffak olmuş değildir... Onun için, bu millete gideceği yolu gösterirken; dünyanın her türlü ilminden, buluşlarından, ilerlemelerinden istifade edelim; lâkin, unutma-

Levent Şahverdi Arşivi

yalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz. Milletimizin tarihini, ruhunu, geleneklerini doğru, sağlam, dürüst bir gözle görmeliyiz. İtiraf edelim ki, hâlâ aydınlarımızın gençleri arasında halka uyum kesin değildir. Memleketi kurtarmak, için, bu iki zihniyet arasındaki ayrılığı durdurmak, yürümeye başlamadan evvel bu iki zihniyet arasında uyum yaratmak lâzımdır. Lâkin; halka yaklaşmak ve halkla kaynaşmak, daha çok, aydınlara düşen bir vazifedir. Gençlerimiz ve aydınlarımız ne için yürüdüklerini ve ne yapacaklarını evvelâ kendi beyinlerinde iyice kararlaştırmalı, onları halk tarafından iyice hazmedilebilir ve kabul edilebilir bir hale getirmeli, onları ancak ondan sonra ortaya atmalıdır... Arkadaşlar, *bizim halkımız çok temiz kalpli, çok asil ruhlu, ilerlemeye çok kabiliyetli bir halktır. Bu halk eğer bir defa muhataplarının samimiyetle kendilerine hizmet ettiklerine inanırsa; her türlü hareketi derhal kabule hazırdır.* Bunun için, gençlerin her şeyden evvel millete emniyet vermesi lâzımdır. Bunun için, ülkümüzü açıkça belirtmeliyiz. Onu imanla duymalı ve onu çok sebat göstererek takip etmeliyiz. Şahsî menfaatlerimizden, hasis emellerden sıyrılmaya ancak böyle canlı ve alevli ülkü sayesinde muvaffak olacağız... Fakat; bütün iyi niyetle gösterilen bütün sebata, azim ve metanete, birlik ve dayanışmaya rağmen; yine en güzel, en isabetli, en doğru zihniyetleri ve ülküleri bozmaya çalışacak insanlara tesadüf edilecektir. Öylelerine karşı bütün millet fertleri çok şiddetli karşılıkta bulunmalıdır... Zira, bu hususta bozguncu davranan insanlara göz yummak, âlicenaplık göstermek terbiye eseri değil; belki, bir milletin saadetine, şerefine, namusuna göz dikmiş insanlara hoşgörüdür ki; hiçbir vakit hiçbir fert buna müsaade edemez. Hiç kimse buna müsaade etmek hakkına malik değildir ve siz de olmamalısınız. Bir milletin namuslu bir varlık, saygı değer bir mevki sahibi olması için, o milletin yalnız ilim ve fen adamlarının bulunması kâfi değildir. Her ilmin, her şeyin üstünde bir niteliğe sahip olması lâzımdır ki; o da, o milletin muayyen ve müspet bir karakteri bulunmasıdır... Biz, milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve çok gevşeklik göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla faaliyetle gidermeye çalışmalıyız... Dünyanın bize saygı göstermesini istiyorsak; evvelâ biz, kendi benliğimize ve milliyetimize bu saygıyı hissederek, fikirle, gerçekten tatbikle, bütün davranış ve hareketlerimizle gösterelim; bilelim ki, *millî benliğini bulmayan milletler başka milletlerin avıdır...*"[19]. Paşa, ertesi gün (21 Mart) Konya Kızılay Kadınlar Kolunun düzenlediği çayda, Türk kadını ile ilgili çok kapsamlı bir konuşma

[19] a.g.e., s. 137-144.

Levent Şahverdi Arşivi

yapar (Özet): "...Bu son senelerin inkılâp hayatında, sürekli fedakârlıklarla dolu mücadele hayatında, milleti ölümden kurtararak kurtuluşa ve istiklâle götüren azim ve faaliyet hayatında; milletin her ferdinin çalışması, gayreti, himmeti, fedakârlığı geçmiştir. Bu arada, en çok yücelterek anılmak ve daima şükranla tekrar edilmek lâzım gelen bir himmet vardır ki; o da, Anadolu kadınının göstermiş olduğu çok yüce, çok yüksek, çok kıymetli fedakârlıktır... Kadınlarımız, aslında, toplum hayatında erkeklerimizle her vakit yan yana yaşadılar. Bugün değil, eskiden beri, uzun zamanlardan beri, kadınlarımız erkeklerle başbaşa; uğraş hayatında, tarım hayatında, geçim hayatında erkeklerimizden yarım adım geri kalmayarak yürüdüler. Belki; erkeklerimiz, memleketi istilâ eden düşmana karşı süngüleri ile, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle düşman karşısına çıkmışlardır. Fakat, erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin varlık araçlarını hazırlayan kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkâr edemez ki; bu harpte ve ondan evvelki harplerde milletin hayat kabiliyetini tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken; ormandan odunu, keresteyi getiren; mahsulleri pazara götürerek paraya çeviren, aile ocaklarının dumanını tüttüren; bütün bunlarla beraber, sırtı ile, kağnısı ile, kucağındaki yavrusu ile; yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin mühimmatını (cephanesini) taşıyan hep onlar, hep o yüce, o fedakâr, o Tanrısal Anadolu kadınları olmuştur... (Fakat) kadınlarımızın bu kadar fedakârlığına, kadınlarımızın bu kadar hizmetine, erkeklerden hiçbir yerde geri kalmayan bu kadar becerilerine rağmen; düşmanlarımız ve Türk kadınının ruhunu bilmeyen basit görüşlüler, kadınlarımıza bazı iftiralarda bulunmaktadırlar. Kadınlarımızın hayatta tembelce yaşadıklarını, ilimle, kültürle münasebetli bulunmadığını, medenî ve sosyal hayat ile ilgili olmadıklarını, kadınlarımızın her şeyden mahrum kaldıklarını; onların Türk erkekleri tarafından hayattan, dünyadan, insanlıktan, kazançtan uzak tutulduğunu söyleyenler vardır. Fakat, işin doğrusu böyle midir? Şüphesiz ki; Türk kadınını bu suretle görmek, Türk kadınını görmemektir... Türk kadınını yanlış görüp yanlış anlatanlar, özellikle büyük şehirlerimizde, ileri, medenî zannedilen yerlerde, bazı Türk hanımlarının dış görünüşlerine bakarak aldanıyorlar... İşte ilk düzeltilecek yanlış ve ilk ilân edilecek gerçek buradadır... Düşmanlarımız, bu görünüşteki kadınlardan aldıkları izlenimle acı hükümler veriyor ve diyorlar ki: Türkiye, medenileşmiş bir millet olamaz. Çünkü, Türkiye halkı iki parçadan meydana gelmektedir. Kadın ve erkek diye iki kısma ayrılmıştır; halbuki bir toplum, aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleri

Levent Şahverdi Arşivi

ile beraber yürümezse; ilerlemesine ve medenileşmesine teknik bakımdan imkân ve ilim yönünden ihtimal yoktur. Düşmanlarımızı aldatan bu dış görünüş, özellikle kadınlarımızın şeklinden, giyiniş tarzlarından ve örtünme biçimlerinden doğuyor... Memleketimizin bazı yerlerinde, en ziyade büyük şehirlerinde; giyiniş tarzımız, kıyafetimiz bizim olmaktan çıkmıştır... Ya ne olduğu bilinmeyen, çok kapalı, çok karanlık bir dış şekil gösteren bir kıyafet veyahut Avrupa'nın en serbest balolarında bile dış kıyafet olarak gösterilemeyecek kadar açık bir giyiniş... *Bizim örtünme meselesinde dikkate alacağımız şey, bir yandan milletin ruhunu, diğer yandan hayatın icaplarını düşünmektir...* Kadınlarımızın, her millette olduğu gibi, bizim miletimiz için de ne kadar yüksek (derecede) ehemmiyetli olduğunu söylemeye lüzum yoktur... Bizim milletimizde kadın, eskiden, bu ehemmiyeti gerçekten en yüce derecede kazanmıştır. Büyük atalarımız ve onların anaları; tarihin, olayların şahitliği (ile) sabittir ki; cidden yüksek faziletler göstermişlerdir... O faziletlerin en büyüğü ve en ehemmiyetlisi, kıymetli evlâtlar yetiştirmeleri idi... Şunu söylemek istiyorum ki; kadınlarımızın genel vazifelerde üzerlerine düşen hisselerden başka, kendileri için en ehemmiyetli, en hayırlı, en faziletli bir vazifeleri de, iyi bir anne olmaktır. Zaman ilerledikçe, ilim geliştikçe, medeniyet dev adımları ile yürüdükçe; hayatın, yüzyılın bugünkü icaplarına göre evlât yetiştirmenin güçlüklerini biliyoruz. Anaların bugünkü evlâtlarına vereceği terbiye, eski devirlerdeki gibi, basit değildir... Bu nedenle; kadınlarımız, hatta, erkeklerden daha çok aydın, daha çok feyizli (olgunlaşmış), daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar. Eğer, gerçekten milletin anası olmak istiyorlarsa; böyle olmalıdırlar... Şunu ilâve edeyim ki; kadınlık meselesinde görünür şekil ve kıyafet ikinci derecededir. Asıl mücadale sahası, kadınlarımız için şekilde ve kıyafette muvaffakiyetten ziyade; asıl zafer kazanılması lâzım gelen saha, aydınlık ile, kültürle, gerçek faziletle süslenmek ve donanmaktır..."[20]. Paşa, Konya'daki son konuşmasını, aynı gün (21 Mart) lisede yapar ve özellikle cahillik konusu ve aydınlara düşen görevler üzerinde durur[21]. Kendisi, Konya ziyareti sırasında; folklor, temsil gösterileri, vb. kültürel faaliyetler ile de ilgilenir; bu arada, duygusal inceliğini gözler önüne seren olaylar da görülür. Nitekim; kendisi ile beraber bulunmakta olan seçkin bir yazarın eserinde şu olayı okuyoruz: "...Konya'da iken, Kız Öğretmen Okulu'nda bir müsamere verildi. Kızlar, Kızılay'a ait bir piyes temsil ediyorlar: Savaştan sakat dönen delikanlı, soylu bir duygu ile, nişanlı olduğu kıza yüzüğü geri verirken; kız da, aynı temiz duygu ile, bunu reddeder. Bu

[20] a.g.e., s. 148-154.

Levent Şahverdi Arşivi

sahne karşısında, Gazi, mendilini çıkarmış, gözlerindeki yaşları siliyor. Dumlupınar ve İzmir'den sonra, Millet Meclisi'nde Büyük Zafere ait nutkunu söylerken; muharebenin bilmem kaçıncı günü dolgun bir düşman kolordusunun, kurulan ölüm ağına doğru gaflet içinde ve kendi gözleri önünde ilerlediğini anlatıyor. *İlerlediler, geldiler* ve sadece bir kelime, *hepsi bertaraf edildiler,* dedi. Bir *bertaraf* (yok edilmiş) kelimesi ile bir kolordunun yok oluşunu anlatan adam, bir mektep piyesinde ağlıyor. Evet, O'nun ruhunda *baobap* (Afrika ve Asya'nın sıcak bölgelerinde yetişen bir ağaç) ile *menekşe* ve *yıldırım* ile *ince bir acıma duygusu* beraber yaşardı..."[22].

Mustafa Kemal Paşa, 23 Mart 1923 günü sabahı Konya'dan ayrılır ve aynı gün Afyon'a uğrar; doğruca Belediye'ye giderek bina önünde toplanmış olan halka bir konuşma yapar (Özet): "...Felâketlerden ancak millî benliğinize hâkim olduğunuz için kurtuldunuz; gayeye doğru tek vücut bir millet halinde yürüdünüz; üzerinize çöken felâketlere tahammül gösterdiniz, sebat gösterdiniz ve ancak bu sayede muvaffak oldunuz. Bundan sonra da, hâkimiyetinizi canınız gibi saklayarak; millî hâkimiyetinize, namusunuza, mukaddes varlıklarınız gibi dört elle sarılarak; uyumlu çalışmalarla, bir bütün halinde, geleceğe doğru yürüyecek; bugünden daha saadetli, daha şerefli, daha refahlı günlere kavuşacağız..."[23]. O gün (23 Mart) Türk Ocağı'nda da bir konuşma yapmış[24] ve aynı gece Belediye Meclis Üyeleri karşısında konuşmuştur (Özet): "... Bir millette güzel şeyler düşünen insanlar, olağanüstü işler yapmaya kabiliyetli kahramanlar bulunabilir; lâkin, öyle kimseler yalnız başına hiçbir şey olamazlar; meğer ki, genel bir hissin yaratıcısı, ifadesi, temsilcisi olsunlar. Ben, milletimin fikir ve hislerini yakından kavramış olmaktan; aziz milletimde gördüğüm kabiliyet ve ihtiyacı ifadeden başka bir şey yapmadım. Onun bu kabiliyet ve hislerini kavramakla iftihar ederim. Milletimdeki bugünkü zaferleri doğurabilecek niteliği görmüş olmak, bütün bahtiyarlığım işte bundan ibarettir... (Tarihî konulara değindikten ve Osmanlı devleti üzerinde durduktan sonra) milletimiz bu kadar sarsıntılardan sonra, yüzyılların bu kadar tahriplerinden sonra, sonsuz yoksulluklara rağmen; yeniden uyanıklığa kavuşmuş, azim ve imanla yeniden ayağa kalkmış, tükenip bitmiş Osmanlı Devleti yerine yeni Türkiye Devleti halinde varlığını göstermişse; bu, milletimizin kendi haklarına, kendi hâkimiyetine, kendi benliğine sahip olma-

[21] a.g.e., s. 154-157.
[22] İsmail Habib Sevük, Atatürk İçin, Ankara, 1981, s. 92.
[23] A.S.D. II, s. 158.
[24] a.g.e., s. 158-160

Levent Şahverdi Arşivi

sından; haklarından ve millî menfaatleri dışındaki emellerden kaçınarak yürümesinden husule gelmiştir. Milletimiz aynı yolda yürüdükçe, gerçekten sonsuza kadar yaşayacağına şüphemiz olmamalıdır..."[25].

Mustafa Kemal Paşa, 24 Mart 1923 günü Kütahya'ya gelir ve bazı ziyaretlerden sonra, lisede bir konuşma yaparak özellikle öğretmenlere seslenir (Özet): "...Memleketimizi, toplumumuzu hakikat hedefine, saadet hedefine ulaştırmak için, iki orduya ihtiyaç vardır. Biri, vatanın hayatını kurtaran asker ordusu; diğeri, milletin istikbalini yoğuran irfan (kültür ve eğitim) ordusu. Bu iki ordunun her ikisi de kıymetlidir, yüksektir, feyizlidir, muhteremdir; fakat, bu iki ordudan hangisi daha kıymetlidir, hangisi birbirine tercih edilir şüphesiz, böyle bir tercih yapılamaz; bu iki ordunun ikisi de hayatidir... Biz, iki ordudan birincisine, vatanı çiğnemeye gelen düşman karşısında kan akıtan birinci orduya, bütün dünya bilir ve bütün dünya şahit oldu ki, pek mükemmel olarak malikiz... Yalnız; işimiz, yalnız bu orduya malik olmakla bitmiş, gayemiz, yalnız bu ordunun zaferi ile sona ermiş değildir. Bir millet irfan ordusuna malik olmadıkça, muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin; o zaferlerin sürekli neticeler vermesi, ancak irfan ordusu ile mümkündür. Bu ikinci ordu olmadan, birinci ordunun meyveleri yok olur. Milletimizi gerçek saadet ve selâmete ulaştırmak istiyorsak ve milletimize emin ve feyizli bir gelecek sağlamak istiyorsak, bizi ölümden kurtaran ve hayata götüren bugünkü idare şeklimizin sonsuza kadar yaşamasını istiyorsak; bir an evvel büyük, mükemmel, aydın bir irfan ordusuna malik olmak zaruretinde bulunduğumuzu inkâr edemeyiz... Bütün kuvvetimizi yalnız cepheye ayırdığımız, bütün sağlamlığımızı cephedeki orduda toplamaya mecbur olduğumuz müddet içinde, tabiî olarak, irfan ordusu ile lâyıki derecede meşgul olamazdık... Artık, bundan sonra; aynı kuvvet, aynı faaliyet, aynı himmet ile irfan ordusu için çalışacak ve birincide olduğu gibi; ikinci ordudan da emeklerimizin, faaliyetlerimizin, himmetlerimizin mesut ve muzaffer meyvelerini aynı parlaklık, aynı feyiz ve bereket ile elde edeceğiz.... *Kıymetli bir eserde: Ordunun ruhu, subaylar heyeti ve kumanda heyetidir, deniliyor.* Gerçekten böyledir. *Bir ordunun kıymeti, subaylar ve kumanda heyetinin kıymeti ile ölçülür.* Öğretmenler, sizler de irfan ordusunun subayları ve kumanda heyetisiniz. Sizin ordunuzun kıymeti de, sizlerin kıymetinizle ölçülecektir..."[26]. Mustafa Kemal Paşa, o gece (24/25 Mart 1923) trenle Ankara'ya döner.

[25] a.g.e., s. 162-164.
[26] a.g.e., s. 164-166.

Levent Şahverdi Arşivi

XIII. *Parti ve Seçim Programı:*

Mustafa Kemal Paşa, 25 Mart 1923 günü Ankara'ya döner, parti çalışmalarına hız verir, seçimle ilgili olarak çeşitli kesimlere beyannameler yayınlar. Paşa, bu konuyu şöyle özetler: "...Her yerde siyasî parti teşkili hakkında da halk ile uzun görüşmelerde bulundum. 7 Aralık 1922 tarihinde, Ankara basını vasıtasıyla halkçılık esasına dayalı ve *Halk Fırkası (Partisi)* adı ile siyasî bir parti teşkil etmek niyetimi belirterek, bu partinin nasıl bir program takip etmesi lâzım geleceği hakkında bütün vatanseverlerin, ilim ve fen ile uğraşanların yardım ve katkılarına başvurmuştum. Gerek bazı kimselerden aldığım yazılı görüşlerden ve gerek halk ile fikir alışverişinden çok yararlandım. Nihayet, 8 Nisan 1923 tarihinde, görüşlerimi *Dokuz Umde* (ilke) halinde tespit ettim[27]. İkinci Büyük Millet Meclisinin seçimi sırasında yayınlattığım ve ilân ettiğim bu program, partimizin teşekkülüne esas olmuştur. Bu program, bugüne kadar yaptığımız ve neticelendirdiğimiz esaslı bütün hususları topluyordu. Bununla beraber; programa konulmamış mühim ve esaslı bazı meseleler de vardı. Meselâ; Cumhuriyetin ilânı, halifeliğin kaldırılması, Şeriye (şeriat işleri) Vekâletinin (Bakanlığının) kaldırılması, medreseler ve tekkelerin kaldırılması, şapka giyilmesi gibi. Bu meseleleri programa koyarak, vaktinden evvel, cahil ve gericilerin bütün milleti zehirlemeye fırsat bulmalarını uygun bulmadım. Çünkü; bu meselelerin, uygun bir zamanda, hallolunabileceğinden ve milletin sonuç olarak memnun olacağından kesinlikle emindim. Neşrettiğim programı, bir siyasî fırka için yetersiz, kısa bulanlar oldu. Gerçekten; *Umdeler (İlkeler) adı altında bilinen programımız,* itiraz edenlerin gördükleri ve bildikleri tarzda, *bir kitap değildi. Fakat, esaslı ve pratik idi. Biz de; tatbiki kabil olmayan fikirleri, nazarî birtakım ayrıntıları yaldızlayarak bir kitap yazabilirdik.* Öyle yapmadık. *Milletin maddî ve manevî yenilik ve gelişmeleri yolunda, işlerimiz ve hareketlerimiz ile söz ve nazariyelere ön almayı tercih ettik.* Bununla beraber; *hâkimiyet milletindir, Türkiye Büyük Millet Meclisinin dışında hiçbir makam, millî mukadderata hâkim olamaz; bütün kanunların düzenlenmesinde, her nevi teşkilâtta, idarenin genel olarak ayrıntılarında, genel terbiyede, iktisat işlerinde millî hâkimiyet esasları içinde hareket olunacaktır; saltanatın kaldırılması değişmez düsturdur,* gibi bilinmesi lâzım gelen mühim noktalar ve *mahkemelerin iyileştirileceği ve bütün kanunlarımızın hukuk biliminin icaplarına göre yeni baştan düzeltileceği ve tamamlanacağı, âşar (ürün vergisi) usulünün değiştirilmesine, millî bankaların sermayesinin artırılmasına, muhtaç olduğumuz demiryollarının inşaası-*

[27] Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, s. 488.

Levent Şahverdi Arşivi

na, eğitimin birleştirilmesine derhal girişileceği ve fiilî askerlik hizmet müddetinin azaltılacağı memleketin imarına çalışılacağı, vb. mühim ve acele ihtiyaçlar, *ilkelerin dışında kalmamıştı. Sulh hakkındaki görüşümüzün de: malî, iktisadî, idarî istiklâlimizi her halde temin şartı ile, sulhun iadesine çalışmak olduğunu, söyledik.* Halifelik makamının umum İslâma ait bir makam olabileceğine de işaret ettik. İlkeler, Halk Fırkasının kurulmasına ve çalışmasının teminine kâfi geldi. Parti adına sonradan Cumhuriyet kelimesi de ilâve olunarak -bilindiği gibi- Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi) olarak adlandırıldı..."[28]. Mustafa Kemal Paşa, yeni seçim bakımından, İstanbul'a özel bir önem verir. Bunu 11 Nisan 1923'te Vatan muhabirine verdiği demeçte görmek mümkündür: (Özet): "...Halk, son iki gün zarfında neşrettiğim ilkeler etrafında toplanarak, vatana bağlılığını göstermelidir. İlkelerimize sadık kalmaya azmetmiş kimseleri seçerek, kendini kurtarmaya hizmet etmelidir... İstanbul henüz kurtarılmış değildir. Kurtarılmak için dayanışmaya ihtiyaç vardır. Şimdiye kadar kazandığımız zaferleri ancak birlik ve dayanışma sayesinde temin ettik. Zaferlerin meyvesini toplamak için de bu yolda devam etmek lâzımdır... *Basınımızın ilkelerimizi tahlil ederek halka anlatması lâzımdır...*"[29].

7. BÖLÜM: BARIŞ VE CUMHURİYET

Askerî zafer yılı olan 1922'yi, siyasî zafer yılı olan 1923 izler. Böylece; Türk milleti, çoktan hak etmiş olduğu barışa ve esasen savaş sonucu fiilen gerçekleştirdiği amacına, cumhuriyet yönetimine, siyasî yönü ile de kavuşarak, Türkiye Cumhuriyeti adı ile, uluslararasındaki seçkin yerini alır.

I. Lozan Barış Konferansı ve Antlaşması:

Kazanılmış olan askerî zafer sonucu, vatan toprakları düşman kuvvetlerinden temizlenerek; ulusal birlik çerçevesinde yurt bütünlüğü sağlandıktan sonra, şimdi sıra, uluslararası ilişkileri düzenlemeye ve her alanda ulusal kalkınma atılımlarına yol açacak barışa gelmiştir. Bunun sağlanması, her şeyden önce, savaş alanlarında fiilen gerçekleştirilmiş olan Misak-ı Millî esaslarının ilgili uluslara kabul ettirilmesine bağlıdır. Türk ulusu, bu mutlu amaca, Lozan Konferansı sonucu olarak imzalanan *Lozan Barış Antlaşması* ile kavuşur. Bu sonuca ulaşmak, kuşkusuz, kolay olmaz. Özellikle; Batılı ulusların yüzyıllar boyunca kökleşmiş bencil alışkanlıklarının, art düşüncelerden kaynaklanan davranışlarının yenilmesi gibi, önemli güçlüklerin aşılması gerekir.

[28] Nutuk II, s. 718-719.
[29] A.S.D. III, s. 61.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa, Lozan Konferansına katılacak Türk Murahhas Heyetinin seçilmesi ve konferansın akışı gibi hassas konuları şöyle değerlendirir: "... Vekiller Heyeti Reisi Rauf Bey, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Sıhhiye Vekili bulunan Rıza Nur Bey, gidecek Murahhaslar Heyetinin tabiî azası gibi görülüyordu. Ben, henüz, bu hususta kesin kanaat ve kararımı tespit etmemiştim. Mudanya Konferansı son bulmuştu. İsmet Paşa ve Erkânı Harbiyeyi Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Fevzi Paşa Bursa'da bulunuyorlardı. Kendileri ile görüşmek üzere Bursa'ya gittim... Bursa'da kaldığım günler zafında,... İsmet Paşa'yı, Murahhas Heyet reisliği vazifesini yapıp yapamayacağını, mevcut bunca bilgilerime rağmen; bir daha tetkik ettim. Mudanya Konferansını nasıl idare ettiğini ayrıntıları ile anlamaya çalıştım. İsmet Paşa'nın kendisine tasavvurlarıma dair hiçbir kelime söylemiyordum. Nihayet, müspet olarak kararımı verdim. İsmet Paşa'nın, Murahhas Heyet Reisi olması için, daha evvel Hariciye Vekili olmasını uygun gördüm... Ankara'dan hareketimden evvel, Yusuf Kemal Bey, bana, Murahhas Heyet Reisliği vazifesini en iyi İsmet Paşa'nın yapabileceğini söylemişti. Yusuf Kemal Bey'den, kendisine yaptığım isteği (istifa ederek, İsmet Paşa'nın Murahhas Heyet reisliğine yer hazırlamasını) yerinde görerek, gereğine giriştiğine dair cevap aldım. İşte ondan sonra idi ki; İsmet Paşa'ya, olup bitti şeklinde, Hariciye Vekili olacağını ve ondan sonra da sulh konferansına Murahhas Heyet Reisi olarak gideceğini söyledim. Paşa, birdenbire hayrete kapıldı. Asker olduğundan söz ederek, özür diledi. En nihayet, teklifimi emir kabul ederek, boyun eğdi..."[30]. "...Lozan Konferansı genel toplantısı, 21 Kasım 1922'de vuku bulmuştur. Bu konferansta, Türkiye Devletini İsmet Paşa Hazretleri temsil etti. Trabzon Mebusu Hasan Bey ve Sinop Mebusu Rıza Nur Bey, İsmet Paşa'nın reisliğindeki Murahhas Heyetini teşkil ediyordu. Murahhas Heyetimiz, Kasım 1922 başlangıcında, Lozan'a gitmek üzere, Ankara'dan ayrıldı... Bir müddet, Ankara'da, Lozan Konferansı müzakerelerini takip ettim. Müzakereler hararetli, münakaşalı cereyan ediyordu. Türk haklarını tasdik eder müspet sonuçlar görülmüyordu. Ben, bunu, pek tabiî buluyordum. Çünkü; Lozan sulh masasında söz konusu edilen meseleler, üç dört senelik yeni devreye ait ve münhasır kalmıyordu. Asırlık hesaplar görülüyordu. Bu kadar eski, bu kadar karışık, bu kadar kirli hesapların içinden çıkmak, elbette, o kadar basit ve kolay olmayacaktı... Yeni Türk Devletinin yerini aldığı Osmanlı Devleti, Eski Antlaşmalar (Uhud-ü Atika) namı altında bir takım kapitülasyonların kölesi idi. Hristiyan unsurlar birçok imtiyazlara ve

[30] Nutuk II, s. 681-682.

Levent Şahverdi Arşivi

ayrıcalıklara malik bulunuyordu. Osmanlı Devleti, Osmanlı memleketlerinde bulunan yabancılara yargılama hakkını tatbik edemezdi; Osmanlı tebaasından aldığı vergiyi yabancılardan almaktan memnu bulunuyordu. Devletin hayatını kemiren kendi dahilindeki unsarlar hakkında tedbirler almaktan men edilirdi. Osmanlı Devleti, kendisini tesis eden asıl unsurun, Türk milletinin, insanca yaşamasını temin edecek çarelere baş vurmaktan da men edilmişti; memleketi imar edemez, şömendöfer (demiryolu) yaptıramaz, hatta mektep yaptırmakta serbest değil idi; bu gibi hallerde, derhal, yabancılar müdahale ederdi. Osmanlı hükümdarları ve yakınları, gösteriş ve çalım içinde hayatlarını temin için, memleket ve milletin bütün zenginlik kaynaklarını kuruttuktan başka; milletin her türlü menfaatlerini hasretmek ve devletin haysiyet ve şerefini feda eylemek suretiyle, birçok borç yapmışlardı. O kadar ki; devlet, bu borçların faizlerini ödeyemeyecek hale gelmiş, dünyanın gözünde iflâs etmiş addolunmuştu. Vârisi olduğumuz Osmanlı Devletinin dünyanın gözünde hiçbir kıymeti, fazileti ve haysiyeti kalmamıştı. Uluslararası hukuktan hariç tanınmış, âdeta sahip çıkma ve vasilik altına alınmış bir mahiyette farz olunmuştu. Maziye ait müsamahaların, hataların faili biz olmadığımız halde; esasen asırların birikmiş hesapları bizden sorulmamak lâzım gelirken, bu hususta da, dünya ile karşı karşıya gelmek bize düşmüştü. Millet ve memleketi hakikî istiklâl ve hâkimiyetine sahip kılmak için bu zorlukları ve fedakârlığı da taşımak bizim üzerimize yüklenmişti. Ben, neticenin mutlaka müspet olacağından emindim. Türk milletinin mevcudiyeti için, istiklâli için, hâkimiyeti için mutlaka elde etmeğe ve temine mecbur olduğu esasların dünyaca tasdik olunacağına asla şüphe etmiyordum. Çünkü; hakikatte, bu esaslar, kuvvet ve liyakat ile fiilen ve maddeten elde edilmişti. Konferans masasında talep ettiğimiz, zaten elde edilmiş olan hususların usulen ifade ve tasdikinden başka bir şey değildi. İsteklerimiz, açık ve tabiî haklarımızdı. Bundan başka; haklarımızı muhafaza ve temin için, kudretimiz de vardı; kuvvetimiz de kâfi idi. En büyük kuvvetimiz, en güvenilir dayanağımız, millî hâkimiyetimizi idrak etmiş ve onu fiilen halkın eline vermiş ve halkın elinde tutabileceğimizi fiilen ispat eylemiş olduğumuzdu. İşte, bu düşünceler nedeniyle, konferansın akışını sükûnetle takip ediyor ve gösterdiği ters vaziyetlere lüzumundan fazla ehemmiyet vermiyordum... Konferans, 4 Şubat 1923 tarihinde kesintiye uğradı. İki aya yakın bir müddet devam eden müzakerelerin özeti olmak üzere; itilâf devletleri Murahhas heyetleri, Murahhas heyetimize bir sulh projesi verdiler. Bu proje, mana ve ruh itibariyle, istiklâlimizi bozan şartları ihtiva ediyordu. Özellikle; adlî, malî ve iktisadî maddeler, katlanılabilecek gibi değildi. Bu nedenle; bu projeyi, ke-

Levent Şahverdi Arşivi

sinlikle reddetmemiz zarurî idi... Her devletin murahhas heyeti memleketine gittiği için, bizim murahhas heyetimiz de geldi... (Bu kesilişten sonra) Lozan Konferansı, 23 Nisan 1923'te tekrar toplandı... Türkiye Büyük Millet Meclisinin ikinci seçim devresi, yeni Türkiye Devletinin tarihinde mesut bir intikal devresine tesadüf etti. Gerçekten; dört senelik istiklâl mücadelemiz, milletimizin şanına lâyık bir sulh ile neticelenmiş bulunuyordu. 24 Temmuz 1923'te Lozan'da imza edilen muahedename (antlaşma), 24 Ağustos 1923'te Mecliste tasdik olundu... Bu antlaşma, Türk milleti aleyhine asırlardan beri hazırlanmış ve Sévres Antlaşması ile tamamlandığı zannedilen büyük bir suikastın çöküşünü ifade eder bir vesikadır. Osmanlı devrine ait tarihte, emsali görülmemiş bir siyasî zafer eseridir..."[31].

Böyle mutlu bir sonuca ulaşılmasında; Mustafa Kemal Paşa'nın, Murahhas Heyeti Başkanını seçimindeki isabetli kararı ve kritik dönemlerin aşılmasındaki yönlendirici hâkim rolü ön plânda göze çarpar. Özellikle; kendisinin belirttiği gibi, "...Murahhas Heyeti Reisi İsmet Paşa ile, Vekiller Heyeti Reisi Rauf Bey arasında çıkan ihtilâf; İsmet Paşa'da, Rauf Bey'e karşı güvensizlik hissi başlaması; İsmet Paşa ile Vekiller Heyeti arasında hâsıl olan görüş farkı ve gerginlik..." [32] gibi önemli güçlüklerin giderilmesinde; Mustafa Kemal Paşa, "... bir tarafa hak vererek diğer tarafı ilzam etmek (susturmak) sistemini tatbik etmedim..."[33] der ve gerektikçe; etkili müdahaleleri ile, durumu yönlendirir. Hele; İsmet Paşa'nın, müzakereleri bitirip netice hakkında hükümetin fikrini soran telgrafına cevap verilmemesi üzerine; Mustafa Kemal Paşa'nın müdahalesi kesin olur. Paşa, bu durumu şöyle açıklıyor: "... Nihayet; Temmuz ortalarında, Konferans sona erdi. İsmet Paşa, sulh antlaşmasını imzadan evvel, Vekiller Heyeti Reisi Rauf Bey'e, Konferansın son bulduğunu ve meselelerin hâl tarzını bildirmiş. Rauf Bey, müspet veya menfi hiçbir cevap vermemiş. İsmet Paşa, bekleyiş içinde geçirdiği bu günlerde çok ıstırap çekmiş. Hükümetin hiçbir cevap vermeyişini, Ankara'da bir tereddüdün hüküm sürmekte olduğuna bağlamış... 18 Temmuz 1923 tarihinde, bana da durumu bildirdi... Şu sözlerle mütalâalarına son veriyordu: Eğer hükümet, kabul ettiğimiz şeyin kesinlikle reddinde ısrarlı ise, bunu bizim yapmaklığımıza imkân yoktur. Düşüne düşüne benim bulduğum yol, İstanbul'daki Komiserlere bildirip, imza selâhiyetini bizden almaktır. Bu halde, gerçi bizim için dünya üzerinde görülmemiş bir skandal olur. Fakat, vatanın yüksek men-

[31] a.g.e., s. 701-703, 720, 750, 767.
[32] a.g.e., s. 767-772.
[33] a.g.e., s. 774.

Levent Şahverdi Arşivi

faatleri şahsî düşüncelerin üstünde olduğundan; millî hükümet, kanaatini tatbik eder. Hükümetten teşekkür beklemiyoruz. *İşlerimizin muhasebesi, millete ve tarihe emanet edilmiştir...* İsmet Paşa'nın takip ettiği ve sonuçlandırdığı işin ne kadar mühim olduğunu izah gerekmez... Ankara ile Lozan arasında, bir günde, iki günde muhabere mümkündü... İşi ikmal için, büyük ve tarihî mesuliyet altında imza kullanacak olan zatın maruz kalacağı vaziyetin ne kadar zor olacağı düşünülür ise; İsmet Paşa'nın sıkıntı içinde olması ve acı duymasını haklı görmek lâzım gelir. İsmet Paşa'nın telgrafına, hemen şu cevabı verdim: 18 Temmuz 1923 tarihli telgrafnamenizi aldım. Hiç kimsede tereddüt yoktur. Kazandığınız muvaffakiyeti en sıcak ve samimî hislerimizle tebrik etmek için, usulen, imza olunduğunun bildirilmesini bekliyoruz kardeşim (İmza: Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal, Tarih: 19.7.1923). İsmet Paşa, bu telgrafıma cevap verdi. İsmet Paşa'nın ıstırabının derecesini gösteren bu cevabı, aynı zamanda temizlik ve samimiyetine ve özellikle tevazuuna da kıymetli bir vesika olduğu için, aynen arz ediyorum: Her dar zamanımda Hızır gibi yetişirsin. Dört beş gündür çektiğim azabı tasavvur et. Büyük işler yapmış ve yaptırmış adamsın. Sana bağlılığım bir kat daha artmıştır. Gözlerinden öperim, pek sevgili kardeşim, aziz Şefim (İmza: İsmet, Tarih: 20 Temmuz 1923)"[34]. Lozan Barış Antlaşmasının 24 Temmuz 1923 günü imzalanması üzerine; Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya 25 Temmuz 1923 günü şu kutlama telgrafını çeker: "Millet ve Hükümetin size vermiş olduğu vazifeyi başarı ile tamamladınız. Memlekete bir dizi yararlı hizmetlerden ibaret olan ömrünüzü bu defa da tarihî bir başarı ile taçlandırdınız. Uzun mücadelelerden sonra vatanımızın sulh ve istiklâle kavuştuğu bugünde, parlak hizmetlerden dolayı sizi, muhterem arkadaşlarımız Rıza Nur ve Hasan Beyleri ve çalışmalarınızda size yardım eden bütün Murahhas Heyeti Üyelerini teşekkürlerimle tebrik ederim"[35]. İsmet Paşa, aynı gün (25 Temmuz 1923), şu teşekkür telgrafı ile Mustafa Kemal Paşa'ya cevap verir: "Başkanlığınızın taltif ve tebrikleri, Murahhasları ve Murahhas Heyetinin bütün üyelerini şükran duyguları ile doyurmuştur. Murahhas arkadaşlarım ve bütün Murahhas Heyeti ile beraber, davamızın her yönde hakkıyla öncüsü olan Başkanlığınızın Türk milleti için yaptıkları tarihî büyük hizmetler arasında bulunan sulhun yapılması dolayısıyla, özel saygılarımızı sunmakla beraber; tebrik eyler, gelecekteki mühim hizmetlerinizde de büyük başarılara ulaşmanızı dileriz"[36].

[34] a.g.e., s. 787-788.
[35] Bilal N. Şimşir, Atatürk ile Yazışmalar, Ankara, 1981, s. 493.
[36] a.g.e., s. 493.

Levent Şahverdi Arşivi

Lozan Barış Antlaşmasının imzalanması vesilesiyle; Mustafa Kemal Paşa'ya, Batı ve Doğu ülkeleri devlet adamlarından birçok tebrik telgrafı ve mektubu gönderilir. Bunlardan en dikkate değer birkaç örnek vererek, o günkü siyasî atmosferi belirtmek yararlı olacaktır. İstanbul'da Fransız Temsilcisi M. Albert Sarraut (daha sonra Fransa Başbakanı olacaktır)'nun 25 Temmuz 1923 tarihli telgrafı (Özet): "Sulhun imzası münasebeti ile, en saygılı ve samimî tebriklerimi takdim etmeme müsaade buyurunuz. Türkiye'nin geleceği hakkında en sıcak temennilerimi sunarım. Her iki memleketin birçok defalar modern olan dostluklarını, pek yakın olmasını arzu ettiğim bir gelecekte sağlamlaştırmalarını ve güçlendirmelerini ve bu dostluğun Doğu'da kesin ve sarsılmaz bir barışın teminine yönelik bir ittifak ile kuvvetlendirilmesini dilerim..."[37]. İtalyan devlet adamı (eski Başbakan) M. Nitti'nin 2 Ağustos 1923 tarihli mektubu (Özet): "Türkiye'ye Avrupa'daki yerini yeniden temin eden ve en korkunç haksızlıkları kaldıran ve gideren Lozan Sulh Antlaşmasının imzası münasebetiyle ve bu tarihî büyük olayın başlıca yapıcısı bulunan asil kişiliğinize en sıcak ve samimî tebriklerimi arz ve takdim eylemek arzu ediyorum... Uluslararası konferanslarda, İtalya Başvekili, mebus ve yazar sıfatı ile, Türkiye'ye karşı dostça duygular ortaya koydum ve Türkler aleyhine istenen haksızlıkların yapılmasına daima muhalefet gösterdim... Eski antlaşmaların (Kapitülâsyonların) kaldırılması bende büyük bir sevinç yarattı... Türkiye, şiddete karşı kuvvetle karşılık vermek suretiyle pek iyi hareket etti. Türkler, hak ve adalet için mücadele ettiler ve Türk silâhlarının asil kişiliğinizin azimli idaresi altında kazandığı zafer, adaletin ve yüksek fikirlerin bir göstergesidir... Türkiye'nin her türlü medeniyet şekillerine istidatlı olduğunu ve Türklerin pek namuslu ve iyi insanlar olduklarını eserlerimde iddia ve müdafaa ettim... Türkiye, eğer askerî bir zaferden sonra içişlerini iyileştirmeye muvaffak olursa; bunu kendisi için en büyük bir şeref ve şan sayabilir..."[38]. Avustralya'dan emekli Tümgeneral Sir Charles Ryan'nin 5 Ağustos 1923 tarihli mektubu (Özet): "Türkiye'nin eski ve içten bir dostu olarak bu birkaç satırı yazmaya ve Türkiye'nin canlandırılmasındaki ve sevindirici barışın yapılmasındaki önemli payınız dolayısıyla size yürekten tebriklerimi sunmaya kalkıştım. Sizin faaliyetleriniz ve askerlerinizin muhteşem davranışı olmasa idi, Türkiye acınacak durumda olurdu. Şimdi Türkiye'nin dünya ülkeleri arasındaki eski ve mağrur yerini almak için emin bir yolda bulunduğuna inanıyorum..."[39]. İran Harbiye (Savaş İşleri) Nazırı ve Baş-

[37] a.g.e., s. 496.
[38] a.g.e., s. 498.
[39] a.g.e., s. 511-512.

Levent Şahverdi Arşivi

kumandanı Rıza'nın 6 Eylül 1923 tarihli telgrafı: "Büyük Türkiye tarafından yüksek şahsiyetinizin kahramanca çalışmaları ve yiğit Türk milletinin yılmaz fedakârlığı sayesinde elde ettiğiniz şerefli barıştan dolayı en samimî tebriklerimi arz eder ve yüksek şahsiyetiniz ile büyük Türk milletinin sürekli başarıları için en temiz duygu ve temennilerimi arz ederim"[40].

Buna karşılık; Lozan Barış Antlaşmasının bazı İngiliz otoritelerince birbirinden çok değişik biçimde değerlendirildiği dikkati çeker. Örneğin; Lloyd George Kabinesinde bakanlık yapmış bulunan Lord Birkenhead'in Londra'da yayınlanan Evening Standart Gazetesinin 14 Ağustos 1923 tarihli sayısında çıkan bir açık mektubunda; Lozan Antlaşmasını dünya barışına bir hizmet saymak yerine, sadece İngiliz çıkarları açısından ele aldığını görüyoruz: "... Bu ülkenin (İngiltere'nin) tarihinde; yenilgiye uğratılmış bir düşman, fatihten hiçbir zaman bu denli koşullar sağlamamıştır... Savaşı (I. Dünya Savaşı) büyük zaferle sona erdirdik; ama, şimdi her şey yitirildi. Uğrunda savaştığımız her şey teslim edildi..."[41]. Yetkili bir askerin davranışı ise, çok daha sağduyulu ve insancadır. Nitekim; Barış Antlaşmasının Lozan'da imzalandığı 24 Temmuz günü, İstanbul'daki İngiliz İşgal Gücü Başkumandanı Tümgeneral Harrington, görmeye gittiği Türk Mevki Kumandanı Selâhattin Paşa'ya şu demeçte bulunuyordu (Özet): "İngiliz ve Türk orduları arasındaki büyük geleneklerin tazelenmek üzere olduklarını düşünmekle seviniyorum. Önümüzde barışçı devrede size bir asker olarak başarı dilemeye geldim... İngiliz ve Türk ordularının, gerek düşman, gerek dost olarak, birbirlerine saygılarını sürdürdüklerini iyi biliyoruz... Size bir bağ olarak elimi uzatmakla sevinç duyarım. Yarın ordularımıza yayılacak olan bu bağın uzun ve sürekli olmasını dilerim. İngiltere ve dominyonlarının (sömürgelerinin) askerî gücüne mensup olarak âdilâne bir savaşta hayatlarını veren birçok askerin naaşlarını Türk topraklarında bırakıyor; kendi geleneklerimize göre anılarına saygı göstereceğinizden emin olarak size emanet ediyoruz..."[42].

Lozan Barış Antlaşmasının dünya kamuoyunda, özellikle Batı bilimsel çevrelerinde, etkisi derin olur. Örneğin; ünlü tarihçi Toynbee'nin şu değerlendirmesi, yeterli bir fikir verecek niteliktedir: "... Böylece; Türkiye, son on yıl içinde kaybetmek tehlikesi ile karşılaştığı Avrupa topraklarını

[40] a.g.e., s. 519.

[41] Dr. Selâhi R. Sonyel, İngiliz Gizli Belgelerine Göre İşgal Gücünün Türkiye'de Son Günleri ve Cumhuriyetin Kuruluşu, Ankara, 1978, s. 108.

[42] a.g.e., s. 109.

Levent Şahverdi Arşivi

yeniden ele geçirmiştir. Yine; böylece, Palmerston, Gladstone ve onlardan sonra gelen Avrupalı devlet adamlarının, *Türkleri pılılarını pırtılarını toplayıp Avrupa'dan sürmek hayalleri,* bir kere daha suya düşmüştür... Hemen hemen her konudaki Türk milliyetçi istekleri, Lozan'da müttefikler tarafından kabul edilmiştir. Ve dünya, tarihte bir eşi daha olmayan bir olayla karşılaşmıştır: *yenilmiş, parçalanmış bir ulusun, bu harabe içinden ayağa kalkması ve dünyanın en büyük milletleri ile, tam eşit şartlar içinde karşı karşıya gelmesi ve Büyük Savaş'ın (I. Dünya Savaşı) bu galiplerini dize getirerek her isteğini kabul ettirmesi, şaşılacak bir şeydi...* Lozan Barış Antlaşması, Türkiye Cumhuriyetine kudret ve saygı, bağımsızlık ve güvenlik kazandırmış; büyük devletleri, uzun süreden beri kurmaya çalıştıkları ve sonunda tamamlamaya niyet ettikleri egemenlikten yoksun bırakmıştır..."[43].

II. Cumhuriyet'e Doğru:

Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirdiği ve yönettiği Millî Mücadale hareketinin siyasî amacının "Millî Hâkimiyete dayalı kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak" olduğu artık bir *Millî Sır* olmaktan çıkmıştır. Nitekim; Paşa'nın 27 Eylül 1923 günü, Neue Freie Presse Gazetesi muhabirine verdiği demeçte şu dikkate değer sözlere rastlanır: "... (Muhabirin Türkiye'nin hükümet şekli ile ilgili sorusu üzerine) yeni Türkiye Anayasasının ilk maddelerini size tekrar edeceğim: Hâkimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir. Yürütme gücü ve yasama yetkisi, milletin tek temsilcisi olan Mecliste görünür ve toplanır... (Bunu) bir kelimede özetlemek mümkündür: Cumhuriyet..."[44]. Bu konuda daha da eskiye, 1919 yılına kadar gidilebileceğini gösteren tarihî bir hatıra da anımsanmaya değer. Millî Mücadelenin ilk günlerinden itibaren Paşa'nın yanında bulunmuş olan Mazhar Müfit (Kansu)'in anlattığına göre, "... Konu, memleketin sosyal bünyesine atladı. Paşa, vatanın kurtulmasından sonra Cumhuriyet ilânının şart olduğu hakkındaki görüş ve inanncını bir kere daha belirttikten sonra: -Mazhar, not defterin yanında mı? diye sordu. -Hayır Paşam, dedim.- Zahmet olacak ama, bir merdiveni inip çıkacaksın. Al gel, dedi. Nerede ise sabah olacaktı. Fakat, onun yanında iken; dünya, gecesi gündüzü olmayan bir âlemden ibaretti. Bu nedenle, uyku ihtiyacı da yoktu. Hemen aşağıya indim. Not defterimi alıp geldim. O, hatıra defterime ve günü gününe her hadiseyi not edişime hem memnun olur, hem de bazan lâtife etmekten kendisini alıkoyamazdı. -Hafızalarımız zayfiladığı za-

[43] Arnold J. Toynbee, Turkey, p. 136-137, 139-140.
[44] A.S.D. III, s. 63.

Levent Şahverdi Arşivi

man, Mazhar Müfit'in defteri çok işimize yarayacak, derdi. Defteri getirdiğimi görünce, sigarasını birkaç nefes üst üste çektikten sonra:- Ama, bu defterin bu yaprağını kimseye göstermeyeceksin. Sonuna kadar gizli kalacak. Bir ben, bir Süreyya, bir de sen bileceksin. Şartım bu, dedi. Süreyya da, ben de:- Buna emin olabilirsiniz Paşam, dedik. Paşa, bundan sonra, -Öyle ise, önce tarih koy! dedi. Koydum: 7/8 Temmuz 1919, sabaha karşı. Tarihi, sayfanın üstüne koyduğumu görünce:- Pekâlâ, yaz! diyerek devam etti: -Zaferden sonra Hükümet şekli Cumhuriyet olacaktır. Bunu size daha önce de bir sualiniz münasebetiyle söylemiştim. Bu bir. İki: Padişah ve Hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muamele yapılacaktır. Üç: Örtünme kalkacaktır. Dört: Fes kalkacak, medenî milletler gibi şapka giyilecektir. Bu anda gayri ihtiyarî kalem elimden düştü. Yüzüne baktım. O da benim yüzüme baktı. Bu, gözlerin bir takılışta birbirine çok şey anlatan konuşuşu idi. Paşa ile zaman zaman senli benli konuşmaktan çekinmezdim. -Neden durakladın? deyince:- Darılma ama Paşam, sizin de hayalperest taraflarınız var, dedim. Gülerek: -Bunu zaman tayin eder, dedi..." [45].

1923 yılı yaz ayları ve sonrası, Ankara, iç siyaset alanında daha da artan dalgalanmalara sahne olur. Rauf (Orbay) Bey Vekiller Heyeti Reisliğinden çekilir; bu makama Ali Fethi (Okyar) Bey seçilir. Mecliste, Mustafa Kemal Paşa'nın sözleri ile, "... Bağımsız olarak ve gizli çalışan bir hizip..." belirir. Meclisteki uyumsuzluklar artar. Paşa'ya göre, "... Fenalık, hükümet teşkilinin Meclis seçimi ile olmasında idi. Bu gerçeği çoktan görmüştüm" [46]. "... Ben, Mecliste gizli ve muhalif bir hizip keşfettikten, Meclisin çalışmalarında hislerin hâkim olduğunu gördükten ve Hükümet Heyetinin çalışma düzeninin esassız birtakım sebeplerle düzensizliğe uğratılmış olduğuna kanaat getirdikten sonra; tatbiki için uygun zamanı beklemekte olduğum bir fikrin tatbiki anının geldiğine hükmetmiştim..." [47] diye düşünen Paşa, şöyle devam eder: "... Vekiller Heyeti, Çankaya'da yanımda toplandı (25 Ekim 1923). Gerek Vekiller Heyeti Reisi Fethi Bey'in ve gerek diğer vekillerin istifa etmeleri zamanının geldiğini ve bunun lâzım olduğunu ileri sürdüm. (Bunlardan) tekrar seçilenler olursa; istifa ederek Vekiller Heyetine girmeyeceklerdir esasını da kabul ettik... (Buna göre) muhteris hizbi, hükümet teşkilinde tamamiyle serbest bırakıyoruz... Fakat,

[45] Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürkle Beraber, Cilt I, 1966, s. 130-131.

[46] Nutuk II, s. 798.

[47] a.g.e., s. 798.

Levent Şahverdi Arşivi

ne hükümet teşkiline ve ne de, teşkil etseler bile, memleketi idare gücünü göstereceklerine emin bulunuyoruz... Hükümet teşkiline muvaffak olamadıkları halde, hâsıl olacak karmaşanın Meclisin uyanmasına yarayacağı tabiî idi. Bunalım ve karmaşanın devamına müsaade edilemeyeceğinden; işte o zaman bizzat müdahale ederek, tasavvur ettiğim meseleyi ortaya atmak suretiyle, işi esasından halledebileğimi düşünmüştüm... Vekiller Heyetinin istifası gerçekleştiği dakikadan itibaren (27 Ekim 1923), Meclis üyeleri Meclis odalarında, evlerinde grup grup toplanarak; yeni Vekiller Heyeti listeleri tertibine başladılar. Bu hâl, Ekimin 28. günü geç vakte kadar devam etti. Hiçbir grup, bütün Meclisce kabul edilecebilecek ve milletin kamuoyunca iyi karşılanacak isimleri toplayan bir aday listesi tespit edemiyordu. Gerçi; gayretli bazı gazeteciler, 28 Ekim günü erkenden, *İstanbul'un yüzünü örten sabah sisinin ördüğü allık henüz sıyrılırken; deniz, gök yüzünden, kıyılardan akseden renklerle boyanmış, hareketsiz duruyorken; Marmara'nın sakin göğsünü yararak ilerleyen Boğaziçi vapuru ile Kalamış İskelesine çıkıyor... Güzel Kalamış köşkünün mükemmel bir surette döşeli ve süslü salonuna giriyor ve köşkte oturanın muhtelif meseleler hakkında aldığı görüşlerini, özellikle, millî hâkimiyetimizi her şeye ve her şeye karşı koruyalım;* öğüdünü yayımlayarak fikirleri aydınlatmaya hizmette ihmal göstermiyor; fakat, bu uyarı ve aydınlatmalar, Ankara'ya tesirli olamıyordu... 28 Ekim günü geç vakitte, toplantıda bulunan Parti İdare Heyeti tarafından davet olundum... Bazı vaziyetlerden anladım ki; Parti İdare Heyeti de, kabul edilebilir ve kesin bir aday listesi tertip edememektedir. İdare Heyeti Üyelerine, icap edenler ile daha çok fikir alışverişinde bulunarak; kesin bir liste tespit etmelerini tavsiye ettikten sonra, yanlarından ayrıldım. Gece olmuştu. Çankaya'ya gitmek üzere Meclis binasını terk ederken, Kemalettin Sami ve Halit Paşalara tesadüf ettim... Henüz kendileri ile görüşmememiştim. Benimle görüşmek için geç vakte kadar orada beklediklerini anlayınca, akşam yemeğine gelmelerini Millî Müdafaa Vekili Kâzım Paşa vasıtasıyla bildirdim. İsmet Paşa ile Kazım Paşa'ya ve Fethi Bey'e de Çankaya'ya benimle beraber gelmelerini söyledim. Çankaya'ya gittiğim zaman; orada, beni görmek üzere gelmiş Rize Mebusu Fuat, Afyonkarahisar Mebusu Ruşen Eşref Beylere tesadüf ettim. Onları da yemeğe alıkoydum"[48].

III. Yarın Cumhuriyet İlân Edeceğiz:

"Yemek esnasında; *yarın Cumhuriyet ilân edeceğiz!* dedim. Hazır bulunan arkadaşlar, derhal fikrime iştirak ettiler. Yemeği terk ettik. O dakika-

[48] a.g.e., s. 798-802.

Levent Şahverdi Arşivi

dan itibaren, hareket tarzı hakkında kısa bir program tespit ettim ve arkadaşları görevlendirdim... O gece birlikte bulunduğumuz arkadaşlar, erkenden ayrıldılar. Yalnız İsmet Paşa Çankaya'da misafirdi. Onunla yalnız kaldıktan sonra, bir kanun lâyıhası taslağı hazırladık. Bu taslakta, 20 Ocak 1921 tarihli Anayasa'nın devlet şeklini tespit eden... birinci maddenin sonuna, *Türkiye Devletinin Hükümet Şekli Cumhuriyettir,* cümlesini ilâve ettim... 29 Ekim 1923 Pazartesi günü öğleden evvel saat onda Halk Fırkası Grubu, Grup İdare Heyeti Reisi Fethi Bey'in başkanlığında toplandı. Vekiller Heyeti seçimi müzakeresine başlandı... Müzakere yeterli görüldükten sonra, birtakım takrirler okunmuş. Bu takrirler arasında Kemalettin Sami Paşa'nın takriri kabul olunmuş. Bu takririn içindekilere göre; ben, Reis-i Umumî (Genel Başkan) sıfatı ile meselenin halline bütün heyet tarafından memur ediliyorum. Müzakerenin cereyanı esnasında, Çankaya'da evimde bulunuyordum. Kemalettin Sami Paşa'nın takririnin kabul edilmesi üzerine, toplantıya davet edildim... (çözüm şeklini bulmak için istediğim) bir saat zarfında, icap eden kimseleri Meclisteki odama davet ederek; onlara, 28/29 Ekim gecesi hazırladığım kanun teklifi tasarısını gösterdim ve fikir alışverişinde bulundum. Öğleden sonra saat birbuçukta (13.30), fırka Umumî Heyeti tekrar Fethi Bey'in başkanlığında toplandı. İlk söz bende idi. Kürsüye çıktım ve şu beyanlarda bulundum (Özet): ... Yüksek Heyetiniz, karşılaşılan güçlüğün halline beni memur kıldınız. Ben de... düşündüğüm şekli tespit ettim. Onu teklif edeceğim, dedikten sonra; malûm taslağı okutmak üzere kâtip beylerden birine uzatarak, kürsüyü terk ettim... Münakaşa başladı... (Münakaşaların sonuna doğru) Abdurrahman Şeref Bey merhumun konuşması arasında şu sözler vardı: *Hükümet şekillerinin sayılmasına lüzum yok. Hâkimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir;* dedikten sonra, *kime sorarsanız soruruz; bu, Cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama; bu ad, bazılarına hoş gelmezmiş, varsın gelmesin*"[49].

IV. Yaşasın Cumhuriyet:

"Meselenin ehemmiyeti ortadadır. Müzakere devam etsin" diye yükselen itiraza rağmen; müzakerenin yeterliliği kabul olundu... Ondan sonra, teklifimin hepsi ve daha sonra da, maddeler birer birer okunarak müzakere ve kabul edildi... Saat öğleden sonra altı (18.00) idi... Nihayet; (Mecliste) Reislik makamında bulunan İsmet Bey, Meclise şu bilgiyi verdi: Anayasa Encümeni, Anayasa'nın acele olarak ve derhal müzakeresini teklif ediyor. Kabul sesleri üzerine, mazbata okundu. Teklife göre, müzakere

[49] a.g.e., s. 812.

Levent Şahverdi Arşivi

edildi. Nihayet; kanun, birçok hatiplerin *Yaşasın Cumhuriyet* sesleriyle alkışlanan hitabeleri ile kabul edildi" [50].

V. Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanı:

"Ondan sonra, Cumhurbaşkanlığı seçimi için, Meclisin oyuna müracaat olundu. Toplanan oyların neticesini, Reislik makamında bulunan İsmet Bey, Umumî Heyete şu suretle bildirdi: *Türkiye Cumhuriyeti Başkanlığı için yapılan seçim oylamasına yüzellisekiz kişi iştirak eylemiş ve Cumhurbaşkanlığına yüzellisekiz üye oybirliği ile Ankara Mebusu Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini seçmişlerdir*"[51]. Bunun üzerine; Mustafa Kemal Paşa şu konuşmayı yapar (Özet): "... Tarihî bir hatıranın canlandırılması için, müsaade ederseniz, (Zabıt Ceridelerine geçen) görüşlerimi burada da aynen tekrar edeyim: ... Muhterem arkadaşlar, mühim ve dünya çapında olağanüstü olaylar karşısında; saygı değer milletimizin gerçek uyanıklığına kıymetli bir belge olan Anayasamızın bazı maddelerini açıklamak için, özel encümen tarafından Yüksek Heyetinize teklif olunan Kanun Lâyihasının kabulü münasebetiyle; Türkiye Devletinin zaten dünyaca bilinen, bilinmesi lâzım gelen mahiyeti, uluslararası bilinen adı ile anıldı. Bunun tabiî gereği olmak üzere; bugüne kadar doğrudan doğruya Meclisin başında bulundurduğunuz arkadaşınıza yaptırdığınız vazifeyi, Cumhurbaşkanı adı ile yine aynı arkadaşınıza, bu mütevazi arkadaşınıza veriyorsunuz. Bu münasebetle; şimdiye kadar hakkımda gösterdiğiniz sevgi ve samimiyet ve itimadı bir defa (daha) göstermekle, yüksek kadirbilirliğinizi ispat etmiş oluyorsunuz... Efendiler, yüzyıllardan beri Doğu'da mağdur ve mazlum olan milletimiz, Türk Milleti, gerçekte bezdiği huylardan soyulmuş sayılıyordu. Son senelerde milletimizin fiilen gösterdiği kabiliyet, istidat, idrak, kendi hakkında kötü zanda bulunanların ne kadar gafil ve ne kadar tetkikten uzak, gösteriş sever insanlar olduğunu pek güzel ispat etti. Milletimiz haiz olduğu vasıflar ve liyakatlarını, hükümetin yeni ismi ile, medeniyet dünyasına daha çok kolaylıkla göstermeye muvaffak olacaktır. *Türkiye Cumhuriyeti, dünyada işgal ettiği mevkie lâyık olduğunu eserleri ile ispat edecektir.* Arkadaşlar, bu yüksek müesseseyi vücuda getiren Türk milletinin son dört sene zarfında kazandığı zafer, bundan sonra da, birkaç misli olmak üzere varlığını gösterecektir. Ben, kavuştuğum bu emniyet ve itimada lâyık olmak için,

[50] a.g.e., s. 812.
[51] a.g.e., s. 812.

Levent Şahverdi Arşivi

pek mühim gördüğüm bir noktadaki ihtiyacı arz etmek mecburiyetindeyim. O ihtiyaç, Yüksek Heyetinizin şahsım hakkındaki teveccüh ve itimadının ve yardımının devamıdır... Daima, Muhterem Arkadaşlarımın ellerine çok samimî ve sıkı bir surette yapışarak, onların şahıslarından kendimi bir an bile çekingen görmeyerek çalışacağım. Milletin teveccühünü daima dayanış noktası sayarak, hep beraber ileriye gideceğiz. *Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır*"[52].

[52] a.g.e., s. 813-814.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLÎ MÜCADELE'DE İNGİLİZ BASINI

Prof. Dr. ERGÜN AYBARS

GİRİŞ

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın büyük devletlerinin kendisi hakkında vereceği son hükme, kaderine boyun eğmiş bir şekilde razı görünmekteydi. Doğu sorunu, Avrupa'nın hasta adamının mirasının paylaşılması ile kapanacak gibi görünüyordu. Rusya, Ekim Devrimi sonrası savaştan çekilmiş ve yeni rejim bu yağmaya karışmadığını ilân etmişti. Okyanusun öteki yakasında doğan ve 20. yüzyılda dünya meselelerine ağırlığını koymaya başlayan A.B.D. de bu yağmaya katılmamakla birlikte, önemli bir çıkar bekliyordu. A.B.D. Başkanı Wilson, yayınladığı prensiplerdeki, ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve Türklerin çoğunlukta yaşadığı yerlerde, bağımsız bir Türk Devleti kurulmalı hükümlerine rağmen, İngiltere ve Fransa tarafından ortaya konan "manda" oyununa düşüp, Ermeni ve Türkiye "mandaları" için incelemelere başlamış, General Harbord'u Anadolu'ya bu görevle göndermişti. Görülüyor ki Türkiye üzerinde büyük oyunlar dönüyor, galipler zaferin nimetlerini nasıl paylaşacağını düşünüyorlardı. Bu paylaşmanın hesabı Paris'te toplanan Barış Konseyi'nde ele alındı. Onlar Konseyi şeklinde başlayan toplantı kısa sürede Dörtler Konseyi'ne (İngiltere, Fransa, İtalya, A.B.D.) dönüştü. Ocak 1919'da Paris'te başlayan barış görüşmelerinin yankıları çeşitli ülkelerin basınında yer aldı. Basının kamuoyu üzerindeki etkisini gözönüne alırsak, bu dönemde basında çıkan haber ve yorumların etkisi ve önemini görmek gerekmektedir.

Bu konuda Fransız basınını inceleyen Yahya Akyüz'ün "Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922"[1] konulu Fransa'da yaptığı doktora tezi çok başarılı bir örnektir. Yazar Fransa'da yayınlanan bütün gazete, dergi ve ilgili yayını inceleyerek geniş bir çalışma yaptı. Bir başka çalışma da Osman Ulagay'ın yaptığı "Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı"[2] dır. Kısa bir çalışma olmakla birlikte bir başlangıç oluşturmaktadır. Bilâl Şimşir'in yayımladığı "İngiliz Belgeleri", basına az yer vermekle beraber, araştırıcılar için çok yararlı bir hizmet olmuştur. İzzet Öztop-

[1] Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, 1919-1922, Ankara 1975.
[2] Osman Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul 1974.

Levent Şahverdi Arşivi

rak'ın yabancı basının Türk basınındaki etkilerini inceleyen, "Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını"[3] konulu çalışması yine çok yararlı bir çalışmadır.

Konunun başlığı olarak seçtiğim üç yıllık dönem bütün İngiliz basının incelenmesi ile doktora düzeyinde bir çalışmayı gerektirmektedir. Ancak bir makale sınırları içinde kalarak üç İngiliz gazetesini ele alıp, konuyu üç yıla dağıtıp incelemek zorunda kaldım. The Times, The Observer ve The Manchester Guardian gazetelerinin birinci yıl haberlerini konunun birinci bölümü olarak Sevr'e kadar inceledim. Çalışmam geniş kapsamlı olmamakla beraber üç önemli gazeteye dayanması bakımından önem taşımaktadır.

Gazeteler Türkiye ile ilgili haberleri, genellikle bir hafta gecikmeli olarak İstanbul'daki muhabirlerinden, Yunan resmî açıklamalarından ve Reuter Ajansı'ndan almaktadırlar. Atina, Paris, San Remo, Londra çıkışlı haberlere de yer verilmektedir. Ayrıntılarda bazı farklılıklar görülmekle beraber, Türk, Yunan ve Ermeni meselesiyle ilgili haber ve yorumlarda birlik içinde oldukları ve İngiliz kamuoyunu istenilen yönde oluşturmak istedikleri açıkça görülmektedir. İstanbul adı yerine "Constantinople" adını kullanmaları dikkati çekiyor.

İngiliz basınının bu üç büyük gazetesi, Türkiye'nin paylaşılması için çalışan Paris Barış Konseyi'ne âdeta yol gösterici bir yayın faaliyeti içindedirler. Başlangıçta (1919 yılı başı) Pan İslâmcı baskıların Londra'yı meşgul ettiği, fakat bir süre sonra, tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nın başında olduğu gibi etkisini ve önemini yitirdiğini görüyoruz. Gazeteler Yunan ve Ermeni yanlısı ve Millî Mücadele aleyhtarı yazılarıyla oldukça etkili olabilmişlerdir. M. Kemal Paşa'yı maceraperest, âsi bir general ve Millî Mücadele'yi de sömürgelerde sık sık rastlanan isyan hareketleri gibi göstermeyi başarabildiler.

Konuyu kronolojik bir sıralamayla vermek veya konu başlıklarına göre tasnif etmek durumuyla karşı karşıya kaldım. Kronolojik anlatım konuların bütünlüğünü bozmakta; konuya göre tasnif ise kronolojik önemi azaltmaktadır. Örneğin bir gazetenin aynı sayfasında "Âsi Türkler"in yarattığı tehlikeler dile getirilirken, diğer sütunlarda Yunanlıların haklılığı ve İzmir'e İtilâf Devletleri'nin izniyle ve mütareke hükümleri gereği çıktığı ve Ermenilerin Türkler tarafından "katledilmiş" oldukları haber ve yorumları yer almakta, Türkiye ve Türkler aleyhine çok etkili bir kötü propaganda yapılmaktadır. M. Kemal Paşa'nın Anadolu'da başlattığı hareket başlan-

[3] İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*, Ankara 1981.

Levent Şahverdi Arşivi

gıçta önemsenmediği için, haber başlıkları küçük puntolarla verilirken Sivas Kongresi ve özellikle B.M.M.'nin açılmasından sonra puntolar irileşmekte, haber ve yorumların çoğaldığı görülmektedir.

Konuyu kronolojik sıralama içinde fakat her konunun önemine değinerek vermeyi uygun buldum. İncelediğimiz gazete sayısının üç ile sınırlı olması, özellikle gazetelerin kamuoyunu oluşturması açısından önemini ve etkisini göstermesi bakımından kronolojik anlatımın yararlı olacağı kanısındayım.

Paris Barış Konferansı'nın Başlaması

Manchester Guardian Gazetesi 6 Mart 1919 tarihli nüshasında iç sayfada yayınlanan geniş bir yazıda "Orta Doğu" başlığı altında, Orta Doğu sorununun çözümüne birkaç değişik alternatif getirmekte, şimdiye kadar kötü Türk yönetiminde büyük acılar çekmiş olan değişik memleketler, ırklar ve medeniyetlerin durumlarının, özelliklerine göre ayrı ayrı ele alınmalarını önermektedir. Konuyu İstanbul, İzmir, Anadolu, Ermenistan başlıkları altında inceleyen gazete, Paris Barış Konferansı'na şu şekilde yol göstermektedir: Constantinople (İstanbul); İstanbul'un uluslararası bir önemi olduğunu, ulusların ticarî çıkarları açısından önemli olan Boğaz'ın üzerinde bulunduğunu, bu sebeple hem Karadeniz'e kıyısı olan devletler, hem de Boğazlardan yararlanan diğer devletler için burada barış ve huzurun sağlanmasının önemli olduğunu belirtiyor. Avrupa'nın gıda maddelerinin bu yoldan sağlandığını da bu görüşüne ekliyor. İstanbul'un nüfusunun bir milyonu biraz aştığını ve Türklerin çok az farkla üstün geldiğini, bunun da şehrin başkent olmasına bağlı bulunduğunu belirtip, "eğer hükümet ve ordu görevlileri buradan kovulursa nüfus avantajının Türklerden alınacağını" öneren gazete, Ermeni ve Yahudi nüfusunun birbirine yakın olduğunu hatırlatıyor. "Barış Konferansı Mısır'da yaptığı hataya burada düşmemelidir. İstanbul için manda kabul edilmeli ve sınırı şehrin su deposu olan Terkos gölünü ve Çatalca'yı da içine almalı, Doğu Trakya bu mandaya dahil olmalıdır" diyen gazete İstanbul için görüşünü bu şekilde bitirmektedir.

Anadolu sorunu için: "Anadolu Türklerin gerçek vatanıdır ve burada kalmaları haklarıdır" diye başlayan bu bölümde gazete, burada nüfusun altı milyon olduğunu ve çoğunluğunu köylülerin oluşturduğunu belirttikten sonra, bunların çalışkan fakat akıllı olmadıklarını, iş ve ticaret bakımından Ermeni ve Yunanlılara bağlı olduklarını ve 1915'de Ermeniler Anadolu'dan çıkartılınca, Türklerin bilgisizlikleri dolayısıyla çok güçlük

Levent Şahverdi Arşivi

çektiklerini ileri sürüyor. "Barış Konferansı'nda şüphesiz Anadolu bir Türk toprağı kabul edilmeli, fakat Avrupalı bir mandaterin yönetimine verilmeli" diyen gazetenin önerdiği çözüm Türkiye'nin bir sömürgeci paylaşımına uğrayacağını göstermektedir.

İzmir: İzmir'de çoğunluğun Yunanlılarda (Rum yerine Yunanlı demektedir) olduğunu ileri sürüp, burada çözümün zor olduğunu, şehrin hinterlandından ayrılamıyacağını ve sınır çizilirken bunun özellikle dikkate alınmasını hatırlatan gazete, İzmir'in özel şartlarla bir manda yönetimine verilmesini öneriyor. İzmir'in, İstanbul'dan farklı durumda olduğunu, İstanbul'un tarihî bağlarla Türkler için ayrı bir önemi bulunduğunu hatırlatıp, İzmir için, "Buraya öyle bir mandacı devlet seçilsin ki, hem Türkler, hem de Yunanlıları hoşnut etsin." "Buraya öyle bir manda sistemi konulmalı ki, hem mandacı devleti, hem de büyük devletleri tatmin etmeli ve Anadolu'nun genel yönetimini de etkilemeli" görüşünü ortaya atan gazetenin amacının İngiltere için bir zemin hazırlamaya çalışmak olduğu anlaşılıyor.

Ermenistan meselesi: Türklerin Ermenileri sürmeleri ve katletmeleri yüzünden, Doğu Anadolu'da Ermeni nüfusunun azaldığını, fakat toleranslı bir yönetimle Ermeni nüfusunun artacağını "çok muhtemel, Amerika'dan, İngilitere'den, Mısır, Singapur ve Hindistan'dan Ermenilerin geri döneceğini" ileri süren gazete, Ermenilere Akdeniz'e çıkış veren bir Ermenistan sınırı çizmenin bu sırada mümkün olduğunu ancak Ermeni mandasının çok pahalı olacağını da belirtiyor. Yazının altında yer alan Türkiye haritasında ise Ermenistan için özel bir yer gösteriliyor[4]. Gazete Ermenilerin bağımsız bir Ermenistan'a hakları olduğunu belirtip, büyük bir devletin meseleye sahip çıkmasını istiyor. Daha sonra Gürcistan ve Azerbaycan tarihi ve coğrafyalarından söz ediyor. Ermenistan için Akdeniz'e çıkış fikri Adana, İskenderun, Antep, Urfa, Maraş'ı isteyen Fransız çıkarlarıyla çelişmektedir. Manchester Guardian gazetesi 8 Mart 1919 tarihli nüshasında "Wilson Prensipleri Sınanıyor" başlığı altında, "Wilson prensiplerinin dünyada devrimci bir şekilde kabul edildiğini, politik ve prestij üstünlük için yapılan girişimlerin ticarî avantajları yok edebileceğine dikkati çekiyor ve Orta Doğu'da manda sisteminin başarılmasının önemi üzerinde duruyor. 16 Mayıs 1919 tarihinde ise "Julian Takvimi'nin 1 Mayı-

[4] İngilizler aynı toprakları Kürtlere de vaat etmişlerdi. Lord Curzon'a bunu hatırlatan bir muhalefet milletvekiline Curzon, Kürtlerin Sünnî Müslüman olduğunu hatırlatıp, yalnızca oyaladıklarını söylemişti.

Levent Şahverdi Arşivi

sında Yunan Ordusu İzmir'e Asker Çıkardı"[5] başlığı ile İzmir'in işgalini duyurdu; Yunanistan'daki anti vatanperver çevrelerin ise Venizelos'un bu politikasını maceraperestlik olarak nitelendirdiklerini bildirdi ve İzmir'in işgalinin Yunanistan'da kilise çanlarının, fabrika sirenlerinin ve buharlı gemilerin düdük sesleriyle ilân edildiğini İngiliz halkına duyurdu. Paris Barış Konferansı'nın çalışmalarına yer veren The Observer gazetesinde 25 Mayıs 1919'da "Türkiye'nin Kaderi, Türkiye'nin Konferansta Taksimi Problemleri" başlığı altında "Genç Hıristiyan Erkekleri Cemiyeti"nin imzasıyla çıkan yazıda, Türkiye'nin kaderinin halâ belirlenmemesinin sıkıntılarına değiniliyor. Dörtler Konseyi'nin meseleyi çözmüş görünmesine rağmen Hindistan delegelerinin, Hindistan işleriyle ilgili Mr. Edvin Montagu ve konseye etkisi ile durumun değiştiği ileri sürülüyor. Meselenin (Nasreddin Hoca hikayelerinde olduğu gibi) gökden gelen biri tarafından çözülür duruma getirildiğini, Dörtler'in, Türklerin oturdukları yerlerden koparılmasının hem aptallık, hem de yanlış olur şeklindeki düşüncelerinin yanlışlığına değinip, Almanya'nın hizmetine girmiş olan Türklere fırsat verilmemesini istiyor. Hint Müslümanları'nın Türkiye lehine yaptıkları girişimleri samimi ve gerçekçi bulmayan gazete sultan İstanbul'a gönderilmeli diyor. "Çünkü İstanbul'da 500 yıldır yeşil bayrak dalgalanmıştır ve burası Türk Anadolu'nun da merkezidir. Bu şartlar altında Dörtler Konseyi'nde Türkiye'nin bütünlüğü korunmalı ve sultan İstanbul'da kalmalıdır. Bu bile zorlukları yenmek için yeterli değildir" diyerek konuya ayrı bir önem vermektedir.[6] Anadolu sorununa değinen gazete Venizelos'un başarılı bir politika ile, Yunan çoğunluğunun bulunduğu İzmir'i İtalyan iddialarının da üstesinden gelerek elde ettiğini, zaten İtalyanların da gizli anlaşmalardan başka dayanakları bulunmadığını hatırlatıp, İtalyanların Antalya'da önemli kuvvetleri bulunduğuna dikkati çekiyor, İtalyanların Trablus'a da aynı şekilde yerleştiğini hatırlatıyor. Türk barışı için görüşlerin sık sık değiştiğini belirten Observer[7], bir ara İstanbul dahil bütün Türkiye'yi Amerikan mandasına, bir ara Yunanistan ve İtalya'ya daha geniş toprak verilmesinin düşünüldüğünü, bir ara da sultanın korunmasının Fransa'ya verilmesinin düşünüldüğünü hatırlatıyor ve Türklerin kendilerini toplayamıyacak şekilde bölünmesinin yararlı olacağını ileri sürüyor, Suriye, Mezopotamya ve Ermenistan'ın birliğinin korunması gerektiğini hatırlatıp, milletlerin millî egemenlikleri için kapıyı açık bırakmalıyız derken, "Ermeniler için isteni-

[5] Manchester Guardian haberi Reuter Ajansı'ndan, Ajans da Yunanistan'ın Londra Cemiyeti'nden aldı.

[6] İleride Hint Müslümanları ve Pan İslâmizm başlığı altında ele alınacaktır.

[7] The Observer 25 Mayıs 1919.

Levent Şahverdi Arşivi

len millî egemenlik Türklere verilmek istenmektedir" diye eleştiriyor. Hıristiyan görüşünün ve Türk düşmanlığının etki ve önemini gösteren bir haber de Manchester Guardian'ın 19 Haziran 1919 tarihli haberinde yer alıyor: "Müthiş Türk Nihayet Cellâtlarına Teslim Edildi" cümlesiyle başlayan yazısında, Damat Ferit Paşa'nın, Onlar Konseyi'nde yaptığı konuşmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa katılmasının sorumluluğunu İttihat Terakki ve Almanya üzerine yıkmasını ve bu sebeple imparatorluğun tahrip edilmemesi isteğinin, hiç de hakları olmadığı halde konsey tarafından nezaketle dinlendiğini belirtiyor. 27 Haziran'da konuya tekrar değinen Manchester Guardian, haberi daha geniş bir biçimde verdikten sonra, Türklerin binlerce Hıristiyan'ı nasıl öldürdüğünü hatırlatıyor, Paris Barış Konferansı'nda Türk sorununun çözümünün gecikmesinin rahatsızlık yaratmakta olduğunu ileri sürüyor. The Times 7 Temmuz 1919'da[8] Süleymaniye yakınında Kürt aşiretleri ile İngiliz birliklerinin çatışmalarını verirken; Türk meselesine değinerek, Versay'da Almanya ile imzalanan anlaşmanın[9], Paris'te bulunan Türk delegelerini düş kırıklığına uğratıp, büyük bir kedere boğduğunu ve konferanstan çekileceklerine dair bir nota verdiklerini belirtip, "Türkler bu barıştan ne bekliyorlardı ki nota veriyorlar" diye yazdıktan sonra, Damat Ferit Paşa'nın, muhaliflerince, Türk çıkarlarını koruyamamakla suçlandığını duyuruyordu. Barış Konferans'ında görüşmelerin uzamasının ise onların (Türkler) isteklerinin daha ciddiye alınmasına zorlıyacağına dikkati çekiyor.

Müttefikleri ve İngiliz gazetelerini endişelendiren bir konu Pan İslâmizm oldu. Her üç gazetede de bu konuya ayrı önem verildiğini görüyoruz. The Times'ın 4 Temmuz 1919 tarihli nüshasında, "Pan İslâmizm Silâh Olarak Kullanılıyor. Türkiye Zamanla Oynamaktadır. Barış Görüşmeleri Ne Kadar Uzun Sürerse Pan-İslâmcı İpleri Çekmek İçin O Kadar Zaman Kazanılacaktır" diye başlayan yazıda Cavid Bey'in ortadan kaybolmasını, İttihat Terakki'nin İsviçre'ye büyük bir para transfer ettiğine bağlamakta, savaşın galibi olarak verdikleri kayıpların karşılığını almayı hak ettiklerini ileri sürmektedir. İttihat Terakki'nin liderlerinin ayrılmış olmasına rağmen, İzmir'in Yunanlılarca işgalinin partiyi güçlendirdiğini, Hindistan, Afganistan ve Mısır'daki son olayların Pan İslâmcı bir görüşle yorumlanarak İttihatçılara güç kazandırdığı sanılmaktadır. İttihatçıların, Odesa'dan Küçük Asya'ya giren Bolşeviklerle temas halinde oldukları ileri

[8] The Times, 7 Temmuz 1919 s. 11, Haber 2 Temmuz tarihlidir.

[9] Versay Anlaşması ile Almanya'dan Alsas Loren bölgesi alınıyor ve ağır savaş tazminatı ödemeye (55 milyar dolar) mahkûm ediliyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

sürülmektedir[10]. İstanbul çıkışlı bir haberde de Türk Örfî İdare Mahkemesi'nde Enver Paşa'nın ve ileri gelenlerin idama mahkûm (gıyaben) edildikleri duyuruldu[11]. Yine 11 Temmuz'da bir Ermeni gazetesi olan The Sagadamart'a dayanarak, Besarabya'da bulunan 20.000 Ermeni'nin Ermenistan'a göçe karar verdikleri, ancak Türk tehlikesi karşısında müttefiklerin yardımı olmaksızın bunun başarılamıyacağı belirtiliyor, 250-300 bin Ermeni'nin de göç istediği ileri sürülüyor. Doğu Anadolu'da süren olaylar ve Türk tehlikesine karşı dikkati çeken yazı, bu olaylarla M. Kemal arasında ilişki kurmanın zor olacağını yazıyordu.

Millî Mücadele'nin Başlaması

Basını etkileyen yeni bir haber Anadolu'da başlayan bazı "önemsiz" olaylardır. Rauf Bey'in (eski Bahriye Nazırı) Batı Anadolu'da faaliyette bulunduğunu ve muhtemelen, oluşan kuvvetlerin Yunanlılara karşı kullanılacağını ileri sürüyor[12], M. Kemal Paşa'nın İstanbul'a geri çağrılmasını reddetmesinin yeni problemler doğuracağını, General M. Kemal'in aldığı önlemlerin[13] Müslüman ve Hıristiyan halk arasında paniğe sebep olduğunu ileri sürüyor, yöresel bir kongre toplamasının ve sultana hoş olmayan mektup göndermesinin olumsuz tesirlerini dile getirip, Türk basınının kendisini suçladığına dikkati çekiyor. M. Kemal'in başlattığı Millî Mücadele hareketinin önemini kavrayamayan gazete, küçümser bir ifade ile "Bu davranışı çok ciddiye almamak gerekiyor. Çünkü düzensiz, silâhsız ve malzemesiz Türk ordusunun yardım almaksızın ciddî problemler yaratacağı şüphelidir" diyerek, gelecekte büyük devletlerin barış görüşmelerindeki başarısızlığı, Türklerin isteklerine kuvvet katacağını hatırlatıyor, İtilâf Bloku'nun paylaşmadaki anlaşmazlıklarına ve bunun Türkler lehine doğuracağı sakıncalara dikkati çekiyor.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da başlattığı Millî Mücadele olayı öyle anlaşılıyor ki başlangıçta fazla dikkati çekmemiş ve önem verilmemiştir. Anadolu'daki olayların İstanbul'da duyulması ve bunların haber olarak İngiltere'de başına ulaşması uzun zaman almaktadır. İstanbul çıkışlı haberler bu üç gazetede 5-6 gün gecikmeli olarak yayımlandığı gözönüne

[10] The Times, 4 Temmuz 1919. Haber 29 Haziran tarihlidir.

[11] The Times, 12 Temmuz 1919. Haber 8 Temmuz tarihlidir.

[12] Rauf Bey'in M. Kemal ile Amasya'da buluşmak için giderken Batı Anadolu yolunu izlemesi, The Times habercisinin, Rauf Bey'in Batı Anadolu'da direniş teşkilâtı yaptığı kanısına varmasına sebep olmuş, The Times, 7 Temmuz 1919.

[13] Amasya Genelgesi'nin önemi henüz anlaşılmış değil.

Levent Şahverdi Arşivi

alınırsa, M. Kemal'in Anadolu'daki faaliyetlerinin Londra'ya ulaşması 7-10 gün sürebilmektedir. The Times 19 Temmuz 1919 tarihli nüshasında[14] "Türk General Kanundışı" başlıklı yazısında, "Anadolu'da bir ordu grubuna komuta etmek için görevlendirilen M. Kemal, İstanbul'a dön emirlerine karşı geldi. Görevinden istifa etti[15]. Hükümet kendisini kanundışı ilân etti. Şimdi önemli olan, acaba Mustafa Kemal silâh ve cephaneyi teslim edecek mi?" haberini duyururken, O'nun ordusunun gücüne dayanıp, Erzurum'da bir kongre yapmasının muhtemel olduğunu ileri sürüyor, sonra asıl önemli noktaya dikkat çekiliyor: "Mustafa Kemal, İngilizlerin Kafkas ötesi politikasını ve Amerika'nın Ermenilere yardımlarını yöneten Amerikalı Albay Herker'e engel olacak mı?" Türk hükümet çevrelerinin ve Ermenilerin çok huzursuz olduğu belirtiliyor. Yine aynı gün ve aynı sayfada (s. 13) Atina çıkışlı (12 Temmuz) yazıda Yunanistan'a haksızlık yapıldığı Yunan ağzıyla verilirken, haberin duyuruluşu ile Yunanistan destekleniyor. Yunanistan'ın Anadolu'da düzeni sağlamak görevini sürdürdüğü, Türk ordusu silâhlı direnişi organize ederken, İtalya'nın Yunanlıları protesto edişinin hoş olmadığını, Türklerin cinayetlerinin Yunanlılarda geleneklerini (Megali İdea kastediliyor) yerine getirirken aynı cinayetleri işlediği gerekçesiyle görmemezliğe gelinemeyeceğini belirttikten sonra "Türklerin cinayetlerine rağmen Yunan ordusu şayanı dikkat iyi davranıyor. Yunanistan müttefiklere Türklerin Mondros Mütarekesi hükümlerine bağlı olup olmadığını sorma hakkına sahiptir. Öyleyse niçin Yunanistan'a askerî organizasyon serbestliği vermeyelim. Çünkü Yunan ordusu kendisini korumaktadır. Bu sebeple birkaç Türk öldürmek zorundadır. Şunu sormak lâzım: Türkiye anlaşma imzaladı mı, imzalamadı mı? İmzaladıysa itaat etmesi lâzım." diye yazıyor.

Bir yandan Paris Barış Konferansı sürerken, diğer yandan Türk millî uyanışının başladığı görülüyor. Gazeteler Yunan ve Ermeni haklarını sık sık dile getiriyorlar. Bazen Kürtlerle ilgili kısa haberler de göze çarpıyor. Fakat görülen o ki; Batı Anadolu ve Trakya'nın Yunanistan'a; Doğu Anadolu'nun da Akdeniz'e bir çıkış ile kurulacak Ermenistan'a verilmesi eğilimi ağır basmaktadır. Fakat bunun için de savaşı göze alabilecek bir kamuoyu isteği yok. Haberler içiçe girmiş bir şekilde verilmekte; Türk, Yunan, Ermeni, Barış Konferansı ile ilgili olaylar aynı zamanda kamuoyuna yansıtılmaktadır.

[14] Haber 11 Temmuz tarihli olup, küçük punto ile verilmiştir. M. Kemal'in başarıları büyüdükçe haberler sıklaşmakta ve puntolar irileşmektedir.

[15] M. Kemal Paşa'nın görevinden ve askerlikten istifası 8-9 Temmuz gecesidir. Olay 19 Temmuz'da gazetede yer alıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Paris Barış Konferansı Küçük Asya (Türkiye) meselesi ile uğraşırken en önemli sorun, Yunanistan lehine İtalya'yı uzlaşmaya razı etmek olmakta, A.B.D'nin tavrını açık şekilde ortaya koymamasının, Ermeni mandasını alıp almayacağının belli olmamasının durumu güçleştirdiğini yazan The Times[16], Amerika'nın bütün yörenin mandasını istediğini ileri sürüp, bir komisyon kurulmasını ve yöreyi inceleyip meseleler hakkında rapor vermesini isteyen Amerikan isteğini eleştirip, bunun çözüm getirmeyeceğini belirtiyor. Yöre halkının Amerika'yı tercih edeceğini, sırada İngiltere ikincidir dedikten sonra, A.B.D. komisyon raporunun Fransızlar tarafından eleştirildiğini yazıyor. Damat Ferit Paşa'nın yeniden sadarete getirildiğini duyuran Times, barış görüşmelerinin başarılması için bu hükümetin iyi çalışması gerektiğini hatırlatmaktadır.[17]

Times'da 1 Ağustos'da yayınlanan "Türkiye'nin Geleceği Hint Müslümanlarının Protestosu"[18] başlıklı yazıda, Ağa Han, Emir Ali, Sir Krishna, Gupta, Lord Headley, Sir Abbas Ali ve Mr. Aftab Ahmet imzalarıyla yayınlanan bildiri veriliyor. Bildiride iki asırdan beri Hıristiyan komşularının entrikaları yüzünden Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük zarar gördüğü, reform yapmak için nefes alamadığı belirtiliyor, "Dünyada hiç kimse Türk-Müslüman'dan daha toleranslı değildir" dendikten sonra, bütün Hint Müslümanlarının Türklere Akdeniz'e çıkışı olmayan bir yer bırakılmasını protesto ettiklerini; Küçük Asya'yı ele geçirenlerin gizli anlaşmaları açıklayıp, bu isteklerden vazgeçmelerini istiyorlar.

İttihatçıların faaliyetlerinden endişelenen Times, Bekir Ağa Bölüğü'nden kaçanların Doğu Anadolu'daki olaylarla ilgisi olduğu kanısındadır. 29 Temmuz'da bir haberde, Doğu Anadolu'da Mustafa Kemal'in liderliğinde bir kongre yapıldığı ve bunun sonucu olarak Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin burada kaybolduğu bildirildi. 30 Temmuz İstanbul çıkışlı bir haberde[19] ise "Doğu Anadolu'da durum çok kötü. Mondros hükümlerince toplanan savaş malzemesi dolu bir tren Erzurum-Sarıkamış arasında Türk haydutlarınca soyuldu.[20] Bunda Kâzım Karabekir Paşa'nın ne kadar sorumlu olduğu bilinmiyor. Fakat kendisi, "Türkiye'nin haksızlığa uğradığını, silâhlı direnişe zorlandığını söylüyor."

[16] The Times, 19 Temmuz s. 13, 30 Temmuz 1919 s. 14

[17] The Times, 28 Temmuz 1919, haber 22 Temmuz tarihli.

[18] Haber 29 Temmuz tarihli.

[19] The Times, 5 Ağustos 1919.

[20] Kazım Karabekir Paşa, İngilizlerce toplanan silâhları götüren trenin, sivil giyinen ordu birliklerince durdurulup tekrar milliyetçilerce bizzat el koydurttuğunu bildirir. Vatanperverler İngiliz gazetesinde haydut diye tanıtılıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Ermeni Cumhuriyeti'nin güneydoğusundaki Tatarlar[21] ayaklandı diye devam eden haberde, Türk ajanların yoğun faaliyet içinde oldukları, Türkler, Tatarlar ve Kürtler, Ermenileri imha edecekler deniyor ve "öyle görünüyor ki biz Transkafkasya'yı almamak üzere terk edeceğiz" yorumu getiriliyor. İngiliz, Fransız, İtalyan komiserleri Bâb-ı Ali'yi uyarmış olmalarına rağmen, 1916 yılında İngiliz General Towshend'i esir almış bulunan Halil Paşa'nın Bekir Ağa Bölüğü'nden kaçtığı ve Küçük Talât'ın da ona katıldığı haberi endişeli bir uslûpla Times'da[22] yer alıyor; partisiz kurulan yeni hükümetin İttihat Terakki sempatizanlarıyla dolu olduğu iddia edilerek, isyancı Mustafa Kemal ile Rauf Bey'in serbestçe dolaşmaları dolayısıyla hükümet itham ediliyor. 12 Ağustos İstanbul çıkışlı bir haberde, Enver'in kardeşi Nuri, amcası Halil, Batum'da İngiliz kontrolünden hem de iki İngiliz askerini öldürerek kaçmalarının yarattığı endişe ile Mustafa Kemal'in faaliyetleri birleştirilerek, Halil Paşa acaba Mustafa Kemal ile birleşecek mi sorusunu soruyor ve Ermeni "Renaissance" gazetesinin haberine dayanarak, Mustafa Kemal'in yakında Ermenilere saldıracağı bildiriliyor. Harbiye Nazırı Nizam Paşa'nın, seçimlerde İttihatçıların yeniden seçilmesi fırsatı olduğunu ileri sürerek istifa ettiği haberi veriliyor[23]. 8 Eylül tarihli haberde hapishanelerden gardiyanların yardımı ile 43 kişi kaçtığı duyurularak, İngiliz endişelerinin ne kadar gerçekçi olduğunu belirtiyor[24]. Oysa Times 31 Temmuzlu bir yazısında Türk hapishanelerinin sefalet, açlık içinde olduğunun İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorp tarafından İngiliz Dışişlerine bir raporla duyurulduğunu; İstanbul Hükümetinin, Hıristiyan ve Ermeni hapishanelerine özen göstereceğini vaat ettiğini hatırlatıp konuya dikkati çekmişti.

Mustafa Kemal'in Erzurum'da bir kongre topladığı haberi, İstanbul 18 Ağustos çıkışlı haberde "Kanundışı Türkler, Taksime ve Mandaya Karşı Olan Türkler" başlığı altında yer alıyor. Erzurum'da toplanan Kongre'de kanundışı General Mustafa Kemal'in çelişkiye düştüğünü ileri sürüp, Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır, Sivas, Trabzon temsilcilerinden oluşan bu grubun, Türkiye'nin bütünlüğünün korunması prensibini kabul ettiğini, seçimlerin hükümet müdahalesi olmaksızın yapılmasını, millî hakların, yeni parlamentoda temsil edilmesini, yabancı işgale rağmen ülke ile ilgili kararların burada alınmasını istediklerini Yunan ve Er-

[21] Times'ın Tatarlar dediği Azerîlerdir. Sık sık aynı kelimeyi kullanmaktadır.
[22] The Times, 18 Ağustos 1919
[23] The Times, 18-20 Ağustos 1919
[24] The Times, 8 Eylül 1919

Levent Şahverdi Arşivi

meni ihtiraslarına karşı bütün milletin direneceğinin kabul ve "manda"nın reddedildiği bildiriliyor. Kongrenin etkisinin geç aksetmesi yanında Anadolu'daki haberler de gecikmektedir. 28 Ağustos İstanbul çıkışlı ve Times'da ancak 1 Eylül 1919'da yer alan bir haberde, valiler ve yüksek rütbeli memurların görevlerinden kovulmaları ve istifalarının endişe yarattığı, milliyetçilerin yabancı gazetecilerle görüşmeyeceğinin söylendiği ileri sürülüyor, hükümetin M. Kemal'e yardım edenleri görevinden alacağı, fakat bunun da hiçbir önemi olmadığı belirtiliyor. Muhabir, Batı Anadolu'da yaptığı gezide, Türk halkının Yunanlılarla çarpışan millî kuvvetlerden hoşlanmadığını, çünkü onların para ve malzeme topladıklarını gözlemlediğini yazıyor. 17 Eylül tarihli bir yazıda yine aynı konu ele alınıyor. "Türk Haydutları İzmir Yakınında Toplanıyor" başlığı altında[25], haydut organizasyonunun (millî kuvvetler kastediliyor) çevre halkından daha fazla asker toplayabilmek için beklediği, fakat köylülerin katılmasının şüpheli olduğu, katılanların ise Çerkez, Yörük, işsiz ve maceracı kimseler olduğu belirtiliyor. Hatta bazı Yahudiler bile zorla götürüldüğü için Bursa Hahambaşı, İstanbul'daki Büyük Haham'a şikâyette bulunmuş, aynı habere göre Yunan işgaline karşı 15.000 silâhlı direnişçi bulunmakta ve bunların içinde Yörük Ali (Halk arasında onun hakkında 110 kişiye karşı tek başına savaşabilir söylentisi vardır) gibi genç bir Türk kahramanı da bulunmaktadır.

Hint Müslümanlarının Türkiye lehine İngiliz hükümetine ve Barış Konferansı'na başlangıçta görülen müdahaleleri gazetelerde eleştiriye sebep olmaktadır. 9 Eylül 1919 tarihli Times'da, Hindistan'dan Türk bağımsızlığı için Lloyd George'ya bir dilekçe gönderildiği ve Türklere karşı yapılan haksızlığa şiddetle karşı koyacaklarının ifade edildiği yer alıyor. Times'ın 11 Eylül tarihli nüshasında, Türk gazetelerine dayanarak, Türkiye'de belsoğukluğu ve frenginin arttığı, bu durumun Kastamonu ve Konya gibi illerde bile İstanbul'daki kadar yaygın olduğu, birçok kadın ve kızın hastahanelere gittiği, köy ve kazaları ile 1.100.000 nüfusu olan İstanbul'da 40.000 kişinin bu hastalığa yakalandığı bildiriliyor. Verem, tifo ve koleranın yaygınlığına dikkat çekiliyor. Son zamanlarda İstanbul'da fahişeliğin arttığı, ekonomik sefaletin her çeşit ahlak çöküşüne yol açtığı hükümetin bunlara, kumar ve alkolizme engel olamadığı hatırlatılarak; Ağa Han gibi seçkin kişilerin, İngiliz Başbakanı'na dilekçe vererek, İstanbul'un seçkin bir İslâm merkezi olduğunu nasıl savunduğunu soruyor, "İstanbul'un Türk egemenliğinde kalması için birçok sebep vardır. Fakat

[25] The Times 17 Eylül 1919 (İstanbul 10 Eylül)

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'un İslâmın merkezi olduğunu ileri sürmek oldukça gülünçtür" dedikten sonra, "Hindistan Muhipler Cemiyeti Türkiye'ye böyle politik yardımlar yapacağına tıbbî yardım yapsa daha iyi olur" ifadesiyle Hint Müslümanlarının iddialarını gereksiz buluyor.

Eylül ve Ekim ayında olayların duyurulmasında bir azalma görülüyor. Konferans hakkında bir haber yayınlayan Observer (Paris 19 Eylül 1919) Amerikan Senatosu'nun tutumunun belirlenmesine kadar Türkiye hakkında konferansta bir işlem yapılmayacağını, Amerikalıların da kasımda Fransa'da yapılacak seçimleri beklediklerini ileri sürüyor. The Times 22 Eylül tarihli nüshasında "Anadolu Cumhuriyeti" başlıklı yazıda Sivas Kongresi'ne değinip, M. Kemal'in cumhuriyet kuracağını yazıyor. Ermeni meselesine değinen Manchester Guardian, 1 Ekim 1919 günü "Ermeni Katliamları" başlığı altında verdiği yazıda Prof. Levonian'ın ağzından tek yanlı olarak Türkler aleyhine bir suçlama yapmaktadır. Ermenistan (Doğu Anadolu kastediliyor) Amerikan Koleji'nde Türkçe öğretmeni olan Levonian, 1908'den sonra Genç Türklerin programlı bir şekilde Ermeni katliamı yaptığını, yüzbinlerce kadın ve çocuğun Türk ve Kürt elinde olduğunu ileri sürüp, İngilizlerin Antep, Urfa, Halep, Maraş ve kıyı şehirlerinde Ermenileri korumak için ellerinden geleni yaptığını fakat içerilerde durumun kötü olduğunu belirtti. Böylece müttefiklerin Ermeni meselesine sahip çıkmalarını sağlamaya çalıştı. Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin kurulması haberini verirken Times (İstanbul 3-5 Ekim), Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin düşmesini de, milliyetçilerin etkisinin İstanbul'a ulaşmasının sonucuna bağlıyor. Yeni hükümet ile Mustafa Kemal arasında uzlaşma ve Damat Ferit'in düşürülüşünün İttihatçıların zaferi olarak gören Times, Anadolu'ya silâh toplamak için gönderilen Mustafa Kemal'in isyan edip otoriteyi (Anadolu'da) ele geçirdiğini belirttikten sonra "Mustafa Kemal artık öyle bir kuvvete erişti ki, İstanbul Hükümeti'nin sözü ancak İstanbul'un 40 mil yakınına kadar geçiyor. Mustafa Kemal bütün vilâyetleri ele geçirdi" diyerek durumu değerlendirmektedir. Mustafa Kemal'in İstanbul ile görüşmelerine önem veren Times, Sivas'da alınan kararların, Mustafa Kemal tarafından İstanbul'a bildirilip, tanınmasını istediğini yazıp, isteklerin bütününü vermekte ve "Mustafa Kemal'in esas amacının Yunan ordusunu Anadolu'dan atmak" olduğuna dikkati çekmektedir[26]. Manchester Guardian[27] da Fransız gazetesi Temps'in bir yorumunu vererek yeni kabineden umut beklediklerini yazmaktadır. Sivas'da Mustafa Kemal ile

[26] The Times, 11 Ekim 1919 (İstanbul 6 Ekim)
[27] Manchester Guardian, 10 Ekim 1919.

Levent Şahverdi Arşivi

görüşen bir Amerikalı gazetecinin[28] yazısına dayanan Times[29], milliyetçilerde kuvvetli bir İngiliz düşmanlığı olduğunu belirtip, Mustafa Kemal'in, "Mandayı bir avuç azınlığın istediğini, ordu ve halkın böyle bir isteği olmadığını" söylediğini yazıyor. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul Hükümeti temsilcileri ile görüşmek için Amasya'da bulunduğu bir sırada Sivas postahanesini basan ve silâh zoru ile telgraf çektirtip Salih Paşa'ya bağlılıklarını bildirip, M. Kemal'i tehdit eden Şeyh Recep Olayı Times'da[30], "Sivas'dan 200 seçkin kişi sultana, Mustafa Kemal tarafından kandırıldıklarına dair bir mesaj gönderdiler" şeklinde yer alıyor ve gazete olayı halkın birçok yerde millî hareketi tepki ile karşıladığını fakat diğer yönden birçok kaçan generalin Mustafa Kemal ile birleştiğini belirtiyor. Yine aynı habere göre Bâb-ı Âli millî harekete karşı olduğunu açıklamasına rağmen, müttefikler verdikleri bir nota ile, düzeni bozan herşeyden İstanbul Hükümetini sorumlu tutacaklarını bildirdiler.

Times'da 18 Kasım 1919'da[31] "Mustafa Kemal'in Savunması" başlığı altında, Osmanlı Düyun-u Umumiyesi'nin depoladığı arpa ve buğdayları Mustafa Kemal'in aldığını, kanundışı kişileri yanına topladığını, askere gitmek istemiyenlerden 50 lira aldığını ve bildirileri sansür eden müttefikleri de M. Kemal'in protesto ettiğini yazıyor, M. Kemal'in yaptıklarının ve bundan sonra ne yapacağının İstanbul ve bazı yerlerdeki politikacılarda sinir ve endişe yarattığını ileri sürüyor. Yine Times, 25 Kasım'da "Türkiye'nin Âsi Generali" başlıklı yazısında M. Kemal ile yeni İstanbul Hükümeti (Ali Rıza Paşa) arasında olumlu bir yaklaşma olduğunu, hükümetin kongrelerde alınan kararları tasvip ettiğini, buna karşılık da M. Kemal'in hükümete Anadolu'da kolaylık sağlıyacağını belirtip, Yunan işgalinin millî teşkilâtlanmayı sağlıyabilmesi için M. Kemal'e zemin hazırladığına ve teşkilâtlanmanın bütün Anadolu'ya yayılmasına sebep olduğuna, milliyetçilerin vergi ve asker toplamaya başladıklarına, İstanbul'un görevlilerini kovduklarına, kurdukları ordu henüz gerilla ordusu olmasına rağmen, Anadolu'da bütün idarî ve askerî yönetimin millî teşkilâtın elinde olduğuna dikkati çekiyor. M. Kemal'in Pontus meselesini halletmek için gönderilmiş olmasına rağmen, arkadaşlarıyla anlaşarak başkaldırdığını belirten gazete, Erzurum Kongresi'nin toplanışını ve hangi illerden temsilci-

[28] Mr. Brown olmalı.

[29] The Times, 17 Ekim 1919, s. 9

[30] The Times, 27 Ekim 1919 (İstanbul 24 Ekim) Mustafa Kemal'e "âsi general" ve milliyetçilere "haydut" diyen gazetenin Şeyh Recep ve adamlarını "seçkin kişiler" olarak göstermesi dikkat çekicidir.

[31] Haber, İstanbul 14 Kasım tarihli, s. 11

Levent Şahverdi Arşivi

ler katıldığını, bu illerin, kurulması düşünülen Ermenistan'a verilmek istendiğini ve müttefikler bu amaçla bu yöreyi işgale kalkacak olurlarsa silâhla karşı koyma kararı aldığını ve Sivas Kongresi'nin kararlarına değiniyor. Times, İstanbul Hükümeti'nin istifa etmemesi halinde Sivas'da M. Kemal'in Cumhurbaşkanlığında bir "Anadolu Cumhuriyeti" ilân edeceğinin duyulduğunu ileri sürüyor. "Bu sebepten kanundışı ilân edilen M. Kemal Anadolu'da otoriteyi ele geçirdi ve İstanbul Hükümeti'nin otoritesi şehrin 40 mil ötesine geçmez oldu. Ali Rıza Paşa Hükümeti bu sebeple M. Kemal ile temas kurdu" diyen gazete M. Kemal'in Türkiye'yi parçalamak isteyen İngiltere'ye karşı düşmanlığını saklamadığına değiniyor, M. Kemal'in İttihatçılarla anlaşmasına rağmen onları sevip sevmediğinin bilinmediğini belirtiyor ve M. Kemal'in Enver'le olan anlaşmazlıklarına ve M. Kemal'in Çanakkale'de askerî başarılarını ve çeşitli cephelerdeki hizmetlerini anlatıyor.

Yunan işgali sonrası Anadolu'da başlayan direniş ve Türk barışı anlaşmasının uzaması, Hint Müslümanları adına sık sık müdahale eden Emir Ali ve Ağa Han'ın basında çıkan yazılarıyla sorun yeni boyutlar kazanıyordu. Ele aldığımız dönemde bu müdahalelerin basında yer aldığını görüyoruz. 28 Ekim 1919'da Times Emir Ali'nin Hint Müslümanları adına yaptığı protestoya yer veriyor. Lord Chelmsford'un Times'ın 9 Eylül nüshasında yayınlanan ve Emir Ali ile Ağa Han'ın iddialarının gerçek Müslümanların görüşünü yansıtmadığı yolundaki eleştirisini yanıtlayan Emir Ali; Türklerin bağımsızlıklarının çiğnenmesinin protesto edildiğini belirttikten sonra "İngiliz Hükümeti daha binlerce İngiliz'in ölmesine ve milyonlarca servet harcanarak, milliyetçi ihtiraslarının tatminine ne kadar dayanacak ve göz yumacak? Mezopotamya ve Suriye'yi terk edecek olan İngiltere Türkiye'yi terk edecek mi? Kana susamış aç gözlülerden korumayacak mısınız? Eğer böyle yapmazsanız biz de dişimizi gösteririz" diyerek, İslâm âleminin tepkisini temsil etmeye çalışmaktaydı. Emir Ali'nin bu yazısına Times adına Mr. Sydenhan 29 Ekim'de, "Hindistan'da hiç yaşamamış olan bir kişi (Emir Ali'yi kastediyor) 70 milyon kişinin görüşünü yansıtamaz. Emir Ali gerçekleri görmüyor. Türkiye Alman Hükümeti'ne maşa olan kötü bir hükümet olan İttihat ve Terakki'nin sıkıntılarını çekiyor. Sultan görevini yapamıyor. İttihat Terakki'nin kuklası idi" diyordu. Bu durumun İslâma aykırı olduğunu ileri sürdükten sonra şöyle devam ediyor: "Emir Ali niçin böyle yapıyor? Bu tutumu Hint Müslümanlarında heyecan yaratabilir. Emir Ali'nin, Türkler sultanın yönetiminde bağımsız kalsın isteği mümkün değildir. Çünkü Türkler bağımsız kalsa bile sultan

Levent Şahverdi Arşivi

yönetemez" dedikten sonra Emir Ali'nin Türk halkının isteğini yansıtmadığını ileri sürdü. Emir Ali bu yazıya yine Times'da 30 Ekim'de yanıt vererek, Syndenham'ın durumu anlamadığını belirttikten sonra, "Türklerin ıstırabını anlamak gerekir, fakat benim asıl meselem Hindistan'dır" diyordu. Buna karşılık yazışmalar birkaç gün daha aynı konunun tartışması şeklinde sürdü. Fakat İngiliz kamuoyu üzerinde pek de etkili olduğu söylenemez. Bu konudaki yazılar giderek azalmaya başladı. Times 2 Aralık 1919'da[32] "Türkiye'nin Hıristiyanları" başlıklı yazısında, Birinci Dünya Savaşı'nda tehcir edilmiş olan Ermenilerin, müttefiklerle Türkler arasında imza edilen Mondros Ateşkesinden sonra yerlerine dönmekte olduğunu ileri sürmekte ve Türklerin haydut kılığına girerek bazen İttihat Terakki'nin seçkinlerinin emrinde olarak Anadolu'nun içlerinde faaliyet gösterdiklerini, bunların bazılarının Ermeni katliamı sorumlusu olduğunu, ayrıca Yunan işgali üzerine bütün haydutların (millî kuvvetleri kastediyor) İzmir yöresinde faaliyetlerini sürdürdüklerini, millî teşkilâtın çabuk gelişerek Ermeni, Hıristiyan, Pontusçulara karşı yayıldığını ileri sürmektedir. Mustafa Kemal ile birleşen bu haydutların kadın ve çocuk dahil birçok Ermeni'yi öldürdüğünü ve bunların serbestçe dolaştığını, Yunan ve Ermeni Patriklerinin bu durumu İngiliz Yüksek Komiserliği'ne şikâyet ettiklerini dile getiriyor, Türklerin, Doğu Karadeniz Rumlarını öldürdüklerini ve hasadın % 50'sini ellerinden alıp onları ölüme mahkûm ettiklerini söyleyip, yardım için acil olarak üç yüz elli bin paunda ihtiyaç duyulduğunu belirtiyor. Bu çeşit yazıların Hint Müslümanlarının yazılarıyla kıyaslanamayacak etki yaptığı kuşkusuzdur.

Times'ın 16 Aralık 1919 tarihli NewYork çıkışlı yazısında[33] Associated Press muhabirinin sultanla yaptığı mülâkata yer veriliyor: "Sultan Diyor ki: Barışın gecikmesi Türkiye için savaştan daha kötüdür. Barışın belirsizliği halkımın arasında yoksulluğa ve hastalıklara neden oluyor. Mutlaka barışa ihtiyacımız var. Bizim amacımız Doğu'da[34] sükûnetin sağlanmasıdır. Zaten Avrupalılar da bunu isterler. Yalnız Doğu'daki barış ancak Türkiye'nin bağımsız olmasıyla sağlanabilir. Her ne kadar Avrupalılarda kötü bir görünümümüz varsa da bu eski hükümetin[35] hatasıdır. Benim halkım Avrupalıların düşündüğünün aksine, daha iyi şeylere layıktır. Barış imzalanır imzalanmaz iç meselelerimizi çözeceğiz. Benim arzum ve iste-

[32] Haber, İstanbul 13 Kasım tarihlidir.
[33] The Times, 18 Aralık 1919.
[34] Orta Doğu'yu kastediyor.
[35] İttihat Terakki'yi kastediyor.

Levent Şahverdi Arşivi

ğim medenî büyük devletlerin güvenini kazanmaktır. Samimiyetle inanıyorum ki, barış sonrası yeni bir kanla sosyal gelişmeleri sağlıyacağız. Eğer biz bağımsız olursak[36] halkımızı yeniden eğiteceğiz ve modern anlamda bir refaha kavuşacağız. Benim namuslu olarak sözüm, büyük devletler bunları kabul ederlerse mutlu sonu görürler. Böylece Doğu'ya barış gelecek. Bu mutlu sona erişeceğiz.

Bize büyük bir saha açılıyor. Türk kadınlarıyla işbirliği yapacağız. Bizim dinimiz de buna izin veriyor ve benim inancım da odur ki, Amerikan kadınlarına tanınan statüyü Türk kadınlarına verirsek, namusları korunacak, refah seviyeleri artacak, böylece daha iyi aile ortaya çıkacak." Sultan şuna da işaret etti: "Yıllardan beri Müslüman dininin yasak ettiği bazı şeyleri zaten Amerikalılar da kabul etmişlerdir." Gazetenin bu mülâkatı Vahdettin'in mandacılık propagandalarına ne kadar inandığını ve İngiltere'yi ikna ederse "mutlu sona" ereceğini düşünmektedir. Hatta bu inançla kadın haklarına inandığını bile dile getiriyor. Türkiye haberlerini seyrekleştirdiği bir sırada Times "İstanbul İçin İngiliz Görüşü" başlıklı[37] yazısıyla dikkatleri Barış Konferansı'ndaki Türkiye meselesine çekiyor. 6 Ocak'da Emir Ali'nin, aç gözlü Avrupalıların elinde bu günahsız elma (İstanbul)nın kalmasını istemediklerini, Türklere bırakılmasını isteyen Emir Ali'nin mektubuna yer veren Times (8 Ocak) aynı konuya birkaç gün sonra daha geniş bir yer verdi. Türk Hükümetinin ve halifeliğin İstanbul'dan çıkartılması ihtimaline değinen gazete, bu durumun Türkleri kötümserliğe ittiğini ve Türk basınında bu konunun çok acı bir şekilde işlendiğini belirttikten sonra, İstanbul'daki İngilizlerin görüşlerinin de Türklerin istekleri doğrultusunda olduğunu ileri sürdükten sonra, hükümetin ve halifenin İstanbul'dan çıkartılmasının pratik bir çözüm çaresi olmadığını, İngilizlerin görüşüne göre; "Anadolu şehirleri, Bursa hariç hükümet için uygun binalara sahip değildir, oraya gidecek İngiliz ve Fransızlara uygun oturma yeri bulunamaz. Hükümetin oraya taşınması Türk kadını için kurtuluş olamaz. Türk sosyal hayatı oralarda daha da kötü. İstanbul'dan Türkler'i niçin kovalım? Müttefikler İstanbul ve Boğazları rahatça kontrol edebilirler. Burayı kolayca kontrol etmek mümkünken, içerileri kontrol etmek daha zor olur ve bu sebeple hükümet, maceracı askerlerin eline daha kolay geçer. Zaten şimdiki bütün sıkıntılar, maceracı askerlerin sebep olduğu olaylar değil midir?" İstan-

[36] Bağımsızlıktan ne kadar anladığına ve hangi topraklar üzerinde nasıl bir bağımsız devlet anlayışına değinmiyor. Bağımsızlığı büyük devletlerin lütfuna bağlıyor.

[37] The Times, 12 Ocak 1920. Haber, Istanbul 7 Ocak 1920.

Levent Şahverdi Arşivi

bul'daki İngilizlerin çoğunluğunun görüşünü yansıtan bu yazı İstanbul'un Türklerde kalmasının daha akıllı bir davranış olacağı fikrini savunmaktadır.

1920 Ocak ayı haberleri çeşitli konuları kapsayarak yoğunluk kazanmaktadır. Bir yandan Meclis-i Mebusan açılmış, diğer yandan müttefikler Türk barışına son şeklini vermeye çalışıyorlar, aynı sırada Antep, Maraş yöresinde olaylar başlıyor ve Gelibolu'da Akbaş cephaneliği basılıyor, Ermenilerin katledildiği sloganları da bu haberlerin arasında yer alıyor. Times[38], İstanbul'da son zamanlarda Piyer Loti lehinde büyük gösteriler yapılırken ve Türk yanlısı Paris gazetelerinin, Türkler lehine yazılarına rağmen Türk milliyetçilerinin Antep ve Maraş yöresinde Fransızlar ile gayri resmî bir savaş içinde olduklarını, "Türk haydutların" saldırılarının yoğunlaştığını ve birçok Fransız askerinin hainçe öldürüldüğünü ve Fransızların direndiğini belirtip, bu olayların Cemal Paşa'nın (Mersinli) faaliyetleri sonucu olduğunu ve Bâb-ı Âli'nin bu konuda toleranslı davrandığını ileri sürmektedir. 2 Şubat tarihli haberde Times, İstanbul'da yeni hükümetin kurulmakta olduğunu ve milliyetçilerin mütareke sırasında sadrazam olan ve sevilen Ahmet İzzet Paşa'yı desteklediklerini duyuruyor. Akbaş cephaneliği baskınına yer ayıran Times[39] Maraş olaylarıyla da ilgilenmekte; İstanbul'dan 9 Şubat'ta aldığı, İstanbul Hükümeti'nin kurulmasıyla ilgili bir haberi yayınlayarak, yeni hükümetin Mustafa Kemal'in isteklerini kabul ettiği için, M. Kemal'in de yöre valilerini rahat bıraktığını, Hıristiyan azınlıkların korunmasını sağladığını ve yabancı gözlemcilerin görevlendirilmesinin Ali Rıza Paşa'nın güven oylamasını kolaylaştırdığını yazmaktadır.

Gazetelerde bir yandan Barış Konferansı haberleri verilirken aynı günlerde hatta aynı sayfalarda Türklerin, Ermenileri katlettikleri yazılıyordu. 14 Şubat tarihli Times'da[40] Londra Belediye Başkanı'nın, Ermeni Mültecileri Koruma Fonu'ndan yararlanarak Anadolu'da ajanlık yapan Harold Buxton, Ameurin Williams'dan aldığı telgraf yayınlandı. Telgrafa göre ocak ayı sonunda Maraş yakınında "milliyetçi haydutların" 1500 Ermeni'yi katlettiğini, 1 Şubat'da da iki Amerikalı James Perry (Genç Adamlar Hıristiyan Beynelmilel Cemiyeti Genel Serketeri) ve Johson Antep yakınından bazı haydutlar tarafından öldürüldüğü ileri sürülmekte ve bu kanunsuzluklara dur demenin zamanının geldiği bildirilip, İstanbul-Ermeni Delegasyonu'nun haberine dayanarak verilen bir bilgide de, Antep

[38] The Times, 1 Şubat 1920 Haber, İstanbul 30 Ocak 1920.
[39] The Times, 5 Şubat 1920. Haber 3 Şubat İstanbul.
[40] Haber, 11 Şubat İstanbul kaynaklı.

Levent Şahverdi Arşivi

Maraş arasında 2000 sivil Ermeni'nin öldürüldüğü ileri sürülmektedir. Ermeni delegesi Boghos Nubar Paşa da Paris'ten, Londra'ya millî haklarını savunmak için gelmiş ve mesele Paris Barış Konferansı gündemine alınacak haberi ile yazı sona eriyor. 15 Şubat'da Observer "Türkler Avrupa'da" başlıklı yazısı ile Barış Konferansı'nın 14 Şubat'da toplandığını, İstanbul'un Türklerde kalmasının ihtimal dahilinde olduğuna değinip, Boghos Nubar'ın Londra'daki faaliyetlerini, Ermeni Patriği ve delegelerinin de İstanbul'dan Londra'ya geleceğini ve Venizelos'un da beklendiğini, Emir Faysal'ın adamlarının beklendiğini duyurdu. Ermenilerin katledildiği haberleri ile Ermenilerin Londra ve Paris'te çalışmaları kamuoyunda onların lehine ve Türklerin aleyhine yeterli zemini hazırlıyordu. Paris Barış Konferansı'nın Türkiye meselesini ele aldığı günlerde Ermenilerin katledildiği haberlerinin de yoğunluk kazandığına dikkati çekmektedir.

19 Şubat 1920 tarihinde Times'da Türkiye ile ilgili oldukça geniş bir haber yer aldı. "Ermeniler Müttefiklere Başvuruyor" başlıklı yazıda, Kilikya'da Fransızlara ve Ermenilere yöneltilen Türklerin yaptığı katliamlar milliyetçi haydutların doğurduğu tehlike olarak değerlendirilmekte, vatanını, canını koruyan Antep ve Maraş halkı haydut ve katil olarak gösterilirken, işgalci Fransız ve saldırgan Ermeniler de mazlumlar rolünde gösterilmektedir. Müttefiklerin tek yanlı verdiği bilgilere dayanılarak ileri sürülen iddialara göre yaşına ve cinsine bakılmaksızın 1500 Hıristiyan katledilmiş, "milliyetçi haydutlar" baskılarını artırmışlar. Suriye'de Arapların direnişini "İbn-i Suud"un faaliyeti olarak değerlendiren gazete Türklerin Arapları da Pan-İslâmcı politika ile kışkırttıklarını ileri sürdü. 11 Şubat günlü haberde de Ermeni Patriği'nin İstanbul'daki müttefik yüksek komiserlerine başvurarak Kilikya'daki Ermenilerin kurtarılması için her türlü yardımın yapılmasını istiyor. Times'ın yine 19 Şubat 1920 tarihli[41] haberi Bolşeviklerin Kafkasya'yı her an ele geçirebileceğini, aşırı Turancıların da aynı bölgede yoğun bir faaliyette olduğunu duyuruyor ve İstanbul Üniversitesi'nde 30 Ocak'ta Türk Ocağı'nın organize ettiği bir mitinge çok sayıda İstanbullu aydının katıldığını ve bu ocakların 1910 yılında Kafkas ötesi halkla ilişki için kurulduğuna değinerek ayrıntılı bilgi veriyor. Haberin özeti şöyle: "Konferans Başkanı Halide Edip idi. Kısmen yakışıklı ve eğitimli bir kadın olup, kısmen Yahudi soyundan gelmektedir. Tekin Alp'den ayrı görünüyor. O da Cohen olup Yahudi'dir. Tekin Alp, Pan Türkçülerin en önemlisidir. Halide Edip Yeni Turan'ın başyazarıdır. İkinci konuşmacı Yusuf Akçora idi. İttihat Terakki'nin parlayan güneşi ve Rus Tatarı olup,

[41] Haber, İstanbul 31 Ocak 1920 tarihli.

Levent Şahverdi Arşivi

aşırı şövenist fikirlere sahiptir. Azerbaycan'ın kurtuluşu için Türkler Çanakkale'de ölmelidir, Türkler Asya'daki soydaşlarının kurtuluşu için savaşmalıdır diyor. Diğer konuşmacı, müttefiklerin Çanakkale yenilgisini anlatan Hamdullah Suphi idi. Bu bir Türk sosyalistidir. Akçora'nın fikirlerini paylaşıyor. Haçlıları durduran Türkler, İslâmın kılıcı oldu dedi. Bunların konuşmaları Türk basınında yer aldı. Toleranslı müttefik sansürü bunları engellemedi". "Ermeni katliamı ve hemen arkasından 30 Ocak'ta yapılmış fakat o zaman duyurulmamış olan Türk Ocağı'nın konferansları ve Pan-Türkist haberlerin 19 Şubat'da basında yer alması Barış Konferansı'nın Türkiye meselesini görüşeceği sırada, "milliyetçi haydutların" Ermenileri katlettiği haberleri ile Pan-Türkist hareketle bağlanması İngiliz kamuoyunda Londra ve Paris'de faaliyette bulunan Ermeni temsilcilerine ve Patriğe sempati uyandırdığına hiç şüphe edilmemelidir.

Barış Konferansı'nda İngiltere ile müttefikleri Fransa ve İtalya arasında Türkiye sorunu 1920 yılının ilk aylarında çok önemli sürtüşmelerle geçmeye başladı. Lloyd George Boğazların ve İstanbul'un Türklerden alınmasını istiyor, Fransa ve İtalya ise Türklerde kalmasını istiyordu. İngiltere buna Doğu Anadolu'da Ermenistan kurulması ve Batı Anadolu ile Trakya'nın Yunanistan'a bırakılması ve Türklerin bunu kabul etmesi şartı ile razı olmuştu. Türklerin Boğazlarda kalmasının Boğazların kontrolünü daha kolaylaştıracağı görüşü İngiliz Kabinesi'nin Lloyd George'a rağmen aldığı bir karar olarak basında yer alıyordu. Adriyatik konusunda Amerika ile İtalya'nın arasının açıldığı ve bu sebeple Başkan Wilson'un İtalya'ya sert bir nota verdiği bir sırada Londra'daki Türk sorunu için görüşmelerden Fransa'nın istediği doğrultuda kararlar çıktığı duyuluyordu. İstanbul'un Türklerde kalması, Boğazların müttefik kontrolünde olması yolundaki Fransız tezi kabul edilmişti. Yalnız Ermeni, Yunan, Fransız, İtalyan ve İngiliz çıkarları yukarda belirtildiği gibi korunacaktı. Habere uzun yer veren Times, kendi yorumunda şunları ileri sürmekteydi: Eğer Türkleri İstanbul'dan mahrum edersek milliyetçilere yardım etmiş oluruz. İstanbul'u Türklerde bırakmakla Türk halkının millî duyguları yumuşamıştır."[42] Barış Konferansı'nda Boğazların ve İstanbul'un Türkler'e bırakılmasına Observer Gazetesi'nden büyük tepki geldi. 22 Şubat 1920 günlü sayısında Observer, "Genç Türkleri Geri Getirme, Boğazlar ve Tam Güvenlik"[43] başlıklı yazısında Sultan Halife'nin İstanbul'da kalmasını, Ermeni katliamının kan lekelerini üzerinde taşıyan, Türkleri savaşa sokan,

[42] The Times, 16 Şubat 1920 s. 14.
[43] İttihat Terakki'yi kastediyor.

Levent Şahverdi Arşivi

zorba, şövenist İttihatçılara yarayacağını ve milliyetçilik adı altında yönetimi tekrar ele geçireceklerini ileri sürüyordu. Observer 29 Şubat'da Türkiye konusuna değinerek, Türklerin, "tekrar savaş yapma hatasına düşmeyeceğiz" sözlerine rağmen, "bize karşı savaş hazırlığı içindeler" diyerek Türklere inanılmamasını yazıyordu. Times da aynı gün[44], Barış Konferansı'nda açıkladığı, Ermeni Delegesi Nubar Paşa'nın, İstanbul Patriği'nden aldığı bir telgrafına yer veriyor. Fransızların Maraş'ı boşalttıklarının 9. günü 3000 Ermeni'nin katledildiğini, 1500 Ermeni'nin Islahiye'ye kaçtığını, çoğunun donarak öldüğünü, Maraş'ta 20.000'den çok Ermeni bulunduğunu ve bunların 16.000'inin katledildiğini ileri süren bu haber Türkler aleyhine bir ortam hazırlıyordu. Antep, Maraş, Urfa halkının direnişlerinden hiç söz edilmiyor, Fransız üniforması giyip, Türklere karşı savaşan ve buraları işgal eden Ermenilerin çatışmalarda ölmeleri, Türk katliamı gibi gösteriliyor, bu toprakları işgal edenlerin orada ne işi olduğunu sormak basının henüz aklına gelmiyordu. Ermeni meselesi sürerken Barış Konferası'na ve İngiltere'ye halife lehine Hindistan Hilâfet Delegasyonu tarafından başvurular başladı.[45] Türk sultanının bütün Müslümanların halifesi ve hilâfet kurumunun İslâm tarihi ile iç içe olduğu belirtildikten sonra, "Halife hükümranlık haklarını yerine getirmek için bağımsız olmalıdır. Ancak böylelikle Müslüman dünyasının emiri olabilir... Osmanlı İmparatorluğu'nun ayaklar altına alınması, İslâmın da ayaklar altına alınması demektir. Halife geçici bir figür olamaz." deniyor, 1400 yıllık İslâm değerlerinden söz ediliyor. 14 ve 21 Mart tarihlerinde de aynı isteklere yer veriliyordu. Aynı günlerde Ermenilerin ve Yunanlıların Türkler aleyhine yürüttükleri kampanya ile, hilâfet lehine Hint Müslümanlarının yürüttükleri kampanya basında yer alıyor, fakat öyle anlaşılıyor ki İngiliz Hükümetini esas etkileyen ve politikasına zemin hazırlayan Ermeni ve Yunan propagandası oluyordu.

Times, 12 Mart 1920 günü[46], Yunan ordusunun hazır olduğunu ve M. Kemal'in durumunu bildiren bir yazı yayınladı: "M. Kemal'in orduları ile başa çıkmak için Yunan ordusu hazır. Her tümeni 15.000 kişiden oluşan 6 tümen hazır. 200 top, 55.000 süngülü 90.000 asker hazır. Londra'daki haberlere göre M. Kemal'in 40.000 askeri var." Durum hakkında bilgi veren yazının hemen altında müttefiklerin Türkiye durumu hakkında A.B.D Başkanı Wilson'un görüşünü istediklerini, fakat A.B.D.'nin henüz

[44] The Times'ın haberi İstanbul 25 Şubat 1920 tarihli. Times, 3 Mart 1920 s. 15.
[45] The Observer, 7 Mart 1920
[46] s. 16

Levent Şahverdi Arşivi

cevap vermeye hazır olmadığı, çünkü Amerikalılar için Türkiye mandasının bir değer taşımadığı belirtiliyordu. Times'da 14 Mart'ta Harold Buxton imzası ile çıkan bir yazıda[47], "50.000 müttefik askerinin İstanbul'a gönderileceği ilân edildi. Ben yakın zamanda orada idim. Bu kadar çok asker gönderilmesine lüzum yoktur. Bu kadar askerle M. Kemal ile Kilikya için bir uzlaşmaya varılacağı mı sanılıyor. Anadolu'da hiçbir Amerikalı ve Avrupalı katliamdan kurtulamaz. İngiliz kadınlarına ve erkeklerine açıkça saldırılmakta. Cephane depoları Çanakkale'de basılıp, Anadolu'ya taşınmakta. Gerçek hükümet bugün İstanbul'da değil, Ankara ve Sivas'dadır. Barış anlaşmalarını İstanbul Hükümeti'ne onaylatmak boşunadır. Bunu kabul edecek gerçek diktatör açıkça duruyor." deniyordu. Times 15 Mart günü[48] Maraş yöresinde yapılan silâhlı çatışmaya oldukça geniş bir yer ayırıp, bir Amerikalı'nın şahitliğinde olayları Türkler aleyhine veriyor. 26-29 Ocak ve 2-10 Şubat tarihleri olaylarını anlatıyor. 26 Mart'ta yine Times[49] 19 Mart'ta verilen bir haberde verildiği gibi, Cafer Tayyar'ın İstanbul'dan gelen emirleri dinlemiyeceği ve bütün kontrolü üzerine aldığını, İstanbul ile görüşmeyi kestiğini açıkladığını bildirdi. Yunanlılardan öğrenildiğine göre Cafer Tayyar'ın emirlerine bütün mutasarrıflar, Times'ın ifadesine göre "maalesef" uymuşlardır.

İstanbul'dan 16 Mart 1920 tarihinde alınan haberler 18-19 Mart günleri İngiliz basınında yer almaya başladı. "Bu sabah İngiliz Generali Milne İstanbul'u işgal etti"[50] İstanbul işgal ediliyordu. 16 Mart günü saat 10.00'da üç müttefik komutanı Bâb-ı Âli'ye bir nota vererek, işgali, Paris Barış Konseyi'nin istediğini bildirdiler. Bâb-ı Âli milliyetçilerin yaptıklarını kınamamıştı. Kabine notayı gece yarısı görüştü. Haber milliyetçilerin ileri gelenlerinden Cemal Paşa ve Cevat Paşa'nın tutuklandığını, yalnızca Çolak Kemal'in direndiğini duyuruyordu. Bu direnmede bir İngiliz askeri ölmüş, bir subay yaralanmış, Türk tarafında ise bir subay, sekiz er öldürülmüştü. Times'ın haberi "Harekât Temizliği" başlığı altında Harbiye ve Bahriye Nezaretleri'nin işgalini; Telgraf ve Telefon İdarelerine el konduğunu trenlerin çalıştırılmadığını ve İngiliz donanmasının da Boğaz'a sıralandığını bildiriyordu. İngiliz yönetimi işgalin sorumluluğunu İttihat ve Terakki'ye yıkmayı da unutmuyordu "Millî organizasyona başlıyan bu adi adamlar (M. Kemal ve arkadaşları) ne hükümete ne de sultana itaat etmi-

[47] Haber 8 Mart 1920 tarihli.
[48] The Times, 15 Mart 1920. Haber 4 Mart İstanbul kaynaklı
[49] Times'ın haberi İstanbul 21 Mart 1920 çıkışlı
[50] The Times, 18-19 Mart 1920.

Levent Şahverdi Arşivi

yorlar. Kendi halkının ızdırabına sebep oluyorlar. İstanbul Üniversitesi konferansları da bu hareketi artırdı. İstanbul'un Türklerde kalacağını söyledik. Hıristiyanlara saldırmayın, olay çıkartmayın dedik, fakat dinlemediler. En sonunda işgal zorunda kaldık" gerekçesini ileri süren işgalcilerin, İstanbul halkına yayınladıkları bildiri de gazetede yer alıyordu.

"1 — İşgal geçicidir.

2 — Müttefik kuvvetlerin amacı sultanın otoritesini zayflatmak değil, aksine Osmanlı yönetimindeki bütün yerlerde sultanın otoritesini kuvvetlendirmektedir.

3 — Müttefiklerin amacı Türkleri İstanbul'dan kovmak değil. Eğer saldırılar durursa barış şartları yumuşatılacak.

4 — Şu kritik anda halkın görevi, düzenin sağlanmasına katılmaktır. Osmanlının yıkıntısından yeni Türkiye kuracağız diyenlerin sözlerine aldanmayın. Bir kelimeyle, herkesin görevi saltanatın emirlerine harfiyen uymaktır.

5 — Bazı kötü kişiler zaten tutuklandı. Bunlar mutlaka yaptıklarının cezalarını çekecekler."

Times, İstanbul'da kısa bir panikten sonra hayatın normale döndüğünü, milliyetçilerin işgali müttefiklerin blöfü olarak değerlendirmelerine karşılık halkın milliyetçilerin görüşünü paylaşmadığını ileri sürüyordu.

Bonar Law, işgallerin barış şartları sağlanana kadar süreceğini, Hıristiyanlara yapılan katliamlar sürerse barış şartlarının daha sert uygulanacağını, zaten işgalin asıl sebebinin Anadolu'daki milliyetçi hareket olduğunu açıklıyordu. Times 21 Mart tarihli haberde, Türklerin basında ve parlamentoda, tutuklanmaları ve işgali protesto ettiklerini bildiriyor, diğer yandan Barış Konferansı delegelerinin Lord Curzon'un başkanlığında, barış anlaşması maddelerini görüştüklerini duyuruyordu.[51] Öyle anlaşılıyordu ki Türkiye aleyhine hazırlanmış ve İngilizler tarafından yazılmış oyun, yine onlar tarafından sahneye konuyordu. İngiliz halkına "milliyetçi haydut Türkler"in, masum Ermeni, Rum Hıristiyanları katlettiği, İstanbul'un kendilerine bırakılmaya layık olmadıkları inandırılıp, yağmaya kılıf hazırlanıyordu. 23 Mart'ta Times'de, o anda Türklerin boyunduruğunda 100.000 Ermeni'nin bulunduğu Ermeni Patriği Zean Nazlian tarafından açıklanı-

[51] Haber 18 Mart İstanbul kaynaklı.

Levent Şahverdi Arşivi

yordu. Patrik, müttefiklerin İstanbul'u işgal etmelerinin yeterli olmadığını, içerilere ilerlenmesi gerektiğini söylüyor, Türklerin Ermeni katliamını sürdürdüklerini ve Ermenilerin müttefiklerin yardımını beklediğini açıklıyordu. Ermeniler adına formüle edilmiş olup, Barış Konferansı'na şu istekler sunuluyordu:

1 — Türk boyunduruğundan kurtuluş ve özgürlük.

2 — Ermenistan'daki tarihî eserlerin restoresi.

3 — İslâm kuvvetlerince ele geçirilmiş olan yerlere Ermenilerin dönmesi.[52]

4 — Türklerin elinde bulunan oğlan, kız çocuklarının ve annelerin özgürlüğü.

5 — Küçük Asya, Mezopotamya, Suriye, Arabistan ve her yerdeki Ermenilere yardım.

6 — Türklerin silâhsızlandırılmasının tamamlanması.

7 — Türkler tarafından Ermenilerden alınmış her şeyin restorasyonu."

25 Mart 1920'de Times "Türkler Gitmeli", "Başkan Wilson Yanıtlıyor" başlıklarıyla[53] Türkiye hakkında geniş bir haber yayınladı. Müttefiklerin isteği üzerine Wilson, Türkiye meselesi ile ilgili görüşlerini açıkladı. Türklerin Avrupa'da kalmasının tarihî bir hata olmadığını söyleyen Başkan'a göre, İslâmın tekrar yükseleceği korkusu yersiz olup, bu sebeple Sultan'ın İstanbul'dan çıkartılması da geçerli bir gerekçe olamaz. Başkan, Boğazlar için özel bir komisyon kurulmasını ve bu komisyonda Rusya'nın da yer almasını istemektedir. Hatta daha da ileri giderek, Ruslara Akdeniz'e, Ermenilere de Karadeniz'e bir çıkış verilmesini, Türkiye'de herkesin eşit ticaret hakkına sahip olmasını önermektedir. Aynı gün İstanbul 22 Mart tarihli bir haberde, milliyetçilerin Sakarya üzerinde Bilecik-İzmit demiryolundaki İngiliz askerî treninin geçmesinden birkaç dakika sonra köprüyü havaya uçurduklarını, Trabzon'da müttefiklerin düşmanca tavrına karşı miting yapıldığını, Ahmet Anzavur'un yaptığı harekâtın köylüler tarafından desteklendiğini, Trakya'da Cafer Tayyar'ın yumuşadığını bildirdikten sonra, bir yorum yapan gazete şöyle diyor: "Barış Konferansı'nda Yunanlıların saldırmasına izin veren fikir sahipleri, ilerleme emrini ver-

[52] Dikkat edilirse bu maddede Türk kelimesinin yerine "İslâm" kullanılarak Haçlı duygusu kamçılanmaktadır.

[53] Haber 24 Mart 1920 New York kaynaklı.

Levent Şahverdi Arşivi

mekten çekiniyorlar. Çok gerekli olmadıkça emri vermeyecekleri anlaşılıyor. Hellen ordusunun, inkâr edilemez ki, Anadolu'da bulunması M. Kemal üzerinde bir baskıdır. Yunan ordusuna erken bir emir verilmesi, Anadolu'da birçok Hıristiyan'ın izole edilmesine sebep olabilir. M. Kemal Yunan ordusunun işgalini sömürerek bir çok şey elde edebilir." Gazetenin 23 Mart İstanbul haberinde ise, Ali Sait Paşa ve Celal Nuri'nin tutuklandığını ve "milliyetçi haydutların" Biga yakınındaki köyleri yaktığını, fakat yenildikleri duyuruluyordu. Barış Konferansı ise bu sırada Türkiye meselesini görüşmeye devam ediyordu.

Times'ın 27 Mart tarihli haberinde Salih Paşa kabinesinin istifa ettiği ve Damat Ferit Paşa'nın hükümeti kurmakla görevlendirildiği duyuruldu. 29 Mart'ta ise Anzavur'un zaferi anlatılıyor.[54] 30 Mart'ta Times, M. Kemal'in Damat Ferit Hükümetini tanımayacağının zannedildiğini, M. Kemal ve arkadaşlarının, Ziraat Bankası'nın bütün şubelerindeki paralara el koyduklarını; Amasya'daki Albay Forbes'in de M. Kemal'in emri ile tutuklandığını, Türklerin silâh ve cephaneyi Samsun ve Trabzon kıyılarından taşıdıklarının anlaşıldığını bildiriyordu. Nisanın başında gelen haberlerde Damat Ferit Hükümeti'nin Hürriyet ve İtilâf Partisi ile olan ilişkisinden ve Padişah'ın Damat Ferit Paşa'yı, M. Kemal ile uğraşması için serbest bıraktığından söz edilirken, Türk parasının düşüşü dile getiriliyordu.[55]

İstanbul'un işgali ve bu olay üzerine M. Kemal'in aldığı önlemler ve Ankara'da bir meclis toplama çalışmaları, İngiliz gazetelerinde gecikmiş olarak yer alıyordu. Anadolu'dan gelen haberler bir hafta on gün sonra İstanbul üzerinden Londra'ya ulaşabiliyordu. M. Kemal'in Anadolu'da her türlü kontrolü ele geçirdiği ve asker toplamada zorluklarla karşılaştığı, İngiliz ordusunun İzmit'te kontrolü elinde tuttuğu,[56] Antep çatışmalarında 1000'den çok Türk'ün öldüğünün tahmin edildiği, Haçin dolaylarında 3000 Ortodoks ve Ermeni'nin öldürüldüğü korkusunun duyulduğu, Times'da[56] yer alıyordu. Ölen Türk çocuk ve kadınlarına değinmeyen gazete, saldırganı haklı gösterme yayınını hâlâ sürdürüyor. Times 13 Nisan'da,[57] Damat Ferit Paşa'nın, milliyetçi olarak isimlendirilen hareketin üzerine cesaretle gittiğini, millî hareketi lânetlediğini, bunları mutlaka cezalandıracağını açıkladığını, bu amaçla "fetva" yayınladığını bildiriyor; An-

[54] Haber 26 Mart İstanbul kaynaklı.
[55] Haber 11 Nisan İstanbul kaynaklı.
[56] The Times, 9, 12 Nisan 1920. Haberler İstanbul 7-10 Nisan.
[57] Haber 11 Nisan İstanbul kaynaklı.

Levent Şahverdi Arşivi

zavur'un Biga yöresindeki çalışmalarından övgüyle söz ediyordu. Aynı gün Türk barışı görüşmelerinin Lord Curzon sayesinde başarı ile sonuçlandığı duyuruluyordu. 14 Nisan'da yine aynı gazete, hükümetin "fetva" ile M. Kemal ve arkadaşlarını kanundışı ve onları öldürenlerin "gazi" ilân edileceğini, bu görevden kaçanların bu dünyada ve öteki dünyada cezalandırılacaklarını duyurduğu haberini veriyordu. Times, aynı haberde, M. Kemal'in Ankara'da bir meclis toplamak için çalıştığını bildiriyor; Anzavur'un yakında Bursa'yı ele geçireceğini ve bunun da barış için zemin hazırlayacağını ileri sürüyordu. Osmanlı Meclisi'nin padişah iradesi ile dağıtıldığı da bu haberde yer alıyordu. Times 15 Nisan'da bu konuya daha geniş yer verdi.[58] "Ayrı Bir Anadolu Hükümeti" başlıklı haberiyle M. Kemal'in Anadolu'da yeni bir devlet kurduğunu, İstanbul Hükümeti'ni ve Halife Sultan'ın esir olduğu için fonksiyonunun kalmadığını gerekçe olarak kullandığını, fetvanın köylüler üzerindeki etkisini silmeye çalıştığını ve bir karşı fetva yayınlattığını fakat etkisiz olduğunu bildiren Times, bazı iddialara göre Konya Mevlevî Şeyhi'nin M. Kemal'in yanında Şeyhülislâm olacağının duyulduğunu ileri sürdükten sonra, "Çünkü ancak bu şekilde, İstanbul fetvasının Anadolu üzerindeki etkisi yok olabilir" diyerek, fetvalar savaşına önemle yer veriyordu. Hatta milliyetçilerin bazılarının Anadolu'ya bir Osmanlı prensi geçirmek istediklerini bile yazan gazete, inanılmaz bir habere göre de M. Kemal'in kendisini Sadrazam ve Harbiye Nazırı ilân ettiğini bildiriyordu.

Barış Konferansı çalışmalarının San Remo'ya alınması üzerine İngiliz Başbakanı Lloyd George'un Marsilya üzerinden gelmekte olduğu haberi ile birlikte, Türkiye için bir çare bulunamıyacağı tekrarlanıyor, Trakya'da sınırın Midye-Enez mi yoksa Çatalca hattından mı geçeceğinin henüz belli olmadığı Observer'in 17 nisan 1920 tarihli nüshasında yer alıyordu. Observer, Amerika'nın fikrine göre (Yunan Trakyası hakkında) Edirne Türklerde kalmalı, Bulgarlar çoğunlukta olduğuna göre Bulgarlara verilmeli, İzmir ve çevresi de Yunanlılara bırakılmalıydı. 23 Nisan'da Times'da,[59] "Ermenistan İçin Manda" başlığı altındaki haberde, Paris'deki Barış Konseyi'nin Ermeni mandasını kabul etmesi için Milletler Cemiyeti'ne başvurduğunu, Milletler Cemiyeti'nin de para yetersizliği dolayısıyla, bir devletin bunu almasının daha uygun olacağını bildirdiği yer alıyordu. Aynı haberin altında "Türklerin Hissiyatından Önce Ermeni Hissiyatı" başlıklı yazıda, M. Kemal'in kuvvetlerinin, Fransızları ve Ermenileri deni-

[58] Haber, 13 Nisan İstanbul kaynaklı.

[59] Haber 20 Nisan İstanbul kaynaklı.

Levent Şahverdi Arşivi

ze dökmek için ilerledikleri, Anadolu'ya sık sık baskınlar yaptıkları, binlerce Ermeni yetiminin[60] çaresiz ve muhtaç olduğu, yardım beklediği duyurulduktan sonra, "Bu medenî dünya için utanç dolu karanlık saatlerdir. Müttefikler San Remo'da toplantıda iken, Türk haydutlarının kanunsuzluklarına engel olmak için" hiçbir şey yapılmadığı suçlamasında bulunuluyordu. İstanbul'dan gelen 20 Nisan tarihli bir başka haberde de Anzavur'un mağlup olduğu üzüntü ile ve Trakya'da Cafer Tayyar Paşa'nın tutuklanmış olduğu,[61] memnuniyetle bildiriliyordu.

Times 29 Nisan 1920'de "Fransa'nın Türkiye Politikası" başlıklı geniş bir yoruma yer verdi. Fransız gazetesi Journaldes Débats'a göre, "Urfa çevresinde engele rastlanmasının sebebi M. Kemal'e karşı yanlış politika izlenmesidir" deniyordu. Mösyö Augusto Gauvani'nin şiddetle iddia ettiği gibi sultana ve barışsever Türklerle birlikte, Türklüğü temsil etmeyen bu maceracı haydutlara karşı mutlaka cephe alınmalıydı. Times, İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne gösterilen yakınlığın yetmiyeceğini, M. Kemal'in tek amacının Yunanlıları denize sürmek ve Ermenileri imha etmek olduğunu ileri sürdükten sonra; Gauvain'in müttefiklerin ne yapacaklarına karar vermeleri gerektiğini hatırlattığını yazıyordu. Times'ın aynı haberinin altında İstanbul 27 Nisan tarihli haberde, Anzavur'un yenildiği, fakat M. Kemal'in Adapazarı'nda yenildiği yer alıyordu. "Kilikya Hıristiyanlarının Düşkırıklığı" başlığı altında, Ermeni, Yunan, Süryani, Kaldani, Asuri, Zacobitler'in Barış Konferansı'na verdiği bildiride, Kilikya'da Türk katliamı yeniden gündeme getiriliyor ve Türklerin burada 20.000 Ermeniyi öldürmelerine rağmen Lord Curzon'un parlamentoda yaptığı konuşmada, bu bölgenin Türklere bırakılacağını açıklamasının yarattığı üzüntü belirtiliyor ve Türklerin 1895-1896 ve 1909'da 30.000 Ermeni öldürdüğü, 1915 "katliamı" ve tehciri tekrarlanıyordu. Bildiriye göre buradaki Hıristiyan nüfusun 2/3'ü yok edilmişti. Kilikya'nın Türklerle ne coğrafya ne de etnik hiçbir ilgisi yoktu. Bildiri "Lord Curzon çelişki içindedir. 275.000 Hıristiyan adına sesimizi yükselteceğiz ve Kilikyalılar adına Türk haydutlara karşı Ermeni kahramanları savaşıyor. Büyük devletlere Türk kabusundan kurtulmak için" yalvarmalarıyla sona eriyordu.

31 kişilik Türk delegesinin Paris Barış Konferansı'na gitmek üzere İstanbul'dan hareket ettikleri 3 Mayıs 1920'de Times'da yer aldı. Müttefikler Tevfik Paşa'ya verecekleri teklifi son şekline sokmaya çalışıyorlardı. 29

[60] Türk yetimlerinden, hem de Türk topraklarından hiç söz edilmemesi haberlerin yönünü gösteriyor.

[61] The Times, 25 Nisan 1980. Haber İstanbul 22 Nisan tarihli.

Levent Şahverdi Arşivi

Nisan'da İstanbul'dan gelen bir haberde de Zeki Paşa'nın Anadolu'daki askerî birlikleri yeniden organize etmek için müfettişliğe atandığı; Enver Paşa'nın da Moskova'da kendisini Türk milliyetçi hareketinin başı ilân ettiği duyuruldu.

10-12 Mayıs tarihleri arasında Times'ın Türkiye ile ilgili haberleri üç gün içinde önem kazandı. Hem haber başlıkları iri punto ile veriliyor, hem de sütun sayısı ve hacmi artıyordu.[62] 10 Mayıs'ta "Türk-Sovyet Paktı" başlığı iri punto ile verilirken altındaki satırda "Barış Şartlarına Karşı Entrikalar" başlığı yer alıyor. Bekir Sami Bey'in Moskova'da faaliyetlerinin duyulmasının çok endişe yaratmış olduğu anlaşılan haberde, Tiflis'de bir gazetenin, Türk milliyetçilerinin lideri M. Kemal ile Sovyet Hükümeti arasında on maddelik bir askerî pakt imza edildiği, buna göre milliyetçilerin, İstanbul Hükümeti'nin imza ettikleri anlaşmayı tanımayacakları, Boğazların Türklerde kalacağı ve Sovyet Rusya'nın moral ve maddî yardım yapacakları bildiriliyordu. Sovyetlerin Kafkasya'ya saldırmaya başladığını, Türklerle Sovyetler'in Ermenilere karşı anlaştıkları ileri sürülüyordu. 11 Mayıs'ta Times yine geniş bir şekilde Adapazarı dolaylarında Hilâfet Ordusu'nun yenildiğini, oysa aynı sırada barış şartlarının tamamlandığını, M. Kemal'in bu şartları kabul etmeyeceğinin anlaşıldığını yazıyordu. 12 Mayıs'ta, 30'dan çok Amerikan komisyon üyelerinin Ermenistan'dan Batum'a geldiği, 50 kadarının da ertesi gün geleceği duyuruluyor ve Ermenistan'ın yıkıcı Sovyet kontrolünün tehdidi altında olduğu haberi Times'da "Sovyetler Ermenistan'da," başlığı altında önemli bir haber olarak veriliyordu.

Barış Konferansı Türk Barış Anlaşması'nın metnini ancak Mayıs 1920'de tamamlayabildi. Paris'e gelen Türk (Osmanlı)[63] delegelerine metnin verildiği haberi 12 Mayıs günlü The Times ve Manchester Guardian gazetelerinde iri puntolarla yer aldı. Times'ın haberini olduğu gibi vermeyi uygun buldum[64]:

"Bugün saat dörtte düzenlenen Türk Barış Anlaşması Osmanlı delegelerine verildi. Delege Başkanı Tevfik Paşa idi. Mösyö Millerand bu seremoniye başkanlık etti. Çeşitli hükümetlerin diplomatik temsilcileri de bulundu. A.B.D. Türkiye'ye savaş ilân etmediği için seremoniye temsilcisi

[62] The Times, 10, 11, 12 Mayıs 1920. Haberler Tahran, İstanbul ve Paris kaynaklı.

[63] Gazeteler Osmanlı kelimesini hemen hiç kullanmıyorlar. Türk kelimesini kullanıyorlar.

[64] Anlaşmanın tam metni hem Manchester Guardian'da, hem de Times'da var. Haber Paris 11 Mayıs 1920 tarihli.

Levent Şahverdi Arşivi

katılmadı. Türklere bu barış şartlarını kabul için bir ay süre verildi. Protokol direktörü M. de Faucquiéres idi. Türk temsilcisine belgeyi takdim etti.

Millerand şu konuşmayı yaptı: "İtilâf Devletleri, size sunulan taslak barış şartlarını kabul etmenizi istiyor. Onlar yazılan bu barış maddeleri üzerinde hiçbir müzakereyi kabul etmeyeceklerini bildiriyorlar. İnceledikten sonra siz de isteklerinizi yazılı şekilde bildirin. Size bir ay süre verilmesinin sebebi budur. Bu cevaplar esnasında bizim bilgimize sunacak belgeniz varsa bunu ekleyebilirsiniz. Dikkate alacağız. Saygıdeğer Türk delegeleri, yabancı güçlere Türkiye boyun eğerek (Almanlarla 1914'de yapılan anlaşmayı kastediyor) İtilâf Devletlerine düşmanlığınızı ilân ettiniz. Bunun sonucunda İtilâf Devletleri bu savaşın yıllarca uzamasıyla karşılaştılar. Bu nedenle İtilâf Devletleri ciddî önlemler almalı ki ileride yeni tehlikelerle karşılaşmasınlar. İtilâf Devletleri, Sultanın İstanbul'daki egemenliğini ve Boğazların serbestisinin garantisi için herşeyi yaptılar. Bu anlaşma ile beraber yasal hakları ve ilgileri ve Türklerin amaçları, bu barış şartları içinde yer almıştır. Barış şartları haklar prensibi, özgürlük ve adalet üzerinde oluşturulmuştur."[65]

Bundan sonra M. De Fauquiéres barış taslağını Türk delegesi başkanına verdi. Tevfik Paşa titreyen ellerinde tuttuğu dökümanlarla ayağa kalktı ve heyecandan titreyen sesiyle kısa bir yanıt verdi: "İtilâf Devletleri temsilcileri tarafından bize sunulan barış anlaşması taslağına, verilen süre içerisinde, inceledikten sonra yanıt vereceğiz."

Barış şartlarına M. Kemal'in tepkisinin İngiliz basınında yer alması gecikmedi. 14 Mayıs 1920'de Times'da çıkan haberde "M. Kemal'in Meydan Okuması, Barış Şartlarını Tanımıyor" başlıkları altında, "Nihayet Anadolu'dan İstanbul'a milliyetçi gazete ve bildirilerden haberlerin ulaşmaya başladığı" belirtildikten sonra, Mustafa Kemal'in "Millî Meclisi"nin yeni seçilen üyeler ile dağıtılmış bulunan "Meclis"den katılanlarla topladığı,[66] Meclis'in hem yasama, hem de yürütme yetkisini üstlendiği, Mustafa Kemal'in Meclis Başkanı olduğu belirtildikten sonra, Meclis'in Osmanlı İmparatorluğu'nun imzaladığı hiçbir anlaşmayı tanımadığı, Barış Konferansı'nda Türkiye'yi ancak Millî Meclis'in temsil edebileceğini ilân ettiği bildirildi. 16 Mayıs tarihli Times ve diğer gazetelerde "Kemal Ölüme

[65] İtilâf Devletleri'nin özgürlük ve adalet anlayışı, Türkler için verilen idam hükmünün savunmasız ve bir ay içinde kabulü demektir.

[66] Haber İstanbul 11 Mayıs tarihli olmasına rağmen henüz Anadolu ile ilgili yeterli bilgi sahibi olmadıkları anlaşılıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Mahkûm Edildi" haberi yer aldı.[67] Divan-ı Harp ilânına göre milliyetçilerin lideri gıyabında, ihanet, isyan, kışkırtma, suçlarından idama mahkûm ediliyor, Ahmet Rüstem, eski Waşhington Elçisi Dr. Adnan Bey ve karısı Halide Edip'in de birlikte aynı kararla idama mahkûm oldukları önemli olmayan bir haber gibi yazılıyordu. Observer 16 Mayıs'da Türk Barış Anlaşmasına "Bir İmparatorluk Göçüyor, Yeni Mirasçılar" başlığı altında yer verdikten sonra, bu anlaşmanın çok hafif ve Türkler için en iyi çözüm olduğunu, fakat M. Kemal'in barış şartlarını ihlâl ettiğini bildiriyordu. Times 17 Mayıs'ta "Türk Umutsuzluğu" başlığı altında, barış kararlarının geçen gece İstanbul'a ulaştığını ve tercüme edildikten sonra basında yer aldığını ve yorumların çok kötümser olduğunu belirtiyordu. Peyam-ı Sabah'da Ali Kemal'in bu kötü durumunun sorumlusunun milliyetçiler ve İttihat Terakki olduğunu yazdığını belirtiyordu. Times, Türk halkına sunulan üç sonuç var diyerek bir yoruma giriyor: "1 - Kendisini İtilâf Devletlerinin insafına terk etmek (Bu durumda İzmir'i Yunanlılara terk edecekler ve Çatalca'ya kadar olan yerleri bırakacaklar) 2 - Anlaşmayı imzalayıp, Türkiye'nin geleceğinin ileride düzeleceğine inanmak (Fakat Türk devlet adamları bu anlaşmayı nasıl imzalayabilir) 3 - Silâhlı direniş umudunun boşuna olduğunun anlaşılmasına kadar, hükümlerine pasif direniş önerisinde bulunmak." Türkiye'de bu üç görüşün tartışıldığını ileri süren gazete, Kemal'in hükümet kurduğunu ve İngilizler aleyhine kararlar aldığını ve meclisin varlığına karşı çıkanları vatan haini kabul eden hükümler getirdiğini de yazıyordu. Times 21 Mayıs tarihli "Kemal'in Direniş Çağrısı (Barış Kararları Ölüm Hükmüdür)" başlıklı haberle,[68] Mustafa Kemal'in Anadolu'da bir dizi önlemler aldığını ve bir bildiri yayınlayarak, düzenli ordu kurulması için bütün vatanperverleri göreve çağırdığını, barış şartlarının ölüm emri olduğunu duyurduğunu yazan gazete, Türklerin diğer taraftan Maraş ve Antep taraflarında da çarpıştıklarını hatırlatıyor, 28 Mayıs tarihli haberde[69] Kemal'in ordusunun hareket ettiğini ve İngiliz kuvvetleriyle muhtemel bir çarpışmanın tehlikesini dile getiriyordu.

2 Haziran 1920'de Waşhington'dan alınan ve Times'da 4 Haziran'da yayınlanan bir haber Ermeniler için büyük düş ve umut kırıklığı yarattı. 1 Haziran'da A.B.D Senatosu'nda, Başkan Wilson'un "Ermeni mandası"nı üstlenmek için yaptığı önerisi 12 evete karşı 62 hayır oyu ile reddedildi. Hatta Senatör Hitchckock'un Ermenilerin tekrar yerleştirilmesi için elli

[67] Haber İstanbul 14 Mayıs 1920 tarihli, Mustafa Kemal'in geçmişi anlatılıyor.
[68] Haber İstanbul 18 Mayıs tarihli.
[69] Haber İstanbul 26 Mayıs tarihli.

Levent Şahverdi Arşivi

milyon dolar borç verilmesi önerisi de 34 evete karşı 41 hayır ile reddedildi. "Bu demokratlar için utanç vericidir" diyen gazete, bu sonucun alınmasında General Harbord'un raporunun etkisini göstermektedir. Times 7 Haziran 1920'de, Bolşeviklerin Bakû'yu kontrol altına aldılar haberi yanı sıra Kafkasya'da Ermenilerin Bolşevik saldırılarına uğrarken, Antep, Maraş tarafında Türklere karşı savaştıklarını duyuruyordu.

Barış Konferansı'nın Osmanlı Devleti'ne verdiği sürenin 26 Haziran'da dolacağını hatırlatan Times,[70] Türklerin bu sürede yanıt vermiyeceğini, bu sebeple Sadrazam'ın gelişinin gecikeceğini yazıyor. Aynı yazının aşağısında "Bolşevikler ve Kemal Paşa" başlığı altında ise, M. Kemal Paşa'nın Sovyet Hükümeti'ne bir mektup göndererek siyasî ilişkiler kurmak isteğine dikkati çekiyor; Sovyet Hariciye Komiseri Çiçerin'in, milliyetçilerin Sovyet Hükümetince desteklenecekleri bildirdiğini duyuruyordu.

18 Haziran'da Times, Türklerin İzmit yöresinde İngiliz birliklerine saldırdığı haberinin arkasından, Venizelos'un Londra'ya geldiğini ve milliyetçilere karşı acele önlem alınması için girişimlerde bulunduğunu ve Davning Street'e uğrayarak Başbakan'la da görüştüğünü duyurdu. Observer, Venizelos'un bu gezisine daha ayrıntılı yer vererek,[71] San Remo'daki barış görüşmelerinden beri Venizelos'un "Ulisess" görünümünde olduğunu, Yunanistan'a büyük avantaj sağladığını, Barış Konferansı'ndaki düşmanlarını[72] yendiğini hatırlattıktan sonra, "Barış şartlarını nasıl görüyorsunuz?" sorusuna Venizelos'un verdiği yanıtı yayınladı: "Türkiye'ye sunulan barış şartları, onlara zorla kabul ettirilmelidir. Türkler şüphesiz onları sevmeyecektir. Mesele yalnız Boğazların güvenliği ve Yunan ordusunun çekilmesi değil, az kuvvet Türkleri düzen içinde tutamaz. Türkiye'de 500.000 Yunanlıyı öldürmekten kurtarmak için, bizi oraya çıkaran kuvvetler şimdi de İzmir'i boşalt diyorlar" şeklindeki sert açıklamasına Venizelos, "Mustafa Kemal" başlığı altında şöyle devam etti: "Yunanlılar henüz cesaretlerini kaybetmediler. Batıdaki yaygın görüş, Türk milliyetçilerini def etmek şeklindedir. En kısa zamanda Yunan ordusunda indirim yapacağım. Halihazırda İzmir'de 6, Trakya'da 4 tümenimiz var. Gerekirse 3 tümen daha çıkarırız. Şu şüpheli gözüküyor ki; acaba Yunan ordusu Mustafa Kemal ile başa çıkabilir mi? Bize niye bir şans verilmesin? Eğer bize bir şans verilirse, Türkleri sorumluluk hudutlarımızın ötesine püskürtürüz. Onları takip edebilirsek Türkleri tek tek ele geçiririz. Bizim

[70] The Times, 10 Haziran 1920.
[71] The Observer, 20 Haziran 1920.
[72] İtalya'yı kastediyor.

Levent Şahverdi Arşivi

işgalimizdeki yerlerde düzen ve sükûnet sürüyor. Bunu bağımsız İngiliz basını da doğruluyor.

Elbette karışıklık hakkında söylentiler var. Türk sadrazamı ve Dışişleri Nazırı Paris'te, Fransızlar Türk barış şartlarının tadili hakkında bazı vaatlerde bulundular. İngiliz kamuoyundan ve hükümetinden endişem yok." Venizelos'un Türkiye ile ilgili mülâkatı burada sona eriyor. Görülüyor ki askerî bir taarruz için zemin hazırlıklarında olup, İngiliz Başbakanı'ndan bunun için izin almaya gelmiştir ve İngiliz basınını da etkilemeye çalışmaktadır.

Times, Venizelos'un Londra seyahatine ve girişimlerine 21 Haziran'da daha geniş bir yer ayırdı. Hythe'de toplanan hükümetin haberlerini veren Times, Anadolu ile ilgili haberlere değinip; Yunan Hükümeti'nin İngiliz ve Fransız tarafına sunduğu önerilerin kabul edildiğini duyurdu. Yunan teklifinde General Milne, Yunan kuvvetlerini engellemekle suçlanıyor ve Anadolu'daki Yunan kuvvetlerinin Milne'nin emrinden alınıp, serbest bırakılması isteniyordu. Ancak General Foch ve Mareşal Henry Wilson'un bu önerilere katılmadıklarını belirten Times, onların, Yunanlıların General Milne'nin emrinden çıksalar bile birşey yapamıyacakları görüşünde olduklarına değindi ve Venizelos'un ayrıca Trakya'nın işgali için izin ve bu işler için para istediğini belirtti. Öyle anlaşılıyor ki barış şartlarını Ankara'ya kabul ettirmek için Barış Konferansı, —tabiî özellikle İngiltere— Yunanistan'ı kullanacaktır. Nitekim Venizelos'un istekleri kabul edilirken, Yunanistan'ın bu işi başarabilecek askerî ve parasal güce sahip olduğu da İngiliz, Fransız yetkililerince açıklanıyordu. Times bu haberin altında bir Türkiye haritası da yayınlayıp, Türklerin[73] İzmir çevresi hariç, bütün Anadolu'ya hâkim olduğunu duyuruyordu. Times 22 Haziran'da, Türklere (Osmanlı Hükümeti'ni kastediyor) 26 Haziran'dan daha fazla süre tanınmıyacağını bildirirken 23 Haziran'daki haberinde Türklerin (milliyetçileri kastediyor) İzmit'ten çekildiğini ve M. Kemal'in Yunanlılara saldıracağının zannedildiğini bildiriyor ve Lloyd George'un Reuter[74] muhabirine, Türklerin durumunun ciddi olmadığını ve herşeyin kendi ellerinde olduğunu söylediğini yazdı. Bu habere bağlı olarak da Venizelos'un açıklamasını verdi. "Venizelos dedi ki: Sorun çok basittir. Mustafa Kemal İtilâf Devletleriyle savaştı. İngiliz ve Fransızlara saldırdı. İtilâf Devletleriyle açık-

[73] Türk kelimesini sık sık Osmanlı Devleti ve Hükümeti için ve Barış Anlaşması ile ilgili kullanan gazete, şimdi M. Kemal milliyetçileri için de kullanmaya başladı. Haydut kelimesinin de artık kullanılmadığı dikkati çekiyor.

[74] Haber 22 Haziran tarihli.

Levent Şahverdi Arşivi

ça savaş halindedir. Yunanlılar büyük bir ordu ile İzmir'de hazırdırlar. Şimdiye kadar biz İzmir yöresinde serbest olamadık. M. Kemal bundan cesaret alarak kuvvetli olduğu yerlerde müttefiklere saldırdı. Artık makas bizim elimizde. Otorite bizde. Mustafa Kemal'e saldırabiliriz. İnanıyorum ki İngiliz kamuoyu açıkça bunu yapmak için bizim saldırımızın önemini biliyor. Eminim ki Yunan ordusu bu görevi yerine getirecektir. Bu Anadolu'yu işgal edeceğiz demek değildir. Mesele sadece bu tehdidi ortadan kaldırmaktır." Venizelos İngiltere ve Fransa'dan taarruz emrini almanın verdiği rahatlık ile, Türkiye'de kolay zafer elde edebileceği inancındadır. Balıkesir, Bursa yönünde yapılacak yeni askerî harekâtı ise bir işgal olarak değil, saldırgan diye nitelediği M. Kemal'i cezalandırmak şeklinde belirtmeye çalışıyordu. Times'da 25 Haziran'da yer alan haberlerde ise Türklerin (milliyetçiler) Fransız ve Ermeni kuvvetlerine saldırdıkları ve Zonguldak kömür madenlerini Fransızların elinden aldıkları duyuruluyordu. Yunan ilerleyişi de aynı gün haberleri içinde idi. Akhisar'ın alındığını bildiren Times, Alemdağ'da (İstanbul'dan 20 mil) İngilizlerin pusuya düşürüldüğünü endişe ile veriyordu. Times muhabiri, M. Kemal'in gittikçe kuvvetlendiğini ve Bolşeviklerle anlaştığını da ileri sürüyordu.

Türk barışı konusuna çok geniş bir yer ayıran Observer 27 Haziran 1920 "Türkiye ve Barış, Yunan İlerleyişi" başlıklı bir yazıda, gazetenin yorumu ile konuyu ele aldı. Küçük Asya'da olayların hiç de olumlu gelişmediğini, Türk milliyetçiliğinin Anadolu'ya hızla yayıldığını, buna izin verilmesinin büyük tehlike yarattığını, M. Kemal'e karşı bir askerî harekât kararı alınmamış olmasının müttefiklerin zayıf tarafı olduğuna değinen gazete, Türk milliyetçilerinin başarısının Filistin, Suriye ve Mezopotamya'da İtilâf Devletleri için çöküntüye yol açacağına ve Ermeni umutlarını da söndüreceğine, Türklerin Bolşeviklerle anlaşmasının da tehlikelerine dikkati çekiyor ve Yunan ilerleyişini ele alıyor. "Yunanlılar Mustafa Kemal'i yenerlerse iyi olur, aksi halde Türkler için daha avantajlı bir anlaşma metni hazırlanması" gerekeceğini hatırlatıyor ve Mustafa Kemal'in çok akıllı bir strateji ile başarılı olduğunu belirttikten sonra, bir yıl önce Türk meselesi kolayca çözülebilecekken A.B.D.'nin kararsız tutumu yüzünden sürüncemede kalındığını ve bunun da Mustafa Kemal'e yaradığını ileri süren gazete, Yunanlıların Hyte ve Bolognya Konferanslarında aldıkları emirle ilerlediklerini anlatıyor, Yunan ilerleyişi hakkında dikkat çekici bir yorum yapıyor: "Seferin sonuçları hakkında bir şey söylemek için henüz erken. Öyle inanıyoruz ki müttefik komutanları sürdürdükleri politika ile ilgili açık ve uygulanabilir bir plâna sahipler. Ancak Orta Anadolu'da bir geril-

Levent Şahverdi Arşivi

la savaşına girişemezler. Kurumda [çölde] bir nehrin kaybolması durumuna düşerler. Başarılı bir sonucun Fransa ile yapılacak samimi işbirliğine bağlı olduğunu" ve "Eğer Fransa ve İngiltere birbirinden ayrılırsa ki barışa kadar böyleydi, müttefiklerin yaptığı herşey dağılacak. Türk milliyetçilerini yola getirmek için ortak davranılmazsa Yakın Doğu'da herhangi bir ümit söz konusu olamaz" diyen gazete oldukça kuvvetli ve gerçek görüş belirtiyordu. Türk meselesinin çözümünü İngiltere ve Fransa arasındaki uyumlu işbirliğinde gören Observer, Rusya ile anlaşmanın önemine de değinirken; özellikle Orta Doğu'daki petrol çıkarlarının "manda" sistemine bağlı olduğunu hatırlatıp, bu sistemin çökmesi halinde barışın da kaybedileceğini ileri sürmektedir. Times 26 Haziran 1920'de, "Hızlı Yunan İlerliyişi, Türk Kuvvetleri Yola Getirildi" başlığı altında Türklere 8000 zayiat verdirilmesi büyük bir sevinçle duyurularak, "Yedi kilisenin birisi olan Apocalypse'nin de dahil bulunduğu Alaşehir (Filedelfiye), Salihli ve Kula'nın ele geçirilişinin Atina'da coşkun bir gösteriyle kutlandığını, bu sevinci paylaşarak yazıyordu. Milliyetçi gazetelerin ise, Ankara'nın barış şartlarını kabul etmeyip, en büyük düşmanları olarak İngiltere'yi ilân ettiklerini, Damat Ferit ve köleleri bu barışı kabul etse de, milliyetçilerin kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarına ant içtiklerini bildiriyordu.

Times, Observer ve Guardian'daki 28 Haziran ile 16 Temmuz arasındaki haberler, Yunanlıların başarılı ilerleyişini, Balıkesir'in ve Bursa'nın Yunan ordusunun eline geçisini büyük bir sevinçle duyuruyordu. Bu haberlerin arkasında Barış Anlaşması'nın kabul ettirilmek istendiği açıkça görülüyordu. Observer 17 Temmuz 1920'de "Türkiye İmzalamalı, On Gün Ültimatomu, Red Cezası" başlıkları altında Türkiye'ye (Osmanlı Devleti kastediliyor) Barış Anlaşması'nın imzalanması için 27 Temmuz'a kadar süre tanındığını, imzalamayı reddetmeleri ve kabulü mümkün olmayan bir istekte bulunmaları halinde Avrupa'dan kovulacaklarını bildiren ültimatoma geniş yer veren gazete, notanın önemli noktalarını aynen veriyor: "Müttefikler Türkiye'nin savaşa girmesinin kendileri için yaptığı zararları Türkiye'ye ödetmek istiyorlar. Müttefikler, 1914'de Türkiye'ye bir nota verdiklerini, eğer Türkiye tarafsız kalırsa, Türkiye'ye dokunulmayacağına garanti verdiklerini hatırlatıyorlar ve buna rağmen savaşa girdiklerini belirtiyorlar. Türkiye büyük su yollarını kapatarak müttefiklerin Rusya ve Romanya ile bağını kopardı ve bu yüzden savaş iki yıl uzadı. Bu da müttefiklere milyonlarca can ve binlerce milyon (milyar) paunda mal oldu. Türkiye'nin ödemesi gereken tazminat, çok daha müthiştir." Gazete bu yazının altında "Irk Operasyonu" başlığı ile devam eden yazıda,

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'nin savaş içinde büyük vahşet yaptığını, son yirmi yıldır Ermenilerin emsalsiz bir barbarlıkla katledildiğini ve tahminen 1913-1917 yılları arasında 800.000 Ermeni'nin katledildiğini, 200.000'den çoğunun sürüldüğünü ve 200.000 de Yunanlının sürüldüğünü ileri sürüyordu. "Bu sebeple müttefikler gayri Müslimlerin yaşadığı alanları mutlaka kendileri yönetmelidirler. Müttefikler, İzmir ve Trakya'da Türklerin lehine hiçbir değişikliği kabul etmemelidirler. Çünkü Türkler buralarda azınlıktadırlar. Buralar Türk yönetimine bırakılamaz." diyen gazete aynı metodun Türkiye-Suriye sınırında ve özgür Ermenistan için de uygulanması gerektiğini savunuyordu.[75]

Açıkça görülüyor ki Yunan ilerleyişi barış şartlarının İstanbul Hükümeti'nce onaylanmasının sağlanması ve Ankara'ya bağlanan umutların yıkılması için hazırlanmış bir plânın parçasıydı. Hem Yunan işgal alanı genişlemiş, hem de Ankara'nın yenilgisi bir çok çevrede umutları yıkmıştı. Hatta İstanbul Hükümeti'nin oyalama taktiği de sonuçsuz kalmış ve özellikle son sert nota üzerine Osmanlı delegeleri Paris yolunu tutmaktan başka çare bulamamışlardır. Observer 8 Ağustos 1920 tarihli yayınında Reuter Ajansı'nın haberine göre, antlaşmanın Sevr'de salı günü saat 10.00'da imzalanacağını ve Londra'da bulunan Venizelos'un da Paris'e hareket ettiğini bildirdi. Anlaşmanın Türkler tarafından imzalanması İngiliz ve Fransız basınına genel bir sevinç ve rahatlık getirdi. İngiliz basını hemen bütünüyle bu olayı bir zafer olarak nitelerken, Fransız basınında İzmir yöresinin Yunanlılara verilmesinden hoşlanmayanlar ve ekonomik çıkarlarının zarara uğradığını belirten çevreler de vardı.[76]

[75] Müttefiklerin sözcüsü Millerand'ın ifadesine dayanılarak yapılan bu yorum, Fransız basınında da, Le Temps ve L'Humanite gazetelerinin 19 Temmuz ve 11 Ağustos 1920 tarihli nüshalarında yer alıyordu.

[76] The Times, Observer, Manchester Guardian, 11-16 Ağustos 1920. Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Ankara 1975 s. 100-102.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK — YAHYA KEMAL DOSTLUĞU

Dr. MEHMET ÖNDER

Atatürk'ün edebiyatla, hele onun en çekici türü şiirle ilk karşılaşması Manastır Askerî İdadisi (Askeri Lise) ne girdiği 1896 yılında olmuştu. O yıla kadar Mekteb-i İbtidaiye (İlkokul) de, daha sonra Askerî Rüşdiye (Askerî Ortaokul) de öğretmenlerin öğrencilere topluca söylettiği ilâhiler, marşlar veya okul kitaplarındaki methiyeler, mersiyeler gibi kalıplaşmış manzumelerden ayrı, pür şiiri tanımamıştı. O edebiyattan, şiirden daha çok matematikten, fen derslerinden hoşlanıyordu. Askerî İdadiye girdikten sonra, Ömer Naci adında zeki, güzel konuşan, şiire meraklı, hatta şiir yazan bir arkadaşı olmuş, onunla çok samimi dostluk kurmuştu. Ömer Naci'nin tavsiyesi ile ders kitapları dışında edebî eserleri okumuş, hoşlanmıştı. Ömer Naci, bir gün Namık Kemal'in okunması yasaklı şiirlerinden bir tomar vermiş, Askerî İdadi Öğrencisi Selanikli genç Mustafa Kemal bu şiirlerden pek etkilenmişti. İdadî'de Tevfik Fikret'in şiirlerini de okuyan Mustafa Kemal, Mekteb-i Harbiye (Harp Okulu) ye geçince orada artık şiire aşina edebî bir olgunluğa ulaşmıştı. Hatta Fransız şiirinden hoşlandıklarını Türkçeye çevirmeye başlamış, bunlardan birisi 28 Eylül 1899 tarihli "Malûmat" dergisinde yayınlanmıştı.[1] Daha sonraları, 1905 yılında Sinop'ta yazılan ve 1908 yılında, Şanlı Ordu gazetesinde Mustafa Kemal imzası ile yayınlanmış iki hamasî şiirin Atatürk'e ait olup olmadığı uzun tartışma konusu olmuştur[2].

Tevfik Fikret'i, hele onun "Ferdâ" başlıklı şiirini çok seven, Mehmet Akif'i takdir eden Atatürk, Yahya Kemal'e, onun şiirdeki gücüne hayranlık duyuyordu.

Yahya Kemal ise Mustafa Kemal adını ilk defa Çanakkale Savaşı yıllarında duymaya başlamıştı. Onu Anafartalar Kahramanı, yiğit, vatansever bir asker olarak tanıyordu. Ardından Mustafa Kemal Paşa'nın 16. Kolordu, daha sonra 2. Ordu Komutanı olarak Doğu Cephesindeki başarıları, Suriye'de hizmetleri, derken çökmüş olan devleti kurtarmak üzere Anadolu'da Millî Mücadeleyi başlatması Yahya Kemal'in hayranlığını büsbütün artırdı.

[1] Sadi Borak, Atatürk ve Edebiyat, s.22, İstanbul, 1972

[2] Hilmi Yücebaş, Edebiyatımızda Atatürk, s.9, İstanbul, 1960

Levent Şahverdi Arşivi

Yahya Kemal'in Millî Mücadele yıllarında (1919-1922), İstanbul'da yayınlanan gazete ve dergilerde yazdığı 88 makalesi, sonra'dan (Eğil Dağlar) adlı bir eserde toplanmıştır[3]. Yahya Kemal, Millî Mücadeleyi heyecanla destekleyen bu makalelerinde, Atatürk'ten her fırsatta "Millî Timsal" olarak bahseder, "Mustafa Kemal tek başına bir fert değil, şahlanan Türk Milletinin Millî Timsalidir" der. "Eser" başlığı ile yazdığı bir makalesinde bu sözüne açıklık getirir: "Mustafa Kemal'i bir şahıs zannedenler aldanıyorlar. Evet, Efzunlar İzmir'e çıktığı günden evvel Mustafa Kemal bir fertdi. Ama o günden sonra artık bir fert değil, bir timsaldir" diyerek Onu Milletin bağrından çıkan müstesna bir eser olarak alkışlar. "Mustafa Kemal Paşa" adlı makalesinde de "Onun asıl dehası Samsuna çıktığı günden itibaren Türk Milletinin istiklâl iddiasında olduğunu sezişindedir" der[4]. Yahya Kemal, Millî Mücadele yıllarının sevinçli ve hüzünlü günlerini milleti ile birlikte yaşar. Başta, Ankara'daki Büyük Millet Meclisinde bazı milletvekilleri olduğu halde birçokları sabırsızdır. Bu mücadele ne zamana kadar sürecek, ne zaman taarruza geçilecek diyenlerin sayısı günden güne artmaktadır. Yahya Kemal, 19 Haziran 1922 tarihinde "Arslan gerilir de öyle atlar" başlıklı, bir makale ile bu gibilere cevap verir ve aynı zamanda vezinli bir cümle olan bu başlığı "ve öyle muzaffer olur" cümlesi ile tamamlar.

Ordular şahlanmış, büyük taarruz başlamıştır. O gün Yahya Kemal (26 Ağustos 1922) başlığı ile şu kıt'ayla Allah'a dua etmektedir:

Şu kopan fırtına Türk ordusudur Yarabbi!

Senin uğrunda ölen ordu budur Yarabbi!

Tâ ki yükselsin ezanlarla müeyyet nâmın,

Galip et, çünkü bu son ordusudur İslâmın.

Millî Mücadelenin zaferle sonuçlandığı günlerde İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi profesörüydü. Bulunduğu bilim kuruluşunun Büyük Kurtarıcıya minnet ve şükranlarını sunması kadar tabiî bir hareket olmazdı. Bu vesile ile, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Fakülte fahrî profesörlüğüne seçilmesi için Dekan tarihçi Necip Asım'a bir teklif yazısı gönderdi. Yahya Kemal'in bu teklifi 19 Eylül 1922 günlü Edebiyat Fakültesi Meclisinde heyecanlı görüşmelere vesile oldu ve Atatürk'e İstan-

[3] Yahya Kemal, Eğil Dağlar, s.3, Ankara 1988

[4] Yahya Kemal, a.g.e., s.5

Levent Şahverdi Arşivi

bul Edebiyat Fakültesinin fahri profesörlüğü unvanı verilerek aşağıdaki telgraf gönderildi:

İstanbul: 19 Eylül 1338 (1922)

Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

İstanbul Darülfünunun Edebiyat Medresesi Meclisi Müderrisleri 19 Eylülde akdettiği celsede Zât-ı Müncî-i kumandanîlerini fahrî müderrisliğe müttefikan intihap etmekle kesb-i fahreyler.

İstanbul Darülfünunu
Edebiyat Medresesi Riyaseti
Necip Asım

Atatürk, Edebiyat Fakültesi profesörlerinin kendisine fahri profesörlük pâyesini veren bu kararından çok duygulanmış, ertesi gün telgrafla şu cevabı vermişti:

Türk harsının mihrakı olan Medreseniz fahri müderrisliğine intihabımdan dolayı meclisinize teşekkür ederim. Eminim ki, millî istiklâlimizi ilim sahasında fakülteniz ikmal edecektir. Bu şerefli tekâmülün husulünü deruhte eden heyetiniz arasında bulunmak bence bais-i iftihardır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal[5]

Daha sonra üç kişilik bir heyet, Ankara'ya gelerek Atatürk'e profesörlük diplomasını sunmuştu. Diplomada şu cümleler yer alıyordu[6]:

İstanbul Darülfünunu Edebiyat Medresesi Meclis-i Müderrisîni 19 Eylül 1338 tarihinde akdettiği içtimâda Millî Mücadelenin büyük kahramanı ve yeni Türk Devleti'nin müessisi olan Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Türk Milletinin ve Türk harsının istiklâlini müeyyid İslâm kavimlerinin halâsına müteveccih olan tarihî mesaisini takdir ve tebcil ettiğinin bir delili olmak üzere Edebiyat Medresesi fahrî müderrisliği unvanını tevcihe karar vermiştir. Şaban 1341 (Eylül 1922).

[5] Sadi Borak, a.g.e, s. 93-94

[6] Tarih Hazinesi Dergisi, sayı:5 s.219, İstanbul, 1951

Levent Şahverdi Arşivi

Yahya Kemal'in önerisi ile Atatürk'e verilen fahrî profesörlük payesi, Atatürk'ü pek sevindirmişti. Onu, Lozan'a giden Türk barış heyeti arasında görevlendirmiş, dönüşte Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Urfa milletvekili seçtirmişti. Bu arada Varşova ve Madrit büyükelçiliklerinde de bulunan Yahya Kemal, 1934 yılı Mart ayında yapılan milletvekili ara seçimlerinde Atatürk'ün tavsiyesi ile Yozgat milletvekili seçilmiş, ikinci defa Meclis'e girmişti.

Yahya Kemal'in Yozgat milletvekilliğine seçilmesi dolayısıyla Atatürk'e gönderdiği teşekkür telgrafının aslı bugün Çankaya Cumhurbaşkanlığı Köşkü Atatürk Arşivinde, Milletvekili Seçimleri bölümündeki dosyalar arasındadır[7]. Tarafımızdan bulunan ve ilk olarak yayımladığımız telgraf şöyledir:

İstanbul/Galata, 10.3.1934, Sa: 15

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hz-Ankara

Türk milletinin büyük ve engin şerefli reisinin yüksek teveccühü eseri olarak bu defa Yozgat mebusluğuna intihabım vesilesile kalbim minnetle doludur. Ondokuz senedenberi dehasının yıldızına peyrev olduğum büyük reisimizin teveccühü hayatımın yegâne değeridir. Derin şükran ve tazimatımı arzederim, efendim.

Yahya Kemal

Telgraf, Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak tarafından Atatürk'e okunmuştur. Atatürk, kendi adına cevap vermesi için Hasan Rıza Soyak'a emir vermiş, o da telgrafın üzerine "namlarına ben cevap yazacağım" kaydını koyarak 11 Mart 1934 günü Yahya Kemal'e şu telgrafı göndermiştir:

Ankara, 11.3.1934

Yahya Kemal Beyefendi,

Moda, Avukat Celâl Bey Köşkü

Kadıköy/İstanbul,

Telgrafınızı Reisicumhur hazretlerine arzettim. Güzel duygularınızdan pek mütehassis oldular. Muvaffakiyet dilediler. Tebrik ve selâmlarını size bildirmekliğimi emir buyurdular. Hürmetlerimi arzederim, efendim.

Umumi Kâtip

[7] Cumhurbaşkanlığı Köşkü Atatürk Arşivi, Dolap: 13, Kutu: 123, D: 92-1

Levent Şahverdi Arşivi

Yahya Kemal'in 1934 yılı Yozgat milletvekilliği bir yıl sürmüş, 1935 yılında Tekirdağ, 1943 yılında da İstanbul milletvekilliğine seçilerek 1946 seçimlerine kadar 12 yıl parlâmento hayatı devam etmiştir.

Atatürk'ün Yahya Kemal'e takdir ve hayranlık duygularının ötesinde, onunla çok samimi bir dostluğu başlatması 1933 yılı ve sonrasına rastlamaktadır. Şöyle ki, Yahya Kemal, 1929 yılında büyük elçi olarak atandığı Madrit'de, İspanya Kralı Alfonso XIII. ile özel bir dostluk kurmuştur. Zaman zaman protokol geleneklerinin dışında Kral'ın özel davetlerine katılan Yahya Kemal, edebiyata meraklı Kral'a Fransız şairlerinden şiirler okuyarak onun hayranlığını kazanmış, giderek dostlukları artmıştır. 1931 yılı Nisan'ında Kral Alfonso XIII., Cumhuriyetçilerin baskısına dayanamayarak İspanya'dan kaçmış, İspanya bir kargaşa dönemine girmiştir. Olaydan büyük üzüntü duyan Yahya Kemal, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a artık Madrit'de kalamıyacağını, kendisine verilen Lizbon Elçiliği işleri ile birlikte Madrit Büyükelçiliğinin üzerinden alınmasını, bir başka yere tayinini istemiştir. Tevfik Rüştü Aras'ın bu isteğini yerine getirmemesi üzerine, müsteşarını vekil bırakarak büyükelçilikten ayrılmış, Türkiye'ye de dönmeyerek Paris'e gitmiştir. Onun bu "fevrî" hareketine Atatürk'ün kırıldığı kanaatindedir. Nitekim, Tevfik Rüştü Aras, olayı Atatürk'e Yahya Kemal'i suçlar şekilde aktarmış, Atatürk de üzülmüştür.

Aradan birkaç ay geçtikten sonra, Hamdullah Suphi Tanrıöver bir Paris seyahati sırasında Yahya Kemal'i ziyaret etmiş, onu Türkiye'ye dönmeye inandırmıştır. Bir süre sonra Yahya Kemal İstanbul'a gelmiştir.

Hamdullah Suphi Tanrıöver, hem Atatürk'ün, hem de Yahya Kemal'in yakın dostu olan romancı yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile görüşerek, Yahya Kemal'i Atatürk'e götürmeyi, sofrasına davet ettirmeyi kararlaştırdılar. Bir gece birlikte Atatürk'ün sofrasında iken konuyu Atatürk'e açtılar. Atatürk bilinen hoşgörülüğü içinde "Buyursunlar.." demiş, 21 Aralık 1933 gecesi Çankaya'da Yahya Kemal'li bir sofra hazırlanmıştı. Sofrada Hamdullah Suphi ve Yakup Kadri'den başka Falih Rıfkı Atay, Fazıl Ahmet Aykaç, Hasan Âli Yücel de vardı. O zamanın genç şairi Behçet Kemal Çağlar da sofraya davet edilmişti[8].

Yahya Kemal'in sonradan çok yakın dostu Dr. Muhtar Tevfikoğlu'na anlattığına göre, Atatürk o gece Yahya Kemal'in hatırını sormuş, bir takım edebî konulara girmişti. Yahya Kemal başı önünde susuyor, konuş-

[8] Özel Şahingiray, Atatürk'ün Nöbet Defteri, Ankara, 1955

Levent Şahverdi Arşivi

muyordu. Derken havayı yumuşatmak üzere kendisinden bir şiir okuması istenmiş, o da Fransız şairlerinden birinin bir şiirini Fransızca olarak ve ısrar üzerine kendi şiirlerinden birkaçını okumuş, giderek yumuşayan hava içinde Atatürk, Yahya Kemal'e takdirlerini bildirmiştir. Artık, bütün kırgınlıklar yok olmuş, samimiyet artmıştır. Sohbet o gece sabaha karşı saat 4.30' a kadar sürmüştür. Hatta bir ara Atatürk, Behçet Kemal'e dönerek: "Şimdi seni dinleyelim" demiş, Behçet Kemal: "Türk edebiyatının büyük üstadı Yahya Kemal'in bulunduğu bir yerde benim gibi bir çömezin şairlik taslaması haddini bilmezlik olur" diye direnmişse de Atatürk ısrar etmiş, o da şiirlerinden birini okumuştur. Behçet Kemal şiirini tamamladıktan sonra herkes Yahya Kemal'in yüzüne bakmış, ne söyleyeceğini merak etmiştir. Kendisinin mutlaka birşey söylemesi gerektiğini anlayan Yahya Kemal sadece Fransızca "Phènomène" demiştir. Bilindiği gibi "phènomène" kelimesi "büyük olay-harika" anlamına geldiği gibi, "tuhaf-deli saçması" anlamına da gelmektedir.[9]

Atatürk'le Yahya Kemal arasında o geceden itibaren yeniden başlayan dostluk ve sofra sohbetleri Atatürk'ün ölümüne kadar bütün sıcaklığı ile sürmüştür. Atatürk, İstanbul'a geldikçe Yahya Kemal'i Dolmabahçe Sarayı'nda kurulan sofraya, 1934 yılında, önce Yozgat, bir yıl sonra Tekirdağ milletvekili olarak Meclis'e seçtirdikten sonra zaman zaman Çankaya'ya davet ettirmiştir. Bu davetlerden bazılarını sıralayabiliriz:

Atatürk, 1 Mayıs 1934 günü Başbakan İsmet İnönü ile birlikte Ankara'dan İstanbul'a gelmiş, o gece Dolmabahçe Sarayındaki sofrasına Yahya Kemal'le birlikte Prof. Fuat Köprülü'yü, Yunus Nadi'yi davet etmiştir. Aynı yıl 23 Ekim ve 28 Ekim 1934 geceleri Ankara'da hazırlanan sofraya Yahya Kemal'le birlikte Falih Rıfkı Atay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Fazıl Ahmet Aykaç, Ruşen Eşref Ünaydın, Besim Atalay da çağrılmış, dil ve edebiyat üzerine akademik sohbetler yapılmıştır.

9 Mayıs 1935 tarihinde Ankara'da Cumhuriyet Halk Partisi'nin Dördüncü Büyük Kurultayını açan Atatürk, o gece Çankaya'da 23 kişiye bir ziyafet vermiştir. Davetliler arasında Yahya Kemalde vardı.[10]

[9] Dr. Muhtar Tevfikoğlu'nun yayınlanmamış hatıratından Araştırmacı İsmet Bozdağ, Atatürk Sofrasında Yahya Kemal (27-29 Ağustos 1975 tarihli Günaydın "İstanbul" Gazetesi) başlıklı makalesinde bu olayın 1937 yılı Nisan ayında geçtiğini yazar ki, doğrusu Muhtar Tevfikoğlu'na Yahya Kemal'in anlattığı gibidir.

[10] Özel Şahingiray, a.g.e. (9 Mayıs 1935 günlüğü)

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, 1936 yılı Şubat'ında Dolmabahçe'de, 20-23 Mayıs'ta İstanbul Florya Köşkü'nde aynı yıl 30 Temmuz gecesi Çankaya'da yaptığı toplantılara, o zamanlar "mutat zevat" denilen Atatürk'ün çok yakın arkadaşları ile birlikte Yahya Kemal'i de davet etmiştir. O günler daha çok dil konuları üzerinde görüşülmüştür.[11]

Araştırmalarımıza göre Yahya Kemal, 1937 yılında Atatürk'ün sofrasında 7 defa bulunmuştur. 1937 yılı başında İstanbul'a gelen Atatürk o günlerde Hatay meselesi ile meşgul olmaktadır. 22-25-27-28-31 ocak 1937 gecelerinde Dolmabahçe Sarayı'nda yaptığı sürekli sofra davetlerinde Yahya Kemal de bulunmuş, Hatay konusu üzerinde o da görüşlerini bildirmiştir. 18 Nisan 1937 gecesi Çankaya Köşkü sofrasında Yahya Kemal ve Behçet Kemal Çağlar yanyanadır. 14 Temmuz 1937 gecesi Florya Köşkü'nde de Hakkı Tarık Us, Fazıl Ahmet Aykaç'la birlikte olmuşlardır.[12] Atatürk'le Yahya Kemal, bu toplantıdan sonra artık bir araya gelememişlerdir.

Atatürk'ün yıllarca yakınında bulunan ve onun tarih çalışmalarına yardım eden Prof. Dr. Afet İnan, Atatürk'ün Çankaya Köşkü'ndeki özel kütüphanesi için, Yahya Kemal'e İstanbul'dan ve Fransa'dan edebî eserler satın aldırdığını, bunu bizzat Atatürk'ün ifade ettiğini hatıralarında anlatır. Prof. Dr. Afet İnan'a göre Atatürk'ün akademik sofra sohbetlerinde Yahya Kemal derin tarih bilgisini daima ortaya koymuş ve Atatürk'ün her zaman takdirini kazanmıştır. Prof. Dr. Afet Inan, bunu hatıralarında şöyle yazar.[13]

"(...Yahya Kemal tarih biliyordu. Yalnız kendi milletinin tarihini değil, cihan tarihinin ummanı içinde yüzerdi. Konuşmalarında bunları ne güzel anlatırdı. Fakat ben onun bu konuşmalarından daha çok, şiir okumasını ister, kendisinden bunu rica ederdim. Atatürk'ün toplantılarında bulunduğu vakitler, şiir ve edebiyat gecesi olurdu. Bana öyle gelirdi ki, Yahya Kemal, büyük Türk İmparatorluğunun büyük cüssesini temsil ediyordu. O eski devirden aldığı nefesle tarih içinden seslenen bir edası vardı. Okuduğum tarihlerin sahifeleri onun mısralarında çevrilir ve ben bir anda koca tarihin yükü altından sıyrılarak hafiflerdim.

Atatürk bir gün onun için demişti ki: "Yahya Kemal geniş tarih kültürünün eseridir" ve ilâve etmişti: "Şairlerimiz esaslı kültür sahibi olmalı ve tarihi iyi bil-

[11] Özel Şahingiray, a.g.e., s.498

[12] Özel Şahingiray, a.g.e. s.501

[13] Prof. Dr. Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s.286-289, Ankara, 1984

Levent Şahverdi Arşivi

medirler". Yahya Kemal, Doğu ve Batı kültürlerinin esasını kavramış bahtiyar kullardan biri idi..)"

Netice olarak diyebiliriz ki, büyük insan ve devlet adamı Atatürk, gençlik yıllarından beri fırsat buldukça ilgilendiği şiir ve edebiyat sevgisini, büyük şair Yahya Kemal'e duyduğu hayranlık ve takdir hisleri ile göstermiş, onunla ölümüne kadar uzun yıllar dostluğunu devam ettirmiştir. Atatürk ve Yahya Kemal dostluğu, aynı zamanda büyük bir devlet adamının kültüre, edebiyata, sanata saygı ve takdirinin belirtisidir.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE SEÇİM*

Prof. Dr. TUNCER BAYKARA

GİRİŞ :

1973 yılından beri kesintisiz lisans düzeyinde hocalık yaptığım Hacettepe Üniversitesi'nde, gerek eski, gerekse yeni (1983 sonrası) dönemde demirbaş sorularımdan birisi şu idi:

— Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 1923 den sonra seçimlere girerek milletvekili/mebus ve cumhurbaşkanı seçildi.

Doğru veya yanlış olduğu işaretlenecek bu soru gayet açıktı. Hem sorduğum dönemler, ülkede (1980 sonrası kısa dönem gibi) parlamento'nun kapalı olduğu yıllar değildi. Ve hepsinden önemlisi, çeşitli siyasî iktidarlar devrinde de bu soruyu soruyordum. Sonuç benim açımdan hiç de iç açıcı değildi: Çünkü bu soruya Doğru diye cevap verenlerin nispeti bir hayli azdı.

Bunun anlamı şu idi: Biz akademik ders yapanlar ne kadar gerçeği ifade edersek edelim, Türk çocuklarının zihninde Atatürk ve seçim arasındaki bağı yeterince kuramamışızdır.

Burada hemen itiraz edilecektir. 1923 seçiminden sonraki seçimleri, gerçek bir seçim diye tanımlamak ne derece doğrudur? Aslında bu itiraz, eğer ülkemizin geçmişinde, 1923 sonrasındaki gelişmeler, hele 1961 ve sonrasındaki durum söz konusu edilmezse haklıdır. Ancak, seçimlerin iki dereceli oluşu, belirlenmiş adaylara rey verilmek mecburiyeti gibi hususlar, yine de Atatürk ile seçim arasında bağı yok ettirecek bir anlama gelmemeli idi.

Bu olay, belirli zamanlarda "seçim" kavramının üzerine örtü atılmasıyla da izah edilemez sanıyoruz. Ancak bir bilim adamı olarak Atatürk'ün hayatında "seçim/intihap" kavramının sanıldığından çok önemli bir yeri olduğunu ifade için böyle bir konu seçtik.

I. Türk yakınçağındaki, o dönemin şartları altında oluşmuş bilgilerin, şartlar ortadan kalksa da değiştirilmesinin çok güç olduğu bir gerçektir.

* Bu bildiri 21-23 Eylül 1987 tarihleri arasında Atatürk Araştırma Merkezi tarafından Ankara'da düzenlenen "Uluslararası Atatürk Sempozyumu"nda sunulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

1826 öncesinde, halkın siyasete katılması, çok güçlü iken, sonrasında bu katılma hor görülmüştür. Bunun aksine, yöneticiler ile halkın arasında çok büyük uçurumlar açılmış, ülkede yöneticilerin, halkın istek, arzuları dışında, kendilerince halk için uygun buldukları esas alınmış, bunun için halka inilmek veya sorulmak gereğine bile ihtiyaç duyulmamıştır. Oysa, 1826 öncesinde, kendi yöneticilerini belirli şartları içinde seçebilen halk, gerektiğinde "istemezük" ifadesi ile padişahların bile değiştirilmesinde etkili olabiliyordu. Türk yakın tarihine bakış açışı, 1826 ve asıl önemlisi 1839 sonrasında değişmiş, halk ile onun istek ve arzusu hor görülmüştür. Onun artık idareye hiçbir şekilde karışması söz konusu değildir. Gerçi bazı "Meclis"ler vardır, fakat bunların halka inemediği kesin bir gerçektir.

1839 sonrası Türk aydınının örnek aldığı toplumlarda Meclisler vardı. "Meclis-i Mebusan" veya "Ayân", özlenen Avrupa'nın medenî milletleri gibi olmanın bir gereği idi. Yoksa bu arzu, halkın doğrudan siyasete katılması ile ilgili değildir. Halk siyasete, yöneticilerin izin verdiği veya onların arzuları istikametinde katılabilirdi. Bu görüşü bir kenara itersek, Türk aydınları arasında Meclis-i Mebusan ve onun için seçimler yapılması gerektiği fikri belirmiştir. Bu fikir Tanzimat sonrası "medeniyet" gelişmelerinde önemli bir yer tutar. Ülkede yetişenler meclis ve onun için seçim yapılması gerektiğinde birleşmiştir. Ancak böyle olunca ülke Avrupa devletleri gibi olur; "medenî" yani Avrupa milletler camiasına katılınabilir; Avrupa böylece Türkleri eşit şartlarda kabul eder, barbar ve vahşi görmeyip, millet ve devlet olarak, onlarla birarada yaşamaya müsaade ederdi.

Bu ifade belki fazla sert gibidir; fakat 23 Aralık 1876 günü ilk Anayasa ilânı günü olup bitenler ile 1908 Meşrutiyeti, yani Meclis-i Mebusan için seçimlerin yapılacağının ilânından sonraki olayları hatırlamak, o yılların gerçeğinin ne olduğunu anlamak için yeterlidir.

Türk aydınlarının en önemli özlemlerinden birisi şu halde Meclis ve onun için seçimlerin yapılmasıdır. Seçim bu açıdan XIX. yy sonlarında yetişen Türkler için, medenî devlet olmanın bir gereği gibidir. Çünkü bu sayede ülkemizin bir meclisi bulununca Avrupa'nın medenî milletleri gibi meclisli hayata sahip olacaktır. Bu özlem, 1908'de açık olarak görülür.

Bu giriş, XX.yy. başlarındaki Türk aydınlarının umumî fikrini ifade eder. Gerçi seçimde, sadece kendi adaylarının seçilmesini, ne şartlarda olursa olsun sağlamak isteyenler de vardır. Ancak böyle düşünenler, hiç olmazsa medenî millet olmanın gereği olan meclis için seçim gerçeğinin,

Levent Şahverdi Arşivi

böyle de olsa yerine getirilmiş olacağını düşünüyorlardı. Bu gerçek yanında, seçimlerin kendisine mahsus şartları da vardır. Bu şartlar 1912'deki sopalı seçimde ve 1919 seçimlerinde birbirine zıt biçimde görülür. İlkinde sadece İttihatçılar kazandırılmış, ikincisinde ise seçimler, daha olağan şartlarda geçmiştir.

Netice olarak Atatürk, içinde yetiştiği Abdülhamit döneminin seçimsiz hayatına tepki olarak, seçimi de içeren bir hayatı özlemiştir. Kendisi böylesine düşünen ve davranan öteki Abdülhamit muhalifleri ile aynı saftadır. Fakat "seçim"i daha ciddiye alan, halkını karşısına almayan İttihatçılar arasındadır.

Atatürk, bir asker olarak yetişmiştir. Askerliğin şartları değişiktir. Ancak o harplerin içinden gelmiştir. Savaşlar askerler için en iyi seçimdir. Başarılı olanın rütbesi artar, başarısız olan ise emekli olur. Atatürk savaşın şartlarında rütbelerini artırarak ve büyük ün sahibi olarak İstanbul'a geldi. Orada Meclis'te bir oylama ile hemen karşı karşıya geldi: Mebusların "hayır diyeceğiz" demelerine rağmen Tevfik Paşa hükûmeti güven oyu almıştı. Ama Meclis, vaktiyle İttihatçıların seçtirdiği, "gelen ağam giden paşam" meclisi idi. Sonunda Meclis feshedilmiştir. Fesihle birlikte ise yeni Meclis için seçimlerin yapılması gerekiyordu. Aslında bu gereklilik Millî Mücadele'nin en önemli dayanaklarından birisidir.

II. Atatürk'ün hayatı "seçim"e bağlı olarak farklı zamanlarda farklı kelimelerle ifade edilmiştir. 1930'lu yıllarda Meclis'te bir tek muhalif rey çıkması felâket sayılan günler olmuştur. O günlerin yorumu, günümüzde farklı rey çıkmamasından şüphelenilen günlere göre değişiktir. Bugünün yorumu biraz farklı olabilir; nitekim biz de "seçim" ve hür irade esaslı bir yorum deneyeceğiz.

Atatürk, 9. Ordu Kıtaatı Müfettişi olarak Samsun'a çıktığında, gelecek siyasî hayatına belki bir ihtimal olarak hazırlıklı idi. Ancak Temmuz başlarında geldiği, Ordu Müfettişliğine dahil Erzurum'da, kendisini bir hazırlığın içinde buldu. Bu Erzurum Kongresi hazırlıkları idi. Seçimler yapılmış, delegeler gelmeye başlamışlardı. Ama Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beylerin de bu kongreye girmelerinde sonsuz bir zaruret vardı. Atatürk'ün seçimle ilk teması burada görülür. Seçilmiş olan iki delege istifa eder; yerleri boşalınca, usulüne göre seçim yapılır ve Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beyler, "delege" seçilmiş olarak Erzurum Kongresi'ne girmeye hak kazanırlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, Kongre'de *delegelerin serbest reyleri* ile kongre başkanı *seçilmiştir.* Burada "kongre delegelerinin serbest reyleri ile" diyorum ve bunun üzerini özellikle belirtiyorum. Çünkü kendisine rey vermiyen üç veya dört kişi vardır. Benim yorumuma göre bu dört kişinin rey vermemesi, bu kongredeki seçimin dürüst geçtiğinin kesin işaretidir. Ancak yukarda da söylediğimiz gibi tek bir aksi reyin dahi vatan hainliği sayıldığı dönemler olmuştur; o dönemlerde bu olumsuz reyler yok farzedilmiş, verenler için ciddî tehditler icra edilmiştir. Ama açıkça söyleyebiliriz ki, Atatürk Erzurum Kongresi'nde, Kongre Başkanlığına delegelerin serbest iradeleri ile seçilmiştir; kimse tarafından getirilmemiştir. Kongre delegeleri, yani halkın temsilcileri O'nu "Başkan" seçmiştir.

Atatürk Sivas Kongresi için, önce Heyet-i Temsiliye'ye seçildi. Sivas Kongresi açılınca da, başkanlık seçimleri için yoğun girişimleri biliyoruz. Rahmetli Atatürk bu girişimi biraz sertçe tenkit ederse de, seçim yapılmış, bu seçimle de Atatürk Kongre Başkanı seçilmiştir. Sivas Kongresi delegeleri yine serbest iradeleri ile Atatürk'ü Kongre'ye Başkan seçmişlerdir.

Bir büyük seçim daha vardır. Daha önce de dediğimiz gibi, 1919 yılının mücadelesi, Meclis-i Mebusan'ın açılması içindir. Devrin siyasî iktidarı, Damat Ferit hükûmeti, bu seçimi yapmakta gecikiyordu. Seçim yapılmayınca, ülkenin yani halkın temsilcilerinin Sivas Kongresi'nde bir araya gelmiş oldukları kabul edilebilirdi. Bu İstanbul için önemli bir tehlike idi. Bunun da etkisiyle, Damat Ferit'in yerini alan Ali Rıza Paşa hükûmeti, seçimlerin yapılmasını istemişti. Bunun üzerine yapılan seçimlerde Atatürk, Erzurum'dan Meclis-i Mebusan için mebus/milletvekili seçildi. Ancak bundan sonra, İstanbul'a yakın olmak üzere Ankara'ya gelecektir.

İstanbul'da toplanan Meclis-i Mebusan, Atatürk'ü Başkan olarak seçmedi. Bunda etkili olan hususun kendisinin Meclis'de bulunmaması olduğu söylenir. Fakat olayların gelişmesi, bunda da bir hayırlı sonuca yol açmış, İstanbul'un işgali üzerine Meclis'in Ankara'da toplanmasını gerektirmiştir. Çünkü ancak orada mebuslar hür iradelerini ifade edebilirlerdi. Yapılan yeni seçimlerde Atatürk, bu defa Ankara'dan mebus seçilmiştir.

23 Nisan 1920'de toplanan Meclis'de bir gün sonra Atatürk yine mebusların oyları ile Meclis Başkanı seçilmiştir. Bu Meclis'in tam bir fikir ve vicdan hürriyetine sahip olduğu, bazen Atatürk'ün isteklerini reddettiği de bilinir. Ama Atatürk, yine de bu Meclis tarafından Meclis Başkanı ve Başkumandan seçilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Görülüyor ki Atatürk, Millî Mücadele'de seçilerek önderliğe gelmiştir. Önderliğe ulaşan yolda en önemli hususların biri seçim'dir. Seçim O'nun başarısının bir büyük yönünün de temelidir.

Şimdi yukardaki soruya cevap verebiliriz. Seçime bu kadar önem veren, önceki dönemlerden bu sayede ayrılan Atatürk, 1923 sonrasında da seçim kavramını dikkatli korumuştur. Geçici bir dönem için, seçimleri kontrolde tutmayı uygun buldu. Seçimler iki dereceli, seçilecekler çoğu zaman belirlenmiş gibidir. Ancak Nureddin Paşa'nın kazandığı seçim gibi, başka adaylar da kazanabilirdi. Serbest Fırka olayındaki seçimler de bu kavrama verdiği önemi gösterir.

Atatürk, "Seçim" kavramını, dikkatle ve özenle koruyup saygılı oldu. Bunun için dört yılda bir, önce o devrin kuralları ne ise mebus seçildi; toplanan mebusların oyları ile Cumhurbaşkanı seçildi. Kendisini hiçbir zaman seçimsiz bir ortamın içinde görmedi.

Atatürk ile seçim böylesine içiçe ve önemli iken niçin Türk gençlerinin zihninde, Atatürk'ün seçime ihtiyacı yokmuş gibi bir intiba uyandırılmıştır? Atatürk; "Seçim"le özdeş gösterilmemiştir. Bunu; 1961 Anayasası'nın bir neticesi olduğunu sanıyorum. Devrin anayasası, bazı kişilere, seçimsiz olarak ömür boyu meclis üyeliği bahşetmişti. Bu kişiler öyle Atatürk veya başkaları gibi ülkeyi kan ve ateş çemberinden çıkarıp ona güç ve kuvvet kazandırmamışlardır. Sadece bir siyasî iktidarı görevden uzaklaştırmışlardı. Onlara bahşedilen ömür boyu seçimsizlik, elbette Atatürk için kat kat fazla geçerliydi.

Atatürk ve seçim konusundaki sözlerimi, 1961 ve 1982 Anayasalarının seçim açısından hangisinin Atatürk'ün fikir, düşünce ve davranışlarına yakın olduğuna sizlerin karar vermenizi isteyerek bitirmek isterim. 1982 Anayasası artık hiç kimseye ömür boyunca seçimsiz bir Meclis üyeliği vermemiştir. Atatürk de, kendisini "seçim" den ayrı tutmamıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ün Yaşamından:

ALMANYA SEYAHATİ

E. Tuğg. H. FAHRİ ÇELİKER

Süveyş Kanalı'nın İngiliz kontrolüne girmesinden sonra Hindistan'a ulaşmak için Berlin-Bağdat mihverine büyük önem veren Alman İmparatoru II. Wilhelm, 1889 ve 1898 yıllarında İstanbul'a gelmiş, Osmanlı Padişahını başkentinde ziyaret etmişti.

Birinci Dünya Harbi içinde, 1917 yılı Ekim ayında, İmparator üçüncü kez İstanbul'a geldi ve Padişahı Genel Karargâhına davet etti. Artık, bu davetin kabulü ve ziyaretin iadesinin kaçınılmaz hale geldiğini düşünen Osmanlı Hükümeti, Padişah Sultan Reşat seyahat edecek durumda olmadığından Veliaht Vahdettin Efendi'nin Almanya'ya gönderilmesine karar verdi.

Ayrıca, Yıldırım Ordular Grubu emrinde 7 nci Ordu Komutanı iken Filistin Cephesinde uygulanması gereken strateji ve taktik konusunda Grup Komutanı Mareşal Falkenhayn ile anlaşamadığından istifa ederek İstanbul'a gelen ve Başkomutanlık emrinde bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın bu seyahatte Veliaht'a eşlik etmesi kararlaştırıldı; kabul edip, etmeyeceği kendisine soruldu. Bu seyahati kendi açısından çok ilginç gören Atatürk, derhal kabul ettiğini bildirdi. Çok iyi Almanca bilen ve Atatürk'ün Harp Okulunda öğretmeni olan Naci Paşa (o tarihte rütbesi albaydı) da Veliaht ile beraber gidecek, ona tercümanlık edecekti.

Seyahate çıkmadan önce Veliaht'ı ziyaret etmesi ve tanışması Atatürk'e tavsiye edildi. Bir gün Naci Paşa ile birlikte Vahdettin'i ziyarete gittiler. Atatürk, anılarında bu ziyareti şöyle anlatır:

"Bizi sarayın içinde Arap hasırlarıyla örtülmüş bir salona açılan kapıdan bir odaya soktular. Redingotlu adamlarla dolu olan odanın eşyası bir kanepe ve kanepenin iki tarafında birer koltuktan ibaretti. Henüz girdiğimiz bu odada ayakta dururken çok lâubali görünen redingotlu adamların içinde diğer redingotlu bir adam peyda oldu. Bu yeni gelenin kim olduğunu, ne olduğunu ve ne olmak lâzım geldiğini ne ben, ne de arkadaşım fark etmedik. İçeri girdi; bizim bulunduğumuz tarafa teveccüh etti (yönel-

Levent Şahverdi Arşivi

di). Kanepenin sağ köşesine oturdu. Ben karşısındaki koltuğa oturdum; mütenazır koltuğu Naci Paşa işgal etti. Bu zat bir defa gözlerini kapadı; derin bir vecde daldı, neden sonra tekrar gözlerini açtı,bize lûtfen iltifat etti:

— Sizinle müşerref oldum; memnunum!

Tekrar gözlerini kapadı. Bu nazikâne sözlere cevap vermeye hazırlanırken, bihuş (şaşkın) bir şahsiyetin huzurunda bulunduğumu fark ettim; cevap vermek mi, yoksa vermemek mi lâzım geldiğinde tereddüt ettim. Naci Paşa'nın yüzüne baktım; o da çok durgundu. Onda bir defa daha tekellüm kudreti (konuşma gücü) mevcut olup olmadığını anlamak için beklemeyi tercih ettim. Biraz sonra gözlerini açtı:

— Seyahat edeceğiz değil mi?

Ben çok sıkılmış, çok muazzep (azap içinde) bir halde:

— Evet seyahat edeceğiz, dedim.

İtiraf edeyim ki, bir mecnun (deli) ile karşı karşıya bulunduğumu derakap (hemen) hissetmiş, fakat mantıkî mükâlemeye (görüşmeye) girişmekten kendimi menetmiştim. Hemen ayağa kalkıp dedim ki:

— Efendi Hazretleri, beraber seyahat edeceğiz; seyahat iki gün sonra başlayacaktır. Perşembe akşamı garda hazır bulunacaksınız; oradan hareket edeceğiz."[1]

Veliaht'a veda edip odadan çıkarlar; süslü bir saray arabasıyla geri dönerken aralarında aşağı yukarı şöyle bir konuşma geçer:

"Atatürk: — Zavallı, bedbaht, şayanı merhamet... Bunlarla ne olabilir?

Naci Paşa: — Öyledir,

Atatürk: — Bu zavallı yarın padişah olacaktır, kendisinden ne beklenebilir?

Naci Paşa: — Hiç...

Atatürk: — Biz ki, aklımız, mantığımız vardır; biz ki, memleketin mukadderatını halini ve âtisini (geleceğini) anlamış insanlarız, ne yapabiliriz?

[1] Falih Rıfkı Atay, Atatürk'ün Bana Anlattıkları, Hisar Matbaası, İstanbul, 1955, s. 26 ve devamı.

Levent Şahverdi Arşivi

Naci Paşa: — Güç!.."

Atatürk, bu seyahatin bir bakıma askeri bir gezi olduğunu düşünerek Veliaht'ın askeri üniforma giymesi için kendisine adamlarıyla haber göndermişti. 20 Aralık 1917 Perşembe günü Sirkeci Garına geldiklerinde Veliaht'ın sivil giymiş olduğunu gören Atatürk, Veliaht'ın teşrifatçısı İhsan Bey'e : "Ben Veliaht Hazretlerinin üniforma giymesi için haber yollamıştım. Söylediniz mi?" der.

İhsan Bey, söylendiği, ama Veliaht'ın dinlemediği şeklinde cevap verdikten sonra nedenini şöyle açıklar:

Veliaht'a Feriklik (Korgenerallik) rütbesi verilmiş, sonradan Mirlivalığa (Tuğg.—Tümg.) indirilmiş, buna üzülen Veliaht, ben bu rütbeye tenezzül etmem demiş ve bir daha üniforma giymemiş. Bu seyahatte de aynı nedenle sivil giyinmeyi tercih etmiş.

Sirkeci Garında yapılan uğurlama törenini Atatürk anılarında şöyle anlatıyor:

"Bineceğimiz tren hazırdı. Bir askeri müfreze saffiharp nizamında (merasim düzeninde) Veliaht'ı teşiye muntazırdı (uğurlamak için bekliyordu). Veliaht'ın yanına yaklaştım. Başkumandan Vekili Enver Paşa da orada idi.

— Bu asker sizi teşyi için hazırdır. Kendilerini selâmlayınız dedim.

Vahdettin yüzüme baktı. Bu bakışıyla:

— Nasıl?

Demek istiyordu. İşaret ettim:

— Siz yürüyünüz, arkanızdan biz geleceğiz.

Vahdettin askerin önünden geçerken iki eli de yukarıda, gayrı tabii ve gayrı şuurî selâm vererek yürüdü. Geriye dönüp trene bindik; içine girdiğimiz salonun pencerelerini açtırarak tren hareket edeceği sırada Vahdettin'e:

— Bu pencereden askeri ve ahaliyi selâmlayınız dedim.

— Niçin, lâzım mıdır? dedi.

— Evet lâzımdır!"[2]

[2] a.g.e.; s. 26-44.

Levent Şahverdi Arşivi

Vahdettin, Atatürk'ün çekinmeden yaptığı ihtarlara boyun eğmiş gibi görünerek dediklerini eksiksiz yapar. Tren İstanbul'dan ayrıldıktan sonra kendisi için hazırlanmış olan kompartımana çekilir. Bir süre sonra, tren Trakya topraklarında ilerlerken Vahdettin, Atatürk'ü salona davet eder. Atatürk, anılarında bu buluşmayı şöyle anlatıyor:

"Doğrusu bu davet beni memnun etti. Yarınki padişahı yakından tetkik etmek fırsatlarından birincisi bahşediliyor demekti. Vahdettin'in salonuna girdiğim vakit kendisini ayakta, bana muntazır (beni bekler) buldum. Oturdu. Bana da oturmak için yer gösterdi. Bu dakikada sarayında ekseriya gözleri kapalı konuşan zatı büsbütün başka bir vaziyette buldum. Bilâkis (tersine) gözlerini çok kuvvetle açmış ve dikkatle bana bakıyordu. Bir nutuk irad eder gibi, şu tarzda beyanatta bulundu:

— Afedersiniz Paşa Hazretleri, birkaç dakika evveline kadar kiminle seyahat etmekte olduğumu bana izah etmemişlerdi. Ancak trenin hareketinden sonra aldığım malumat üzerine gıyaben (yüzünü görmeden) çok tanıdığım ve takdir ettiğim bir kumandanla beraber olduğumu anladım. Ben sizi çok iyi bilirim. Arıburnu'nda ve Anafartalar'da yaptığınız bütün icraat, kazandığınız muvaffakiyetler tamamen malumumdur. Siz İstanbul'u ve her şeyi kurtarmış bir kumandansınız, beraber seyahat etmekte olduğum için çok memnun ve müftehirim (seviniyor ve iftihar ediyorum).

Vahdettin bu sözleri çok ağır, fakat muntazam (düzgün) söylüyordu. Hayret ettim, icap ettiği gibi cevaplar verdim; aramızda mükemmel, ciddi ve samimi müsahabeler (sohbetler) oldu.

O gece için görüştüklerimizi kâfi addederek kendisini fazla rahatsız etmek istemediğimi söyleyip müsaade aldım. Salona avdet ettiğim (döndüğüm) zaman inşirah (gönül ferahlığı) hissediyordum. Düşündüm ki, bu zat akıllı olmalıdır. İstanbul'da ilk buluştuğumuz vakit, o devri bilenlerce anlaşılması kolay olan sebep ve şeraitin (sebep ve koşulların) tesiri altında garip bir hal gösteren Veliaht, İstanbul'u terk ettikten, kendisini tamamen serbest gördükten ve bilhassa muhataplarının şayanı emniyet adamlar olduğunu anladıktan sonra şahsiyetini olduğu gibi göstermekte artık beis (sakınca) görmüyor. Buna göre ben de kendisine bütün ahvali ve zaruretleri anlatabilirim, hatta kendisince yapılacak bazı zeminler üzerinde faaliyete geçebilirim ümidine kapıldım."[3]

[3] a.g.e.; s. 26-44.

Levent Şahverdi Arşivi

Seyahat günleri birbirini izler. Atatürk, Veliaht ile her gün uzun veya kısa görüşmeler yapar; kendisini aydınlatmak, yakın ve samimi yardımlarla desteklemek suretiyle Vahdettin ile bazı şeyler yapılabileceği kanısına varır. Bu düşüncesini Naci Paşa'ya ve diğer yol arkadaşlarına da söyler; Veliaht'ı bu şekilde hazırlamanın bir görev olduğuna işaret eder. Atatürk ve yol arkadaşları seyahat boyunca bu tür temaslara devam ederler.

Nihayet Alman Genel Karargâhının bulunduğu küçük bir kasabaya varırlar. Karargâhın giriş kapısı karşısında yer almış olan çok gösterişli bir Alman birliği Veliaht'ı selâmlar. İmparator, Türk heyetini giriş kapısında karşılar; büyük bir hole geçerler; Hindenburg, Ludendorf ve diğer karargâh erkânı oradadır. Veliaht, beraberinde bulunanları burada İmparatora takdim eder. Mustafa Kemal Paşa'nın takdimi sırasında İmparator, yüksek sesle:

"— 16 ncı Kolordu... Anafartalar!" der.

İmparatorun bu sözleri üzerine orada hazır bulunan Alman subaylarının hepsi Atatürk'e bakarlar. Atatürk, mahcup ve mütevazi bir tavırla önüne bakar... Atatürk'ün bu utangaç davranışı üzerine belki de bir hata yapmış olabileceğini düşünen İmparator:

"— Siz 16 ncı Kolordu Komutanlığını ve Anafartaları yapmış olan Mustafa Kemal değil misiniz?" der.

Atatürk, İmparatorun bu sorusuna olumlu cevap verir.

Ertesi günü Hindenburg ve Ludendorf'u ziyaret ederler. Bu ziyaretleri Atatürk, anılarında şöyle anlatır:

"Hindenburg'un ufacık bürosunda idik. Mareşal, masasının başında ve sol ilerisindeki koltukta Vahdettin, onun yanında dili mesabesinde (derecesinde) olan Naci Paşa oturuyordu. Ben Hindenburg'un sağına tesadüf eden sandalyede idim. Veliaht ve Hindenburg birbiriyle görüşüyorlardı. Kısa ve merasim kabilinden olan böyle bir mülâkatta çok mühim şeyler konuşulmak mutad olmamakla beraber Hindenburg, Veliaht'a bittabi onun delâletiyle bütün Türk milletine çok tesellibahş sözler söylüyor, Veliaht bu tesellibahş beyanata teşekkür ediyordu.

Ben Hindenburg'un ağzından işittiğim sözlerin en nihayet kibar ve misafirperver olduğu için nezaketen sarf edilmekte olduğuna kani olmak istiyordum. Yoksa beyanatın medlulü (sözlerden anlaşılan), beni meyus edecek mahiyette idi. Mükâlemeye iştiraki münasip görmedim; bilâkis mülakatın kısa kesilmesine intizar ediyordum; öyle oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Vahdettin'i Ludendorf da büyük nezaket ve itina ile kabul etti. Denebilir ki, o da Mareşal'in temas ettiği mevzular üzerinde tesellibahş izahatta bulundu. Bilhassa o günlerde şimali garbi (kuzeybatı) cephesi üzerinde itilâf orduları aleyhine başladıkları parlak taarruzdan bahsetti. Bu taarruzu esasen biliyorduk. Fakat taarruzun vasıl olabileceği neticeyi Ludendorf'un lisanından (ağzından) işitmek için sabırsızlanıyordum.

Gördüm ki, mükâlemenin hedefi bu değil. Alman ordusunun taarruz etmekte olduğunu söylemek de Alman millet ve ordusunun ve bütün müttefiklerin kuvvei maneviyelerini yükseltebilecek teminat vermekten ibaretti. Şüphelerimi halletmek için olmalı, Generale kısa bir sual sordum:

— En nihayet taarruz kuvvetleri hangi hatta kadar gidebileceklerdir?

Böyle, Veliaht refakatinde bulunan bir zabitin damdan düşer gibi sorduğu suale muhatap olan Ludendorf, nezaket içinde devam eden beyanatını tevkif etti (sözlerini kesti); biraz düşündü, biraz da yüzüme baktı ve dedi ki:

— Biz taarruz ediyoruz, neticesini hadisat gösterecektir.

Cevap verdim:

— Yapılmakta olan taarruz neticesinin ne olabileceğini anlamak için hadisat ve talihin tecellisine intizar etmeye lüzum olmadığını zannediyorum; çünkü yapılan taarruz, en nihayet "parsiyal" (mahdut hedefli) bir taarruzdur.

Ludendorf, tekrar yüzüme baktı. Ne demek istediğimi pek iyi anlamıştı. Müspet, menfi cevap vermeyerek sustu.

Mükâleme burada kaldı ve ziyarete hitam (son) verildi."

Ziyaretin ertesi günü kaldıkları otelde Atatürk, Veliaht'a Ludendorf'un taarruzun akıbetini Allaha bırakan tevekkülü karşısında Türk Başkomutanlığı'nın memleketin geleceğini Alman zaferine bağlamasının mantıksızlığını anlatmaya çalışırken dışardan "Kayzer.. Kayzer.." sesleri duyulur. İmparator, Veliaht'ı ziyarete gelmektedir.

Atatürk, bu ziyareti şöyle anlatıyor:

"İmparatorun istikbaline şitap ettik (karşılanmasına koştuk). Kayzer salona dahil oldu. Hep beraber oturduk. İmparator hakikaten centilmence konuşuyor, sadık ve vefakâr Osmanlı Devleti'nin çok kıymetli bir Alman müttefiki olduğundan ve bilhassa Başkumandan Vekili Enver Paşa Hazret-

Levent Şahverdi Arşivi

lerinin bu dostluğun kıymet ve yüksekliğini anlayarak çalıştığından, Alman Başkumandanlık ve Erkânıharbiyesinin bu güzide zata fevkalade emniyet ve itimat beslemekte olduğundan bahsediyordu.

Ben Veliaht'ın sağındayım. Naci Paşa tam karşımızda bulunuyordu, İmparator solundaydı. Takriben şu sual Naci Paşa lisanıyla Vahdettin tarafından İmparator'a soruldu:

— Türkiye'nin Almanya'ya karşı sadakat ve vefasından, yakın âtide Alman müttefiklerinin saadete kavuşacaklarından bahseden beyanatı şahaneleri Osmanlı Devleti'nin yarınını düşünmek vaziyetinde bulunan âcizlerinde büyük bir inşirah ve teselli uyandırdı. Ancak vaziyeti umumiyeyi mütalâa ve tetkikten sarfınazar ederek, bir noktayı daha vuzuhla anlatmak ihtiyacındayım. Türkiye'nin kalpgâhına tevcih olunan darbeler tevkif olunmaksızın ilerlemektedir. Eğer bu darbeler muvaffak olursa Türkiye mahvolacaktır. Bu darbeleri tevkif için kâfi teminat ifade eden beyanatınızı dinleyemedim. Lütfen bu hususta beni biraz tenvir ve tatmin buyurur musunuz?

Bu sual üzerine İmparator, oturduğu sandalyeden derhal ayağa kalktı. Şöyle bir hitapta bulundu:

— Türkiye'nin muhterem Veliaht'ı, anlıyorum ki, sizin zihninizi teşvik edenler (karıştıranlar) vardır. Ben Almanya İmparatoru size âtiden, muvaffakiyeti âtiyeden bahsettikten sonra şüpheniz kalır mı, kalmaz mı?

Yanında bulunduğum Veliaht, müspet cevap vermekle beraber endişesinin zail olmadığını da ilâve etti.

İmparator kalktığı sandalyeye artık oturmadı... Ve bizi terk edeceğini nezaketle ima etti. Salonun kapısına doğru yürüdü. Vahdettin ve arkasından bizler, Kayzer'i salonun kapısından dışarı çıkardık. Kayzer sola doğru giden bir koridordan yürüyecekti. Ben Kayzer'in hoşuna gitmediğimi anladığım için makûs (ters) koridora doğru ve biraz uzakta durdum. İmparator, Veliaht'ın ve müteakiben ona yakın bulunan Naci Paşa'nın ellerini sıkarak, uzağında bulunan bana baktı ve müteveccih olduğu koridor istikametinde yürümeye başladı.

Benim elimi sıkmamıştı. İmparator'un hakkı vardı. Veliaht'ın refakatinde bulunan herhangi bir generalin elini sıkmak için onun ayağına mı gidecekti? Lâzım değil midir ki, bu general, İmparator tarafından eli sıkılmak şerefini ihraz için biraz istical etsin (kazanmak için biraz acele etsin).

Levent Şahverdi Arşivi

Bu kusurumu itiraf ederim. Bilmem neden durgun, harekete iktidarsız, sabit ve dalgın bir vaziyet almıştım. İmparator, iki üç yürüdükten sonra tekrar geri döndü. Bana yaklaştı:

— Affedersiniz sizin elinizi sıkmamıştım.

Elimi uzattım, çok nazik ve âlicenapane iltifatlarına mazhar oldum."[4]

Bu ziyaretlerden sonra İmparator Türk heyetini sofrasına akşam yemeğine davet eder. Atatürk'ün bu davete ilişkin anıları şöyledir:

"Kayzer'in karşısında bir prens, sağında Vahdettin, solunda Berlin Sefiri Hakkı Paşa merhum ve prensin solunda da ben bulunuyorduk. Benim solumda Ludendorf vardı. Ludendorf, Fransızcasıyla benimle görüşüyordu. İmparator, Ludendorf'a Almanca:

— Sağındaki adamla konuş! dedi.

Ludendorf:

— Onu yapıyorum.

Cevabını verdi.

Bittabi bu mükâlemeleri anlayacak kadar Almanca bildiğim için İmparator'un ihtarına ve Ludendorf'un cevabına intikal etmiştim. Dimağı çok büyük harekâtın idaresinden mütevellit yorgunlukla meşbu bulunan Ludendorf, yemek esnasında hatırımda yer tutacak kadar ciddi bir mükâleme mevzuu bulamadı.

Yemek bitti; bu salona bitişik, âdeta onun büyük parçasına benzeyen diğer bir salon vardı. Sofrada hazır bulunanlardan bir kısmımız oraya geçtik. İmparator, Hindenburg, Ludendorf, Alman Başvekili olduğunu zannettiğimiz bir zat, bizim tarafımızda da Veliaht, Hakkı Paşa merhum ve bizler...

İmparator bir köşede ayakta Veliaht ile tatlı tatlı konuşuyor. Ben, arkasını, iki salonun faslı müştereki olan kavsin duvarına dayamış, çok heybetli ve canlı, asil nazarlarında hakayiki (gerçekleri) anladığı görülen, fakat anladıklarını her muhataba söylemekten muhteriz (çekinen) yüksek bir şahsiyet karşısındayım : Hindenburg!

[4] a.g.e.; s. 26-44

Levent Şahverdi Arşivi

Hindenburg ile görüşmek istiyor, kendisini bilhassa Veliaht ile beraber ziyarete gittiğimiz vakit temas etmiş olduğu tatlı musahabe (sohbet) zeminine sevk etmeye çalışıyordum.

Mareşal, ziyaretimiz esnasında Suriye vaziyetinin ıslah olduğunu, son günlerde yeni ve taze bir süvari fırkasının muharebe meydanına ithal edildiğini söylemişti. Halbuki bu büyük adamın bahsettiği bittabii oradaki kumandanların verdiği rapor muhteviyatıydı. Hakikatı halde mevzubahis olan bu süvari fırkası, ben henüz 2 nci Ordu Kumandanı iken, Yıldırım Grubu'nu takviye için bu gruba gönderilmesi talep olunan fırka idi. Ben, 7 nci Ordu Kumandanı olmadan evvel, bu süvari fırkasının teşkil ve teminine çok çalışılmıştı. Ancak toplanılabilen bu seyyar kuvvet o kadar bimecal (güçsüz) idi ki, evvelâ lagar hayvanlarını Resülayn civarındaki otlaklarda beslemek ve ondan sonra kabili istifade bir hale gelip gelmediğini yeniden tetkik etmek lâzımdı. Ben aylarca sonra 7 nci Ordu Kumandanı olduğum zaman bu fırkadan istifade edip edemeyeceğimi tahkik ettim. Aldığım ciddi bir rapor, fırkanın bir kuvvet olmadığı mahiyetindeydi. Alman büyük karargâhında Hindenburg'un ağzından işittiğim şu idi ki, bu fırka muharebe meydanına dahil olmuş ve vaziyet ıslah edilmiştir. Mareşal'e bu macerayı hikâye ettim ve dedim ki:

— Benim söyleyeceğim sözler sizin aldığınız raporlar muhteviyatına uymayabilir. Fakat emniyet edebilirsiniz ki, hakikattir. Bunu kabul ediniz. Sonra Mareşal, siz mühim bir taarruz yapıyorsunuz ve zannetmem ki, buna çok bel bağlamış olasınız; yalnız bana söyler misiniz,emniyetle ümit ettiğiniz hedef ve maksat nedir?

Büyük ve ihtiyatlı asker benim bu sualime cevap verebilir mi idi? Zaten kendisinden bunu beklememeli idim. Bu, belki de biraz lâubali vaziyetim, ihtimal İmparator Hazretlerinin sofrasında bize ikram edilen nefis şampanyaların tesiriyle olmuştu.

Mareşal, söylediklerimi dikkatle dinler gibi göründü; fakat çok basit ve şirin bir cevap verdi: (Salonun ortasında duran ve üzerinde muhtelif sigaralar bulunan ufak bir masa vardı.)

— Ekselans, size sigara takdim edebilir miyim?

Hindenburg her şeye cevap vermişti. Ortada masaya gittik; kendi eliyle bana bir sigara verdi. Meğer Vahdettin ile konuşan İmparator, bizim temas ve mukâlememiz ile alakadar oluyormuş. Almanca olarak Mareşal'e sordu:

Levent Şahverdi Arşivi

— Ne diyor?

Mareşal cevap verdi:

— Bir şeyler!

Ben sigaramı yaktıktan sonra Hindenburg'u bıraktım, İmparator ile konuşan Vahdettin'in yanına gittim:

— Hakikati anlıyor musunuz? diye sordum. Muhatabınız Almanya İmparatorudur. Benim size arz ettiğim endişeleri izah edecek bir tek kelime söyledi mi?

— Hayır! dedi.

— Konuşmaya devam ediniz, dedim ve ciddi konuşunuz; bütün endişeleri İmparator'a söylemekte tereddüt etmeyiniz; ben eminim ki, o sizden memnun olmayacaktır. Fakat hiç olmazsa Türkiye'de hakikati görmüş olanların mevcudiyetine inanacaktır.

Veliaht, masum bir tavır takınarak:

— Öyle yapıyorum dedi." [5]

Veliaht ve beraberindekilere cephedeki birlikleri gezdirerek Alman ordusuna güvenlerini artırmak için bir program hazırlanmıştır. Büyük bir karargâha gidilir, burada Alman Komutanı, Veliaht'a, gayet güzel hazırlanmış, renkli haritalar üzerinden birliğinin durumunu parlak sözlerle açıklar. Bu güzel açıklamayı dinleyen Veliaht, Mustafa Kemal Paşa'ya usulca: "Ya buna ne dersin?" der.

Atatürk : "Durumu yerinde, arazide, görmek istediğinizi" söyleyiniz cevabını verir.

Cepheye giderler. Orada da kendileri için önceden hazırlanmış bir gezi planı ile karşılaşırlar.

Atatürk: "Bu planı bırakalım ve benim göstereceğim yere gidelim" der. Bunun üzerine olayların gelişimini Atatürk, anılarında şöyle anlatıyor:

"O anda bir kargaşalık oldu. Vahdettin, hazır krokiye tâbi, sevk olunduğu istikamette yürüdü. Bende bir asker inadı uyandı. Onları takip etmedim. Edinmiş olduğumuz haritanın delâletine güvenerek ateş hattının

[5] a.g.e.; s. 26-44.

Levent Şahverdi Arşivi

bir noktasına yürüdüm ve ateş hattı gerisinde bir ağacın dibine geldim. Orada genç bir zabit ağaç üzerinde tarassut (gözetleme) yapıyordu. Bana refakat eden Alman zabitleri de vardı. Tarassut yapan zabit aşağı indi. Meşhudatını (şahit olduklarını, yani gördüklerini) anlattı.

— Müsaade eder misiniz, ben de bu ağaca çıkayım dedim.

— Hay, hay!

Cevabını verdiler; çıktım, zabitin söylediklerini aynen gördüm. Fakat asıl mevzubahis olmak lâzım gelen nokta, bu müşahede olunan vaziyete karşı olan vaziyetti; onun için sordum:

— Bu düşman vaziyeti karşısında kuvvetiniz, tertibatınız, ihtiyatlarınız nedir, lütfen bana söyler misiniz?

Ateş hattının saf olan zabitleri ve kumandanları, Türk müttefiklerinin bir kumandanına hakikati söylediler. Hakikat şu idi: Piyade kuvvetler hemen hemen gayrı kâfi dereceye gelmişti. Süvari iken piyade gibi istimale mecbur oldukları bir kuvvetten bahsettiler; o da birinci hattın istinatlarından sonra ihtiyat denecek keyfiyet ve kemiyetten (nitelik ve nicelikten) çıkmıştı. Bu malumatı aldıktan sonra, çok mütehayyir olarak (hayrete düşerek) kendilerine biperva (çekinmeden) dedim ki:

— O halde tehlikedesiniz!

— Öyle... dediler."

Bu gezinin yapıldığı gün Atatürk ile bir Alman Kolordu Komutanı arasında geçen konuşma ilginçtir. Alman Kolordu Komutanı Atatürk'e sorar:

— Siz Veliaht'ın yaveri misiniz?

— Hayır!..

— Ne münasebetle refakatte bulunuyorsunuz?

— Böyle bir vazife aldığım için.

— Askeri vaziyetlerden çok iyi anlıyorsunuz. Türkiye'de herhangi bir kuvvete kumanda ettiniz mi?

Atatürk'ün Türkiye'de tümen, kolordu ve ordu komutanlıklarında bulunduğunu öğrenen Alman Generali hayretler içinde:

— Affedersiniz, biz şimdiye kadar size yanlış hitap ediyormuşuz. Demek siz "Ekselans" sınız; der.

Levent Şahverdi Arşivi

Alsas'ta bir gece Vali'nin evine davet edilirler. Vahdettin ile Vali bir masada oturup konuşurlarken Vali, Vahdettin'e Ermeniler ile ilgili bir sual sorar. Vahdettin bazı cevaplar verdikten sonra Atatürk'ü yanına çağırarak Valiye:

"— Cephelerde bulunmuş, memleketi tanıyan bir kumandan yanımdadır; isterseniz onu da dinleyiniz!" der.

Valinin, Almanya'nın misafiri olan dost ve müttefik bir devletin yarın padişah olacak Veliaht'ına Türklerin Ermenilere yaptığı feci tecavüzlerden söz etmesine çok şaşan ve kızan Atatürk:

"— Türkiye'nin Veliaht'ı ile Almanya'nın mutena bir mıntıkasında kıymetli olduğuna şüphe etmediğim bir valisinin bulabildiği mükâleme zemini beni mütehayyir etti (hayrete düşürdü). Evvela sizden şunu anlamak istiyorum: Müttefikiniz olan ve bu ittifak uğrunda maddi ve manevi tekmil mevcudiyetini mahveden Türkiye'ye karşı, tarihin bilmem hangi devrinde mevcut olduğunu iddia eden ve bu mevcudiyeti ihya etmek için dünyayı iğfale çalışan Ermeniler lehine konuşmak fikri size nereden geliyor?

Vali Hazretleri, biz, cephelerde dolaşan bir heyetiz; buraya Ermeni meselesini konuşmak için değil, fakat müttefikimiz olan ve kendisine itimat etmekte olduğumuz Alman ordusunun hakiki vaziyetini anlamaya geldik; onu anladık; kâfi bir vukuf ile memleketimize avdet ediyoruz (dönüyoruz)." diyerek Valiyi susturur.

Sonra Krup Fabrikası'nı gezerler; fabrika sahibinin muhteşem şatosunda akşam yemeğine davet edilirler. Nihayet Berlin'e dönülür ve İmparator' un misafiri olarak Adlon Otelinde ağırlanırlar. Burada Vahdettin, basın toplantıları düzenler. Atatürk'ün gezi boyunca kendisine telkin ettiği fikirlerden ilham alarak konuşur. Bu, Atatürk'ü sevindirir. Bir toplantı sonunda yalnız kaldıklarında Vahdettin'e der ki:

"— Osmanlı tarihini bilirsiniz; bu tarihin bir takım safhaları vardır ki, sizi korku ve endişeye sevkeder ve bunda haklısınız. Ben size bir şey söyleyeceğim, o nispette hayatımı size teşrik edeceğim (sizin hayatınızla birleştireceğim); memnun olur musunuz?" der.

Vahdettin'in : "Söyleyiniz !.." demesi üzerine aralarında şu konuşma geçer:

Levent Şahverdi Arşivi

"Atatürk:— Henüz padişah değilsiniz, fakat Almanya'da gördünüz ki, imparator, veliaht ve prensler hep bir iş üzerindedir. Neden siz bütün işlerden uzak kalasınız?

Vahdettin:— Ne yapabilirim?

Atatürk:— İstanbul'a gider gitmez bir ordu kumandanlığı isteyiniz. Ben sizin erkânıharbiye reisiniz (kurmaybaşkanınız) olurum.

Vahdettin:— Hangi ordunun kumandanlığını?

Atatürk:— Beşinci ordunun * kumandanlığını...

Vahdettin:— Bu kumandanlığı bana vermezler.

Atatürk:— Siz isteyiniz.

Vahdettin:— İstanbul'a gittiğim zaman düşünürüm."

Almanya seyahati, Osmanlı Hanedanı ile ilk yakın teması olduğu için Atatürk'ün yaşamında önemli bir yer tutar. Seyahat 1917 yılının son günleriyle 1918 Ocak ayının ilk günlerini kapsar. O günlerde artık ABD de Almanya aleyhine harbe girmiştir. Rusya'nın harpten çekilmesine rağmen Alman zaferi artık bir hayaldir. Atatürk, bunun idraki içindedir. Bağdat, Kudüs düşmüştür. İngilizler Filistin'de taarruz hazırlığındadırlar. Bu durumda Atatürk'e göre uygulanacak strateji, elde kalan kuvvetleri süratle Toroslara doğru çekerek son gücümüzle Anadolu topraklarını savunmaktır. Yol boyunca bu fikri Veliaht'a işlemeye çalışmıştır. Vahdettin'in padişah olur olmaz yapabildiği şey, Başkomutanlık Vekâletini lâğvederek Enver Paşa'yı Erkânıharbiye Reisi durumuna indirmesi olmuştur. Ama bu, pratikte hiçbir şeyi değiştirmemiştir.

Atatürk'ün 9 ncu Ordu Müfetişliğine atanmasında Almanya seyahati sırasında Vahdettin üzerinde bıraktığı olumlu etkinin de -bir ölçüde-payı olduğu düşünülebilir.

* 5 nci Ordu Liman Von Sanders'in komutasında bulunan ve Boğazları savunmakla görevli ordu idi.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK HUKUK DEVRİMİ VE LÂİKLİK *

Doç. Dr. ZEKİ HAFIZOĞULLARI

Türk hukuk devrimi birçok bakımdan övülebilir. Ancak,onu muhteşem kılan nitelik, özünü, çekirdeğini teşkil eden lâiklik düşüncesidir.

Lâiklik, esas itibariyle, toplumlardaki iktidar olgusu üzerine verilen bir değer hükmüdür. Gerçekten, din ve bilim, toplumsal yaşamın iki yönüdür, evreni farklı iki algılama biçimidir. Bunlar, mutlaklık iddiasında olmadıkça, biri ötekini ortadan kaldıran, yahut gereksiz kılan alanlar değildirler. Ancak, dinin evreni açıklamadaki mutlak tekelci karakteri uzun süre bilimi dine bağımlı kılmış, ama zamanla bilimin giderek bağımsızlık kazanması evrenin dinsel algılaması yanında bir de bilimsel algılamasının olabileceği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bu oluşumla birlikte, doğa ve toplum hakkındaki düşüncelerde değişiklik olmuş, dolayısiyle doğa bir olgular sistemi bütünü olarak anlaşılırken, toplum da bir yandan doğanın bir parçası olarak tıpkı doğa gibi bir olgular sistemi bütünü olarak algılanmış, öte yandan ayrıca bir kurallar sistemi olarak görülmeye başlanmıştır. Böylece, toplumun bir kurallar sistemi bütünü olarak algılanması, doğa düzeni yanında ilkeleri tamamen farklı bir de toplum düzeninin bulunduğu, dolayısiyle doğadan farklı bir normatif dünyanın varlığı gerçeğini ortaya koymuştur. İşte bu keşif, toplumda hukuk düzeninin ne olduğu tartışmasını doğurmuştur. Tartışmada getirilen çözüm, bir toplumun özellikle devletin hukuku ifadesini ister kanunda isterse toplumun yaşama biçiminde bulsun, hukukun daima o toplumun iradesini ifade ettiği görüşüdür. Bu görüş, özünde, hukukun kaynağının ilâhilikten çıkarılıp beşerî kılınmasını ifade etmektedir. Öyleyse, lâiklik bu açıdan ifadesini, hukukun kaynağının beşerî kılınmış olması esasında bulmaktadır.

Bu demektir ki, din, ilâhî irade olduğundan, beşerî îrade olan hukukun kaynağı değildir. Böyle olunca, hukukun beşerî irade olması esasından; dinî veya ahlâki değerler hukuku oluşumunda etkilemiş olsalar bile, hiçbir iradenin beşerî iradeye üstün veya aykırı olamayacağı sonucu çık-

* Ankara Üniversitesince düzenlenmiş olan 10 Kasım 1987 Atatürk'ü Anma Töreninde yapılan konuşmadır.

Levent Şahverdi Arşivi

maktadır. Bu, bir toplumda dinin, o toplumun iradesi olan hukukunu ortadan kaldırıcı, tadil edici bir etkisinin bulunmaması demektir. Ancak, bunun tersi mümkündür. Hukuk, düzeni olduğu toplumda, amaçlarıyla çatışan veya amaçlarının gerçekleşmesini engelleyen din ve ahlâk kurallarını tanımayabilir. Hatta, hukuk, toplumsal düzene ilişkin din kurallarını, kamu düzeniyle çelişen ibadet kurallarını yasaklayabilir.

Dinin hukukta kaynaklık değeri, sonunda, hukuku yaratan beşerî irade, ilâhî iradeye tabi midir, yoksa bundan bağımsız mıdır meselesine gelip dayanmaktadır. İki ihtimal söz konusudur. Beşerî irade ilâhî iradeye tabidir denir, bundan teokratik devlet, hukuk ve toplum düzenleri ortaya çıkar. Beşerî irade ilâhî iradeden bağımsızdır denir; bundan lâik devlet, hukuk ve toplum düzenleri ortaya çıkar. Bu soyutlamanın zorunlu sonucu, lâik bir devlet, hukuk ve toplum düzeninde dinin ancak sayılabildiği takdirde, bir etik değer olarak etkileyebileceği; bu hal dışında, dinin, hukukta bir kaynaklık değerinin bulunamayacağıdır.

Lâiklik, Anayasa'da muhtelif yerlerde yer almıştır. Başlangıçta, "lâiklik ilkesinin gereği kutsal din duygularının devlet işlerine ve politikaya karıştırılamayacağı" belirtilmiştir. Anayasa, 1. maddesinde "Türkiye Devletinin bir Cumhuriyet olduğunu belirtmiş; ikinci maddesinde, Cumhuriyetin niteliklerini sayarken, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin lâik bir devlet olduğunu" ifade etmiştir.

Bu ilkeden çıkan sonuç, Türk hukuk düzeninin ve bu düzenin ifadesi olan Türk devletinin niteliğinin lâiklik olduğudur. Gerçekten, Anayasa, başka hükümlerinde, hem bu temel düşünceyi pekiştirmekte, hem de devletin temel niteliğini teşkil eden bu ilkenin hiçbir surette ihlâl edilemeyeceğini söylemektedir: Anayasa, 14. maddesinde, Anayasa'da yer alan temel hak ve hürriyetlerden hiçbirinin "din ve mezhep ayırımı veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzeni kurmak amacıyla kullanılamayacaklarını" emretmektedir. Anayasa, gene, 24. maddesinde "kimse devletin sosyal, ekonomik, siyasî ve hukukî temel düzenini kısmen de olsa din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla her ne surette olursa olsun, din veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz" demektedir. O halde, tüm bu hükümler, Anayasa'da, Türk hukuk düzeninin, bunun ifadesi olan Türk devletinin ve hukukuyla modellenen Türk toplumunun vazgeçilmez temel niteliğinin lâiklik olmasının istendiğini göstermektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Lâiklik, her biri bir yönünü ifade eden bu hükümlere rağmen, Anayasa'da tanımlanmış değildir. Hukuk düzeni içinde kalarak lâikliği tanımlayabilmek, kapsam ve sınırlarını tayin edebilmek, ancak bu düzende egemenliğin kaynağının nasıl düzenlenmiş olduğunu bilmekle mümkündür. Egemenlikle devletin hukuk düzeni bağıntılıysa, egemenliğin devletin hukuk düzeninde devletten başka bir organa veya kuruma izafesi mümkün değildir. Bundan dolayıdır ki, egemenliğin hem teokratik teorisi, hem toplumsal mukavele teorisi, hem de halk egemenliği teorisi bugün aşılmış bulunmaktadır.

Egemenliğin kaynağını, kullanımını düzenleyen Anayasa'nın 6. maddesi, sadece geçmişteki Anayasaların değil, Türk Kurtuluş Savaşının ruhunu teşkil eden "egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" hükmüyle Türk hukuk düzeninde egemenliğin bu çağdaş, deneysel anlayışına yer vermiştir. Bundan da anlaşılan, Türk hukuk düzeninde, egemenliğin yegâne kaynağının beşerî irade olduğudur. Hukuk düzenimiz, bu ilkeyle, egemenliğin kaynağında ilâhî iradeye itibar etmemiş, böylece kalıbı olduğu Türk toplumuna teokratik devlet ve toplum düzenini kapamış, onu hukuk dışı, yani gayri meşru kılmıştır. Bu demektir ki, Türk toplumunun siyasal, ekonomik, toplumsal ve hukukî yapısını kurmada yegâne ve mutlak muteber irade, beşerî iradedir. O halde, Türk hukukunda lâikliğin, gerek siyasî gerekse hukukî bakımdan bir tek tanımı, bir tek anlayışı vardır. O da, devleti ve devletin toplumsal,ekonomik, siyasal ve hukukî temel düzenlerini kuran iradenin, mutlak suretle beşerî irade olması esasıdır.

Egemenliğin kaynağının beşeriliğinin zorunlu bir sonucu, kanun önünde eşitliktir. Egemenliği kullanan halk milletse, devlet iktidarının kullanımında herkes dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kanun önünde eşitlikse, herşeyden önce din ve vicdan hürriyetini zorunlu kılmaktadır. Anayasa, bunu, 24. maddesinde düzenlemiştir. 24. madde, herkes vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir demektedir. Bir dine inanmak, kuşkusuz, ibadet ve dinî ayinlerde bulunmak hakkını da birlikte getirir. Ancak, ne bir dine inanmak, ne de ibadet ve dinî ayinlerde bulunmak hakkı, egemenliğin kaynağının beşeriliği esasını gidermeye, dolayısıyle eşitlik ilkesini, din ve vicdan hürriyetini tahribe, kamu düzenini bozmaya matuf olmaz. Gerçekten, Anayasa, 24. maddesinde, temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamayacağı ilkesi ve kamu düzeni kuralıyla kayıtlı olarak, ibadet ve dinî ayinlerde bulunma hakkını bahşetmekte, ancak,

Levent Şahverdi Arşivi

hukukî-toplumsal düzen kuralları anlamına gelen muamelâtı, "kimse devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenlerini kısmen de olsa din kurallarına dayandıramaz" demek suretiyle açıkça yasaklamaktadır.

Bu demektir ki, Türk hukuk düzeninde din hukukun kaynağı olamaz. Hukukun kaynağından hukuka vücut veren iradenin çıktığı yer anlaşılırsa, bu anlamda, Türk hukukunun kaynağı, Türk ulusunun vicdanıdır. Gerçekten, hukuk, temel çizgilerinde, sanat, ifade biçimleri, töreler gibi halkın ruhunun bir ürünüdür. Böyle olunca, dinin Türk hukuk düzeninde bir kaynaklık değerinin bulunmaması gerekmektedir, çünkü din, mahiyetinin bir gereği olarak ulusun iradesiyle yarattığı bir ürün değildir. Öte yandan din, örf ve âdet olarak da hukukun kaynağı olmaz. Din, örf ve âdet değildir, çünkü örf ve âdeti vurgulayan özellik bunun beşerî iradenin bir ürünü olmasıdır. Din kuralları bu nitelikten yoksundur. Bunların temel niteliği, ilâhî bir kaynaktan doğmuş olmaları, dolayısıyle beşerî bir tasvibe ihtiyaç duymamalarıdır.

O halde, lâiklik düşüncesi içinde, Türk hukuk düzeninde din nedir?

Bir kere din insana vergidir. İnsan dışındaki varlıkların dininden söz edilemez. Bundan dolayıdır ki, toplumda din olur, çünkü bünyesinde din olmayan topluma rastlanmamaktadır; ancak toplumun ve bunun egemen ifadesi olan devletin dini olmaz. Bundan çıkan sonuç şu olmaktadır. Ya devlet veya toplum düzenlerinde din olur, ya da dinsel devlet veya toplum düzenleri olur. Dinsel devlet veya toplum düzenleri egemenliğin kaynağının ilâhî olduğu düzenlerdir ki, böyle bir düzenin Türk devlet, hukuk ve toplum düzeninde yeri yoktur.

Böyle olunca, din, Türk hukuk düzeninde toplumsal bir gerçeklik olarak tanınmakta, dolayısiyle sadece ferdî/toplumsal bir kurum olmaktadır. Bu düşüncenin bir sonucu olarak, Türk hukuk düzeninde din, bir yandan, tıpkı ulaşım, sağlık, eğitim vs. gibi görülerek Anayasa'nın 136. maddesinde kendine özgü bir kamu hizmeti alanı sayılmış, öte yandan egemenliğin kaynağının beşeriliği esası, bunun sonucu olarak eşitlik ilkesi, din ve vicdan hürriyeti inkılâp kanunlarıyla ve T.C.K'nun 163. maddesiyle cezaî teminata kavuşturularak, ferdî/toplumsal bir kurum olarak dinin korunmasına özen gösterilmiş, ceza kanununun muhtelif hükümlerinde, din ve dinî hissiyat saldırılardan masun kılınmak istenmiştir.

Sonuç olarak, lâiklik, Türk hukuk devriminin özü, tüm kurum ve kuruluşlarıyla Türk toplumunun bir görünümüdür; akılcı, birleştirici, çağdaş

Levent Şahverdi Arşivi

ve dinamik bir yaşama biçimidir. Lâiklik Türk hukuk devrimini teşkil eden unsurların değil, bu unsurlar, lâikliğin sonucudur. Lâikliğin Türk hukuk düzeninde tek bir tanımı, tek bir anlamı vardır. Bu, ne din ve devlet işlerinin biribirinden ayrılmasıdır, ne de devletin ülkede mevcut maruf ve müesses dinlere karşı tarafsızlığı, her hangi bir dinin iç düzenine, ibadet ahkâm ve erkânına müdahale etmemesidir. Bu, egemenliğin kaynağının ilâhî olmayıp beşerî olmasıdır; dolayısıyle, dinin, Türk hukukunda kaynaklık değerinin bulunmamasıdır. Bundan çıkan sonuç kutsal dinin Türk hukuk düzeninde, Türk toplumunda, toplumun bir yapısı, bir görünümü olarak değil de, sadece, toplumda mevcut ferdî/toplumsal bir kurum olarak gözönüne alınabileceğidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE MİLLÎ BİRLİK

Doç. Dr. ÖZKAN İZGİ

Bir ülkede millî birliğin sağlanabilmesi için çeşitli yollar denenebilir ve bu hususta değişik fikirler ortaya atılabilinir. Hele siyasî maksatla birlik ve beraberlikten değişik üslûplarda sözler de söylenebilir. Ancak ben burada millî birlik hususunda ne yeni bir yol arayacağım, ne de başka milletlerin bu işi nasıl gerçekleştirdiklerini irdeleyeceğim. Benim burada amacım, hepimizin bildiği, kendisine çok şeyler borçlu olduğumuz Atatürk'ün millî mücadele döneminden sonra şekil verdiği yeni devletinin devamlı olabilmesi için nelere ihtiyaç duyduğumuzu anlatan cümlelerini bir daha tekrarlamak ve hafızalarımızı tazelemektir.

Millî birliğin taşıdığı anlamı Atatürk şu düşünceleriyle dile getiriyor: "Bir yurdun en değerli varlığı, yurttaşlar arasında ulusal birlik, iyi geçinme ve çalışkanlık duygu ve kabiliyetlerinin olgunluğudur. Ulus varlığını ve yurt erginliğini korumak için bütün yurttaşların canını ve her şeyini derhal ortaya koymaya karar vermiş olmak, bir ulusun en yenilmez silâhı ve koruma vasıtasıdır. Bu sebeple, Türk ulusunun idaresinde ve korunmasında ulusal birlik, ulusal duygu, ulusal kültür en yüksekte göz diktiğimiz idealdir.

Yüksek ve inkılâpçı bir kültür seviyesine varmak için, önümüzdeki yıllarda daha çok emek vereceğiz. Müspet bilimlerin temellerine dayanan, güzel sanatları seven, fikir terbiyesinde olduğu kadar beden terbiyesinde kabiliyeti artmış ve yükselmiş olan erdemli, kudretli bir nesil yetiştirmek, ana siyasamızın açık dileğidir."[1]

Atatürk, yeni kurduğu devletinde ancak bütün fertleriyle birlikte çağdaşlaşmanın gerçekleştirilebileceğini daima vurgulamıştır. Bunun yanında, millet bilincinin ve millet olma duygusunun kuvvetlenmesi ise ancak Türk kültürünün, Türk tarihinin millî bir zemine oturtulmasının gerçekleştirilmesiyle başarıya ulaşacağını da biliyordu. Atatürk'e göre "aynı kültürden olan insanlardan oluşmuş topluma millet denir." Gerçekten de tarih ilminin bize öğrettiklerinden görüyoruz ki, bir ortak kültür etrafında toplanan sosyal bir grup milleti ve devleti oluşturmuş, bazen de önce devlet kurulmuş sonra bu

[1] Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, 3. baskı, 1984, s. 173.

Levent Şahverdi Arşivi

devletin çatısı altında toplanan kişilerde ortak bir millî kültür gerçekleştirilmiştir. Meselâ İngiltere'de aynı devletin çatısı altında toplanmanın zamanla ortak millî kültürü oluşturduğunu görüyoruz. Bunun tam tersi olarak da, Almanya ve İtalya'da, ortak kültür, zamanla siyasî birliğin ve ortak devletin kurulmasına yol açmıştır.[2]

Millî birliğin gerçekleşmesi için devletin çatısı altında toplanan insanların önce ne olduklarının bilincine varmaları, hangi ortak kültürden geldiklerini bilmeleri lâzımdır. Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti zamanında hem yerli yazarlar, hem de Avrupalı yazarlar "Türk" kelimesini kullanmaktan çekinmişlerdir. Çünkü o devirlerde "Türk" kelimesi hiç de olumlu bir anlam taşımıyordu. İşte önce bu imajın yıkılması lâzımdı. Bu hususta Atatürk 20 Mart 1923 yılında Konya'da yaptığı konuşmada şunları söylemiştir : "Biz milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve çok ilgisizlik göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla faaliyetle gidermeye çalışmalıyız. Osmanlı İmparatorluğu içindeki çeşitli toplumlar, hep millî inançlarına sarılarak, milliyetçilik idealinin gücüyle kendilerini kurtardılar.... Kuvvetimizin zayıfladığı anda bizi hor ve hakir gördüler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmuş olduğumuzmuş."[3]

Yeni bir devlet kuran ve inkılâplar gerçekleştiren Atatürk, bu devletin yaşayabilmesi, arzu edilen çağdaş medeniyet seviyesine erişebilinmesi için "Çalışmaya", "Kültüre" ve "Bilime" çok önem vermiştir. Elbette bu saydığımız unsurlar kendisi tarafından bir sıralama olarak ortaya konulmamıştır. Fakat kendi eserlerini incelediğimizde yukarıdaki bu üç unsurun ön plâna çıktığını görmekteyiz.

Bunlardan "çalışkanlık", hemen hemen her konuşmasında ve bilhassa gençlerle ve çocuklarla yaptığı konuşmalarda daima ön plâna çıkan bir hususdur. Çünkü her şeyin ancak ve ancak çalışmakla elde edilebileceğine inanmıştır.

"Kültür" unsuruna gelince, çeşitli bilim adamları tarafından kültürün tanımları yapılmıştır. Genel olarak sosyal bilimciler kültürü şöyle tarif ederler : "Bir arada yaşama arzusu ve iradesi duyan, tarihi ve gelenekleri içerisinde, birlikte yaşama şuuruna erişmiş olan ve bu sebeple de, müşterek değerleri bulunan toplumların ortaya koyduğudur." Bir başka deyişle millî kültür,

[2] Turhan Feyzioğlu, "Atatürk ve Tarih", *Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 1986,* Gnkur. Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s., 6.
[3] Feyzioğlu, *a.g.e,* s., 9.

Levent Şahverdi Arşivi

"Bir millet tarafından kendi tarihi boyunca tasavvur edilmiş ve tatbikat sahasına konulmuş maddî, fikrî ve manevî hayat formlarının ve değerlerinin ahenkli bir bütünüdür."[4]

Sosyal bilimcilerin kültür ve millî kültür anlayışları aşağı yukarı bu şekilde izah edilirken acaba Atatürk'ün kültür ve millî kültür anlayışı nasıldı? Millî kültüre çok önem veren Atatürk bunu en güzel şekilde "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür" diyerek açıklamıştır. Kültürü, "okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, uyarı almak, düşünmek, zekâyı eğitmek"[5] olarak görmektedir. Ayrıca kültürü, insanlık niteliğinde, gerçek insan olmak için esas öğe olarak almıştır. Dolayısıyla Atatürk'ün anlayışında kültür, "tabiatın yüksek verimleriyle mesut olmaktır. Bu ifade içinde çok şey saklıdır. Temizlik, saflık, yükseklik, insanlık v.s. Bunların hepsi insanlık vasıflarındandır."[6]

Gençlerin yetiştirilmesinin lüzumu üzerinde her fırsatta duran Atatürk, "Yetişen çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hudutları ne olursa olsun, en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklâline, kendi mülküne ve millî ananelerine düşman olan unsurlarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir"[7] diyerek aynı zamanda millî bütünlüğü sağlayacak unsurlardan birinden de söz ediyordu.

Kültürü, kurduğu devletin temel unsuru olarak gören Atatürk geçmişin kötü izlerinin silinebilmesi ve millî benliğimize kavuşabilmemiz için evvelâ bu işe kendimizden başlamamızın lâzım geldiğini vurgulamış ve "Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak evvelâ bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen, bütün iş ve hareketlerimizle gösterelim; bilelim ki millî benliğini bulmayan milletler başka milletlerin avıdır."[8] "Seneler geçtikçe, millî ideal verimleri, güvenle çalışmada, ilerleme hevesinde, millî birlik ve millî irade şeklinde, daha iyi gözlere çarpmaktadır. Bu, bizim için çok önemlidir; çünkü biz esasen millî mevcudiyetin temelini, millî şuurda ve millî birlikte görmekteyiz."[9]

Atatürk Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Nutku'nda hepimizin bildiği gibi, o zamana kadar yapılan işleri Türk milletinin millî birlik ve beraberlikle

[4] Lehbabi, *Millî Kültür ve Medeniyet,* Çev. Bahaeddin Yediyıldız, İstanbul, 1980, s., 15.
[5] Kocatürk, *a.g.e,* s., 112.
[6] Kocatürk, *a.g.e,* s., 112.
[7] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, 1945, s., 231.
[8] Kocatürk, *a.g.e,* s., 174.
[9] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, 1945, s., 372.

Levent Şahverdi Arşivi

güçlükleri yendiğini, bunun da sebebini, ilerleme ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşalenin müspet ilim olmasına bağlamıştır. Atatürk millî birliğin sağlanabilmesi ile devletin ayakta durabileceğini ve çağdaşlaşmanın gerçekleşerek ileri atılımlar yapılabileceğini gördüğü için ilimle ilgili çok şey söylemiştir. Bilgisizliğin geçmişte çok şeye mal olduğunu, bir devletin yıkılmasına yol açıp milleti asırlarca kendi benliğinden yoksun bıraktığını belirtmiştir. Bilgisizliğin ortadan kalkması görevini önce Millî Eğitim Bakanlığı'na bırakmış ve bunun yanında kurduğu kurumlarla (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti) ile de Millî Eğitim Bakanlığı'nın ilmî kurumlar olarak çalışmalarını amaçlamıştır. İlmin, millet olma bilincinde en büyük amaç olduğunu ortaya koyan Atatürk'ün bu mevzudaki şu sözlerini okumadan geçemeyeceğim. "Dünyada her şey için, meneviyat için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında kılavuz aramak gaflettir, bilgisizliktir, doğru yoldan sapmaktır. Yalnız ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının gelişmesini kavramak ve ilerlemelerini zamanında izlemek şarttır. Bin, ikibin, binlerce sene evvelki ilim ve fen dilinin çizdiği kuralları, şu kadar bin sene sonra bugün aynen uygulamaya kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir." [10]

"Gözlerimizi kapayıp yalnız yaşadığımızı farzedemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp cihan ile alâkasız yaşayamayız... Bilakis ileri, medenî bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız; bu hayat, ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her millet ferdinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur."

"Hiçbir mantıkî delile dayanmayan bir takım ananelerin, akidelerin muhafazasında ısrar eden milletlerin ileri gitmesi çok güç olur; belki de hiç olmaz. İlerlemede, kayıt ve şartları aşamayan milletler, hayatı makul ve amelî göremez. Hayat felsefesini geniş gören milletlerin hâkimiyet ve esareti altına girmeğe mahkûmdur..."

"Bütün bu hakikatlerin milletçe iyi anlaşılması ve iyi hazmedilebilmesi için her şeyden evvel bilgisizliği ortadan kaldırmak lâzımdır. Bu sebeple maarif programımızın; maarif siyasetimizin temel taşı, bilgisizliğin giderilmesidir." [11]

Bir millî şuurun, Türklük şuurunun oluşabilmesi için kültüre, bilime bu kadar kıymet veren Atatürk, bunların yanında "Tarih Bilimi"ne de çok değer

[10] Kocatürk, *a.g.e,* s., 116-17.
[11] Kocatürk, *a.g.e,* s., 101.

Levent Şahverdi Arşivi

vermiştir. Atatürk tarihe yahut tarih bilimine karşı niçin bu kadar duyarlı olmuştur? Tarih ilminin ülkemizde gelişmesi için niçin büyük çabalar içine girmiştir? Esasında bu soruların cevapları çok çeşitlilik göstermektedir. Ancak Atatürk her şeyden önce "Tarih İlmi"ni devletin ilerlemesi, çağdaşlaşması için manevî bir destek olarak kullanmıştır. Bir başka deyişle Atatürk, devletin kuruluş yıllarından sonra Türk halkının benliğini bulabilmesi için en güvenilir vasıtayı tarih ilminden bulmuştur.

Atatürk'te yeni bir tarih yaklaşımının içeriği şu idi : Türk tarihi, Batı'da ve Türkiye'de uzun zaman sanıldığı gibi sadece Osmanlı tarihinden ibaret değildir. Ayrıca Osmanlı Devleti de bir "hanedan" devleti veya bir "aşiret"ten doğan devlet de değildir. Yıkılan Selçuklu Devleti'nin mirası üzerine kurulan bir devlettir. Bundan dolayı Osmanlılar'dan önce kurulan Selçuklular dönemi de, Türk tarihinin son derece önemli ve parlak bir dönemidir. İş burada da kalmayıp daha eski tarihe Orta Asya'da başlayan Türk tarihine gelip dayanmaktadır. Böyle olunca da o zamana kadar ihmal edilmiş ve sadece bir kaç Avrupalı tarihçinin eserlerinden tercümeler yapılarak bilgi edinilmiş olan bu Türklerin tarihleriyle ilgilenmek gerekmektedir.

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti döneminde tarih öğretimi "Osmanlı Tarihi", "Umumî Tarih" ve "İslâm Tarihi"nden ibaretti. Bilhassa II. Meşrutiyet'ten sonra görülen Türkçülük hareketleri bile "Türk Tarihi"nin okullarda okutulan tarih kitaplarında istenilen seviyeye ulaşmasını sağlayamamıştır. Ancak 19. asrın sonlarına doğru Avrupa'nın mutlak tesiriyle Osmanlı tarih anlayışında ve usulünde yavaş yavaş bir değişme başlamıştır. Bunun neticesi olarak da, yeni tarih metodlarının bazı tarihçiler tarafından kullanıldığını görmekteyiz.

Tarih ilminin önem kazanmasından sonra Atatürk, "millet" tarihinden çok "ümmet" tarihi ile meşgul olan Osmanlı tarihçilerinin yerine, kendi kökenleriyle uğraşacak, Anadolu insanının nereden, nasıl ve hangi medeniyet dairesinden geldiklerini araştıracak yeni bir görüşe sahip olan tarihçilere ihtiyaç duyduğunu belirtmiş ve bu hususta çalışılmasını sağlamıştır.

Atatürk milletine yeni bir benlik, yeni bir ruh vermek, Avrupa'nın Türkler üzerindeki kötü imajlarını silmek için "tarih ilmi"ne başvurmasının yanı sıra yaptığı inkılâpların da en iyi şekilde benimsenmesi, inkılâpların yerine oturtulması için de tarihe önem vermiştir. Çünkü inkılâplar bilindiği gibi, sadece mevcudu değiştirmezler, aynı zamanda geçmişi de, düşünceleri de altüst ederler. İnkılâplar, eskiyi yıkarken, onun tarihî temellerini ve mantığını en azından sarsar, yeniyi ortaya koyarken de ona tarihî bir temel ve izah tarzı

Levent Şahverdi Arşivi

arar. İşte bundan dolayıdır ki, Atatürk tarih ilminin ışığında yeniden bir tarih yazdırmak istemiştir.

Atatürk'ün bir yandan kültür araştırmalarına önem vermesi ve bunlara destek sağlaması, öte yandan Türkiye Cumhuriyeti'ni bir çağdaş demokrasi olarak geliştirme hedeflerini gütmesi, bağımsız ulusal varlığın karşısına çıkan tehlikelerin üstesinden ancak bilinçlenmeyle gelinebileceğinin idrakinden kaynaklanmıştır. Bilinçlenme ise, kendi kimliğini ve dünyadaki yerini tanımak, ne istediğini bilmek ve kendi kararını kendisinin vermesiyle gerçekleşebilir ve ancak bilinçlenmiş bir toplum çağını kavrar ve ona ayak uydurabilir. Dolayısıyla bağımsız varlığını sürdürebilir. İşte bütün bunların Atatürk'ün idealindeki millî birliğin temel taşları olduğu inancındayım.

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK İSTİKLÂL HARBİNDE ŞEHİT DÜŞEN SUBAYLAR

(Sınıf ve Kıdem Sırasıyla)

E. Kur. Alb. NUSRET BAYCAN

ŞEHİT DÜŞEN PİYADE SUBAYLARI

(Gnkur. ATAŞE Bşk.lığı Arşivi, Dosya No. 1, 1302-P. 39: 1338-P. İs. 148)

Sıra No	Kimliği	Görevi
32	Binbaşı Nuri Edirne (1308-P.29)	*Bozkır Askerlik Şubesi Başkanıyken 1920'de isyan edenler tarafından şehit edildi.*
92	Yarbay Arif Harbut (1311-C-P.27)	*69 ncu Alay ve Afyon Bölge Komutanıyken 5 Mayıs 1920'de Gerede'de suiskasta uğradı ve şehit oldu.*
100	Binbaşı Şemsettin Kafkasya (1311-C-P.359)	*21 nci Atlı Piyade Alay, 1 nci Tabur Komutanıyken 21 Ekim 1920'de eşkiya tarafından şehit edildi.*
141	Binbaşı Mustafa Tevfik Şumnu (1311-C-P.182)	*5 inci Kafkas Tümeni, 13 ncü Alay, 3 ncü Tabur Komutanıyken Sakarya Muharebesinde aldığı yara nedeniyle 1921'de Ankara'da şehit olu.*
148	Binbaşı Ahmet Sivas (1311-C-P.191)	*Akdağmadeni Askerlik Şubesi Başkanıyken Yozgat isyanının bastırılması harekâtına katıldı. 1920'de Karaburun dolaylarında şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
205	Binbaşı Ahmet Ziya Üsküdar (1312-P.55)	*3 üncü Kafkas Tümeni 8 nci Alay 3 üncü Tabur Komutanıyken, 25 Ağustos 1921'de Türbetepe'de şehit düştü. (Sakarya Meydan Muharebesinde) 1922'den geçerli olarak yarbaylığa yükseltildi.*
227	Yüzbaşı Mehmet Tevfik Erzincan (1312-P.195)	*Mürettep Tümen 132 nci Alay 1 nci Tabur Komutanıyken 6 Mayıs 1920'de Bolu'da asiler tarafından şehit edildi.*
255	Binbaşı Şevki Bursa (1312-P.377)	*24 ncü Tümen 2 nci Tabur Komutanıyken 18 Eylül 1922'de Bandırma'da şehit düştü.*
292	Yarbay Hüseyin Vecihi Çanakkale (1313-P.53)	*6 ncı Tümen 50 nci Alay Komutanı, 17 nci Tümen 61 nci Alay Komutanıyken 17 Eylül 1922'de Bandırma (Delikbayır'da) şehit düştü.*
318	Binbaşı Mehmet Haşim Manastır (1313-P.198)	*5 nci Alay, 3 ncü Tabur Komutanı olarak İnönü Muharebelerine katıldı ve ikinci İnönü Muharebesinde 30 Mart 1921'de şehit düştü.*
329	Yarbay Hasan Rıza İzmir (1313-P.247)	*61 nci Alay Komutanıyken 24 Eylül 1921'de Dağcılar Muharebesinde (Sakarya Meydan Muharebesi sonrası) şehit düştü.*
380	Binbaşı Ahmet Muhtar İstanbul (1313-P.441)	*7 nci Tümen 41 nci Alay Komutanıyken 29 Ağustos 1921'de Çataltepe (Sakarya Meydan Muharebesi) de şehit düştü.*
438	Yarbay M. Rahmi İstanbul (1314-P.127)	*174 ncü Alay Komutanıyken 1920'de Gönen'de şehit düştü.*
452	Yarbay Mahmut Harbut (1314-P.191)	*7 nci Tümen 23 ncü Piyade Alay Komutanıyken 10 Eylül 1921'de Sakarya Meydan Muharebesinde şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
460	Binbaşı Ahmet Rıfat Filorin (1314-P.223)	*126 ncı Alay 3 ncü Tabur Komutanıyken 1920'de Gediz'de şehit düştü.*
478	Binbaşı İhsan İstanbul (1314.p.312)	*41 nci Tümen 132 nci Alay 3 ncü Tabur Komutanıyken 1920'de Bolu İsyanının bastırılması sırasında şehit düştü.*
484	Yarbay Mehmet Sami İstanbul (1314-P.349) Erenköy	*4 ncü Tümen 175 nci Alay Komutanıyken İkinci İnönü Muharebesinde 29 Mart 1921'de Darıtepe'de şehit düştü.*
520	Binbaşı Ali Niyazi Nazilli (1314-P.642)	*7 nci Tümen 2 nci Alay Komutanıyken Sakarya Meydan Muharebesinde yaralandı ve 30 Ağustos 1921'de Sakarya'da şehit oldu.*
549	Kd. Yüzbaşı Süleyman Zühtü Trabzon (1315-P.95)	*41 nci Tümen 16 ıncı Alay 1 nci Tabur Komutanıyken 21 Temmuz 1921'de Eskişehir'de şehit düştü.*
563	Binbaşı Yusuf Ziya Harput (1315-P.202) (Takdirname de aldı)	*4 ncü Tümen 132 nci Alay Komutan vekili olarak katıldığı Aslıhanlar Muharebesinde 11 Nisan 1921'de şehit düştü. Ailesine bir üst rütbeden maaş bağlandı.*
571	Binbaşı Muharrem Rahim İstanbul (1315-P.238)	*18 nci Tümen 24 ncü Alay 3 ncü Tabur Komutanıyken Büyük Taarruz'da 8 Eylül 1922'de Burcin Boğazı Muharebesinde Tepeköy sırtlarında şehit düştü. Ailesine yarbay maaşı bağlandı.*
588	Binbaşı Nazım Van (1315-P.321)	*5 nci Kafkas Tümeni 13 ncü Alay 1 nci Tabur Komutanıyken Sakarya Meydan Muharebesinde 29 Ağustos 1921'de Toydemir'de şehit düştü. Ailesine yarbay maaşı bağlandı.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
643	Üsteğmen Şevket İstanbul (1315-P.649)	*1 nci Tümen, 4 ncü Alay 2 nci Bölük Komutanı İkinci İnönü Muharebesinde 28 Mart 1921 günü Gündüzbey tepelerinde yapılan taarruzda şehit düştü.*
650	Binbaşı Hüseyin Avni Tirebolu (1316-P.36)	*4 ncü Tümen 42 nci Alay 1 nci Tabur Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesinde 28 Ağustos 1921'de Haymana'da yaralandı. 30 Ağustos 1921'de şehit oldu.*
682	Kd. Yüzbaşı M.Emin Kütahya (1316-p.174)	*2 nci Alay 2 nci Tabur Komutanı. 14 Temmuz 1921'de Kolankaya'da şehit düştü.*
707	Binbaşı Sururi Rize (1316.P.265)	*24 ncü Tümen Milli Alay Komutanı. 1 Eylül 1920'de Söğüt civarında çeteler tarafından şehit edildi.*
750	Kd. Yüzbaşı Hamdi Üsküdar (1316-P.454)	*14 ncü Tümen 30 ncu Alay 1 nci Tabur Komutanı. Büyük Taarruz'da Kaplangı'da şehit düştü.*
752	Müstafi Yüzbaşı Esat Kabasakal (1316-P.457)	*Gönen Müdafaa-i Hukuk Başkanı Soma Cephesi Muharebesine katıldı. Demirkapı civarında şehit düştü.*
759	Kd. Yüzbaşı Fahrettin Bingazi (1316-P.482)	*24 ncü Alay 1 nci Bölük Komutanı. Gaziantep Muharebesinde 1920'de Cafer Tayyar'da şehit düştü.*
769	Üsteğmen Hayrettin Ceylan (1316-P.587)	*33 ncü Alay 7 nci Bölük Takım Komutanı Ezine'den Balıkesir'e giderken 1920'de Kızılelma'da şehit edildi.*
804	Kur. Yarbay Mehmet Cemalettin İstanbul (1317-P.90)	*24 ncü Tümen 30 ncu Alay Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebesinde 22 Temmuz 1921 günü Eskişehir Sürpren sırtlarında ağır yaralandı. Cebeci Hastanesinde şehiden öldü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
819	Yüzbaşı, Binbaşı İdris Bursa (1317-P.166)	*38 nci Alay 1 nci Tabur Komutanı Vekili, 10 ncu Tümen 44 ncü Alay 1 nci Tabur Komutanı. Pontüs harekâtında 1921'de Samsun bölgesinde Rumlar tarafından şehit edildi.*
855	Binbaşı Salih (yb.) Bursa (1317-P.304)	*3 ncü Kafkas Tümeni 11 nci Alay Komutanı Vekili Kütahya-Eskişehir Muharebesinde 16 Temmuz 1921 günü Nasuhçal taarruzunda şehit edildi.*
913	Kur. Binbaşı Hasan Tahsin (Beştepe) Şummu (1318-P.61)	*17 nci Tümen 48 nci Alay Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesinde 28 Ağustos günü Beştepe'de şehit düştü.*
925	Binbaşı Mustafa Kemal İstanbul (1318-P.111)	*5 nci Kafkas Tümeni 10 ncu Alay 2 nci Tabur Komutanı Zile ve dolaylarındaki isyanların bastırılmasına ve Toydemir Muharebesine katıldı. 29 Ağustos Günü Tarassuttepe'de şehit düştü.*
930	Binbaşı Süleyman İstanbul (1318-P.139)	*2 nci Tümen Hücum Taburu Komutanı Büyük Taarruz'da 1922 de Bandırma'da şehit düştü.*
938	Binbaşı Mehmet Nuri Erzurum (1318-P.182)	*1 nci Tümen 5 nci Alay 2 nci Tabur Komutanı. 2 nci İnönü muharebesine katıldı. 31 Mart 1921 Günü Gündüzbey Taşlıtepe'de şehit düştü. Ailesine bir üst dereceden maaş bağlandı.*
948	Yüzbaşı Ahmet Tevfik Kerkük (1318-P.243)	*57 nci Tümen 37 nci Alay 3 ncü Tabur Komutanı Sakarya Meydan Muharebesinde 29 Ağustos 1921 günü şehit düştü.*
971	Kd. Yüzbaşı İsmail Hakkı İstanbul (1318-P.345)	*1 nci Tümen 3 ncü Alay 9 ncu Bölük Komutanı. 2 nci İnönü Muharebesine ka-*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
		tıldı. 31 Mart 1921 günü Gündüzbey'de şehit düştü.
981	Binbaşı İbrahim Nafi Bağdat (1318-P.385)	*61 nci Tümen 190 ncı Alay 3 ncü Tabur Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebesine katıldı. 28 Mart 1921 günü İzzettin Bey tepesinde şehit düştü.*
988	Yüzbaşı Asım Antalya (1318-P.419)	*Suriye Teşkilâtında görevde bulunurken 2 Ağustos 1921'de asiler tarafından şehit düşürüldü.*
991	Kd. Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Bursa (1318-P.435)	*57 nci Tümen 37 nci Alay 2 nci Tabur Komutanı Büyük Taarruz'da 27 Ağustos 1922 günü Çiğiltepe'de şehit düştü.*
1035	Binbaşı Mehmet Hilmi Kastamonu (1319-P.60)	*58 nci Alay 2 nci Tabur, 1 nci Tümen 3 ncü Alay 1 nci Tabur Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı 7 Eylül 1921'de Çaldağı'nda şehit düştü.*
1039	Binbaşı Mehmet Şerif Harput (1319-P.70)	*24 ncü Tümen 143 ncü Alay 1 nci Tabur Komutanı İnegöl Muharebesinde 25 Ekim 1920 günü Domay sırtlarında şehit düştü.*
1046	Binbaşı Halit Elazığ (1319-P.112)	*10 ncu Alay 1 nci Tabur, 15 nci Tümen 38 nci Alay 2 nci Tabur Komutanı Büyük Taarruz'da 31 Ağustos 1922 günü Hatipler sırtında şehit düştü. Ailesine üst derecede maaş bağlandı.*
1069	Yüzbaşı Ahmet Fevzi Kozan (1319-P.188)	*64 ncü Alay 9 ncu Bölük Komutanı Büyük Taarruz'da 26/27 Ağustos 1922 gecesi Yanıktepe'de şehit düştü.*
1095	Binbaşı M. Halis Erzincan (1319-P.287)	*61 nci Tümen 174 ncü Alay 2 nci Tabur Komutanı 2 nci İnönü Muharebesinde 28 Mart 1921 günü Kanlıtepe'de şehit düştü. Ailesine üst dereceden maaş bağlandı.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
1115	Kd. Yüzbaşı Ahmet Faik İstanbul (1319-P.377)	*12 nci Tümen 36 ncı Alay 3 ncü Tabur Komutanı Doğu Cephesinde 14 Ekim 1920'de Bursa Muharebesinde şehit düştü.*
1165	Yüzbaşı Mustafa Girit (1319-P.521)	*6 ncı Tümen 50 nci Alay 1 nci Tabur Komutan Vekili iken 26 Ağustos 1921'de Uşak, Banaz istasyonu civarında şehit düştü.*
1172	Binbaşı Abdüllatif Bursa (1319-P.589)	*61 nci Tümen 159 ncu Alay 1 nci ve 3 ncü Tabur Komutanı Sakarya Meydan Muharebesinde 29 Ağustos 1921 günü Toydemir'de şehit düştü.*

TÜRK İSTİKLÂL HARBİNDE ŞEHİT DÜŞEN SUBAYLAR

(Gnkur. ATASE Bşk.lığı Arşivi Dos.No.2, 1320-P.3: 1325-P.1587)

1014	Kur. Yb. Esat Faik Debre (1320-P.15)	*4 ve 11 nci Tümenlerin Piyade Komutanı, İnönü ve Sakarya Muharebelerine katıldı. 28 Ağustos 1921'de Kara Süleymanlı'da şehit düştü.*
1699	Binbaşı Nusret Bağdat (1320-P.74)	*24 ncü Alay 1 nci Tabur Komutanı Büyük Taarruz'da 16 Eylül 1922'de Bandırma'da şehit düştü.*
1715	Binbaşı Osman İstanbul (1320-P.201)	*37 nci Alay Komutan Vekili İnönü ve Sakarya Muharebelerine katıldı 29 Ağustos 1922 günü Harhar muharebesinde şehit düştü.*
1720	Kd. Yüzbaşı Recep Süreyya İstanbul (1320-P.217)	*12 nci Grup Muhafız Kıtaları ve 57 nci Tümen Hücum taburunda bölük Komutanı 21 Temmuz 1921'günü Ilgaz Boğazı'nda şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
341	Kd. Yüzbaşı Mehmet Bahri Trabzon (1320-P.234)	*7 nci Tümen 2 nci Alay 3 ncü Tabur Komutanı. 1921'de Kulakkaya'da şehit düştü.*
342	Binbaşı Halit Ağaçkakan (1320-P.287)	*1 nci Tümen 3 ncü Alay 1 nci Tabur Komutanı, 2 nci İnönü ve Sakarya Muharebelerine katıldı ve 4 Eylül 1921 günü Polatlı'da şehit düştü.*
1732	Yüzbaşı Şükrü Karahisar (1320-P.345)	*2 nci Tümen 135 nci Alay 9 ncu Bölük Komutanı. 1 Eylül 1921'de Haymana'da şehit düştü.*
1736	Binbaşı Kâzım Edirne (1320-P.365)	*11 nci Kafkas Alayı 3 ncü Tabur Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebesinde 16 Temmuz günü Nasulçal'da şehit düştü.*
1755	Yüzbaşı Ali Rıza Sivas (1321-P.61)	*4 ncü Tümen 40 ncı Alay 3 ncü Bölük Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebesinde 15 Temmuz 1921 günü Yumruçal'da şehit düştü.*
1780	Kd. Yüzbaşı Ali Rıza Üsküp (1321-P.165)	*3 ncü Kafkas Tümeni 7 nci Alay 2 nci Tabur Komutan Vekili. 16/17 Ağustos 1921 gecesi Nasuhçal'da şehit düştü.*
1795	Yüzbaşı İsmet Çanakkale (1321-P.244)	*57 nci Tümen 176 ncı Alay 1 nci Tabur Komutanı. 24 Haziran 1920 günü Çaldağı'da şehit düştü.*
1812	Kd. Yüzbaşı Yusuf Erzurum (1321-P.313)	*9 ncu Kafkas Tümeni 17 nci Alay 1 nci Tabur Ağır Makinalı Tüfek Bölük Komutanı 23/24 Eylül 1921'de Çırçır dağı harekâtında şehit düştü*
1817	Yüzbaşı Ali Rıza Dimetoka (1321-P.351)	*1 nci Tümen 4 ncü Alay 2 nci Tabur Komutanı. İnönü, Kütahya-Eskişehir Muharebelerine katıldı. 21 Temmuz 1921'de Eskişehir'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Kimliği		Görevi
1829	Yüzbaşı Hüseyin Ali Istranca (1321-P.386)	*56 ncı Alay 6 ncı Bölük Komutanı ve 2 nci Tabur Komutanı İnönü ve Sakarya Muharebelerine katıldı. 25 Ağustos 1921 günü Tanburoğlu yaylasında şehit düştü. Yetimlerine bir üst dereceden maaş bağlandı.*
1839	Yüzbaşı Mehmet Mevlüt Trablusgarp (1321-P.425)	*15 nci Tümen 56 ncı Alay 1 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesinde 2 Eylül 1921 günü Çal dağı'nda şehit düştü. Ailesine bir üst dereceden maaş bağlandı.*
1840	Yüzbaşı Kâmil Bursa (1321-P.426)	*4 ncü Tümen İstihbarat Şubesi Mülhakı Kütahya-Eskişehir Muharebesinde 15 Temmuz 1921 günü şehit düştü. Ailesine bir üst dereceden maaş bağlandı.*
1846	Yüzbaşı Hulusi İstanbul (1321-P.443)	*14 ncü Alay 4 ncü Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesinde 26 Ağustos 1921 günü şehit düştü.*
1859	Kd. Yüzbaşı Rıfkı İstanbul (1321-P.484)	*24 ncü Tümende görevli iken Düzce ve dolaylarındaki ayaklanmaları bastırırken şehit düştü.*
1890	Yüzbaşı Mustafa Trabzon (1321-P.601)	*11 nci Tümen 127 nci Alay 6 ncı Bölük Komutanı, İnönü Muharebelerine katıldı. 4 Nisan 1921'de şehit düştü.*
1893	Kd. Yüzbaşı İzzet Tekirdağ (1321-P.701) (Başçavuş iken 1905'te subay oldu)	*61 nci Tümen 159 ncu Alay 1 nci Tabur Komutanı İnönü muharebelerine katıldı 28 Mart 1921'de şehit düştü.*
1965	Yüzbaşı Galip İstanbul (1322-P.127)	*8 nci Alay 5 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan muharebesinde 26 Ağustos 1921 günü şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
1984	Binbaşı Süleyman Veysi Erzurum (1322-P.204)	*26 ncı Alay 2 nci Tabur Komutanı 19 Ocak 1922 günü Çal'da şehit düştü.*
1994	Kd. Yüzbaşı Reşat Bingazi (1322-P.223)	*57 nci Tümen 176 ncı Alay 2 nci Tabur Komutanı 13 Temmuz 1921 günü Kolankaya'da şehit düştü.*
1995	Binbaşı İzzet İstanbul (1322-P.225)	*24 ncü Alay 1 nci Tabur Komutanı İnönü ve Sakarya Muharebelerine katıldı. 30 Ağustos 1921'de şehit düştü.*
1999	Kd. Yüzbaşı Şükrü Köprülü (1322-P.231)	*12 nci Tümen 35 nci Alay 5 nci Bölük Komutanı Büyük Taarruz'da 30 Ağustos 1922 günü Hamurköy'de şehit düştü.*
2050	Yüzbaşı Ahmet Yaşar Karagümrük (1322-P.408)	*56 ncı Tümen 174 ncü Alay 10 ncu Bölük Komutanı. Gediz ve İnönü Muharebelerine katıldı. 30 Mart 1921'de Elmatepe'de şehit düştü.*
2056	Kd. Yüzbaşı Mehmet Behram Kadıköy (1322-P.421)	*15 nci Tümen 56 ncı Alay 5 nci, 37 nci Tümen 37 nci Alay 11 nci Bölük Komutanı. 30 Ağustos 1922 günü Kaplangı'da şehit düştü.*
2061	Yüzbaşı Osman Hisar (1322-P.436)	*56 ncı Tümen 172 nci Alay 7 nci Bölük Komutanı. 31 Ekim 1920 günü Konya'da asiler tarafından şehit edildi.*
2065	Yüzbaşı Mehmet Saim Tophane (1322-P.444)	*5 nci Kafkas Tümeni 13 ncü Alay 1 nci Bölük Komutanı. İnönü, Sakarya Muharebelerine katıldı. 28 Ağustos 1921 günü Tarassutpete'de şehit edildi.*
2080	Üsteğmen Dursun Tercan (1322-P.524) (Başçavuşken iken 1906'da subay olmuş)	*61 nci Tümen 188 nci Alay 9 ncu Bölük Takım K. 20 Temmuz 1920 günü Balıkesir çekilmesinde şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
2083	Yüzbaşı Mustafa Sandıklı (1322-P.542) Başçavuş iken 1906'da subay olmuş)	*11 nci Tümen 70 nci Alay 1 nci Bölük Komutanı Kütahya-Eskişehir Muharebesinde 18 Temmuz 1921 günü Ilgaz'da şehit düştü.*
2099	Yüzbaşı Hasan Vakfıkebir (1322-P.516) (Başçavuş iken 1906'da subay olmuş)	*176 ncı Alay 10 ncu Bölük K. İnönü, Kütahya-Eskişehir Muharebelerine katıldı. 22 Temmuz 1921'de şehit düştü.*
	Kur. Yb. Mehmet Nazım (Alb.) Kayseri (1323 - P.3)	*4 ncü P. Tümen Komutanı 15 Temmuz 1921'de Yumruçal Muharebesin'de şehit düştü.*
2121	Binbaşı İsmet Selânik (1323-P.50)	*70 nci Alay 10 ncu Bölük Komutanı, 70 nci Alay 1 nci Tabur Kamutanı, 18 Temmuz 1921'de ağır yaralandı. 10 Ağustos 1921'de şehit oldu.*
2129	Kd. Yüzbaşı Hüseyin Rize (1323-P.77)	*7 nci Tümen 41 nci Alay 3 ncü Tabur Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesinde 28 Ağustos 1921 günü şehit düştü.*
2155	Kd. Yüzbaşı Ali Rıza Düzce (1323-P.180)	*5 nci Tümen 24 ncü Alay 2 nci Tabur Komutanı. 16 Kasım 1920 Cafer Tayvan çarpışmasında şehit düştü.*
2173	Yüzbaşı Yahya İstanbul (1323-P.253)	*7 nci Tümen 2 nci Alay 7 nci Bölük Komutanı. 14 Temmuz 1921'de şehit düştü.*
2175	Yüzbaşı Bekir İstanbul (1323-P.262)	*7 nci Tümen 2 nci Alay 7 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesinde 29 Ağustos 1921 günü şehit düştü.*
2180	Yüzbaşı Salih Rüştü Erzincan (1323-P.293)	*3 ncü Kafkas Tümeni 7 nci Alay 5 nci Bölük Komutanı. 18 Mart 921 günü Batum'da şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
2185	Yüzbaşı Osman Rusçuk (1323-P.302)	*54 ncü Alay 6 ncı Bölük Komutanı, 13 ncü Tümen Emir Subayı 10 Temmuz 1925'de Çölemerik Şenduran isyanında şehit düştü.*
2188	Binbaşı Mustafa Remzi Adana (1323-P.306)	*11 nci Tümen 7 nci Alay 3 ncü Tabur Komutanı 20 Ocak 1921'de şehit düştü.*
2202	Kd. Yüzbaşı Mehmet Haydar İstanbul (1323-P.243)	*4 ncü Tümen 42 nci Alay 1 nci Tabur Komutanı Sakarya Meydan Muharebesinde 25 Ağustos 1921 günü Mangaldağ taarruzunda taburu başında şehit düştü.*
2215	Yüzbaşı Ahmet Sabri İstanbul (1323-P.387)	*4 ncü Tümen 132 nci Alay 9 ncu Bölük Komutanı. 4 Mayıs 1920'de Bolu'da asiler tarafından şehit edildi.*
2263	Kur. Kd. Yüzbaşı Yakup Sami Keskin (1324-P.31)	*24 ncü Tümen Kurmay Başkanı. 20 Mart 1920'de Düzce'de asiler tarafından şehit edildi.*
2268	Yüzbaşı Halil Üsküdar (1324-P.48) (Yazarın büyük teyzesinin oğlu)	*23 ncü Tümen Hücüm Taburu 1 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesinde 16 Eylül 1921 günü Köseler geçit taarruzunda şehit edildi. Ailesine bir üst derece maaş bağlandı.*
2277	Kur. Binbaşı Ali Haydar Harput (1324-P.66)	*1 nci Tümen Kurmay Başkanı 24 ncü Tümen 30 ncu Alay Komutan V. İnönü Kütahya-Eskişehir Muharebelerine katıldı. 22 Temmuz 1921 günü Kanlıpınar'da şehit düştü.*
2309	Yüzbaşı A. Kâmil Nevşehir (1324-P.189)	*5 nci Kafkas Tümeni 13 ncü Alay 2 nci Bölük Komutanı Sakarya Meydan Muharebesinde 28 Ağustos 1921 günü Tarassuttepe'de şehit düştü. Ailesine bir üst derece maaş bağlandı.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
2336	Yüzbaşı Necip Ermenek (1324-P.281)	*61 nci Tümen 159 ncu Alay 9 ncu Bölük Komutanı İnönü ve Sakarya Muharebelerine katıldı. 2 Eylül 1921 günü Toydemir'de şehit düştü.*
2362	Yüzbaşı Mehmet Tevfik Kırşehir (1324-P.341)	*176 ncı Alay 2 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesinde yarlandı. 28 Eylül 1921'de hastanede şehit oldu.*
2406	Yüzbaşı İsmail Cenaim Bayburt (P.1324-Dz.708)	*3 ncü Kolordu 26 ncı Tümen 59 ncu Alay 7 nci Bölük ve 1 nci Tümen 4 ncü Alay 4 ncü Bölük Komutanı İkinci İnönü Muharebesinde 28 Mart 1921 günü Gündüzbey'de şehit düştü.*
2426	Yüzbaşı Mehmet Remzi İstanbul (1325-P.48)	*14 ncü Alay 4 ncü Bölük, 38 nci Alay 12 nci Bölük Komutanı Gaziantep Sakarya Muharebelerine ve Büyük Taarruza katıldı. 26 Ağustos 1922'de Tınaztepe'de şehit düştü.*
2445	Yüzbaşı Abdüllâtif Bitlis (1325-P.105)	*11 nci Kolordu Karargâh Müfreze ve 3 ncü Tümen 7 nci Alay 2 nci Tabur Komutanı Doğu Cephesinde Ahıska ve Batum Muharebelerine girdi. 18 Mart 1921'de şehit düştü.*
2456	Üsteğmen Ahmet Hilmi Nazilli (1325-P.128)	*5 nci Kafkas Tümeni İaşe Subayı ve 13 ncü Alay 2 nci Bölük Komutanı 16 Eylül 1921'de Sakarya'da şehit düştü.*
2457	Yüzbaşı Kemâlettin Akseki (1325-P.133)	*23 ncü Tümen 69 ncu Alay 9 ncu Bölük Komutanı Büyük Taarruz'da 26 Ağustos 1922 günü Belentepe'de şehit düştü.*
2469	Üsteğmen Abdi Siirt (1325-P. 180)	*57 nci Tümen 37 nci Alay 3 ncü Bölükde görevli olarak Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 1921'de Türbetepe'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
2478	Üsteğmen Sabri (Yzb) İstanbul (1325-P.202)	*31 nci Alay 7 nci Bölük Komutanı 10 Eylül 1921'de Sakarya'da şehit düştü.*
2483	Yüzbaşı Mehmet Arif İstanbul (1325-P.223)	*40 ncı Alay Makineli Tüfek Bölük Komutanı 3 ncü Kafkas Tümeni Makineli Tüfek Subayı. İnönü, Kütahya-Eskişehir Muharebelerine ve Büyük Taarruza katıldı. 29 Ağustos 1922'de şehit düştü.*
2484	Yüzbaşı Mehmet Nuri İstanbul (1325-P.224)	*176 ncı Alay 1 nci Bölük Komutanı İnönü. Kütahya-Eskişehir Muharebelerine katıldı. 14 Temmuz 1921'de Tavşantepe'de şehit düştü.*
2519	Üsteğmen Ali Beypazarı (1325-P.448)	*61 nci Tümen 159 ncu Alay 1 nci Tabur İaşe Subayı ve aynı alayın 11 nci Bölük Komutanı 2 nci İnönü Muharebesinde 28 Mart 1921'de şehit düştü.*
2526	Üsteğmen Süleyman Ordu (1325-P.469)	*25 nci Alay 10 ncu Bölük Takım Komutanı Sakarya Meydan Muharebesinde 25 Ağustos 1921 günü Mangal dağında şehit düştü.*
2535	Üsteğmen Ahmet Seyfettin Balıkesir (1325-P.496)	*1 nci Tümen 4 ncü Alay 9 ncu Bölük Takım Komutanı İnönü Muharebelerine katıldı. 30 Mart 1921 günü şehit düştü.*
2544	Üsteğemen Akif Bolu (1325-P.530)	*2 nci Tümen 1 nci Alay 1 nci Bölük Komutanı Sakarya Meydan Muharebesinde 25 Ağustos 1921 günü şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK İSTİKLÂL HARBİNDE ŞEHİT DÜŞEN SUBAYLAR

(Gnkur. ATASE Bşk.lığı Arşivi Dos. No.3, 1326-P.6 : 1332-P.607)

Sıra No	Kimliği	Görevi
2579	Yüzbaşı Hüseyin İstanbul (1326-P.81)	*45 nci Alay 5 nci Bölük K. 27 Ağustos 1921'de Sakarya Meydan Muharebesinde şehit düştü.*
2580	Yüzbaşı İsmail Nasırıye (1326-P.83)	*Tokat Askeri Yetimler Okulu Bölük Komutanı Rum eşkiya takip harekâtına katıldı ve 14 Kasım 1921'de Almos dolaylarındaki çarpışmalarda şehit düştü.*
2607	Yüzbaşı Beşir Halep (1326-P.183)	*1 nci Kolordu Tercüman Subayı 58 nci Alay 6 ncı Bölük Komutanı 25 Ağustos 1921'de Sakarya Meydan Muharebesinde şehit düştü.*
2618	Yüzbaşı Ahmet Naci İstanbul (1326-P.250)	*23 ncü Tümen Hücum Taburu 3 ncü Bölük Komutanı 12 Eylül 1921'de Sakarya Meydan Muharebesinde şehit düştü.*
2652	Üsteğmen Mustafa Boğazlıyan (1326-P.440)	*3 ncü Alay 1 nci Bölük Takım Komutanı 2 nci İnönü Muharebesinde 27 Mart 1921 günü Gündüzbey'de şehit düştü.*
2658	Üsteğmen Faik Üsküp (1326-P.470)	*41 nci Tümen Hücum Taburu 2 nci Bölük Komutanı 29 Ağustos 1921'de Sakarya Meydan Muharebesinde şehit düştü.*
2685	Yüzbaşı Abdullah Hilmi Ladik (1327-P.45)	*4 ncü Tümen 42 nci Alay 3 ncü Tabur Komutanı. İnönü ve Sakarya Muharebelerine katılmış 25 Ağustos 1921 günü Mangal dağında şehit düşmüştür.*
2692	Üsteğmen Mehmet Halit Sivas (1327-P.87)	*17 nci Tümen 48 nci Alay 7 nci Bölük Komutanı Sakarya Meydan Muharebesine*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
		katıldı, 24/25 Ağustos 1921 gecesi Beylik köprüde şehit düştü.
2754	Üsteğmen Hüseyin Rıfkı Hasköy (1327-P.271)	*17 nci Tümen 62 nci Alay 1 nci Bölük Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebesinde 17 Temmuz 1921 günü Bilecik'te şehit düştü.*
2774	Üsteğmen Mustafa Hamit İstanbul (1328-c-P.15)	*9 ncu Tümen 28 nci Alay 4 ncü Bölük Komutanı. 2 Temmuz 1920'de Düğüntepe çarpışmasında şehit düştü.*
2801	Yüzbaşı Mehmet Şükrü Araç (1328-b-P.85)	*4 ncü Tümen 40 ncı Alay 2 nci Bl. Komutanı. 2 nci İnönü Muharebesinde 29 Mart 1921 günü ağır yaralandı. 9 Nisan 1921'de Eskişehir Hastanesi'nde şehiden öldü.*
2816	Üsteğmen Nizamettin Sapanca (1328-b-P.88)	*41 nci Tümen Hücum Taburu 3 ncü Bl. Komutanı. 9 Ağustos 1921 günü Sakarya batısında şehit düştü.*
2825	Üsteğmen Mehmet Salih İstanbul (1328-b.P.99)	*24 ncü Alay 1 nci Bölük Komutanı 1 nci İnönü Muharebesinde Kızıltepe'de şehit düştü. Ailesine bir üst rütbe maaşı bağlandı.*
2829	Yüzbaşı Ahmet Hakkı Van (1328-b.P.107)	*61 nci Tümen 190 ncı Alay 3 ncü Bl. Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 2 Eylül 1921 günü Çaldağı Taarruzunda şehit düştü.*
2831	Üsteğmen Abdülhadi Trabzon (1328-c-P.111)	*5 nci Kafkas Tümeni 10 ncu Alay 3 ncü Tabur Emir Subayı Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 26 Ağustos 1921 günü Kartaltepe'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
2833	Yüzbaşı Süleyman İstanbul (1328-c-P.140)	*41 nci Tümen 1 nci Şube Mülhaki 61 nci Tümen 190 ncı Alay 11 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Tarruza katıldı. 27 Ağustos 1922 günü Kazuçuran'da şehit düştü.*
2851	Yüzbaşı Mehmet Kadri İstanbul Vefa (1328-c.P.140)	*19 ncu Tümen Hücum Taburu 1 nci Bl. Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 19 Eylül 1922 günü Deliklibayır sırtlarında şehit düştü.*
2854	Yüzbaşı Sadık Karacabey (1328-b-P.143)	*5 nci Tümen 15 nci Alay 7 nci Bölük Komutanı. 17 Kasım 1920'de Besni Harekâtında şehit düştü.*
2881	Yüzbaşı Ahmet Refik Van (1328-c.-P.178)	*5 nci Kafkas Tümeni 13 ncü Alay 12 nci Bölük Komutanı. İnönü, Sakarya Muharebelerine katıldı ve 21 Eylül 1921'de şehit düştü.*
2889	Üsteğmen Ali Galip Trablusgarp (1328-b-P.189)	*42 nci Alay 1 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 25 Ağustos 1921'de şehit düştü.*
2899	Yzb. Ali Asım İstanbul (1328-b-P.206)	*5 nci Tümen 15 nci Alay 3 ncü Bölük, 15 nci Tümen 45 nci Alay 2 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taaruza katıldı. 26/27 Ağustos 1922 gecesi Tınaztepe'de şehit düştü*
2904	Üsteğmen Ali Rıza (Yzb.) Sürmene (1328-b-P.218)	*24 ncü Tümen Hücum Taburu 2 nci Bl. Komutanı V. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 29 Ağustos 1921 günü Kara Süleymanlı'da şehit düştü.*
2932	Üsteğmen Hilmi Sivas (1328-c-P.263)	*4 ncü Tümen 58 nci Alay 5 nci Bölük Komutanı. 2 nci İnönü Muharebesine katıldı ve 3 Mart 1921 günü şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
2977	Yüzbaşı Mehmet Sait İstanbul (1328-b-P. 331)	*12 nci Kolordu 23 ncü Tümen 69 ncu Alay 5 nci Bölük Komutanı. 31 Aralık 1920'de Uşak-Derben Muharebesinde şehit düştü.*
2994	Üsteğmen Behçet Kerkük (1328-b-P. 362)	*7 nci Tümen 2 nci Alay 3 ncü Bölük Komutanı. İnönü ve Kütahya-Eskişehir Muharebelerine katıldı. Temmuz 1921'de Kolankaya'da şehit düştü.*
3005	Yüzbaşı M. Atıf İstanbul (1328-c-P. 397)	*39 ncu Alay 11 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine ve büyük Taarruza katıldı. 27 Ağustos 1922 günü şehit düştü.*
3006	Yüzbaşı Rahmi Konya (1328-c-P. 398)	*4 ncü Alay 3 ncü Bölük Komutanı. İnönü ve Sakarya Muharebelerine katıldı. 31 Ağustos 1921'de şehit düştü.*
3009	Yüzbaşı Hasan Basri Uşak (1328-c-P. 404)	*5 nci Tümen 10 ncu Alay 1 nci Tabur İaşe Subayı, 15 nci Tümen 38 nci Alay 5 nci Bölük Komutanı. İnönü ve Sakarya Muharebelerine katıldı. 10 Eylül 1921 günü Basri, köy'de şehit düştü.*
3012	Yüzbaşı Mehmet Nuri Prizren (1328-c-P. 412)	*57 nci Tümen 39 ncu Alayda Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruza katıldı. 27 Ağustos 1922 günü Çiğiltepe'de şehit düştü.*
3025	Üsteğmen Ahmet Van (1329-P.11) (1912'de Astsubay çıktı, kurs gördü ve subay oldu)	*190 ncı Alay 5 nci Bölük Komutanı 12 Ocak 1921'de İnönü'de şehit düştü.*
3027	Teğmen Eyüp Sabri Edirne (1329-P.25)	*Gümülcine Milli Kuvvetler Müfrezesi Komutanı 153 ncü Alay 3 ncü Bölük Takım*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
	(1911'de Astsubay çıktı 1913'te Subay oldu)	*Komutanı. 24 Temmuz 1920'de şehit düştü.*
3030	Üsteğmen Mehmet Saim İzmit (1329-P. 29) (1909'da Er olarak katıldığı birliğinde Çavuşluğa yükseldi. 1913'te Subay oldu)	*61 nci Tümen 190 ncı Alay 5 nci Bölük Takım Komutanı. Anzavur Harekâtına katıldı. 2 Nisan 1920 günü Gönen'de şehit düştü.*
3032	Üsteğmen Hasan Hayri İst. Fındıklı (1329-P. 33) (1911'de Astsubay çıktı 1913'te Subay oldu)	*61 nci Tümen 159 ncu Alay 2 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 31 Ağustos 1921 günü Karakuyu'da şehit düştü.*
3034	Üsteğmen Mehmet Kemal Aksaray (1329-P. 36) (1911'de Astsubay çıktı 1913'te Subay oldu)	*3 ncü Kafkas Tümeni 18 nci Alay 7 nci Bölük Takım Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 27 Ağustos 1922 günü Tınaztepe'de şehit düştü.*
3050	Üsteğmen Ali Rıza Boyabat (1329-P. 66) (Astsubaylıktan yetişti)	*41 nci Tümen 12 nci Alay 3 ncü Bölük Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebesine katıldı. 6 Temmuz 1921 günü şehit düştü.*
3052	Üsteğmen Mehmet Cemil İstanbul (1329-P. 72) (Astsubaylıktan yetişti.)	*189 ncu Alay 7 nci Bölük Takım Komutanı. 3 Ekim 1921'de şehit düştü.*
3053	Üsteğmen Ömer Mümtaz Kırşehir (1329-P.73) (Astsubaylıktan yetişti)	*26 ncı Alay 5 nci Bölük Takım Komutanı. 27 Ağustos 1922'de Büyük Taarruz'da şehit düştü.*
3085	Üsteğmen Hüseyin Hüsnü Dağıstan (1329-P.137) (Astsubaylıktan yetişti)	*61 nci Tümen 190 ncı Alay 9 ncu Bölük Komutanı Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 28 Ağustos 1921 günü Taydemir'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
3097	Üsteğmen Mustafa Rıfkı Kazancılar (1329-P.157) (Astsubaylıktan yetişti)	*41 nci Tümen 16 ncı Alay 7 nci Bölük Komutanı. 1 Nisan 1921'de Afyon dolaylarında şehit düştü.*
3107	Üsteğmen Ahmet Münür İstanbul (1329-P.175) (Astsubaylıktan yetişti)	*Kastamonu Dolayları Komutanlığı Muhafız Takım Komutanı. 15 nci Tümen 38 nci Alay 5 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Tarruza katıldı. 26 Ağustos 1922'de şehit düştü.*
3108	Teğmen Osman Tahsin Giresun (1329-P.181) (Astsubaylıktan yetişti)	*61 nci Tümen Avcı Taburunda görevli olup, bu birliğin Balıkesir ve dolaylarında yaptığı muharebe ve müsademelere katıldı. 1920'de şehit düştü.*
3128	Yüzbaşı M. Fehmi Nazilli (1330-b-P.19)	*15 nci Tümen 38 nci Alay 9 ncu Bölük Komutanı. Kütahya-Eskişehir ve Sakarya Muharebelerine katıldı. 26 Ağustos 1921'de şehit düştü.*
3147	Üsteğmen Ahmet Ankara (1330-b-P.52)	*61 nci Tümen 174 ncü Alay 8 nci Bölük Takım Komutanı. 2 Eylül 1921'de Sakarya'da şehit düştü.*
3157	Üsteğmen Mehmet Süreyya Trabzon (1330-b-P.65)	*19 ncu Tümen Hücum Taburu 2 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruza katıldı. 27 Ağustos 1922 günü Pazarköy'de şehit düştü.*
3163	Yzb. Hulusi Alasonya (1330-b-P.73)	*50 nci Alay 10 ncu Bölük Komutanı. İnönü, Sakarya Muharebelerine katıldı. 22 Temmuz 1922 günü Çal'da şehit düştü.*
3190	Üsteğmen Ali Rıza Demirci (1330-b-P.105)	*61 nci Tümen 190 ncı Alay 11 nci Bölük Komutanı. 24 Ekim 1920'de Derbent'te yaralandı. 1 Aralık 1920'de Eskişehir Hastanesi'nde şehiden öldü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
3199	Yüzbaşı Akif İstanbul (1331-P.6) (1329'da Subay namzeti [Adayı] olarak kıtaya çıktı)	*15 nci Alay 21 nci Tabur Komutanı V. Sakarya Meydan Muharebelerine ve Büyük Taarruza katıldı. 16 Eylül 1922 günü Bandırma'da şehit düştü.*
3211	Yüzbaşı Muharrem Girit (1331-P.41) (1330'da Subay namzeti olarak kıtaya çıktı)	*16 ncı Tümen 64 ncü Alay 4 ncü Bölük Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 27 Ağustos 1922 günü şehit düştü.*
3115	Üsteğmen Faik Konya-Aksaray (1331-P.45) (1329'da subay namzeti olarak kıtaya çıktı)	*1 nci Tümen 3 ncü Alay 1 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 24 Ağustos 1921 günü şehit düştü.*
3221	Üsteğmen Abdürrazzak Van (1331-P.54) (1330'da subay namzeti olarak kıtaya çıktı)	*12 nci Alay 5 nci Bölük, 14 ncü Alay 6 ncı Bölük Komutanı. Kütahya-Eskişehir, Sakarya Muharebelerine katıldı. 26 Ağustos 1921 günü şehit düştü.*
3223	Üsteğmen Ahmet İhsan Trablusgarp (1331-P.57) (1330'da subay namzeti olarak kıtaya çıktı)	*57 nci Tümen 37 nci Alay 2 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine ve Büyük Taarruza katıldı. 27 Ağustos 1922 günü Çiğiltepe'de şehit düştü.*
3226	Yüzbaşı Yakup Van (1331-P.66)	*15 nci Tümen 38 nci Alay 8 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 19 Eylül 1921 günü Duatepe'de yaralandı ve Ankara Hastanesi'nde şehiden öldü.*
3227	Üsteğmen Cemal İstanbul (1331-P.72) (1330'da subay namzeti olarak kıtaya çıktı	*Düzce Kuva-i Tedibiye Müfrezesi ve İzmit 2 nci Bağımsız Tabur 2 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine ve Büyük Taarruza katıldı. 10 Eylül 1922 günü İzmit'te şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
3238	Yüzbaşı M. Hicri Kilkış (1331-P.90)	*26 ncı Alay 2 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 26 Ağustos 1921 günü şehit düştü.*
3254	Üsteğmen Şaban Üsküp (1331-P.126) (1330'da kıtaya çıktı)	*61 nci Tümen Hücum Taburu 4 ncü Bölük Takım Komutanı. İnönü, Sakarya Muharebelerine katıldı. 28 Ağustos 1921 günü Toydemir sırtlarında şehit düştü.*
3255	Yüzbaşı Osman Nuri Sivas (1331-P.127) 1330'da kıtaya çıktı)	*18 nci Alay 7 nci Bölük Komutanı. 32 nci Alay 3 ncü Bölük V. Doğu Cehpesinde ki harekâta sakarya Muharebesine katıldı. 9 Eylül 1921 günü Osman Nuri tepesinde şehit düştü.*
3266	Üsteğmen Muammer İzmir (1331-P.163) (1330'da subay namzeti olarak kıtaya çıktı)	*3 ncü Kafkas Tümeni 7 nci Alay 1 nci Bölük Komutan. V. 7 Ekim 1921'de Evliyatepe'de şehit düştü.*
3270	Üsteğmen Hüseyin Cemil Sivas (1331-P.177) (1330'da subay namzeti olarak kıtaya çıktı)	*12 nci Tümen 35 nci Alay Emir Subayı. Doğu Cephesindeki harekâta katıldı. 17 Ocak 1920 günü şehit düştü.*
3279	Üsteğmen Osman İzzet Maçka (1331-P.218)	*17 nci Kolordu 56 ncı Tümen 174 ncü Alay 5 nci Bölük Komutanı. 17 Ağustos 1920'de şehit düştü. Varislerine yüzbaşı maaşı bağlandı.*
3295	Üsteğmen Mehmet Zeki İstanbul (1331-P.258)	*23 ncü Alay 5 nci Bölük, 4 ncü Alay 1 nci Bölük Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebesinde 21 Temmuz 1921 günü şehit oldu.*
3296	Üsteğmen M. Fahri Çarşamba (1331-P.260)	*4 ncü Alay emrinde 2 nci İnönü Muharebesine katıldı. 28 Mart 1921 günü Kanlıtepe'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
3299	Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Söğüt (1331-P.266)	*25 ncü Tümen 2 nci Şubede görevli iken, 28 Ağustos 1921 günü Sakarya Meydan Muharebesinde şehit düştü.*
3302	Üsteğmen Abdülaziz Halep (1331-P.273)	*5 nci Kafkas Tümeni 13 ncü Alay 1 nci Bölük Komutanı V. 16 Eylül 1921 günü Sakarya'da şehit düştü.*
3318	Yüzbaşı Cevdet Eyüpsultan (1331-P.313) (1330'da subay namzeti olarak kıtaya çıktı)	*5 nci Kafkas Tümeni 10 ncu Alay 7 nci Bölük Komutanı. Zile isyanının bastırılmasına, Sakarya M.M. ve Büyük Taarruza katıldı. 29 Ağustos 1922 günü Resuldağı'nda şehit düştü.*
3341	Yüzbaşı Burhanettin İstanbul (1331-P.364) (1330'da subay namzeti olarak talimgaha katıldı)	*15 nci Tümen 45 nci Alay 1 nci Bölük Komutanı. Gediz dolaylarındaki harekâta katıldı. 26 Ekim 1920 gecesi şehit düştü.*
3351	Üsteğmen Neşet İstanbul (1331-P.394) (1330'da subay namzeti olarak talimgaha katıldı)	*41 nci Tümen 16 ncı Alay 10 ncu Bölük Komutan. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 29/30 Ağustos 1921 günü Haymana civarında şehit düştü.*
3357	Üsteğmen İsmail Kadri İstanbul (1331-P.407) (1330'da subay namzeti olarak talimgaha katıldı)	*7 nci Kafkas Alayı 10 ncu Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 5/6 Ekim 1921 gecesi şehit düştü.*
3365	Üsteğmen Atâ Diyarbakır (1331-P.422)	*7 nci Tümen 2 nci Alay 10 ncu Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 29/30 Ağustos 1921 gecesi Haymaya'da şehit düştü.*
3374	Üsteğmen Osman Nuri Safranbolu (1331-P.447)	*4 ncü Tümen 40 ncı Alay 3 ncü Bölük Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebesine katıldı. 15 Temmuz 1921 günü Yumruçal'da şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
3379	Yüzbaşı Mehmet Ali Edirne (1331-P.461) (1330'da subay namzeti olarak talimgaha katıldı)	*Büyük Millet Meclisi Muhafız Taburunda görevli olarak Büyük Taarruza katıldı ve 31 Ağustos 1922 günü şehit düştü.*
3383	Üsteğmen Hüseyin Hüsnü Kütahya (1331-P.471) (1330'da subay namzeti olarak kıtaya çıktı)	*61 nci Tümen 174 ncü Alay 8 nci Bölük Komutanı V. İnönü Muharebesinde 28 Mart 1921 günü şehit düştü.*
3386	Yüzbaşı Ahmet Naci Ankara (1331-P.484) (1330'da subay namzeti olarak talimgaha katıldı)	*58 nci Alay 9 ncu Bölük Komutanı. İnönü Muharebesinde şehit düştü.*
3387	Üsteğmen Hulki İstanbul (1331-P.485) (1330'da subay namzeti olarak talimgaha katıldı)	*19 ncu Alay 5 nci Bölük Komutanı V. 1921'de Kütahya'da şehit düştü.*
3391	Üsteğmen Mehmet Ferit Ankara (1331-P.498) (1330'da subay namzeti olarak talimgaha katıldı)	*5 nci Tümen 13 ncü Kafkas Alayı 4 ncü Bölük Takım Komutanı. İnönü ve Sakarya Muharebelerine katıldı. 3 Eylül 1921 günü Sakarya'da şehit düştü.*
3404	Üsteğmen Osman Serfice (1331-P.536) (1330'da subay namzeti olarak talimgaha katıldı)	*1 nci Süvari Tümeni 14 ncü Süvari Alayı Mt. Bölük Takım Komutanı. İnönü Muharebelerine katıldı. ve 27 Mart 1921 günü şehit düştü.*
3415	Yüzbaşı Nazmi Eleşkirt (1331-P. 566)	*13 ncü Kafkas Alayı Emir Subayı Sakarya M.M. katıldı. 16 Eylül 1921 günü şehit düştü.*
3420	Üsteğmen Ahmet Cemil Erzurum (1331-P.575) (1329'da subay namzeti olarak talimgaha katıldı)	*4 ncü Tümen Emir Subayı İnönü ve Sakarya Muharebelerine katıldı. 2 Eylül 1921 günü Sakarya'da şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
3430	Üsteğmen Ahmet Diyarbakır (1331-P.607) (1330'da subay namzeti olarak talimgaha katıldı)	*4 ncü Tümen 132 nci Alay 7 nci Bölük Komutanı. 10 Nisan 1921 günü Aslıhanlar Muharebesinde şehit düştü.*
3431	Yüzbaşı Mehmet Bahri Harput (1331-P.608) (1330'da subay namzeti olarak talimgaha katıldı)	*7 nci Tümen 2 nci Alay 3 ncü Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı ve 38 Ağustos 1921 günü şehit düştü.*
Not	1332'de Subay olanların tümü, 1915'te Kuleli'den namzet olarak talimgaha alınmıştır. (Bu nedenle aşağıda tek tek açıklama yapılmadı.)	
3458	Üsteğmen Ali Kemal İstanbul (1332-P.18)	*135 nci Alay 3 ncü Bölük Komutanı. İnönü, Kütahya-Eskişehir Muharebelerine katıldı. 27 Temmuz 1921 günü şehit düştü.*
3460	Teğmen Recep Ertuğrul Harput (1332-P.20)	*4 ncü Kafkas Tümeni 11 nci Alay 5 nci Bölük Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebesine katıldı. 16 Temmuz 1921 günü Nasuhçal'da şehit düştü.*
3463	Teğmen Hasan Muzaffer İstanbul (1332-P.24)	*154 ncü Alay 12 nci Bölük, 176 ncı Alay 12 nci Bölük, 50 nci Alay 12 nci Bölük Komutanı. Balıkesir-Susurluk Bölgesin'de ve Kocaeli dolaylarında çarpışmalara Sakarya Meydan Muharebesine ve Büyük Taarruza katıldı. 29 Ağustos 1922'de Toklu Taarruzunda şehit düştü.*
3479	Üsteğmen Veysi Enver Afyonkarahisar (1332-P.59)	*8 nci Kafkas Alay Emir Subayı 12 nci Grup Emir Subayı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 30 Ağustos 1921 günü Maliköy'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
3508	Üsteğmen Kadri Selânik (1332-P.125)	*3 ncü Kafkas Tümeni 7 nci Alay 3 ncü Tabur Emir Subayı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 25 Ağustos 1921 günü Türbetepe'de şehit düştü.*
3511	Üsteğmen Yusuf Cemil Sürmene (1332-P.134)	*1 nci Kafkas Tümeni Emir Subayı. Azarbeycan'da 16 Eylül 1919 günü Karabağlı asileri tarafından şehit edildi.*
3512	Üsteğmen Hüseyin Hüsnü Konya-Aksaray (1332-P.137)	*11 nci Tümen 70 nci Alay 5 nci Bölük Komutanı. Büyük Taarruz'da 30 Ağustos 1922 günü Adatepe'de şehit düştü.*
3513	Üsteğmen İbrahim Üsküp (1332-P.138)	*5 nci Kafkas Tümeni 13 ncü Alay 3 ncü Bölük Komutanı V. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 10 Eylül 1921 günü Taşlıtepe'de şehit düştü.*
3514	Teğmen Nazım Antakya (1332-P.139)	*9 ncu Tümen Hücum Taburu 2 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 25 Ağustos 1921 günü şehit düştü.*
3524	Üsteğmen Şerafettin İstanbul (1332-P.159)	*3 ncü Kafkas Tümeni 8 nci Alay 3 ncü Tabur Mt. Bölük Komutanı. Doğu Cephesi Muharebelerine katıldı. 14 Ekim 1920 günü Merdeniktepe'de şehit düştü.*
3529	Üsteğmen Mehmet Ağâh (Ybz.) Bayburt (1332-P.165)	*12 nci Tümen 36 ncı Alay 1 nci Avcı Taburu 6 ncı Bölük Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 27 Ağustos 1922 günü Kurtkaya'da üstün Şecat ve cesaret gösterdi ve şehit düştü.*
3531	Üsteğmen Yümnü (Yzb.) İstanbul (1332-P.168)	*3 ncü Kafkas Tümeni 8 nci Alay 5 nci Bölük Komutanı. Doğu ve Batı Cephesinde hemen hemen bütün muharebelere katıl-*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
		dı. Büyük Taarruz'da 29/30 Ağustos 1922 gecesi Arpalı küçükköy istasyonunda şehit düştü.
3558	Üsteğmen Veliddin Çarşamba (1332-p.223)	*3 ncü Kafkas Tümeni 11 nci Alay 2 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 15 Eylül 1921 günü Mezartepe'de şehit düştü.*
3563	Üsteğmen Galip Tunus (1331-P.234)	*24 ncü Tümen 143 ncü Alay 6 ncı Bölük Komutanı. 1920'de İnegöl'de şehit düştü.*
3572	Teğmen Mehmet Ali Bosna (1332-P.255)	*40 ncı Alay Mt. Bölüğü Takım Komutanı. 2 nci İnönü Muharebesine katıldı. ve Darıtepe'de şehit düştü.*
3578	Teğmen İsmail Hakkı Aydın (1332-P.263)	*57 nci Tümen 175 nci Alay 2 nci Bölük Takım Komutanı, 176 ncı Alay 2 nci Tabur Emir Subayı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 25 Ağustos 1921 günü şehit düştü.*
3595	Tğm; Ütğm. Hidayet İstanbul (1332-P.295)	*12 nci Tümen 35 nci Alay 6 ncı Bölük Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 29 Ağustos 1922 günü Adatepe'de şehit düştü.*
3596	Ütğm. Fevzi İstanbul (1332-P.297)	*12 nci Alay 11 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine ve Büyük Taarruza katıldı. 7 Ekim 1922 günü şehit düştü.*
3608	Ütğm. Yzb. İsmail Hakkı Erzincan (1332-P.325)	*4 ncü Tümen 58 nci Alay 11 nci Bölük Komutanı. İnönü ve Kütahya Eskişehir Muharebelerine katıldı. 21 Temmuz 1921 günü şehit düştü.*
3617	Teğmen Ekrem Halep (1332-P.342)	*Batı Cephesi Emirin'de görevli olarak katıldığı Kütahya-Eskişehir Muharebesinde 16 Temmuz günü şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
3626	Üsteğmen İsmail Rıfat İstanbul (1332-P.368)	*1 nci Tümen 4 ncü Alay Makineli Tüfek Bölüğü Komutanı 2 nci İnönü Muharebesine katıldı. 31 Mart 1921 günü Gündüzbey'de şehit düştü.*
3628	Üsteğmen Mehmet Ali Kerkük (1332-P.371)	*7 nci Tümen 41 nci Alay 6 ncı Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 31 Ağustos 1921 günü Çataltepe'de şehit düştü.*
3632	Teğmen Cevat İstanbul (1332-P.380)	*4 ncü Tümen 10 ncu Alay 1 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya Yaprakbayır'da 22 Ağustos 1921 günü şehit düştü.*
3634	Teğmen İhsan İstanbul (1332-P.385)	*4 ncü Tümen 40 ncı Alay 7 nci Bölük Takım Komutanı. İnönü Muharebelerine katıldı. 31 Mart 1921 günü Kanlıtepe'de şehit düştü.*
3642	Tğm; Ütğm. Mehmet Nuri İstanbul (1332-P.405)	*23 ncü Tümen, 31 nci Alay Emir Subayı. Sakarya Meydan Muharebesine ve Büyük Taarruza katıldı. 28 Ağustos 1922 günü Afyon dolaylarında şehit düştü.*
3646	Teğmen Ali Galip Kerkük (1332-P.415)	*5 nci Tümen 9 ncu Alay 10 ncu Bölük Komutanı. İç isyanların tenkilinde bulundu. 10 Mayıs 1920 günü Tokat'ta şehit düştü.*
3657	Teğmen M. Necip Kastamonu (1332-P.437)	*61 nci Tümen 159 ncu Alay 2 nci Bölük Takım Komutanı. İnönü Muharebesine girdi. 28 Mart 1921'de Tekeköy'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK İSTİKLÂL HARBİNDE ŞEHİT DÜŞEN SUBAYLAR

(Gnkur. ATASE Bşk.lığı Arşiv Dos. No. 4,1333-P.2: 1338-P.is.148)

Sıra No	Kimliği	Görevi
3685	Teğmen Sabri Edirne (1333-P.10)	*6 ncı Tümen Akıncı Kol Komutanı. Altı yerinden yaralandı. 23 Ağustos 1921 günü Sakarya'da şehit düştü.*
3686	Üsteğmen Ahmet Vodina (1333-P.17)	*İstiklâl Harbinde 1920-21 yılları arası 126 ncı Alay 1 nci Bölük Tk. Komutanı. 10. Eylül 1921 günü Polatlı Muharebesinde şehit düştü.*
3706	Ütğm. Şerif Edirne (1333-P.47)	*İstiklâl Harbinde 1919/20 yıllarında Doğu Cephesindeki muharebelere 8 nci Alay 10 ncı Bl. Komutanı olarak katıldı. Menderek harekâtında 20.10.1920 günü şehit düştü.*
3712	Ütğm. Hüseyin Mahir İstanbul (1333-P.59)	*İstiklâl Harbinde 1919/20'de 61 nci Tümen 190 ncı Alay 9 ncu Bölük Takım Komutanı. Gediz ve Derbent Muharebelerine katıldı. 25 Ekim 1920'de Derbent'te şehit düştü.*
3721	Ütğm. Enver İstanbul (1333-P.75)	*İstiklâl Harbine 1919/21'de 8 nci Tümen 189 ncu Alay 5 nci Bölük Komutanı olarak katıldı. 27 Mart 1921 günü Balmahmut'ta şehit düştü.*
3725	Ütğm. İsmail Hakkı İstanbul (1333-P.83)	*İstiklâl Harbinde 1919-1921'de 1 nci Tümen 5 nci Alay 7 nci Bölük Tk. K. olarak 2 nci İnönü Muharebesine katıldı. 1 Nisan 1921 günü Taşlıtepe'de şehit düştü.*
3731	Ütğm. Ali Murtaza Çayırova (1333-P.95)	*41 nci Tümen 16 ncı Alay 3 ncü Bölük Takım Komutanı. İnönü, Sakarya Muha-*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
		rebelerine katıldı. 28/29 Ağustos 1921 günü şehit düştü.
3733	Tğm. Memduh Kastamonu (1333-P.100)	*9 ncu Tümen 28 nci Alay 4 ncü Bölük Takım Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine girdi. 26.8.1921 günü Kaltaklı sırtlarında şehit düştü.*
3738	Tğm. Tevfik Çanakkale (1333-P.105)	*7 nci Tümen 41 nci Alay Mt. Bölük Komutanı. İnönü, Sakarya Muharebelerine katıldı. 25.8.1921 günü Türbetepe'de şehit düştü.*
3749	Tğm. Ferit İstanbul (1333-P.128)	*4 ncü Tümen 132 nci Alay 9 ncu Bl. Komutanı V. Aslıhanlar ve Sakarya Muharebelerine katıldı. 6 Şubat 1921 günü Küçük Aslıhanlar'da şehit düştü.*
3761	Ütğm. Halil Refik İstanbul (1333-P.142)	*24 ncü Tümen 30 ncu Alay 8 nci Bölük K. V. 2 nci İnönü Muharebesine katıldı. 1.4.1921 günü Teke sırtlarında şehit düştü.*
3763	Tğm. Cemil Selânik (1333-P.147)	*62 nci Alay 2 nci Bölük Komutanı. İnönü ve Sakarya Muharebelerine katıldı. 28.8.1921 günü Beştepeler'de şehit düştü.*
3770	Tğm. Rasim Bursa (1333-P.157)	*172 nci Alay 9 ncu ve 5 nci Bölük Takım Komutanı. Balıkesir'de 29.6.1920 günü şehit düştü.*
3775	Tğm. Ahmet İstanbul (1333-P.170)	*4 ncü Tümen 42 nci Alay 6 ncı Bölük Takım Komutanı. Sakarya Muharebelerine katıldı. 28.8.1921 günü Gökgözün'de şehit düştü.*
3799	Ütğm. Abdülbâri Hama (1333-P.225)	*11 nci Tümen 70 nci Alay 11 nci Bl. Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
		katıldı. 10 Eylül 1921 günü Polatlı'da şehit düştü.
3815	Tğm. Ütğm. Haşim Van (1333-P.256)	*61 nci Tümen 169 ncu Alay 6 ncı Bl. ve 174 ncü Alay 1 nci Bölük Komutanı. 1 nci 2 nci İnönü Muharebelerine katıldı. 28.3.1921 günü Kanlısırt'ta şehit düştü.*
3816	Ütğm. Mustafa Trabzon (1333-P.259)	*3 ncü Tümen, 7 nci Alay 4 ncü Bölük ve 8 nci Bölük Komutanı. Eskişehir-Kütahya Muharebelerine katıldı. 16.7.1921'de şehit düştü.*
3820	Ütğm. Mehmet Neşet İstanbul (1333-P.267)	*Trakya cephesindeki harekâta, Anadolu'da 57 nci Tümen Hücum Tb. 2 nci Bölük Komutanı olarak Sakarya M.M. ve Büyük Taarruza katıldı. 31.8.1922 günü şehit düştü.*
3823	Tğm. Ütğm. Sadık Kırıkkilise (1333-P.270)	*1 nci Tümen 3 ncü Alay 4 ncü Bölük Komutanı. İnönü Muharebelerine katıldı. 23.3.1921 günü Gündüzbey'de şehit düştü.*
3885	Tğm. Faik Kütahya (1333-P.383)	*174 ncü Alay 2 nci Bölük Takım Komutanı. 15 Mayıs 1919 günü İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali sırasında şehit düştü.*
3893	Ütğm. Mehmet Halit Havza (1333-p.407)	*18 nci Tümen 15 nci Alay 11 nci Bl. Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 17 Eylül 1922 günü Bandırma'nın kuzey sırtlarında şehit düştü.*
3908	Ütğm. Ali Rıza Nazilli (1333-P.432)	*12 nci Tümen 34 ncü Alay 11 nci Bl. Takım Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 29/30 Ağustos 1922 gecesi Çaltepe'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
3923	Tğm. Ali Ruhi İstanbul (1333-P.469)	*24 ncü Tümen 143 ncü Alay 3 ncü Bl. Komutan Vekili. Geyve ve İnegöl çarpışmalarına katıldı. 25.10.1920 günü Boğazköy'de şehit düştü.*
3932	Hasan Tahsin Kastamonu (1333-P.493)	*5 nci Kafkas Tümeni, 32 nci Alay 4 ncü Mt. Bölük Takım Komutanı Kütahya-Eskişehir Muharebelerine katıldı. 16.7.1921 günü Nuruhçal'da şehit düştü.*
3933	Ütğm. Mehmet Zeki Erzincan (1333-P.494)	*4 ncü Alay 11 nci Bölük Takım Komutanı. İnönü Muharebesine katıldı 3 Mart 1921'de şehit düştü.*
3945	Teğmen Hikmet Yalvaç (1333-P.517)	*11 nci Tümen 33 ncü Alay 6 ncı Bl. Takım Komutanı. Adana Cephesi Pozantı sırtlarında 2 Mayıs 1920 günü şehit düştü.*
3948	Ütğm. Mehmet Nuri Erzincan (1333-P.528)	*5 nci Tümen 15 nci Alay 6 ncı Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıltı. 27 Ağustos 1921 günü Kanlıgöl'de şehit düştü.*
3986	Ütğm. Cavit Alanya (1334-P.1)	*11 nci Tümen 127 nci Alay 3 ncü Bl. Takım Komutanı. Gediz ve dolaylarındaki muharebelere katıldı. 24.10.1920 günü şehit düştü.*
3991	Ütğm. Ali Osman Trabzon (1334-P.11)	*11 nci Tümen, 70 nci Alay 1 nci Bl. Takım Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebelerine katıldı. 18.7.1921 günü Kütahya'da şehit düştü.*
3994	Ütğm. Neşet Yanya (1334-P.14)	*11 nci Tümen 126 ncı Alay 7 nci Bl. Komutanı. İnönü muharebelerine katıldı. 9.4.1921 günü Aslıhanlar'da şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
3995	Ütğm. Ali Rıza Sivas (1334-P.15)	*1 nci Tümen 3 ncü Alay 11 nci Bl. Komutanı. İnönü Muharebelerine katıldı. 9 Nisan 1921 günü Kanlıtepe'de şehit düştü.*
3998	Ütğm. Hasan Harput (1334-P.19)	*11 nci Tümen 127 nci Alay 9 ncu Bl. Takım Komutanı. Sakarya Muharebesine katıldı. 30/31 Ağustos 1921 gecesi Gökgöz'de şehit düştü.*
4000	Ütğm. Ali Tahsin İstanbul (1334-P.21)	*4 ncü Tümen Hücum Tb. 3 ncü Bölük Takım Komutanı. Sakarya Muharebesine katıldı. 25 Ağustos 1921 günü şehit düştü.*
4002	Ütğm. Mehmet Fahrettin Van (1334-P.27)	*3 ncü Kafkas Tümeni 8 nci Alay 5 nci Bölük Takım Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebesine katıldı. 15/16 Temmuz 1921 gecesi şehit düştü.*
4004	Tğm. Hakkı İstanbul (1334-P.29)	*23 ncü Tümen 69 ncu Alay 9 ncu Bölük Takım Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebesine katıldı. 15/16 Temmuz gecesi Yumruçal'da şehit düştü.*
4005	Ütğm. Kamil Harput (1334-P.31)	*5 nci Tümen 15 nci Alay 10 ncu Bölük ve 15 nci Tümen 38 nci Alay 6 ncı Bölük Komutanı. Gaziantep, Sakarya Muharebelerine ve Büyük Taarruza katıldı. 26 Ağustos 1922 günü Tınaztepe'de şehit düştü.*
4010	Tğm. İsmail Necati İstanbul (1334-P.38)	*18 nci Alay 5 nci Bölük Takım Komutanı. 45 nci Tabur Emir Subayı. Birliğinin muharebelerine katıldı. 25/26 Ağustos 1921 gecesi Perişantepe'de şehit düştü.*
4017	Tğm. Rıfkı İstanbul (1334-P.47)	*5 nci Tümen 14 ncü Alay 1 nci Tabur Emir Subayı. Sakarya Muharebesine katıldı. 29 Ağustos 1921'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
4018	Tğm. Eyüp Sabri İzmir (1334-P.50)	*41 nci Tümen 132 nci Alay 4 ncü Bl. Takım Komutanı. Sakarya Muharebelerine katıldı. 12.8.1921 günü şehit düştü.*
4032	Tğm. Ömer Faruk İstanbul (1334-P.74)	*61 nci Tümen 188 nci Alay 1 nci Bl. Takım Komutanı. Balıkesir, Soma'da çarpıştı. 27.6.1920 günü Soma'da şehit düştü.*
4033	Tğm. Abdülaziz Bitlis (1334-P.75)	*8 nci Tümen 135 nci Alay 8 nci Bölük Komutan Vekili. Eskişehir-Kütahya Muharebelerine katıldı. 19/20.7.1921 gecesi Altıntaş'ta şehit düştü.*
4037	Ütğm. Nuri Nevşehir (1334-P.87)	*11 nci Tümen 70 nci Alay 3 ncü Bölük Takım Komutanı. Büyük Taarruz'da şehit düştü.*
4040	Ütğm. Ferit İstanbul (1334-P.90)	*5 nci Alay Mt. Bölük Takım Komutanı, Sakarya Muharebelerine katıldı. 26.8.1921 günü Beylik Köprü'de şehit düştü.*
4053	Tğm. Abdülmuhsin Diyarbakır (1334-P.112)	*8 nci Tümen 135 nci Alay 10 ncu Bölük Takım Komutanı. Trakya ve Anadolu'da Milli Mücadeleye katıldı. 3 Ekim 1921 günü Güzelimtepe'de şehit düştü.*
4055	Tğm. Muharrem Şevki Katerinli (1334-P.114)	*24 ncü Tümen 143 ncü Alay Emir Subayı. 57 nci Tümen 39 ncu Alay 5 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M. katıldı. 26/27.8.1921 günü Türbetepe'de şehit düştü.*
4063	Ütğm. Mehmet Edirne (1334-P.124)	*24 ncü Tümen 143 ncü Alay 12 nci Bl. Komutanı. 1920'de Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgali sırasındaki çarpışmada şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
4065	Ütğm. Mehmet Fehmi Sivas (1334-P.127)	*47 nci Tümen 148 nci Alay 2 nci Bl. Takım Komutanı ve Batı Cephesi emrinde 1 nci Tüm. 3 ncü Alay 10 ncu Bl. K. 2 nci İnönü Muharebesine katıldı. 28 Mart 1921'de Kanlısırt'da şehit düştü.*
4085	Tğm. Fahri Edirne (1334-P.156)	*29 Mayıs 1919'da Ayvalıka çıkan düşman kuvvetlerine bölüğünü teşçi ederek karşı koyarken şehit düştü.*
4091	Tğm. Ekrem Diyarbakır (1334-P.166)	*23 ncü Tümen 69 ncu Alay 3 ncü Bölük Takım Komutanı. Yumruçal Muharebesinde 18/19.7.1921 gecesi şehit düştü.*
4094	Ütğm. Hüsameddin Erzurum (1334-P.171)	*12 nci Tümen 35 nci Alay Mt. Bölük Tk. Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 27.8.1922 günü şehit düştü.*
4103	Tğm. Ahmet Hamdi Bursa (1334-P.184)	*Meclisi Milli Taburu Makinalı Tüfek Birliği Takım Komutanı. Kızılcahamam Yaban Asad'da 9.7.1921 günü kaçan erler tarafından şehit edildi.*
4122	Ütğm. Şakir İstanbul (1334-P.227)	*8 nci Tümen Hücum Taburu. 1 nci Bölük Takım Komutanı. İnönü Muharebelerine katıldı. 26 Mart 1921 günü şehit düştü.*
4123	Tğm. Mustafa Tayyar İstanbul (1334-P.231)	*56 ncı Tümen 173 ncü Alay 6 ncı Bölük Takım Komutanı. Kütahya-Eskişehir ve Uşak Muharebelerine katıldı. 26 Eylül 1921 günü şehit düştü.*
4130	Tğm. Muharrem Niyazi Manastır (1334-P.245)	*61 nci Tümen 189 ncu Alay 5 nci Bölük Komutan Vekili. 24 Ekim 1920 günü Gediz çarpışmalarında şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
4132	Tğm. İbrahim Hulusi Harput (1334-P.248)	*9 ncu Tümen 25 nci Alay 2 nci Bölük Komutan Vekili. 10 Eylül 1921 günü Mezartepe'de şehit düştü.*
4148	Tğm. Hasan Tahsin Sivas (1334-P.274)	*41 nci Tümen, 19 ncu Alay 2 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 10 Eylül 1921 günü Kızılkaya'da şehit düştü.*
4152	Tğm. Muhlis Harput (1334-P.278)	*23 ncü Tümen 69 ncu Alay 10 ncu Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M. ve Büyük Taarruza katıldı. 26 Ağustos 1922 günü Belentepe'de şehit düştü.*
4154	Tğm. Nadi Trablusgarp (1334-P.281)	*4 ncü Tümen 42 nci Alay 1 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 1 Eylül 1921'de şehit düştü.*
4245	Tğm. Cemal Çatalca (1335-P.68)	*36 ncı Alay Depo Subaylığı. 34 ncü Alay Depo Subaylığı., 12 nci Tümen 34 ncü Alay 7 nci Bölük'de görevli Büyük Taarruza katıldı. 30 Ağustos 1922'de Afyon'da şehit düştü.*
4254	Ütğm. Şevket İstanbul (1336-P.9)	*5 nci Kafkas Tümeni 9 ncu Alay 10 ncu Bölük Takım Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 38 Ağustos 1922'de Küçükkalecik Sivrisinde şehit düştü.*
4262	Atğm. Zeki Trabzon (1336-P.26)	*19 uncu Alay 9 uncu Bölükte görevli Sakarya M. M. katıldı. 25 Ekim 1921'de şehit düştü.*
4264	Tğm. Cemil İstanbul (1336-P.21)	*172 nci Alay 2 nci Bölük Takım K. Uşak ve Beşevler çarpışmalarına katıldı. 1921'de Uşak'ta şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
4272	Tğm. Mustafa Şatığ Uluborlu (1336-P.41)	*1 nci Tümen 3 ncü Alay 3 ncü Bölükte görevli iken 11 Mart 1921'de Beylik köprüsünde şehit düştü.*
4278	Tğm. Zeki Çatalca (1336-P.49)	*1 nci Tümen 5 nci Alay 10 ncu Bölükte görevli iken 1922'de Tekketepe'de şehit düştü.*
4282	Tğm. Ahmet Nidal Batum (1336-P.53)	*Güney Cephesi Karargâhı Şifre Subayı. 20 nci Süvari Alayı 1 nci Bölük'te, Rafet Paşa karargâhı Süvari Muhafız Takım Komutanlığında, 2 nci Süvari Tüm. 20 nci Alay 4 ncü Bölük'te görevli. 2 nci İnönü, Afyon, İnegöl, Resulbaba Muharebelerine katıldı. 22 Ağustos 1922 günü Resulbaba'da şehit düştü.*
4285	Tğm. Müfit Sarıyar (1336-P.60)	*2 nci Tümen 5 nci Alay 3 ncü Bölük Takım Komutanı. 15 Temmuz 1921 günü Eskişehir'de şehit düştü.*
4286	Tğm. Mehmet Salih İstanbul (1336-P.61)	*57 nci Tümen Hücum Taburu 1 nci Bölük Takım Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 30 Ağustos 1922 günü Kaplangı sırtlarında şehit düştü.*
4288	Atğm. Bahattin İstanbul (1336-P.63)	*4 ncü Tümen 132 nci Alay 1 nci Tabur 3 ncü Bölük Takım Komutanı. 9/10 Ekim 1921 gecesi Dumlupınar Büyük Aslıhan'da şehit düştü.*
4289	Tğm. Nadir İstanbul (1336-P.63)	*4 ncü Tümen 40 ncı Alay 5 nci Bölük Takım Komutanı. 2 nci İnönü, Gündüzbey, Dudaş Muharebelerine katıldı. 1921'de Kayıbolmuş ve şehit kabul edilmiştir.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
4290	Tğm. Osman Ekrem İstanbul (1336-P.64)	*176 ncı Alay 2 nci Bölük Takım Komutanı. 31 Ağustos 1920'de şehit düştü.*
4293	Tğm. Ahmet Sami Nazilli (1336-P.68)	*56 ncı Tümen 173 ncü Alay 9 ncu Bölük Komutanı V., 172 nci Alay 8 nci Bölük Takım Komutanı, 56 ncı Tümen Muhafız Takım Komutanı, 172 nci Alay 5 nci Bl. Takım Komutanı, 68 nci Alay Emir Subayı, 68 nci Alay 1 nci Bölük Takım Komutanı. Mudanya, Bursa, Çatalçeşme, Arpalı Muharebelerine katıldı. 30 Ağustos 1922'de şehit düştü.*
4294	Tğm. Abdülvahap Kilis (1336-P.70)	*B.M.M.İ Muhafız Taburu. 1 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 10 Eylül 1921 günü Kızılcaviran'da şehit düştü.*
4295	Tğm. Mehmet Ali Tebriz (1336-P.74)	*30 ncu Alay 11 nci Bölük Takım Komutanı. 16 Ağustos 1921'de Boztepe'de şehit düştü.*
4321	Tğm. Sabri İstanbul (1336-P.124)	*B.M.M.si Muhafız Taburunda görevli. Sakarya Muharebesine katıldı. 25 Ağustos 1921'de Mangaldağ'da şehit düştü.*
4328	Tğm. Hasan Tahsin Diyarbakır (1336-P.132)	*12 nci Tümen 34 ncü Alay 2 nci Bölük Takım Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 29 Ağustos 1922'de Afyon'da şehit düştü.*
4330	Tğm. Osman Çankırı (1336-P.134)	*7 nci Tümen 23 ncü Alay 6 ncı Bölük'te görevli. Kütahya-Eskişehir Muharebesine katıldı. 15 Ağustos 1921 günü Kırmızıtepe'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
4331	Tğm. Osman Nuri Kerkük (1336-P.135)	*24 ncü Tümen 30 ncu Alay 1 nci Bölük Takım Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebesine katıldı. 21 Temmuz 1921 günü Kanlıtepe'de şehit düştü.*
4349	Tğm. Mustafa Bursa (1336-P.176)	*11 nci Tümen 127 nci Alay 9 ncu Bölük te görevli. 1920'de Gediz'de şehit düştü.*
4363	Tğm. Kemal Tokat (1336-P.196)	*24 ncü Alay 1 nci Tabur 3 ncü Bölük'te görevli. Antep Cephesindeki muharebelere katıldı. 1920 yılında Haral'da şehit düştü.*
4397	Tğm. Muharip Derne (1337-P.9)	*11 nci Tümen 127 nci Alay 5 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M. ve Büyük Taarruza katıldı. 26 Ağustos 1922 günü 1310 rakımlı tepede şehit düştü.*
4402	Tğm. Musa Kâzım Isparta (1337-P.19)	*7 nci P. Alayı Emir Subayı. 2 nci İnönü, Kütahya-Eskişehir Muharebelerine katıldı. 18 Temmuz 1921'de Ilgaz Boğazı'nda şehit düştü.*
4407	Astğm. Hamit Ereğli (1337-P.27)	*8 nci Tümen 189 ncu Alay 1 nci Bölük Takım Komutanı. 1 Eylül 1921 günü Haymana'da şehit düştü.*
4411	Atğm. Ahmet Mevlüt Kırşehir (1337-P.32)	*41 nci Tümen 19 ncu Alay 12 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya Muharebelerine katıldı. 29 Temmuz 1921'de Haymanada şehit düştü.*
4414	Tğm. Murat Trabzon (1337-P.33)	*61 nci Tümen 159 ncu Alay 1 nci Bölük Takım Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 26 Ağustos 1922 günü İşören'de şehit düştü.*
4419	Tğm. Nuri İstanbul (1337-P. 41)	*4 ncü Tümen Hücum Taburu. 3 ncü Bölük Takım Komutanı. Sakarya Muha-*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
		rebesine katıldı. 28 Ağustos 1921 günü Karasüleymanlı'da şehit düştü.
4434	Atğm. Mehmet Recep Bilecik (1337-P.61)	*61 nci Tümen 190 ncı Alay 6 ncı Bölük Takım Komutanı. Şeyh ali sırtlarındaki muharebede 8 Eylül 1921 günü şehit düştü.*
4436	Atğm. Hazım Ankara (1337-P.63)	*41 nci Tümen Hücum Taburu. 3 ncü Bölük Takım Komutanı. Sakarya Muharebesine katıldı. 29 Ağustos 1921 günü Taşlıtepe'de şehit düştü.*
4450	Tğm. Tevfik Köprülü (1337-P.82)	*Büyük Millet Meclisi Muhafız Taburu. 2 nci Bölük Takım Komutanı. 13 Mart 1921 günü Eskişehir'de şehit düştü.*
4452	Atğm. Abdullah İstanbul (1337-P.84)	*10 ncu Kafkas Alayı 2 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M.ne katıldı. 29 Ağustos 1921 günü şehit düştü.*
4459	Atğm. Ali Osman Bilecik (1337-P.90)	*1 nci Tümen 3 ncü Alay 4 ncü Bölük Takım Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesinde 24 Ağustos 1921'de şehit düştü.*
4460	Atğm. İsmail Hakkı Ankara (1337-P.91)	*41 nci Tümen Hücum Taburu. 2 nci Bölük Takım Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebelerine katıldı. 21 Temmuz 1921 günü Kanlıpınar'da şehit düştü.*
4463	Atğm. Tevfik Malatya (1337-P.94)	*13 ncü Kafkas Alayı 2 nci Tabur Emir Subayı. Sakarya M.M.sine katıldı. 15 Eylül 1921 günü Sakarya geçiti taarruzunda şehit düştü.*
4464	Atğm. Yusuf Zarif Harput (1337-P.94)	*29 ncu Süvari Alayı 3 ncü Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M.sine katıldı. 15*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
		Eylül günü İnler Katrancı Baskınında şehit düştü.
4465	Tğm. Süleyman Sami Manastır (1337-P.95)	*11 nci Tümen 127 nci Alay 11 nci Bölük Takım Komutanı. 26 Ağustos 1922'de Afyon Karahisar Taşlıtepe'de şehit düştü.*
4466	Atğm. Şükrü Edirne (1337-P.97)	*61 nci Tümen 159 ncu Alay 3 ncü Bölük Takım Komutanı. Sakarya M. Muharebesine katıldı. 2 Temmuz 1921 günü Karakuyu'da şehit düştü.*
4472	Tğm. Rıfat Erzurum (1337-P.104)	*41 nci Tümen 19 ncu Alay 1 nci Bl. Takım Komutanı, 159 ncu Alay 6 ncı Bölük Takım Komutanı. Sakarya, M.M. ve Büyük Taarruza katıldı. 26 Ağustos 1922'de Kazucuran'da şehit düştü.*
4478	Atğm. Mustafa Kazım Isparta (1337-P.110)	*11 nci Tümen 70 nci Alay Emir Subayı. 1921'de Ilgaz Boğazı'nda şehit düştü.*
4479	Tğm. Ahmet Şakir İstanbul (1337-P.111)	*7 nci Tümen Hücum Taburu. 3 ncü Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.Muharebesine katıldı. 29 Ağustos 1921'de Çataltepe'de şehit düştü.*
4481	Atğm. Şefik Konya (1337-P.114)	*41 nci Tümen 16 ncı Alay 3 ncü Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M.sine katıldı. 28 Ağustos 1922'de İsimsiztepe'de şehit düştü.*
4484	Tğm. Tahsin Bursa (1337-P.117)	*5 nci Kafkas Tümeni 10 ncu Alay 1 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine ve Büyük Taarruza katıldı. 28 Ağustos 1922'de Poyratepe'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
4485	Atğm. Edip Naci Kütahya (1337-P.118)	*5 nci Tümen 10 ncu Alay 4 ncü Bölük Takım Komutanı. İnönü, Sakarya Muharebelerine katıldı. 29 Ağustos 1921'de Yumruçal'da şehit düştü.*
4486	Ağtm. Yusuf Derne (1337-P.119)	*8 nci Tümen 135 nci Alay 2 nci Bölük Takım Komutanı. 10 Ağustos 1921'de Haymana güneyinde Kundaklısırt'ta şehit düştü.*
4488	Atğm. Sadullah Derne (1337-P.122)	*23 ncü Tümen Hücum Tb. 1 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine Katıldı. 12 Eylül 1921'de şehit düştü.*
4492	Atğm. Abdullah İstanbul (1337-P.130)	*5 nci Kafkas Tümen 10 ncu Kafkas Alayı 6 ncı Bölük Takım Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 28 Ağustos 1921 günü Toydemir'de şehit düştü.*
4493	Atğm. Macit Manastır (1337-P.131)	*1 nci Tümen Hücum Taburu 1 nci Bölük Takım Komutanı. 2 nci İnönü Muharebesine katıldı. 30 Mart 1921 günü şehit düştü.*
4496	Atğm. Enver Nedim Bingazi (1337-P.135)	*41 nci Tümen Hücum Tabur Mt. Bl. Takım Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebelerine katıldı. 21 Temmuz 1921 günü Kanlıpınar'da şehit düştü.*
4514	Atğm. Ahmet Adnan Mekke (1337-P.166)	*61 nci Tümen 174 ncü Alay 2 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 11 Eylül 1921 günü şehit düştü.*
4516	Atğm. Naci İzmir (1337-P.169)	*61 nci Tümen 159 ncu Alay 2 nci Bl.de Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 1921 günü Karakuyu'da şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
4526	Tğm. Faik İstanbul (1337-P.183)	*57 nci Tümen 39 ncu Alay Mt. Bl. takım Komutanı. 12 Eylül 1921 günü Türbetepe'de şehit düştü.*
4529	Tğm. Tevfik Kastamonu (1337-P.187)	*37 nci Tümen 39 ncu Alay Mt. Bölük Takım Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 7 Ağustos 1921'de şehit düştü.*
4535	Atğm. Nihat İstanbul (1337-P.198)	*4 ncü Tümen Hücum Tb. 3 ncü Bölük Takım Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 25 Ağustos 1921'de şehit düştü.*
4550	Tğm. Hasan Manastır (1337-P.225)	*7 nci Tümen 6 ncı Bölük Takım Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 25 Mayıs 1921'de şehit düştü.*
4645	Atğm. Ali İrfan Üsküdar (1337-P.308)	*18 nci Tümen 15 nci Alay 1 nci Bl. Takım Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 1922'de Gemlik'te şehit düştü.*
4673	Tğm. Şükrü Van (1337-P.418)	*15 nci Tümen 56 ncı Alay 11 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M. katıldı. 29 Ağustos 1921 günü Soğucali Köyünde şehit düştü.*
4675	Tğm. Abdullah Şahap Tarsus (1337-P.745)	*23 ncü Tümen 135 nci Alay 2 nci Bl. Takım Komutanı. 22 Temmuz 1921'de şehit düştü.*
4694	Tğm. Alâttin İstanbul (1338-P.31)	*18 nci Tümen Hücum Tabur Mt. Takım Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 1922'de Şark sırtlarında Yumurtatepe'de şehit düştü.*
4702	Atğm. Mustafa Avni İskilip (1338-P.41)	*12 nci Tümen 34 ncü Alay 8 nci Bl. Takım Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 30 Ağustos 1922'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK İSTİKLÂL HARBİNDE

ŞEHİT DÜŞEN SÜVARİ SUBAYLARI

(Gnkur. ATASE. Bşk.lığı, Arşivi, Dosya No. 9, 1302-Sv.8: 1339-Sv.1)

Sıra No	Kimliği	Görevi
45	Binbaşı Şemşettin Sivas (1311-c.Sv.59)	*Zara Askerlik Şubesi Başkanı 21 nci Atlı Piyade Alayı 1 nci Tabur Komutanı (A.K.V.) 16 Kasım 1920 günü Artova, Tokat asileriyle yapılan müsademede Sulusaray'da şehit düştü.*
103	Bnb. Musa Kâzım Erzurum (1316-Sv.71)	*Palo Katar K., 14 ncü Sv. A.K.V. 4 ncü A.K.V. İnönü ve Sakarya Muharebelerine katıldı. 29 Ağustos 1921'de şehit düştü.*
	Kur. Alb. Mahmut Nedim Kafkasya (1316 - Sv. 484)	*24 ncü Tümen Komutanı 21 Nisan 1920' de Hendek'te şehit düştü.*
151	Yzb. Rasim Ahıska (1320-Sv.9)	*28 nci Sv. A. 3 ncü BL. K. İnönü ve Sakarya Muharebelerine katıldı 5/6 Ekim 1921 gecesi Afyon İhsaniye İstasyonuna yapılan baskında şehit düştü.*
161	Kd. Yzb. Salim Şevki İnebolu (1321-Sv.23)	*15 nci Tümen Sv. Bl. K. Adana Cephesi emrinde harekâta katıldı. 11 Ağustos 1920'de Maraş'ta şehit düştü.*
164	Kd. Yzb. Hasan Tahsin Üsküdar (1321-Sv.43)	*15 ve 24 ncü Tümenler Sv. Bl. K. İnönü Kütahya-Eskişehir Muharebelerine katıldı. 30 kasım 1921'de Eskişehir'in Otlukbel köyünde eşkiyalar tarafından şehit edildi.*
183	Bnb. Galip Şumnu (1322-Sv.44)	*13 ncü Süvari Alayı Komutanı. Birliğinin girdiği muharebelere ve Büyük Taarruza katıldı. 28 Ağustos 1922 günü Dumlupınar Ulucak köyü civarında şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
213	Hüseyin Hüsnü (Bnb) Rize (1324-Sv.15)	*Batı Cephesi 29 ncu Süvari Alayı 3 ncü Bölük, 13 ncü Sv. A. 4 ncü Bölük Komutanı. Kütahya-Eskişehir, Sakarya Muharebelerine ve Büyük Taarruza katıldı. 28 Ağustos 1922'de şehit düştü. 31 Ağustos 1922'de rütbesi binbaşılığa yükseldi. İstiklâl Madalyası ailesine verildi.*
221	Yüzbaşı Hulusi Erzurum (1324-Sv.49)	*Ardahan ve Dolayların Komutanlığı Süvari Bölük Komutanı. Doğu Cephesi Harekâtına katıldı. 1921'de Çıldır Karakolunu denetlerken Ermeni birlikleri tarafından şehit edildi.*
236	Kur. Yzb. Ali Rıza İstanbul (1325-Sv.21)	*11 nci Tümen Kurmay Başkanı olarak İnönü ve Sakarya Muharebelerine katıldı. 15 Eylül 1921 günü Çaldağı'nda şehit düştü.*
239	Yzb. Osman Şekip Harput (1325-Sv.31)	*5 nci Kolordu 14 ncü Süvari Tümeni 3 ncü Süvari Alayı 1 nci Bölük Komutanı Büyük Taarruza katıldı. 30 Ağustos 1922 günü Altıntaş'ta şehit düştü.*
289	Yzb. Ali Bafra (1326-Sv.787)	*İzmit ve Dolayları Komutanlığı emrinde iken 8 Mayıs 1920'de İzmit'te asiler tarafından şehit edildi.*
348	Ütğm. Nurettin Şam (1331-Sv.17) (Takdirname de aldı)	*14 ncü Süvari Alayı 4 ncü Bölük Takım Komutanı. Bu alayın girdiği muharebelere katıldı. 23 Ekim 1920'de Birecik dolaylarında şehit düştü.*
368	Yzb. Şerafettin İstanbul (1322-Sv.2)	*13 ncü Süvari Alayı 3 ncü Bölük Komutanı. 19 ncu Süvari Alayı 2 nci Bölük Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine ve Pontüs Rum eşkiya takibine katıldı. 8 Şubat 1922'de Rumlar tarafından şehit edildi.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
406	Tğm. Mehmet Cemal Erzincan (1336-Sv.28)	*2 nci Süvari Tümeni 4 ncü Sv. Alayı 3 ncü Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M. katıldı. 11 Eylül 1921'de Katrancı Bayırında şehit düştü.*
409	Yzb. Halil (1336-Sv.161)	*4 ncü Süvari Alayı Bölük Komutanı (A.K.V.) 23 Haziran 1920 günü Akhisar'da şehit düştü.*
412	Ütğm. Hüseyin Selahattin İstanbul (1337-Sv.5)	*14 ncü Süvari Tümeni 3 ncü Sv. Alayı 1 nci Bölük Takım K. Büyük Taarruza katıldı ve 1922'de Beşkimse dolaylarında şehit düştü.*
442	Tğm. Hüseyin Selahattin İstanbul (1337-Sv.53)	*14 ncü Süvari Tümen 3 ncü Sv. Alayı 1 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M. ve Büyük Taarruza katıldı. 26 Ağustos 1922 günü Uşak demiryolununun tahribinde şehit düştü.*
P.4464'de	Atğm. Yunus Zarif Harput (1337-Sv.94)	*4 ncü Süvari Tüm. 20 nci Süvari Alayı 3 ncü Bölük TK. K. Sakarya M.M.ne katıldı. 9 Eylül 1921 günü Katrancıbayırı'nda şehit düştü.*
472	Tğm. Lütfü sayramiç (1338-Sv.5)	*5 nci Kafkas Tümeni Muhafız Süvari Bölüğü Takım Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 27 Ağustos 1922 günü Balmahmut sırtlarında şehit düştü.*
481	Tğm. Bedirhan Kars (Mülteci-Sv.28)	*1920'de Rus ordusundan firar ederek Türk Milli Kuvvetlerine katıldı. 8 nci Alay 10 ncu Bölük Takım Komutanı ve Bölük Komutan V. iken Büyük Taarruzda 29/30 Ağustos 1922 gecesi süngü hücumunda yaralandı ve şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
486	Tğm. Sait Ali Mof Kırım (Mülteci-Sv.57)	*1920'de Rus ordusundan Türk Milli Kuvvetlerine iltica etti. 9 ncu Kolordu 14 ncü Sv. Tümen 18 nci Süvari Alayı 1 nci Bölük Takım Komutanı. 1921'de Malazgirt'in Hasan Paşa Köyü civarında asiler tarafından şehit edildi.*
	Yarbay H. Niyazi Bergama (1311-Sv.189)	*İvrindi Milis Süvari Komutanı. 28 Ağustos 1921 günü İvrindi çarpışmasında şehit düştü.*
	Yzb. Haydar Erzurum (1319-Sv.58)	*4 ncü Aşiret Süvari Alayı Komutanı 16 Kasım 1920 günü Kars-Arpaçay'da asiler tarafından şehit edildi.*
	Tğm. Mehmet Nusret Geylan (1336-Sv.79)	*53 ncü Süvari Alayı 1 nci Bölük Takım Komutanı. 15 Mart 1922 günü Vezir Köprü civarında şehit düştü.*

TÜRK İSTİKLÂL HARBİNDE
ŞEHİT DÜŞEN TOPÇU SUBAYLARI

(Gnkur. ATASE Bşk.lığı Arşivi. Dosya No. 6. 1304-Top.105: 1340-Top.39)

Sıra No	Kimliği	Görevi
10	Albay Tevfik Harput (1309-Top.23.)	*Denizli Asker Alma Dairesi Başkanı. 8 Temmuz 1920'de Demirci Mehmet Efe tarafından görev başında şehit edildi.*
164	Bnb. Ahmet Kadri Edirne (1320-Ağ.Top.3)	*Batı Cephesi Ağ. Obüs 2 nci Tabur Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 28 Ağustos 1921 günü Çatalkaya tepesinde şehit düştü.*
312	Ütğm. Ali Asaf Bingazi (1325-Sh.Top.28)	*5 nci Tümen Topçu Alayı Kundaklı dağ Batarya Takım Komutanı. Fransızlarla*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
		yapılan Muharebelere katıldı. 16 Ekim 1920'de hazal'da şehit düştü.
340	Yzb. Süleyman Sırrı İstanbul (Hv.1327-Sh.Top.4)	*1917'de Hava Sınıfına geçti. Batı Cephesi Tayyare Bölüğü Rasıtı ve Tayyare Talimgahında öğretmen. 18 Ağustos 1921'de Beylik Köprü civarında ateş alan uçağıyla düşerek şehit oldu.*
346	Ütğm. Mehmet Celal Kayseri (1327-Sh.Top.12)	*11 nci Tümen Topçu Alayında görevli olarak Doğu Cehpesi Muharebelerine katıldı. 1920'de özel görevle gönderildiği Azarbeycan'dan dönerken İranlılar tarafından şehit edildi.*
367	Ütğm. Ahmet Rasim Dırama (1327-Sh.Top.62)	*24 ncü Tümen Topçu Alayı 1 nci Batarya Komutanı. 14 Mayıs 1920'de Geyve Boğazındaki ilk çarpışmalarda şehit düştü.*
427	Bnb. Ali Rıza Selânik (1328-c-Top.36)	*23 ncü Tümen Topçu Tabur Komutanı. İnönü, Sakarya Muharebelerine katıldı. 26 Ağustos 1921 günü Köseabdal'da şehit düştü.*
439	Ütğm. İsmail Hakkı İstanbul (1328-c-Top.46)	*15 nci Tümen Topçu Alayı 1 nci Batarya K. Sakarya M.M. katıldı. 9 Eylül 1921 günü Çaldağı'nda şehit düştü.*
448	Yzb. Kemal Manastır (1328-c.Sh.Top.57)	*Urfa dolayları Milli Kuvvetleri Batarya Komutanı. 5 nci Tümen Sahra Batarya Komutanı. 57 nci Topçu Alayı 1 nci Batarya Komutanı. Güney ve Batı Cephelerindeki Muharebelere katıldı. 11/12 Eylül 1922 gecesi Narlıdere bölgesinde şehit düştü.*
471	Ütğm. Süleyman Asaf Rize (1330-c-Sh.Top.4)	*17 nci Tümen Dağ. Batarya Komutanı. Kandıra Çarpışmasına, Sakarya Meydan*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
		Muharebesine Katıldı. 1 Eylül 1921'de Basrikale'de şehit düştü.
482	Ütğm. Bahri Trabzon (1330-c-Ağ.Top.7)	*15 nci Kolordu emrinde görev yaparken Çardaklı Boğazında eşkiyalar tarafından şehit edildi.*
528	Yzb. A. Hidayet Koçhisar (1330-1-Ağ.Top.24)	*17 nci Top. Alayında görevli iken 1 Mayıs 1920'de Akhisar Cephesinde Babaköy'de asiler tarafından şehit edildi.*
600	Ütğm. Zekerya Şinasi Kırşehir (1330-c-Top.61)	*57 nci Topçu Alayı 5 nci Batarya Takım Komutanı. Tokat, Zile ve dolaylarındaki isyanların bastırılması sırasında 15 Mart 1921'de Zile'de şehit düştü.*
628	Ütğm. Yzb. A. Hidayet Selânik (1330-b-Sh.Top.74)	*6 ncı Tümen Kudretli 2 nci Batarya K. iken 30 Ağustos 1922 günü Başkomutan Muharebelerinde şehit düştü.*
740	Ütğm. Ali Ulvi Halep (130-c-Ağ.Top.146)	*Kocaeli grubunun Emir Subayı 28 Mart 1921 günü Gündüzbey'de şehit düştü.*
753	Yzb. Şemşettin Edirne (1330-c-Ağ.Top.171)	*Samsun Kıyı Taburu Fatih Batarya Komutanı. Afyon Topçu Mühümmat Depo Müdürü. 7 temmuz 1927 günü depo eri tarafından şehit edildi.*
843	Ütğm. İhsan Bursa (1331-c-Ağ.Top.47)	*23 ncü Topçu Alayı 2 nci Tabur Gözetleme Subayı Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 26 Ağustos 1921 günü Köse Abdal civarında şehit düştü.*
885	Ütğm. Mehmet Nuri Edirne (1331-c-Top.96)	*Kocaeli Grubu 7 nci Tümen Topçu Taburu 2 nci Batarya Takım komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 28 Ağustos 1921 günü Basrikale'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
895	Tğm. Sakıp İstanbul (1331-c-Ağ.Top.106)	*64 ncü Ağır Obüs Bataryası Takım Komutanı. 15 Eylül 1920 günü Demirci dolaylarında şehit düştü.*
970	Ütğm. Fethi Harput (1332-c-Sh.Top.100)	*5 nci Tümen 14 ncü Alayda Mt. Bölüğü K. Sakarya M.M. katıldı. 28 Ağustos 1921 günü Köseabdal'da şehit düştü.*
1032	Tğm. Ata İstanbul (1335-Top.11)	*Trakya Cephesindeki Derviş Efendi Müfrezesinde görevli iken 15 Ekim 1922 günü İstranca'da Yunanlılarla yapılan çarpışmada şehit düştü.*
1035	Tğm. İhsan Kilitbahir (1335-Top.16)	*4 ncü Tümen 10,5 luk Obüs Bataryası Takım K. 1 nci kor. Topçu Komutanlığı Emir Subayı. Gediz, 2 nci İnönü, Ashanlar, Sakarya Muharebelerine katıldı. 27 Ağustos 1921 günü Mangal dağın Gökgöz bölgesinde şehit düştü.*
1047	Tğm. Talat Yemen (1336-Top.46)	*20 nci Kar. 24 ncü Topçu Alayı 1 nci Batarya Subayı iken 30 Temmuz 1920 günü eğitim sırasında merminin namluda patlamasıyla şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK İSTİKLÂL HARBİNDE
ŞEHİT DÜŞEN MUHAREBE VE İSTİHKAM SUBAYLARI

(Gnkur. ATASE Bşk.lığı Arşivi, Dosya No. 12, 1314-İs.1: 1335-İs. 8)

Sıra No	Kimliği	Görevi

(Muhabere Subaylarında İstiklâl Harbinden sonraki isyanlarda şehit düşenler var ki bunlar konumuzun dışında kalmaktadır.)

İstihkam Subayları :

19	Kur. Yb. Salih Zeki Kızanlık (1314-İs.1)	*Güney Cephesi İstihkam Müfettişi, 57 nci Tümen Piyade Tugay Komutanı. Sakarya Meydan Muharebesine katıldı. 26 Ağustos 1921'de Türbetepe'de şehit düştü.*
174	Tğm. Ütğm. İbrahim İstanbul (1331-İs.12)	*9 ncu Tümen İstihkam Bölük Komutanı. 21 Haziran 1921'de elinde bomba patlaması sonucu şehit düştü.*
181	Ütğm. Feyzullah (Yzb.) İstanbul (1331-İs.32)	*41 nci Tümen İstihkam Bölük Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebesine katıldı. 21 Temmuz 1921 Günü Kanlıpınar'da şehit düştü Rütbesi Yzb.lığa yükseltildi. Harp ve İstiklâl Madalyaları ailesine verildi.*
197	Ütğm. Şükrü Rusçuk (1332-c-İs.4)	*11 nci Tümen İstihkam Bölüğü Takım Komutanı Sakarya M.M.sine katıldı. 11 Eylül 1921 günü ağır yaralanarak hastanede şehiden öldü.*
199	Ütğm. Hayri İstanbul (1332-İs.7)	*11 nci Tümen İstihkam Bölüğü Takım Komutanı. Aslıhanlar, Dumlupınar ve Sakarya Muharebelerine katıldı. 8 Eylül 1921 günü Taşpınar'da şehit düştü.*
	Tğm. Şevki Amasya (1335-İs.8)	*61 nci Tümen 190 ncı Alay İstihkam Takım Komutanı. Birinci İnönü Muharebesinde Kütahya'da Çerkez Ethem'e karşı çarpışırken 12 Ocak 1921'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK İSTİKLÂL HARBİNDE

ŞEHİT DÜŞEN TABİP, ECZACI, VETERİNER, DEMİRYOLU SUBAYLARIYLA HESAP MEMURLARI

(Gnkur. ATASE Bşk.lığı Dosya No. 13, 1320-Hs. 31: 1330-Tbp. 53)

Sıra No	Kimliği	Görevi
370	Bnb. Osman İhsan Trablusgarp (1328-Tbp.43)	*8 nci, 33 ncü, 69 ncu Piyade ve 11 nci Süvari Alayları Tabibi. Büyük Taarruza katıldı. Salihli'de şehit düştü. (Ailesine Yb. rütbesinden maaş bağlandı)*
444	Bnb. Mustafa Lütfü Çerkeş (1330-Tbp.53)	*24 ncü Tümen Baştabip yardımcısı, 24 ncü Topçu Alayı 1 nci Tabur Tabibi 24 Temmuz 1921'de Eskişehir'de şehit düştü. (Kütahya-Eskişehir Muharebesinde)*
Eczacı :		
	Bnb. Muhittin Adana (1324-Ecz.52)	*Eskişehir Sevk ve Mecruhin (yaralı) katarı Eczacısı iken 11 Ocak 1921 günü görevi başında şehit düştü. (1 nci İnönü Muharebesinde)*
Veteriner :		
	Bnb. Ahmet Hamdi Konya (1328-Vet.6)	*Konya'da Bakteriyolok, Veteriner Okulu Bakteriyoloji öğretmeni iken Ruam mikrobu alarak öldü.*
Demiryolu :		
	Tğm. A. Vehbi Ankara (Dmy. 1328-b-Sv.34)	*14 ncü Süvari Tümeni Emir Subayı Kütahya-Eskişehir Muharebesinde 6 Temmuz 1921 günü şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Levazım ve Hesap Memurları :

(Levazım subaylarından şehit olana rastlanmadı) Hesap Memuru Tevfik Bağdat (1320-Hs.31)	*2 nci Tümen 6 ncı Alay 3 ncü Tabur hesap Memuru Gaziahtep'te 17 Haziran 1921 günü şehit düştü.*
Hesap Memuru Mehmet Emin Şam (1322-Hs.49)	*14 ncü Tümen 39 ncu Alay 2 nci Tabur Hesap Memuru Biga'da Anzavur Çeteleriyle çarpışmada şehit düştü.*

TÜRK İSTİKLÂL HARBİNDE ŞEHİT DÜŞEN JANDARMA SUBAYLARI VE DİĞER SINIFLAR

(Gnkur. ATASE Bşk.lığı Arşivi, Jandarma ve Deniz Subaylarıyla İmam ve Tüfekçiler)

J. Yzb. Niyazi Van (J.1320-P.588)	*18 nci Piyade Alayı 7 nci Bölük Komutanı 6 Ekim 1921 günü Şirnak'ta asiler tarafından şehit edildi.*
J. Yzb. Mehmet Manastır (J. 1321-P.445)	*Yozgat Jandarma Taburu Merkez J. Bölük Komutanı. 1920'de Yozgat'ta asiler tarafından şehit edildi.*
J. Yzb. İsmail Naci (1320-P.443) J.1448) Ergani Madeni (1328-J.1311)	*Samsun 48 nci P.Alayı 1 nci Bl. K. Sakarya M.M.ne katıldı. 25 Ağustos 1921'de Beylikköprü'de şehit düştü.*
J. Ütğm. Mustafa Manastır (1319-J.1376)	*Mecitözü Jandarma Komutanı. 1921'de şehit düştü.*
J. Ütğm. Şevki İzmit (3121)	*20 Ekim 1921 günü Menderes'te şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Deniz subayı Olup Kara Birliklerinde Görevli İken Şehit Düşenler :

Dz. Yzb. Nusret Afyon (1323-Dz. Gv. 765)	*61 nci Tümen 190 ncı Alay 11 nci Bölük Komutanı olarak Sakarya M.M. katıldı. 28 Ağustos 1921 günü Toydemir'de şehit düştü.*
Dz. Yzb. Nazif İstanbul (1327-Dz.1371)	*7 nci Tümen 2 nci Alay 2 nci Bölük Komutanı Kütahya-Eskişehir Muharebesine katıldı. 14 Temmuz 1921 günü Kolankaya'da şehit düştü.*
Tabur İmamı İbrahim Rize (1326-İmam 32)	*24 ncu Tümen emrinde Çete Müfrezelerinde görevli iken Geyve Boğazında Ermeniler tarafından şehit edildi.*
3 ncü Sınıf Tüfekçi Nuri Üsküp (1326-Tf.51)	*Parti Pehlivan Müfrezesi tüfekçi ustası iken Demirci'de şehit düştü.*

(Arşivlerdeki belgeler üzerinde yapılan inceleme ve karşılaştırmalarda şehit düştükleri saptanan subaylar)

Piyadeler :

Kimliği	Görevi
Yzb. Reşit Erzurum (1311-b.P.203)	*15 nci Tümen 38 nci Alay Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebelerine katıldı. 16 Temmuz 1921'de şehit düştü.*
Kur.Alb. Süleyman Fethi İstanbul (1312-P.107)	*4 ncü Kolordu Askeralma Heyeti Başkanı 23 Mayıs 1919'da İzmir'de şehit edildi.*

Levent Şahverdi Arşivi

Kimliği	Görevi
Yzb. Ahmet Rıfat Sivas (1312-P.82)	*5 nci Kafkas Tümeni 13 ncü Alay Komutanı. Sakarya M.M. katıldı. 28 Ağustos 1921 günü Tarassuttepe'de şehit düştü.*
Bnb. Ramazan Şerif Manastır (1316-P.235)	*61 nci Tümen 159 ncu Alay Komutan V. Sakarya M.M. katıldı. 26 Eylül 1921 günü şehit düştü.*
Kd. Yzb. İsmail Hakkı İstanbul (1316-P.345)	*1 nci Tümen 3 ncü Alay 9 ncu Bölük Komutanı. İkinci İnönü Muharebesinde 30 Mart 1921 günü Gündüzbey, Kanlıtepe'de şehit düştü.*
Yzb. Mehmet Hamdi Tekirdağ (1320-P.402)	*8 nci Tümen 189 ncu Alay 11 nci Bölük Komutanı. İkinci İnönü Muharebesinde 26/27 Mart 1921 gecesi Balmuhmut'ta şehit düştü.*
J. Yzb. Mehmet Vasfi Manastır (J. 1321-P.445)	*Yozgat Jandarma Taburu Merkez Bölük Komutanı. 1920'de Yozgat'ta asiler tarafından şehit edildi.*
Ütğm. Ali Kemal İstanbul (1322-P.18)	*8 nci Tümen 135 nci Alay 3 ncü Bölük Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebesine katıldı. 19/20 Temmuz 1921 gecesi şehit düştü.*
Tğm. Cevat İstanbul (1322-P.380)	*5 nci Kafkas Tümeni 10 ncu Alay 1 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M. katıldı. 22 Ağustos 1921 günü Yaprak bayırında şehit düştü.*
Kur. Bnb. Tahir İstanbul (1323-P.27)	*15 nci Tümen Kurmay Başkanı Sakarya M.M. katıldı. 25 Eylül 1921 günü Perişantepe'de şehit düştü.*
Yzb. Mehmet Tevfik Kırşehir (1324-P.431)	*57 nci Tümen 176 ncı Alay 2 nci Bölük Komutanı. Sakarya M.M. 28 Eylül 1921 günü yaralandı. Hastanede şehiden vefat etti.*

Levent Şahverdi Arşivi

Kimliği	Görevi
Tğm. Abdullah Kastamonu (1324-P.511)	*4 ncü Tümen 132 nci Alay 6 ncı Bölük Takım Komutanı. İkinci İnönü Muharebesine katıldı. 10 Nisan 1921 günü Aslıhanlar'da şehit düştü.*
Yzb. Süleyman İstanbul (1328-c.P.114)	*61 nci Tümen 190 ncı Alay 11 nci Bölük Komutanı. Büyük Taarruz'da 27 Ağustos 1922 günü Kazuçurantepe'sinde şehit düştü.*
Yzb. Mehmet Reşit Musul (1328-P.116)	*5 nci Kafkas Tümeni 10 ncu Alay 1 nci Bölük Komutanı. Sakarya M.M. katıldı. 28 Ağustos 1921 günü Taydemir'de şehit düştü.*
Bnb. Mahmut Oğ. Halis Erzincan (1328-P.287)	*61 nci Tümen 174 ncü Alay Komutan V. İkinci İnönü Muharebesinde 28 Mart 1921 günü şehit düştü.*
Kd. Yzb. Ömer Sivas (1328-P.345)	*4 ncü Tümen, 58 nci Alay 6 ncı Bölük Komutanı. İkinci İnönü Muharebesinde 28/29 Mart 1921 gecesi şehit düştü.*
Kd. Yzb. Şükrü Arıc (1328-P.589)	*40 ncı Alay 5 nci Bölük Komutanı. İkinci İnönü Muharbesinde 29 Mart 1921 günü şehit düştü.*
Tğm. Rıfat Edirne (1329-P.26)	*49 ncu Tümen 153 ncü Alay 3 ncü Takım Komutanı 24 Temmuz 1920'de şehit düştü.*
Yzb. Şevket İstanbul (1329-P.169)	*4 ncü Tümen 58 nci Alay 1 nci Bölük Komutanı. İkinci İnönü Muharebesine katıldı. 29 Mart 1921 günü Teketepe'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Kimliği	Görevi
Ütğm. Hulki İstanbul (1330-P.285)	*41 nci Tümen 19 ncu Alay 5 nci Bölük Komutanı V. Kütahya-Eskişehir Muharebesinde 16 Temmuz 1921 günü şehit düştü.*
Atğm. Halil Çal (1331-P.269)	*57 nci Tümen 37 nci Alay 3 ncü Tabur Emir Subayı. İkinci İnönü Muharebesinde 13 Nisan 1921 günü şehit düştü.*
Ütğm. İbrahim Fahri İzmir (1331-P.290)	*57 nci Tümen 176 ncı Alay Mt. Bölük Komutanı V. Sakarya M.M. katıldı. 29 Ağustos 1921 günü Karapınar sırtlarında şehit düştü.*
Yzb. Ali Kâmil Harput (1331-P.292)	*15 nci Tümen Hücum Taburu 2 nci Bölük Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 26 Ağustos 1922 günü Taşlıtepe'de şehit düştü.*
Yzb. Hüseyin Hüsnü Silifke (1331-P.501)	*57 nci Tümen 2 nci Numune Alayı 6 ncı Bölük Komutanı. 27 Mart 1921'de şehit düştü.*
Yzb. Abdullah Kastamonu (1331-c-P.229)	*61 nci Tümen 159 ncu Alay 1 nci Bölük Komutanı. 28 Ekim 1920'de Çeltikçi çarpışmasında şehit düştü.*
Ütğm. Hasan Sabri Harput (1331-P.19)	*11 nci Tümen 127 nci Alay 9 ncu Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M. katıldı. 29/30 Ağustos 1921 Gökgöztepe'de şehit düştü.*
Ütğm. Şevki Trabzon (1332-P.117)	*5 nci Kafkas Tümeni 13 ncü Alay 1 nci Bölük Komutan V. Sakarya M.M. katıldı. 6 Eylül 1921 günü İstinattepe'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Kimliği	Görevi
Kd. Ütğm. Mehmet Ali Bosna (1332-P.355)	*4 ncü Tümen 43 ncü Alay Mt. Bölük Komutan V. İkinci İnönü Muharebesine katıldı. 27 Mart 1921'de şehit düştü.*
Atğm. Zeki İstanbul (1332-P.607)	*7 nci Tümen 41 nci Alay 9 ncu Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M. katıldı. 25 Ağustos 1921 günü Çataltepe'de şehit düştü.*
Tğm. Halil İbrahim İşkodra (1333-P.112)	*8 nci Tümen 135 nci Alay 7 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M. de 20 Ekim 1921 günü Güzelimtepe'de şehit düştü.*
Ütğm. Faik Üsküp (1333-P.495)	*41 nci Tümen Hücum Taburu 2 nci Bölük. Kütahya-Eskişehir Muharebesinde 29 Temmuz 1921 günü şehit düştü.*
Ütğm. Abdülkerim Trabzon (1333-P.506)	*3 ncü Kafkas Tümeni 7 nci Alay Mt. Bölüğü Takım Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebesinde 15/16 Temmuz 1921 gecesi şehit düştü.*
Ütğm. Sadi. İstanbul (1334-P.72)	*23 ncü Tümen 69 ncu Alay 7 nci Bölük Komutan V. Kütahya-Eskişehir Muharebesinde 16 Temmuz 1921 günü şehit düştü.*
Atğm. Kadri Rize (1334-P.104)	*3 ncü Kafkas Tümeni 11 nci Alay 2 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M. 1 Eylül 1921 günü şehit düştü.*
Atğm. Mehmet Remzi Uhri (1334-P.403)	*23 ncü Tümen 68 nci Alay 3 ncü Bölük Takım Komutanı. Büyük Taarruz'da 30 Ağustos 1922 günü şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Kimliği	Görevi
Tğm. Mesut Hilmi Kırcaali (1336-P.33)	*5 nci Kafkas Tümeni 13 ncü Alay 11 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M. katıldı. 28 Ağustos 1921 günü Tarassuttepe'de şehit düştü.*
Tğm. M. Şevket İstanbul (1336-P.43)	*23 ncü Tümen 69 ncu Alay 1 nci Tabur Emir Subayı. Büyük Taarruz'da 29 Ağustos 1922 günü şehit düştü.*
Atğm. Beşir Kemal Derne (1336-P.48)	*57 nci Tümen 37 nci Alay 9 ncu Bölük Takım Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebesinde şehit düştü.*
Kd. Ütğm. Tevfik Köprülü (1336-P.82)	*B.M.M. Muhafız Taburu 3 ncü Bölük Komutan V. İkinci İnönü Muharebesinde 13 Nisan 1921 günü şehit düştü.*
Ütğm. Şefik Konya (1336-P.114)	*4 ncü Tümen 16 ncı Alay 3 ncü Bölük Komutan V. Büyük Taarruz'da 28 Ağustos 1922 günü şehit düştü.*
Kd. Ütğm. Osman Nuri Kerkük (1336-P.435)	*24 ncü Tümen 30 ncu Alay 6 ncı Bölük Komutan V. Kütahya-Eskişehir Muharebesinde 21 Temmuz 1921 günü şehit düştü.*
Atğm. Yunus Derne (1337-P.15)	*8 nci Tümen 135 nci Alay 1 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M. katıldı. 21 Ağustos 1921 günü Haymana'da şehit düştü.*
Atğm. Ahmet Hilmi Bursa (1337-P.34)	*5 nci Kafkas Tümeni 10 ncu Alay 1 nci Bölük Takım Komutanı. Büyük Taarruz'da 26 Ağustos 1922 günü şehit düştü.*
Tğm. Hasan Hüsnü Manastır (1337-P.38)	*7 nci Tümen 2 nci Alay 6 ncı Bl. Tk. K. Sakarya M.M. katıldı. 21 Ağustos 1921 günü Türbetepe'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Kimliği	Görevi
Atğm. Macit Manastır (1337-P.62)	*1 nci Tümen Hücum Taburu 1 nci Bölük Takım Komutanı. İkinci İnönü Muharebesinde 30 Mart 1921 günü şehit düştü.*
Atğm. Bahattin İstanbul (1337-P.71)	*10 Nisan 1921'de Aslıhanlar'da şehit düştü.*
Tğm. A. Adnan Mekke mükerreme (1337-P.89)	*61 nci Tümen 174 ncü Alay 3 ncü Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M.de 10 Eylül 1921 günü şehit düştü.*
Tğm. Tevfik Çanakkale (1337-P.105)	*7 nci Tümen 41 nci Alay Mt. Bl. K.V. Sakarya Meydan Muharebesinde 25 Ağustos 1921 günü şehit düştü.*
Kd. Yzb. Ömer Hüsnü Gelibolu (1337-P.1671)	*23 ncü Tümen 31 nci Alay 3 ncü Tabur Komutan V. Sakarya M.M. katıldı. 26 Ağustos 1921 günü Kösabat'da şehit düştü.*
Atğm. Eşref Niyazi İstanbul (1338-P.37)	*16 ncı Tümen 64 ncü Alay 4 ncü Bölük Takım Komutanı. Büyük Taarruz'da 30 Ağustos 1922 günü şehit düştü.*
Yzb. Sami Erenköy	*4 ncü Tümen 175 nci Alay Komutanı. İkinci İnönü Muharebesinde 29 Mart 1921 günü şehit düştü.*
Ütğm. Hüseyin Hüsnü Silifke	*57 nci Tümen Numune 2 nci Alay 6 ncı Bölük Komutan V. İkinci İnönü Muharebesinde 27 Mart 1921 günü şehit düştü.*
Ütğm. Cemal İzmir	*12 nci Tümen 34 ncü A. 1 nci Bölük Komutan V. Takip Harekâtında, 9 Eylül 1922 günü Meneme'nin geri alınışında şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Kimliği	Görevi
Tğm. Abdülkerim Mardin	*4 ncü Tümen 58 nci Alay 9 ncu Bölük Takım Komutanı. Kütahya-Eskişehir Muharebesinde 16 Temmuz 1921 günü Nasuhçal'da şehit düştü.*
Tğm. İsmail Hakkı Çanakkale	*57 nci Tümen 176 ncı Alay Mt. Bölüğü Takım Komutanı. Sakarya M.M. katıldı. 7 Eylül 1921 günü Türbetepe'de şehit düştü.*
Atğm. Hayri Sinop	*7 nci Tümen 23 ncü Alay 2 nci Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M. de 5 Ekim 1921 günü Taşlısırt'ta şehit düştü.*
Atğm. Hüseyin Necati İstanbul	*57 nci Tümen 39 ncu Alay 6 ncı Bölük Takım Komutanı. Büyük Taarruz'da 26 Ağustos 1922 günü şehit düştü.*
Atğm. Hüseyin Avni Bilecik	*5 nci Kafkas Tümeni 10 ncu Alay 6 ncı Bölük Takım Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 26 Ağustos 1922 günü Dumlupınar Poyralıtepe'de şehit düştü.*
Süvariler :	
Kd. Yzb. Raif Ayaş	*1 nci Süvari Tümeni 11 nci Süvari Alayı 1 nci Bölük Komutanı. Büyük Taarruza katıldı. 28 Ağustos 1922 günü Hatipler'de şehit düştü.*
Atğm. Yunus Zarif Harput (1337-Sv. 94)	*4 ncü Süvari Tümeni 20 nci Alay 3 ncü Bölük Takım Komutanı. Sakarya M.M. katıldı. 9 Eylül 1921 günü Katrancı bayırında şehit düştü.*
Topçular :	
Yzb. Mehmet San'a (1319 Top.26)	*1 nci Kafkas Tümeni 25 Haziran 1919 günü Çatalkaya'da şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Kimliği	Görevi
Tğm. Nimet İstanbul (1330-Top.315)	*4 ncü Tümen Emir Subayı. Kütahya, Yumruçalıtepe'de 15 Temmuz 1921 günü şehit düştü.*
Jandarma :	
Yzb. İsmail Naci Samsun (1320-P.443) (J.1448)	*48 nci P. Alayı 1 nci Bölük Komutanı. Sakarya M.M. sine katıldı. 25 Ağustos 1921 günü Beylik Köprü'de şehit düştü.*
Havacılar :	
Hv. Ütğm. Ahmet Fehmi Yemen (Hv.1330-a.45)	*Batı Cephesi Karargâh Pilotu. 25 Mart 1921 günü Eskişehir üzerinde görevdeyden şehit düştü.*
Hv. Ütğm. Ahmet Bahattin Yanya (1330-Hv.2069)	*Batı Cephesi Uçak Bölüğü Pilotu. 25 Temmuz 1922 günü Kütahya'da şehit düştü.*

ŞEHİT DÜŞEN PİYADE YEDEK SUBAYLAR
TÜRK İSTİKLÂL HARBİNDE ŞEHİT DÜŞEN YEDEK SUBAYLAR

Sicil No	Kimliği	Görevi
8384	P.Yd. Atğm. Süleyman Oğ. Ali Rıza Ilgaz 1898	*1 nci Tümen 5 nci Alay 2 nci Bl. Tk. K. 2 nci İnönü Muharebesinde 30 Mart 1921 günü Topçutepe'de şehit düştü.*
9748	Yd. Tğm. Alişan Oğ. Mustafa Sabri Sinop 1891	*1 nci Tüm. 3 ncü A. 7 nci Bl. Tk. K. Kütahya-Eskişehir Muh. 21 Temmuz 1921'de şehit düştü.*
Apolet No : 88	Yd. Tğm. Cafer Oğ. Mehmet Emin Preşuva 1897	*1 nci Gr. 23 ncü Tüm. 68 nci A. 8 nci Bl. Tk. K. 1921'de şehit düştü.*
Sicilsiz	Yd. Sb. Ömer Oğ. Mustafa Rasim Erzurum 1901	*1 nci Sv. Tüm. 14 ncü Sv. A. Kütahya-Eskişehir Muharebesinde 21 Temmuz 1921 günü şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
	Yd. Atğm. Lütfü Oğ. Mehmet Tevfik Geye 1896	*4 ncü Gr. 7 nci Tüm. 2 nci A. 1 nci Tb. Emir Sb. Kütahya-Eskişehir Muh. 14 Temmuz 1921 günü şehit düştü.*
Apolet No:380	Yd. Tğm. Mehmet Nuri Oğ. Hüseyin Celal Erzurum 1895	*1 nci Gr. 23 ncü Tüm. Hücum Tb. 2 nci Bl. Tk. K. Sakarya M.M. de 12/13 Eylül 1921 günü Kartaltepe'de şehit oldu.*
	Yd. Atğm. H. Ahmet Oğ. Mustafa Kayseri 1900 (1337-Yd.239)	*1 nci Gr. 23 ncü Tüm. 31 nci A. 10 ncu Bl. Tk. K. Sakarya M.M. de 26 Ağustos 1921 günü Köseabdal'da şehit düştü.*
5221	Yd. Tğm. İsmail Oğ. Hafız Mehmet Geyve 1304	*2 nci Gr. 4 ncü Tüm. 58 nci A. 2 nci Bl. Tk. K. Sakarya M.M. de 5 Eylül 1921 günü şehit düştü.*
	Yd. Atğm. Ali Ulvi Oğ. Hilmi Necdet Drama 1896 (1336-Yd.1696)	*3 ncü Gr. 15 nci Tüm. 38 nci A. 7 nci Bl. Tk. K. Sakarya M.M. de 23 Ağustos 1921 günü Mangaldağı Molla Resul tepesinde şehit düştü.*
Sicilsiz	Yd. Tğm. Cüce Mehmet Oğ. M. Salih Balıkesir 1898	*4 ncü Gr. 61 nci Tüm 19 ncu A. 5 nci Bl. Tk. K. Sakarya M.M. de 26 Ağustos 1921 günü şehit düştü.*
14270	Yd. Tğm. İsmail Hakkı Oğ. Fuat Nazmi Manastır 1895	*12 nci A. 9 ncu Bl. Tk. K. Sakarya M.M. de 29 Ağustos 1921 günü Büyük Çalışlar'da şehit düştü.*
3094	Yd. Ütğm. Halil Oğ. Ali Rıza Yalvaç 1888	*57 nci Tüm. 37 nci A. 2 nci Bl. K. V. Sakarya M.M. de 29 Ağustos 1921 günü Horhortepe'de şehit düştü.*
	Yd. Atğm. İsmail Hakkı Oğ. Ahmet Rıfat Eğin 1896 (1338-Yd.441)	*1 nci Ordu 4 ncü Kor. 12. Tüm. 36 ncı A. 7 nci Bl. Tk. K. Büyük Taarruz'da 27 Ağustos 1922 günü Kalecik Köyünde şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sıra No	Kimliği	Görevi
15498	Yd. Atğm. H. Hüsnü Oğ. Kâzım Sivas 1897	*48.P.A. Sakarya M.M. katıldı. 24/25 Ağustos 1921 gecesi Beylikköprü'de şehit düştü.*
21123	Yd. Atğm. Musa Oğ. Ali (1328-P.40)	*8. Tüm. 135. A. 6.Bl. Tk. K. Büyük Taarruza katıldı. 26 Ağustos 1922 günü Şehy Ali sırtında şehit düştü.*
	Yd. Tğm. Bedirhan Oğ. Alaybeyzade Arif Göle 1892 (1337-P.592)	*3. Kafkas Tümeni 8. A. 10 Bl. Tk. K. Büyük Taarruza katıldı. 29/30 Ağustos 1922 gecesi Dumlupınar Poyrahtepe'de şehit düştü.*

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRKÇÜ ÇAĞDAŞLAŞMA YÖNÜNDEN TÜRKİYE'NİN AVRUPA TOPLULUKLARINA TAM ÜYELİĞİ

Yrd. Doç. Dr. HÜLYA BAYKAL

GİRİŞ

Çağdaş olma, toplum ve devlet yaşamını akıl ve bilime dayandırma, ancak ve ancak lâiklik ilkesinin eğitimde, politikada, devlet ve toplum yönetiminde eksiksiz uygulanmasıyla mümkündür.

Atatürk'e göre, Türk İnkılâbının hedefi olan çağdaşlaşma bir uygarlık sorunudur. Türkiye'nin doğu uygarlığından batı uygarlığına geçmesidir. Atatürk İnkılâbı toplumumuz için Batının hem Rönesans hem de Hümanizm hareketinin karşılığı olduğuna göre bu hareketin insancıl değerlere dayanan ve zihin özgürlüğü ile insan onurundan esinlenen akılcı, lâik ve hümanist bir ahlâk ve zihniyeti gerektirdiği muhakkaktır.

Atatürkçü çağdaşlaşma "Türk milletinin en medenî ve en müreffeh millet olarak varlığını yükseltmek"[1] sözleri ile dinamik ideale ulaşmak için bir millî ahlâk taslağını hedef almıştır. Nitekim Atatürk, 10. yıl nutkunda çağdaşlaşmanın hedefine ulaşması için "Milletimizin yüksek karakterini yorulmaz çalışkanlığını yaradılıştan sahip olduğu zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, millî birlik duygusunu geliştirmek millî idealimizdir"[2] demiştir.

I — ATATÜRKÇÜLÜK AÇISINDAN ÇAĞDAŞLAŞMA

Atatürk Millî Mücadele savaşını kazandıktan sonra "Asıl işimiz şimdi başlıyor" sözleri ile "Ulusal Kurtuluş Hareketi"nin ikinci ve belki de en esaslı aşaması olan çağdaşlaşma hamlesine hız vermiştir. Atatürk tüm benliğinde, inanış ve düşünceleriyle Türk milletinde hissettiği büyük ilerleme istek ve yeteneğine güvenerek, onu layık olduğu Batı uygarlığı - Çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak için Türk İnkılâbını başlatmıştır. Esasen

[1] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I,** Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayını, 1961, s.401.

[2] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II,** Türk İnkılâp Tarihi Entitüsü yayını, 1959, s.272.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün evrensel niteliklerinden biri de O'nun bir "Çağdaşlaşma Lideri" olmasıdır. "Türk İstiklâl Savaşı nasıl ki, sömürge halinde yaşayan uluslara bağımsızlık örneği ise, Türk İnkılâbı da çağdaşlaşma örneği ile tüm dünyanın takdirini kazanmıştır."[3]

1- Çağdaş uygarlık kavramının tanımı.

İnsanlık tarihinde değişik çağlarda bazı toplumların farklı gelişmişlik dereceleri olmuştur. Bu toplumlar bilim, teknik devlet hayat ve ekonomideki gelişmelere bağlı olarak refah, denge ve otoritede belli bir doruğa ulaşmışlar, egemen ve sözü geçer toplumlar olmuşlardır. Öteki toplumlar da bu düzeye ulaşmak için kurtuluş çareleri aramaya başlamışlardır. Uygarlık tarihi, toplumların yüzyıllar boyu çağdaşlaşma mücadelelerini sergilemektedir.

Çağdaş olma, toplum ve devlet yaşamını akıl ve bilime dayandırma, ancak ve ancak lâiklik ilkesinin eğitimde, politikada, devlet ve toplum yönetiminde eksiksiz uygulanmasıyla mümkündür. Bu bakımdan çağdaşlaşma, düşünce özgürlüğünü ezen skolastikten, dogmatizmden kurtulup akılcılığa geçmedir. "Gerçek çağdaşlaşma beyin özgürlüğünde ve ilerleme yönteminde belirir. Böylece milletin kuruluşlarını millî dehaları yönünde akılca temelleştirir."[4]

Atatürk, çağdaşlaşma hamlesi ile Türk toplumunu ve insanını "Modern-Çağdaş" toplum ve insan haline getirmeyi amaçlamıştır. Atatürk "Çağdaşlaşma Hamlesi"ni "asrîleşme" "muasır medeniyet seviyesine ulaşma" ve "Batılılaşma" deyimleri ile de ifade etmiştir. Batılılaşma deyimi Atatürk tarafından çok kullanılmakla birlikte, körü körüne bir batılılaşmayı değil uyulacak olan yeni değerler ve kurumların daha çok batı'da bulunduğunu göstermek açısından kullanılmıştır. Zira "Atatürk'ün savaştığı ülkeler ve Lozan'da bağımsız Türk Devleti'ni kabul ettirdigi devletler İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Batı Avrupa'nın demokratik ülkeleriydiler. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurduktan sonra ülkeyi ve ulusu çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak mücadelesini başlattığı zaman, kastettiği çagdaş uygarlık, demokratik olan bu ülkeler ve onların dünya görüşü idi. Atatürkçü dünya görüşü olarak da tanımlanan Türk İnkılâbı'nın ilkeleri çağdaş uygarlık sentezinden alınıyordu. Bu bakımdan çagdaş uygarlık

[3] **Ergün Aybars,** Atatürk ve İnkılâpçılık, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi III, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fak. yayını, 1985, s.55.

[4] **Sadi Irmak,** Atatürk, Bir Çağın Açılışı,İnkılâp Yayınevi, 1984, s.255.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'e göre ne bir Hıristiyan uygarlığı, ne Rönesans ve Reform, ne antik çag ne de kapitalizm'dir. Batı denilen bu uygarlık, bütün bunların bir sentezidir.Temelinde akıl ve ilim olan bu sentezin bütününün özümlenmesi ve Türkiye'ye yeni bir dünya görüşü olarak getirilmesi, Türk İnkılâbı'nın ifadesi olmaktadır."[5]

Atatürk'e göre Türk İnkılâbı'nın hedefi olan çağdaşlaşma, bir uygarlık sorunudur. Çağdaş uygarlık, uygarlık kavramının en ileri biçimi anlamına gelir. Atatürkçü çağdaşlaşma, en ileri uygarlığı kendi değerlerimizle benimsemektir; yani ulusumuza özgü saf ve temiz değerleri korumak, geliştirmektir. Çünkü, "Atatürk, bu yeni hayatın içinde millî hususiyetlerimizin de kaybolmamasına itina etmiştir."[6] Zira, "Atatürk inkılapları dediğimiz bütünün en göze çarpan hususiyetlerinden birisi, halkı, Türkleri kendi benliğine kavuşturmaktı. Bu çaba,bir bakıma kendine güvenin de sağlanması demekti."[7]

Atatürk'ün uygarlık ve çağdaşlaşma konuşmasındaki görüşleri şöyle özetlenebilir: "Memleket kesinlikle çağdaş, uygar ve yenilikçi olacaktır. Bu bizim için yaşam davasıdır. Uygarlık devamlı akan bir ırmak gibidir, ona ancak bilimsel düşünceyle ve bilimi uygulamakla ulaşılır. Bunun aksine direnenler, o'nun karşısında inat edenler, kendilerini bir anda uygarlık dışında bulur. Bu yolda duraklamak, ileri değil geriye bakmak bilgisizlik ve dalgınlığında bulunanlar, çağdaş uygarlığın coşkun seli altında boğulmaya mahkûmdurlar. Şu halde amacımız baş döndürücü bir süratle gelişmekte olan dünya gidişatına ayak uydurabilmek için, sorunlara, bilimsel yönden yaklaşıp insan sevgisine, özgür düşünce ve kişi hak ve özgürlüklerine saygılı demokratik bir düzen kurmak, akılcı, lâik ve ilerici anlayış ve davranışlarla sosyal, ekonomik ve askerî alanlarda her yönden güçlü ve bağımsız bir Türk devleti ülkünü gerçekleştirerek dünya uluslar ailesi içerisinde uygar ve saygın yerimizi almak olmalıdır." Atatürk bu görüş ve düşünceleriyle, Türk toplumunu çağdaş uygarlık yörüngesine oturtmak, Türk miletini batı uygarlığı düzeyine çıkartmak gereğini vurgulamıştır.

[5] **Ergün Aybars,** Türkiye'de Demokrasi'nin Temellerinin Atılmasında 1923-1927 Dönemi, Türkiye'de Demokrasi Hareketleri Konferansı (6 - 8 Kasım 1985) Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fak. Dergisi Özel Sayı, 1986, s.182-183.

[6] **Tuncer Baykara,** Türk Devrim Tarihi, Ankara 1981, s.101.

[7] **Tuncer Baykara,** a.g.e., s.115.

Levent Şahverdi Arşivi

2- Atatürk'ün Türkiye için batı uygarlığını seçmesinin nedenleri

Atatürk Türkiye için batı uygarlığını seçmiştir; çünkü çağdaş uygarlık, batı uygarlığıdır. Türk toplumu Atatürk'ten önce de batı uygarlığı yönünde yürümüş, fakat bu yürüyüş zikzaklı ve yön değiştirici olmuştur. Çünkü bu girişimde bulunanlar doğu uygarlığından ayrılmadan, batı uygarlığına bağlanmak gibi bir imkânsızı istemişlerdir. Zaman içinde çeşitli uygarlıklardan etkilenerek meydana gelen batı uygarlığının temelinde özgür düşünce bulunuyor, bilimde deney ve eleştiriye yer verilerek insanın kişiliği değer kazanıyordu. Kısaca batıda teknoloji, doğa bilimleri ve toplumsal bilimler gelişmişti. Oysa doğu kadere dayanan bir inanç düzenine bağlı kalmış, inanç düşünceden önce gelmiştir. Batı medeniyetinin temel prensibi, rasyonel zihniyetti. Yani batı kültürünü doğu kültüründen ayıran başlıca özellik, batılı insanın kâinata objektif bir gözle bakabilmesidir. Doğulu gözünde ise Tanrı ile her hâdise arasında doğrudan doğruya bir münasebet vardır.

Avrupa'yı çağdaş düzeye ulaştırmış olan atılımları dört grupta toplamak mümkündür: Rönesans-Reformasyon-Hümanizma-Pozitif bilimler.

Rönesans, Avrupa'nın yeniden doğuşudur. Skolastik anlayışın yerine aklın, nakilciliğinin yerine gözlem ve deneyin, teokrasi yerine lâikliğin konuluşudur.

Rönesans, Avrupa'nın yeniden doğuşudur. Skolastik anlayışın yerine çok modernize edilmiş yorumuyla protestanlığın doğması ve böylece din taassubunun hafifletilmesidir.

Hümanizm, Orta çağlara özgü skolastik ve dogmatik dünya görüşünü bırakıp aklın üstünlüğüne inanan bir görüşe geçmedir. O dönemlerde dünya sadece ekonomik bakımdan değişmekle kalmamış, fikir ve zihniyet bakımından da çok büyük değişikliklere sahne olmuştur. İşte bu değişikliğin genel adı Hümanizm'dir.

Avrupa'da insan kafasına ışık tutan iki hümanist hareket vardır: Rönesans ve Reform. Bu bakımdan Hümanizm'in birinci eseri Rönesans, ikinci eseri ise Reform'dur.

Pozitif bilim, pozitif dönemin ürünüdür. Pozitif dönemin en önemli özelliği, insanın etrafındaki gerçekleri artık duyu organları ve deneysel yöntem ile algılamasıdır. Bu dönemde deney hayalin, akıl hurafenin yerini almıştır. Kısacası bu dönemde artık deney'in, pozitif bilimlerin ve pozitif

Levent Şahverdi Arşivi

düşüncenin egemenliği söz konusudur. Beşyüzyıllık bir sürede gerçekleşmiş olan söz konusu bu dört atılım, Avrupa'yı çağdaş düzeye ulaştırmıştır.

Türkiye'nin batıya yönelen dış politikası, kültür alanında batılılaşma, Atatürk zamanında başlamıştır; ancak Türkiye'nin siyasî bakımdan "Avrupa sistemi"nin bir parçası olma çabasının tarihi bundan çok daha eskidir.

Osmanlı Devleti Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarına yayılmış çok-uluslu bir imparatorluktu. Fakat imparatorluğun en gelişmiş bölgesi Avrupa'daki yöreleri olduğu gibi, devletin en önemli ilişkileri de yine Avrupa devletleriyle idi. Türkler Avrupa kıtasına geçtikten sonra sürekli olarak "batı" ile ilişki halinde olmuşlar ve Avrupa'nın kaderinde rol oynamışlardır. Bu yüzden Osmanlı Devleti daha onbeşinci yüzyıldan itibaren sürekli olarak "batı" ile ilişki halinde olmuştur.

Ancak Birinci Dünya Savaşının sonuna değin imparatorluk içindeki batılılaşma hareketi hiçbir zaman köklü ve sistematik olmamış, yüzeyde kalmıştır. Batılılaşmanın bilinçli ve kapsamlı bir biçimde ülkeye getirilmesi ve yaygınlaştırılması, Cumhuriyet döneminde Atatürk tarafından başlatılmıştır.[8]

Modernleşmede Atatürk inkılâpları, topyekün bir çağdaşlaşma hamlesini ifade etmektedir; zira bu hareket batı'yı hayat felsefesiyle, bütün sembolleri ve değer hükümleriyle birlikte benimsemiştir.

Ulusal Kurtuluş savaşı sonunda, 1923 yılında Atatürk şöyle demiştir: "Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye'de asrî, binaenaleyh batılı bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de batıya yönelmemiş millet hangisidir?"[9] Görüldüğü gibi Atatürk "modernleşme" ile "batılılaşmayı" özdeşleştirmekte, bunları eş anlamda kullanmaktadır. Bu bakımdan Atatürk döneminde Türkiye'nin dış politikası batıya yönelmiş ve kültür alanında batı ile bağlar kurulmuştur. Ulusal Kurtuluşta batılı devletlere karşı kazanılan zaferler Türk milliyetçiliği akımına psikolojik bir güven duygusu kazandırmış, bu yüzden de süratle batılılaşma mümkün olabilmiştir.[10]

Atatürk daha Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında batılı düşünce biçimini benimsemiş ve Türkiye'nin uygar bir dünyada gerçek yerini alabilmesi

[8] **Mehmet Gönlübol,** Atatürk'ün Dış Politikası (Amaçlar ve İlkeler), Atatürk Yolu (Turhan Feyzioğlu'nun koordinatörlüğünde hazırlanmış eser), Atatürk Araştırma Merkezi yayını, 1987, s.251.

[9] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III,** s.68.

[10] **Mehmet Gönlübol,** a.g.e., s.251.

Levent Şahverdi Arşivi

için batılılaşması gerektiğini söylemiştir.[11] Şu sözleri bu hususu vurgulamaktadır: "Türkler bütün uygar ulusların dostlarıdır. Yabancılar memleketimize gelsinler; özgürlüklerimize güçlük çıkarmaya çalışmamak koşuluyla burada her zaman iyi kabul göreceklerdir. Amacımız yeniden yakınlık yaratmak, bizi başka uluslara bağlayan bağları arttırmaktır. Ülkeler çeşitlidir; fakat uygarlık birdir ve bir ulusun ilerlemesi için bu tek uygarlığa katılması lâzımdır. Osmanlı İmparatorluğunun düşüşü, Batıya karşı elde ettiği zaferlerden çok gururlanarak, kendisini Avrupa uluslarına bağlayan bağları kestiği gün başlamıştır. Bu hatâ idi, bunu tekrar etmeyeceğiz."[12]

a) Türkiye'nin tarih içindeki konumu

Orta çağdan bu yana tarihin akışına baktığımızda Türkiye'nin bir devlet olarak Orta Doğu'da meydana çıktığı, XI. yüzyılın sonundan itibaren, daha çok Hıristiyan dünyası ile ilişki içinde bulunan bir Müslüman toplum olduğu görülmektedir. Bu ilişkiler önce kültür ve teknik alışverişler niteliğinde olmuş; XVI. yy'da ticarî mahiyete dönüşmüştür. Bu dönemde Avrupa'ya kumaş ihracatı yapılmış, Avrupalı tüccarlar deniz yollarının sağladığı kolaylık ve mesafenin yakınlığı dolayısıyla diğer Müslüman ülkelere nazaran Türkiye ile daha sık ilişkiler kurmuşlardır.

Batıya yapılan savaşların artık ganimet getirmemesi, Osmanlı ordu ve idarî düzenini kökünden sarsarken Anadolu isyanları XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sürekli olmaya başlamış ve XVII. yüzyıla kadar devam etmiştir. Tanzimat dediğimiz batılılaşma devrinin resmen açıldığı dönemde, Osmanlılar Avrupa karşısında mücadeleyi sürdürmüş, XIX yy'ın başlarına kadar Hıristiyan devletlere karşı kendini korumaya çalışan Türkiye, dışarıdan yapılan hücumlar sonucu yenilgilere uğramıştır.

Bütün XVIII. yüzyıl boyunca, Avrupa modelinde açılan askerî kurumlar, yeniçeri ordusunun kaldırılması ile, yerine bugünkü modern Türk ordusunun çekirdeği olan "Asakir-i Mansure-i Muhammediye"nin kurulması ve 1836'da "Mekteb-i Harbiye"nin açılması, Avrupalılaşma adımları olmuştur.[13]

[11] **Mehmet Gönlübol,** a.g.e., s.252.

[12] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III,** Türk İnkılâp Tarihi Entitüsü yayını, 1961, s.67-68.

[13] **Mustafa Akdağ,** Türkiye'nin Batılılaşmasını Zorunlu Kılan Tarihsel Koşullar, 50. Yıl Anma Kitabı, Ankara Üniversitesi 1973, s.394.

Levent Şahverdi Arşivi

Tanzimat dediğimiz batılılaşma döneminde ordunun yanında devletin bütün kurumlarının da yenilenmesi ve Osmanlı-Türk toplumunun batı örneklerine göre kökten değiştirilmesi amacı güdülmüştür. Bunun için de eğitime önem verilmiş; Avrupa modeline uygun okulların açılması, çoğalması amaçlanmış; Mekteb-i Mülkiye, Darülfünün (üniversite), Erkân-ı Harbiye (Harb Akademisi) gibi yüksek mekteplerin açılması konusunda çalışmalar başlamış ve bu okullarda Fransızca öğretilmesine büyük önem verilmiştir.

Aydınların sayısı arttıkça Avrupa'nın demokratik rejimlerine karşı özlem başlamış, batı ülkelerindeki kişi hak ve hürriyetlerinin memleketimizde gerçekleşmesi için mücadele etmek üzere, "Genç Osmanlılar = Genç Türkler" adı altında gizli bir cemiyet meydana gelmiştir. Bu cemiyetin çabaları ilk Türk Meşrutiyetinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

Daha sonra Birinci Meşrutiyet dönemi kapanmış; ancak beliren mutlakiyete karşı aydınlarca mücadele sürdürülmüştür. Bu dönemde bir yandan gazetecilik de gelişmiş, günlük, haftalık, aylık dergilerin tirajları artmış, edebiyat avrupaî bir karakter kazanmıştır.

1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilânı ile basın hürriyetine paralel olarak gazete dergi ve kitap sayısı artmış, okullarda tarih, sosyoloji, edebiyat, felsefe, lisan dersleri okutulmaya başlanmış, Türk aydınlarının kalitesi Avrupa'dakilerin düzeyine çıkmış, İslâmcılık ve Osmanlıcılık fikirlerinin yanısıra Türkçülük akımı da kuvvet kazanmaya başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı İmparatorluğu fiilen ortadan kalkmış ve Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra ulusal hareketin ikinci ve belki esas aşaması olan çağdaşlaşma hamlesine hız verilmeye başlanmıştır.

Atatürk, yeni rejimi Cumhuriyet olarak kurmuş ve Türk toplumunu ilerlemekten alıkoyan eski düzeni bütünüyle yıkarak, Türkiye'yi tam Avrupaî bir devlet halinde yeniden düzene koymuştur. [14]

b) Türkiye'nin coğrafî konumu

Türkiye kuzey yarımküresinde Ekvatorla Kuzey Kutbu arasında, az çok orta bölgeye isabet eden bir yerde üç yandan denizlerle çevrilmiş bir ülkedir. Avrupa ve Asya'nın birleştiği yerde bulunuşu dolayısıyla, çok büyük bir coğrafi önem taşır. Türkiye'nin Trakya toprakları Doğu Avru-

[14] **Mustafa Akdağ**, a.g.e., s.398.

Levent Şahverdi Arşivi

pa'da yer alırken, Anadolu Asya'nın batıya doğru uzanmış bir kolunu oluşturmaktadır. Bundan dolayı Anadoluya "Küçük Asya" da denir. 789.576 km² yüzölçümüne sahip olan Türkiye'nin 23.600 km²'si Avrupa kıtasında, 757.000 km²'si ise Asya kıtasında bulunmaktadır. Yüzölçümü bakımından Sovyetler Birliği dışındaki tüm Avrupa ülkelerinden büyüktür.

Türkiye, büyük stratejik önemi olan bir ülkedir; çünkü Anadolu yarımadası, Doğu-Batı doğrultusunda uzanan tek önemli yarımadadır. Üç kıta arasındaki geçiş noktasını oluşturan Yarımada, Avrupa'nın fiziksel bir parçasıdır. Anadolu, Avrupa-Asya kıta kütlesinden çıkıp Akdenize doğru uzanan dört yarımadadan biridir (İberik-İtalyan-Grek-Anadolu yarımadaları). Hepsinin kıta ile bağlantı noktaları dağlıktır. Bu sebeple rahat etkileşimi engellerler.

Anadolu yarımadasının yüzü batıya yöneliktir ve tarih boyunca batıyla sıkı ticarî, ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkiler içinde olmuştur. Bu sebeble yarımada üzerinde kurulan devletlerin çoğunluğu, bu alanlarda doğudan çok, batı ile ilişkiler kurmuştur. Türkiye de bunun istisnası değildir.

c) Tarih içinde doğu ile batı'nın karşılıklı durumları

Tarih boyunca doğu ve batı uygarlıkları kuşaktan kuşağa aktarılan örnekleşmiş tutum ve davranışlar göstermiştir.

Avrupalı tarihçiler, genellikle batı uygarlığının insanlığın en yüksek ifadesi olduğuna; bu nedenle batı uygarlığının bütün diğer uygarlıklardan nitelikçe farklı bir gelişme çizgisi izlediğine inanmışlardır. Bu yaklaşıma göre, Avrupa merkezli batı uygarlığının geliştirdiği değerler, bütün insanlığa mal edilebilecek evrensel değerler olmuştur. Batıda yükselen uygarlık, batı sınırlarını çoktan aşmış ve bütün dünyanın malı olmuştur.

Ancak unutulmaması gerekir ki, batı'daki bu uygarlık yükselişinden çok önce doğu'da yüzyıllarca süren parlak bir uygarlık dönemi yaşanmış, bu dönemde batı'ya ışık tutulmuştur. Nitekim İslam âlemi yalnız ekonomide ve askerlikte değil, ilim ve teknolojide de çok ileri dönemler yaşamıştır. "Bu devirde eski Yunancadan tercümeler yapılmış, antik çağın akılcılığına, ilmine ve felsefesine kapılar bir ölçüde açık tutulmuş, matematikte, astronomide, tıpta, çeşitli ilim dallarında çağın gerisinde değil, ilerisinde olan bir medeniyet gerçekleştirilmiştir. [15]

[15] **Turhan Feyzioğlu,** Atatürk Yolu (Akılcı, Bilimci, Gerçekçi Yol), Atatürk Yolu Atatürk Araştırma Merkezi yayını 1987, s.6.

Levent Şahverdi Arşivi

Yunan, Roma, Çin ve Hint uygarlıklarından, Fars ve Türk zekâsından faydalanan İslâm uygarlığına "Ortaçağ Doğu Uygarlığı" denmekte, Uzak Doğuda ise bir Çin uygarlığı bulunduğuna göre, Batı karanlıkta kalmıştı. Birunî'ye göre İslâm uygarlığı Yunan uygarlığının doğuda devamıdır. Fakat İslâmlar Çin ve Hint uygarlıklarından da faydalanmış olmakla beraber bunları geliştirmişler ve büyük ölçüde yenilikler ve icatlar getirmişlerdir[16] Sayılar Doğuda bulunmuştu; cebir İslâm âleminde gelişmişti. Saati keşfeden İslâm âlemiydi. Alkol ve barut gibi keşifler doğu'da yapılmıştı. Basra'da kurulan İhvan-üs-Sâfâ Cemiyeti lâik bilimin temelini atmış, İslâm filozofları rasyonalizm'i geliştirmişlerdi. [17]

Hristiyan kilisesinin eski Yunan filozoflarının düşünce ve eserlerini taassupla ve şiddetle yasakladığı bir dönemde, İslâm âlemi bu eserleri tanıyordu. Fransa'ya ve İtalya'ya eski yunan ilim ve felsefesinin yayılmasında İslâm bilginlerinin ve medeniyetinin büyük payı olmuştu. Rönesansa giden uyanışta İslâm dünyasının büyük katkısı vardı." [18]

İslâm dininin de bilime önem vermesi sebebiyle uygarlığa büyük katkısı olmuştu. Bu katkı, aklın hakim olduğu; hükümlerin, zamanın şartlarına göre değiştirildiği, insan iradesine, hür düşünceye değer verildiği dönemde çok yükselmişti.

Ancak sonraları din adamlarının İslâm kurallarını zaman zaman yanlış yorumlamaları, akla, insan iradesine, zamanın değişen şartlarına yeteri kadar önem vermemeleri sebebiyle İslam uygarlığı X. yüzyıldan itibaren duraklamaya başlamıştır.

XII. yüzyıla gelinceye kadar din bilginleri ile hukuk bilginleri, tek bir sahada faaliyette bulunmaları sebebiyle, yenilik ve yaratıcılık hakimdi. İslâmın sahip olduğu potansiyel, Helen kültür ürünlerinin de İslâma bir sel gibi akmasıyla, batıdan sekiz yüzyıl önce bir İslâm Rönesansı yaratacak mahiyette idi. Fakat nazariyeyi besleyecek olan pratikten yoksunluk, sınaî ve ticarî alanda hemen hiçbir atılımın olmaması, sonunda İslâmı verimsiz tartışmalara sokmuştu. Nitekim bu konuda ünlü bilgin Kâtip Çelebi şöyle demişti: "Müslümanlar bilimsel çalışmaların şeriatla uzlaşmaz olduğunu

[16] **Fahri Belen,** Devrimlerimiz, Menteş Kitabevi 1970, s.83.

[17] **Fahri Belen,** a.g.e., s.83.

[18] **Turhan Feyzioğlu,** a.g.e., s. 6.

Levent Şahverdi Arşivi

görünce, dogmayı desteklemek için özel bir dal ihdâs ettiler ve bu bilim dalına Kelâm ilmi (ilm el-kelâm) dediler" [19]

İslâm âlemi, ilerlemeyi tıkayan setlerde zaman zaman gedikler açmak suretiyle XVI. yüzyılın sonuna kadar kudretini muhafaza etmiş, ancak setler aşılamayacak derecede kuvvetlendikten sonra gerilemeye başlamıştır. Çünkü taassup aklın yolunu tıkamış, hür düşünceyi söndürmüş, hükümler kalıplar içinde dondurulmuştu. Bu tutum İslâm uygarlığının çökmesinin başlıca nedeni olmuştur.

Batı, Ortaçağın koyu taassubunun karanlığında yaşarken, zamanla bu taassup gevşemiş, İslâm bilginlerinin tuttukları meşale doğrultusunda, Rönesans ile akla ve bilime yer vererek dogmalardan ve değişmez kurallardan sıyrılarak dinamik bir medeniyet oluşturmuştur. XX. yüzyılın başından itibaren batıda din ile bilim ve din ile devlet arasındaki mücadele sona ermiştir.

Batıda Reform, papalığa bağlı kilise gücünü, Rönesans ise sanata ve insan aklına vurulan zincirleri kırmış, bilim alanında bir diriliş getirmiş, dogmatizmden kurtulmuş, akla ve deneye yer vererek çağdaş bilim yolunda ilerlemeye başlamıştır.

XIX. yüzyılda gerçekleşen birçok icat ve keşifler, endüstrinin hızla gelişmesini sağlamış, böylece değişen toplum hayatı, insan haklarının da yeni bir görüşle ortaya çıkmasına yol açmıştır. XX. yüzyılın şartları ise, her bakımdan değişiklik göstermiş, icat ve keşiflerle gelişmekte olan toplumlarda dogmatizm'e bağlı kalınmamıştır[20] Batı bu gelişmeleri izleyerek daima ileriye yönelik hamleler içine girmiştir.

3 - Atatürk'ün çağdaş uygarlığa ulaşmak için yararlandığı yöntemler:

Atatürk de gerçek kurtuluşun ilimde, akılda, çağdaş eğitimde aranması gerektiğinin bilinci içinde dikkatini batı'ya çevirmiş, batılı düşünce biçimini benimsemiş ve Türkiye'nin dünyadaki gerçek yerini alabilmesi için, batı uygarlığını seçmiştir. Nitekim kendisini, "İlim ve fen nerede ise oradan alacağız!" [21] demişti. O yer batı idi, Avrupa idi.

Atatürk'ün çağdaş uygarlığa ulaşmak için yararlandığı yöntemlerden bahsetmeden evvel, çağdaşlaşma girişiminden söz etmek gerekir; çünkü

[19] **Fahri Belen,** a.g.e., s.83.

[20] **Afet İnan,** Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, TTK Yayını 1977, s.140.

[21] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II,** s.44.

Levent Şahverdi Arşivi

Kurtuluş Savaşı ile dünyanın en kritik bölgelerinden birinde var olma savaşı veren milletimiz, hem dış düşman, hem de içte başgösteren gerileme yüzünden varlığının ve bağımsızlığının tehlikeye düştüğünü görmüş, çağın gerisinde kalmış olmanın tehlikesini kavrayarak çağdaşlaşma zorunluluğunu hissetmiştir. Atatürk'ün önderliğinde başarılan Türk çağdaşlaşma hareketi sonunda her yönüyle çağdaş bir devlet ve toplum düzeni kurulmuştur.

Atatürk Türk ulusunu çağdaş ve bütün anlam, biçim ve görünüşü ile uygar bir toplum düzeyine getirmek için Türk İnkılâbı'nı yapmıştır; Türk İnkılâbı ile çağdaşlaşmayı hedef almıştır. Ama bu çağdaşlaşma belli alanlarda olmayıp, topyekün bir gelişmeyi, bütünüyle bir çağdan yeni bir çağa geçmeyi amaçlıyordu. Türk İnkılâbı'nın dayandığı ana temel, gerçekleştirdiği ülkü budur.

Atatürk, inkılâp kavramını, Türk İnkılâbı'na şöyle uygulamaktadır: "*İnkılâp, Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak, yerlerine milletin en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktır*"[22]

Türk ulusunu, kendisini geri bırakmış kurumlardan kurtarıp, onu çağdaşlaşma hedefine götürecek devrimlerin temeli Atatürk'ün kafasında daha 1907 de doğmuştu. Uygulamanın başlama tarihi ise O'nun Anadolu toprağına ayak bastığı 19 Mayıs 1919'dur. O gün, memleketi işgal etmiş dış düşmanlara karşı girişilen kurtuluş hareketinden başka, köklü çağdaşlaşmaya götürecek inkılâplar da başlamıştır.

Atatürk ilk davranışlarında inkılâp hareketine ad vermemiş, ancak onu hemen uygulamaya başlamıştır. Zamanı geldiğinde de siyasi ve sosyal inkılâplarını adlarıyla belirlemiştir. 19 Mayıs'ta başlamış olan bu köklü çağdaşlaşma döneminde hiçbir gerileme ve zikzak görülmemiş, olaylar hep aynı yönde gelişmiştir.

Atatürk inkılâbın bu dönemi için büyük Nutkunda şöyle demiştir: "*Verdiğimiz kararın uygulanmasını sağlamak için henüz milletin alışık olmadığı sorunlara değinmek gerekiyordu. Açıkça ileri sürülmesinde büyük sakıncalar olabilecek hususların anlatılmasında artık kesin bir zorunluluk vardı. Osmanlı Hükümetine, Osmanlı Padişahına, Halife'ye başkaldırmak ve bütün milleti ve orduyu başkal-*

[22] **Afet İnan,** Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası yayını, 1959, s.59.

Levent Şahverdi Arşivi

dırtmak gerekiyordu. Bu önemli kararın bütün gerek ve zorunluluklarını ilk günden açıklamak elbette doğru olmazdı. Uygulamayı bir takım bölümlere ayırmak, olaylardan yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve adım adım yürüyerek amaca yaklaşmak gerekiyordu. Nitekim öyle olmuştur."[23]

Türk İnkılâbında bir kargaşa ve düzensizlik evresi biçiminde "ihtilâl" yoktur. Hemen düzenlemeye geçilmiştir. Düzenlemede esas alınan noktalar ise bellidir: *"Milletin varlığını sürdürebilmesi için kişileri arasında düşündüğü ortak bağ, yüzyıllardan beri gelen biçim ve esasını değiştirmiş, yani millet din ve mezhep bağlantısı yerine, Türk milliyeti bağıyla bireylerini toplamıştır."*[24]

"Yapılan iş, esasta bir büyük sistem değişikliğidir. Türk inkılâbı'nda milliyetçilik esası, sistemin temelidir. Önemli olan, bu temel üzerindeki yapıda zamana, çağa ayak uydurmaktır. Kalkınmanın esası olan bilim ve güç buradadır. Nitekim Atatürk: *"Millet, uluslararası genel mücadele alanında hayat sebebi ve kuvvet sebebi olacak bilim ve aracın ancak çağdaş uygarlıkta bulunabileceğini değişmez bir gerçek olarak ilke saymıştır."*[25] sözleriyle bu gerçeği dile getirmiştir.

Öyle ise Türk İnkılâbı, genel kurallara uygun, ama düzensizlik evresi geçirmeyen, köklü ve büyük bir toplumsal sistem değişikliğidir.[26] Atatürk 1935 yılında, *"Uçurumun kenarında yıkık bir ülke.. Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar.. Yıllarca süren savaş.. Ondan sonra içerde ve dışarda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arasız devrimler. İşte Türk genel devriminin bir kısa ifadesi.."* [27]derken, Türk inkılâbının bir sistem ve düzen içinde başarıya ulaştığını ifade ediyordu.

Yeni Türk Devletini kuran Türk milletinin çağdaş medeniyet düzeyinde yer alması gerekli idi. Atatürk bu görüşünü daha Cumhuriyetin kuruluşundan önceki yıllarda belirtmişti. Bu dönemi kapsayan memleket gezilerinde sürekli olarak şu görüşü tekrarlıyordu: *"Savaş zaferle sonuçlandı; fakat asıl bağımsızlık savaşı şimdi başlamaktadır. Bu savaş toplan çağdaş uygarlığa katılma savaşıdır."* Atatürk'ün, 1924 yılı söylev ve konuşmalarında en sık geçen konu, bütünüyle çağdaş uygarlığa katılma ve katılmaya karşı olan güçleri yenme zorunluluğu üzerinedir: *"Çağdaş dünyada yer alabilmek kendi-*

[23] **Kemal Atatürk,** Nutuk I, Türk İnkılâp Tarihi Entitüsü yayını, 1961, s.14-15.

[24] **Ahmet Mumcu,** Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fak. yayını, s.167.

[25] **Ahmet Mumcu,** a.g.e., s.167.

[26] **Ahmet Mumcu,** a.g.e., s.167.

[27] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I,** s.365.

Levent Şahverdi Arşivi

mizi değiştirmemize bağlı bir iştir." Zira, toplumsal, ekonomik ve bilimsel alanlarda ilerleyebilmenin yolları, bu tutumu almakla açılabilir.[28] Atatürk, bu konuda da şunları söylemektedir: *"Uygarlık yolunda yürümek ve başarı kazanmak, hayatın şartıdır. Bu yol üzerinde ileri değil, geriye bakmak bilgisizliği ve ihtiyatsızlığını gösterenler, umumî uygarlığın çoşkun seli altında boğulmaya mahkûmdurlar."*[29]

II. ATATÜRKÇÜ ÇAĞDAŞLAŞMA VE AVRUPA TOPLULUKLARI

Avrupa Ekonomik Topluluğunun doğuşu, gelişmesi ve bugünkü durumu:

Avrupa kıt'asında zaman zaman çıkan çatışmalar iki kez Dünya Savaşı ile sonuçlanmıştır. Hemen hepsi ekonomik kökenli olan bu savaşlardan sonuncusu, kaybedenler kadar kazananlar için de yıkıcı olmuştur. Avrupalılar yeni bir savaşın, ancak bunun ekonomik nedenlerinin ortadan kaldırılmasıyla önlenebileceği kanısına varmışlar ve bu inançla ekonomik bütünleşme yolunun denenmesine yönelmişlerdir. Avrupa Ekonomik Topluluğu, işte bu girişimin somut sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuranlar -Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg- batı toplumunun serbest piyasa ekonomisine bağlı olan ve ortak bir savunma kuruluşu -NATO- içinde birleşmiş bulunan, yüksek düzeyde sanayileşmiş altı ülkesidir. 1957'de Roma Antlaşması'nı imzalayarak kurdukları topluluğu, kendi ilkelerini benimseyen diğer Avrupa ülkelerine de açık tutmuşlardır. 1973'de İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın 1981'de Yunanistan'ın katılmasıyla Topluluğun üyelerinin sayısı 10'a çıkmıştır. Daha sonra 1987 yılında, İspanya ve Portekiz'in de katılmasıyla bu sayı 12'ye yükselmiştir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu, ekonomik bütünleşme yoluyla anlaşmazlık kaynaklarının ortadan kalkmasının sağlanması şeklinde özetlenebilecek temel amacına, ulusal çıkarları, ortak çıkarlar haline dönüştürebildiği ölçüde yaklaşmaktadır. Bunun kolay olmadığını, ülkelerin ulusal çıkarlarından, büyük yararlar sağlamak söz konusu olsa bile hemen vazgeçemediklerini söylemek gerekir. Hele ekonomik kriz dönemlerinde bu eğilim daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenlerle, önemli konularda ortak çıkar saptamalarına ulaşmanın çok güç olduğunu; buna karşılık kaynakları ve güçleri bir araya toplayarak daha az harcama ile da-

[28] **Niyazi Berkes,** Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınevi 1973, s.464.

[29] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II,** s.181.

Levent Şahverdi Arşivi

ha çok iş yapmanın kabil olduğu -örneğin araştırma, enerji ve çevre korunması gibi- alanlarda yeterli ve kapsamlı sonuçlar alındığı söylenebilir. Bu bakımdan da Topluluğun ekonomik alandaki ana amacından henüz bir hayli uzak olduğunu kabul etmek gerekir.

Topluluğun ulaşmak istediği son hedef, siyasal bütünleşmedir. Aslında ekonomik bütünleşme tamamlandıkça, siyasal bütünleşmede hedefe yaklaşmak kolay olacaktır. Ekonomik beraberlik, kaçınılmaz olarak siyasal beraberliği getirecektir. Kurucular, Topluluğun son hedefini "Avrupa Birleşik Devletleri" olarak görmüşlerdir. Ancak bugün egemen olan siyasal koşullar ve gene, ülkelerin ulusal çıkarlara olan güçlü tutkuları, bu sonucun daha uzun bir süre ilke olmak niteliğini sürdüreceği izlenimini vermektedir. Diğer taraftan Topluluğun bu alanda karşılaştığı her güçlük, arzulanan gelişmeyi bir süre olsun geciktirmektedir. Esasen siyasal alanda "beraberliğe ulaşıncaya kadar birimlerin bağımsızlığı" kuralı mevcut güçlükleri büsbütün arttırmaktadır. Siyasal işbirliğindeki özelliğin, ekonomik bütünleşmeye, hiç değilse doğrudan doğruya olumsuz etki yapmaması için, Avrupa Ekonomik Topluluğu, kuruluşundan bu yana iki önemli aşama geçirmiştir. Bunlardan ilki, Topluluğun doğuşundan sonra kendini kabul ettirme çabalarının egemen olduğu 1958'den 1973'e kadar süren dönemdir. Bu dönemde Topluluğun önde gelen niteliği, kendi dışındaki ülkelerden ekonomik süper güç durumunda olanların dışındaki, özellikle batılı ülkelere karşı alabildiğine açık, çekici ve çağırıcı olmasıdır. İkinci aşama ise, bir bakıma İngiltere'nin katılmasıyla başlayan, Topluluğun kendini kabul ettirmiş, dünya ölçüsünde bir ekonomik güç olarak ortaya çıkmış olduğu dönemdir. Halen Topluluk, ekonomik, siyasal ve sosyal krizlerle karşı karşıya bulunmakla beraber bu dönemin içindedir.

Türkiye'nin Toplulukla ilişkilerinin yasal çerçevesi:

Türkiye, Toplulukla üç aşamalı bir ortaklık kurmuştur. Bunlardan ilki, Topluluğun, Türkiye'nin bir sonraki karşılıklı yüklenimler dönemine hazırlanabilmesi için ona tek yanlı ödünler sağladığı dönemdir. Hazırlık döneminin ödünleri ticarî ve malî ödünlerdir. Ticaret ödünleri tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık olmak üzere dört ana ihraç ürününe Topluluk pazarlarında sürüm kolaylığı sağlamayı öngören tam ya da kısmî gümrük bağışıklıklarından oluşmuştur. Bu bağışıklıklar Türkiye'ye kontenjan sınırları içinde sağlanmıştır. Sanılanın aksine ticaret ödünleri, başka ülkelere de ileride tanınmayacak, sadece Türkiye için tekel oluşturan ödünler değildir. Bunun en açık kanıtı, aynı ödünlerin bizden önce Yuna-

Levent Şahverdi Arşivi

nistan'a da tanınmış olmasıdır. Malî ödün, Türkiye'nin alt yapı ve sınai projeleri için Topluluk tarafından uygun koşullarla kaynak sağlanması biçiminde gerçekleştirilmiştir. Bu ödün, bir malî protokol çerçevesinde sağlanmıştır.

Ortaklığın ikinci dönemi, Türkiye'nin de yüklenim üstlenebilecek güce eriştiğinin anlaşılmasından sonra girilen Geçiş Dönemi'dir. Geçiş dönemi, bir öncekine kıyasla karşılıklı yüklenimler dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliği kurularak -tarım alanı hariç- malların serbest dolaşımına yönelinmekte; sonra el emeğinde serbest dolaşımın gerçekleşmesi düzenlenmekte; nihayet politikaların yaklaştırılması için bir seri önlem öngörülmektedir.

Geçiş dönemi, tarımda malların serbest dolaşımı, -el emeği hariç-kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımı için sonuçları bir sonraki döneme bırakmıştır.

Son Dönem adı verilen üçüncü dönem, politikaların yaklaştırılmasının ve serbest dolaşım işlemlerinin sonuçlandırılmasının yapılacağı dönemdir. Türkiye bundan sonra, son aşamaya yönelerek, Topluluğa katılma başvurusunu yapabilecek ve son hedefe ulaşabilecektir.

Toplulukla Türkiye arasında 1963'de Ankara Anlaşmasıyla kurulan, 1970'te Katma Protokol'la geliştirilen Ortaklık, halen Geçiş Dönemi'nde bulunmaktadır. Bu arada önemle vurgulanacak bir nokta, Türkiye'nin tam üyelik başvurusunda bulunabilmek için, ortaklığın öngördüğü bütün aşamalardan geçmesinin zorunlu olmadığıdır. Avrupa ilkelerini paylaştığına göre, Türkiye'nin her zaman, Topluluğu kuran Roma Antlaşması'nın katılma maddesine dayanarak başvuruda bulunması mümkündür. Aslında, Türkiye ile aynı statüde bulunan Yunanistan da böyle yapmıştır.

Türkiye'nin, asıl hedefe doğrudan gitmeyip, aşamalar öngörmesi, başka bir deyişle, doğrudan doğruya Topluluğa katılma yerine, katılmaya götüren bir ortaklığa yönelmesinin çok açık bir nedeni vardır. Türkiye bu alanda ulusal seçimini yaptığı sırada, Topluluğun diğer üyelerinin katlandığı tüm yüklenimleri üstlenebilecek durumda değildi. Ancak bu hâl ve sonradan -Türkiye ile aynı statüdeki diğer ortak olan- Yunanistan'ın ortaklığı bırakarak tam üye olması, Türk Ortaklık Anlaşmalarının niteliğini değiştirmemektedir. Aynı biçimde, Topluluğun bu niteliği, herhangi bir üçüncü ülke ilişkisi düzeyine indirgemeye çalışması da sonuç vermemektedir. Türkiye'nin ortaklık anlaşması, Topluluğun şimdi çok genişlemiş ilişki

Levent Şahverdi Arşivi

türü yelpazesi içinde "sui-geneis"(nevi şahsına münhasır) bir anlaşma olarak sonuna kadar kalacaktır.

Türkiye'yi Toplulukla ilişkiye iten nedenler

Türkiye konum bakımından, Orta Doğu'da bulunan bir batı ülkesidir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye, batı'da ve özellikle Avrupa'da ortaya çıkan her gelişmeyi yakından izlemiş ve bunların çoğuna katılmıştır. Bu sürekli ilgi, Atatürkçü dış politikanın temel gereklerinden biridir. Büyük Önder'in batı'yı hedef olarak gösterdiğinden beri izlenen bu dış politikadan ayrılmak, batı toplumundan kopmak ve başka olanaklar aramak, Türkiye için söz konusu değildir.

Türkiye, ekonomik ve sosyal kalkınmasını, özgürlükçü ve çoğulcu demokrasi içinde gerçekleştirmeye kararlı bir ülkedir. Türkiye için ekonomik ve sosyal kalkınmasını gerçekleştireceği en olumlu ortamı, Avrupa Ekonomik Topluluğunun oluşturduğu artık tartışılamayacak somut bir örnektir. Onun için, siyasal eğilimlerin akışına göre, Türkiye'nin kalkınmasına başka ortam, başka seçenek aramak anlamsızdır. Zaten böyle bir arayış sonunda Atatürkçü dış politika ile de çelişkiye düşecektir.

Türkiye'nin sadece kendi kaynak ve olanaklarıyla, ya da dıştan sağlayabildiği yıllık yardımlarla kalkınmasını sonuçlandırması olanaksızdır. Bu yoldan bugüne kadar belirli bir düzeye varılabilmiştir. Ancak türlü etkenlerin, şu ya da bu yönde değiştirebildiği bu yöntemi, sona değin götürmek düşünülemez. Şimdiye kadar yapılmış olanları tabiatıyla küçüksememek gerekir; ancak yapılanı da yeterli bulmak, yapılabilenle yetinmek mümkün değildir. Bu nedenle de hızlı bir ekonomik ve sosyal kalkınma için belirlenmiş olan en olumlu ortama kesin ve bilinçli bir biçimde yönelmek, vazgeçilmez olmaktadır.

Türkiye, batı toplumunun biraraya getirici girişimlerine sadece katılmakla kalmamış, onun özellikle savunma sistemini oluşturan kuruluşunda -NATO'da- ağır sorumluluklar ve yüklenimler almıştır. Batı savunma sistemine katkıda bulunan ülkelerin savunma bütçelerinin ulusal bütçelerine, ya da gayrisafi ulusal hasılalarına oranı hesaplandığında bu gerçek bütün açıklığı ile ortaya çıkmaktadır. Hâl böyle iken, batı toplumunda ekonomik yararların düzenli biçimde dağıtılmasına çalışıldığı kuruluşlardan Türkiye'nin uzak kalması, eskilerin deyimiyle "nimet-külfet" dengesinin bütünüyle Türkiye'nin zararına bozulmasına yol açmaktadır. Aslında 1950'li yıllardan bu yana bu denge sürekli biçimde Türkiye'nin aleyhine bir görünüm içindedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Özetlemek gerekirse Türkiye, Atatürkçü politikanın batıya yönelik niteliğinin bir gereği olarak, ekonomik ve sosyal kalkınmasını en kısa sürede ve en elverişli koşullarla gerçekleştirebilmek için ve nihayet batı toplumu içinde aleyhine olan yarar dengesini bir an evvel düzeltebilmek üzere Avrupa Ekonomik Topluluğu ile katılma amaçlı bir ortaklık kurmaya, ulusal ve değişmez bir seçenek sonucu ulaşmıştır.

Türkiye'nin temel sorunlarının başında, ülkenin savunma gereklerinin yeterli ölçüde sağlanması gelir. Hiçbir sorun savunma sorunundan daha önemli sayılamaz. Savunma gerekleri mutlaka yerine getirilmesi zorunlu olan gereklerdir. Kısmî de olsa bunlardan vazgeçmek sözkonusu olamaz. Zira "savunma", Türk milletinin bekasının güvencesidir.

Türkiye'nin büyük öncelik taşıyan ikinci temel sonucu, ekonomik ve sosyal kalkınmadır. Türkiye, ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasını gerçekleştirmek amacından vazgeçemez; zira, kalkınma Türk milleti için refah ve mutluluğa giden tek yoldur.

Türkiye, savunma gereklerini sağlama, ekonomik ve sosyal kalkınmasını gerçekleştirme amacına ulaşabilmek için:

a) Ulusal kaynaklarını olanak ölçüsünde geliştirerek, bunlardan tam olarak yararlanmak,

b) Dış kaynakların en iyi koşullarla kullanılmasını, bunların ulusal kaynakların sürekli tamamlayıcısı olmasını sağlamak zorundadır.

Her iki sorunun çözümünü sağlayacak asıl güç, ulusal çabalardan oluşacaktır. Ulusal çabalar, ulusal kaynaklarla desteklenir. Bu kaynakların geliştirilmesi, mevcut potensiyellerin somut kullanım aşamasına getirilmesi sürekli yatırım yapılmasına ve bu yatırımların yaygınlaştırılmasına bağlıdır. Aslında ulusal kaynakların istenilen gelişme düzeyine çıkarılması, kalkınmanın gerçekleştirilmesi demektir.

Savunma gereklerinin sağlanması için olduğu kadar ekonomik kalkınma için de dış kaynaklar zorunludur. Çağımızda kollektif savunma düzenleri geçerli olduğundan Türkiye'nin tüm savunma harcamalarını kendi kaynaklarından karşılamaya yönelmesi, onun, çok ağır ve gereksiz bir yük altına girmesi olur. Bu nedenle ulusal olanaklarımızı, dış kaynaklardan en üst ölçüde desteklememiz doğaldır. Ekonomik ve sosyal kalkınma için de durum aynıdır. Herşeyden önce, savunma'nın gerektirdiği harcamalardan sonra eldeki ulusal olanaklar, ekonomik ve sosyal kalkınma için yeterli

Levent Şahverdi Arşivi

olamaz. Kaldı ki, ekonomik ve sosyal kalkınmada yapılabilenle yetinme olanağı yoktur. Çağdaş gelişme düzeyine kıyasen arada bulunan farkın kapatılabilmesi için belirli bir kalkınma hızını öngörmemiz zorunludur.

Dış kaynakların artırılması, çeşitlendirilmesi, daha etkin hale getirilmesi, özet olarak en iyi koşullarda Türkiye'nin sürekli kullanımına açık tutulması akılcı ve köklü bir dış politikanın yürütülmesiyle gerçekleştirilebilir. Bu dış politika, siyasi ilişkilerde olduğu kadar dış ekonomik ilişkilerde de ülkemizin, onun içinde bulunduğu durumun ve uluslararası ortama egemen olan koşulların özelliklerini dikkate alacak ve bunların ışığında kendini ölçülü olarak yenileyecektir. Buna karşı, temel seçimler ve ana yönler bakımından tam bir süreklilik güvencesini bünyesinde taşıyacaktır.

Türkiye ülke savunması konusunda temel seçimini yapmıştır. Bu seçim, hür batı demokrasilerinin oluşturduğu kollektif savunma düzeninde yer almak şeklinde olmuştur. Türkiye'nin seçimi her şeyden önce siyasal bir inanıştan kaynaklanmıştır. Batı demokrasileri kendilerine ülkü olarak, milletlerinin refah ve mutluluğunu, demokratik düzen ve barış içinde sağlamak yolunu benimsemişlerdir. Demokratik düzen özgürlükçü, çoğulcu parlamenter düzendir. Türkiye'nin savunduğu anayasal kurallar ile batının ilkeleri arasında büyük bir benzerlik ve uyuşma vardır. Politik yaşam felsefeleri arasındaki benzerlik Türkiye ile batı toplumu arasında, ülke savunması konusunda bir kader birliği oluşmasına olanak vermiştir.

Türkiye'nin, yapmış olduğu bu temel seçim çerçevesinde, ülke yararına tüm olanakları sağlamak ve bunları kendi açısından iyileştirmek için her türlü girişimde bulunması, gereken bütün çabaları harcaması doğaldır. Ancak ülkenin savunmasında öz kaynakları dış kaynaklarla en uygun biçimde tamamlamaya olanak veren ve Türk devletinin temel felsefesi ile uyum içinde bulunan bu uluslararası düzenlemeden çıkması, başka bir deyimle yeni bir temel seçime gitmesi düşünülemez. Bu ancak Türk devletinin temel felsefesinde derin bir değişme olmasıyla gerçekleşebilir ki, bugünkü koşullarda bu olasılığı "yok" saymak gerekir.

Savunma için geçerli olduğu üzere, Türkiye ekonomik ve sosyal kalkınmasında da demokrasi yolunu seçmiştir. Türkiye bugüne kadar uyduğu anayasal çerçevede ekonomik kalkınmasını kamu sektörü ve özel sektöre eşit koşullar tanıyan bir "Karma Ekonomi" düzenine uyarak gerçekleştirme yolunu izlemiştir. Büyük bir olasılıkla bundan sonra da bu konuda kökten bir değişiklik olmayacaktır. Ekonomik ve sosyal kalkınma için plan uygulamasında da karma ekonomi düzeninin ana kuralları ge-

Levent Şahverdi Arşivi

çerli olmaktadır. Plân uygulamasında aşırı zorlamalarla ekonomiyi merkezî bir güdüm altına altına almak olanaksızdır. Diğer taraftan, aşırı bir liberalizm'le Devletin gerektiğinde ekonomik yaşama katkıda bulunması olanağının ortadan kaldırılması da düşünülemez.

Belirlenmiş olan bu kuralların yanı sıra ekonomik ve sosyal kalkınma sorununun çözümünde Türkiye iki önemli konuda seçimini tartışmaya yer bırakmıyacak bir açıklıkla belirleyememiştir. Bu konulardan ilki Türk ekonomisinin gerçek niteliğinin ne olacağı, yani, Türk ekonomisinin "Karma" bir düzen içinde hangi ekonomik sistemin kurallarına göre işleyeceğidir. Bu alanda bugüne dek siyasal iktidarlar konuya kendi görüş ve inanışları yönünde, çoğu zaman dolaylı ve sık sık çelişkili yürütmelerle yaklaşmışlardır. Ülkenin gerçek gereksinmeleri, gidilmek istenen yönlerin temel seçimlere uygunluğu, alınmak istenen önlemlerin uygulanabilme olasılığı gibi ana kriterler hep arka plânda kalmıştır. İlk olarak 25 Ocak 1980'de kararlaştırılan Türk ekonomisinin içinde bulunduğu krizden kurtarılmasıyla ilgili önlemler bütünü saptanırken, Türk ekonomisinde uyulacak olan sistemin kuşkusuz biçimde "Piyasa ekonomisi sistemi" olduğu belirlenmiştir. Uygulaması titizlikle sürdürülen bu önlemler sonunda, normale dönmesi beklenen ekonomi tümüyle "Piyasa ekonomisi" niteliğini almış olacağından bu alanda da temel seçimin artık yapılmış bulunduğunu ve bundan iç politika ya da doktriner görüşler nedeniyle sapmanın mümkün olamıyacağını kabul etmek gerekir. Sözkonusu önlemlerin uygulanması konusunda ortaya çıkabilecek aksaklıkları gidermek için gerekli düzenlemelere gidilmesi ve hatta değişiklikler yapılması doğaldır. Ancak önlemlerin oluşturduğu bütünü temelinden değiştiren, ona başka bir nitelik kazandırmak amacını güden derinliğine müdahalelerin artık söz konusu olmaması gerekir. Zira bir ülke ekonomisi, gelişme yolunda olsa bile, sürekli ve birbirine zıt deneylere tabi tutulamaz. Türk Ekonomisinin sistem olarak (Piyasa ekonomisi) sistemini seçtiğini, kuşkuya ve tartışmalara yer bırakmıyacak biçimde, yasal yönden de vurgulamak bir zorunluluk olmuştur.

Temel seçimin belirlenmesini bekleyen diğer bir sorun dış ekonomik ilişkiler alanıyla ilgilidir. Bu sorun, ekonomik ve sosyal kalkınmayı gerçekleştirme amacına yönelik dış ekonomik ilişkilerin, tıpkı savunma konusunda yapıldığı üzere bir kollektif oluşma kuruluş çerçevesinde düzenlenmesidir. Aslında Türkiye özellikle Avrupa'da, uluslararası kurumların ya kurucusu olarak, ya da bunlara kuruluşlarından hemen sonra katılmak suretiyle sözkonusu belirlemenin yönünü bir anlamda saptamıştır. Birleşmiş Milletlere bağlı tüm ekonomik kurum ve kuruluşlarla, GATT ve OESD üye-

Levent Şahverdi Arşivi

liklerini bu açıdan değerlendirmek gerekir. Ancak, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Avrupa Serbest Müdahale Bölgesi (EFTA) kuruluşundan önce mevcut olan tüm ekonomik kurum ve organlar ekonomik alanda uluslararası işbirliğini ve bunun sıklaştırılmasını amaçlıyor, ekonomik bir bütünleşmenin kollektif oluşumunu öngörmüyorlardı. AET ve EFTA, uluslararası alanda ilk kez yaygın ekonomik bütünleşmeyi hedef alan kuruluşlar olarak ortaya çıktılar. Türkiye bu iki kuruluşla, kurulmaları henüz tamamlanırken temas aradı. EFTA, Türkiye için hayatî önem taşıyan tarımı kapsam dışı bıraktığı için AET ile ilişki kurulması uygun görüldü. Bu ilişkinin temel hedefi, Türk ekonomisi ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında mevcut koşulların izin verdiği ölçüde, giderek gelişecek bir bütünleşme süreci kurmaktı. Ne var ki, bugüne kadar yapılan uygulama, söz konusu ilişkinin Türkiye için bir temel seçim kesinliğini kazanamadığı, bu nedenle de sonun açık bir çözüme kavuşturulmasının kaçınılmaz bir zorunluluk haline geldiğini kanıtladı.

III. SONUÇ

Atatürk Türk ulusuna, "çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma" hedefini gösterirken "çağdaş uygarlık" olarak batı uygarlığını öngördüğü tartışılmaz bir gerçektir. Atatürk inkılâpların hemen hepsinin, tasarlandığı andan uygulanmaya kadar geçirdikleri her evre bunun tartışılmaz kanıtını oluşturmaktadır. Batının yaşam felsefe ve düzenini her yönüyle yansıtan bu inkılâplar Türk toplumunu önceden belli bir amaca ulaştırmak için birer araç olmuştur. Ayrıca bu inkılâplar Türk toplumunun amaca ulaşmak için geçirmek zorunda olduğu değişiklikleri de yönlendirmiş, bunlara biçim vermiştir.

Çağdaşmanın batıyı taklit etmek, çağdaşlaşmanın bir milletin köklerinden ve inançlarından kopmak olmadığını Atatürk her fırsatta vurgulamıştır. Batılılaşmanın inançsızlığa yönelme olmadığını her fırsatta söylemiştir. Şu halde onun Türk toplumu için, önceden belli saydığı amaç, ancak ve ancak, Türk toplumunun batı ile bütünleşmesi olabilir. Bugün batının en geçerli birleşme ve bütünleşme simgesi Avrupa Topluluklarıdır. Türkiye için hedeflenen amaç da bu durumda, Avrupa Toplulukları ile bütünleşmeden başka bir şey değildir.

Bu bütünleşme, her alanda aynı felsefe, görüş ve ülküleri paylaşan iki bütünün, bir diğer ifade ile Avrupa Topluluklarıyla, Türk toplumunun sonuçta doğal bir biçimde buluşmalarıdır. Bu buluşma, yapay dış etkenlerle bir süre geçikebilir; fakat herhalde önlenemez. Uluslararası politikada

Levent Şahverdi Arşivi

bugün görülegelen çeşitli, fakat geçici sapmalar bu gecikmelerin her zaman olabileceğini, hattâ bazen uzayabileceğini göstermektedir. Ancak bu engeller hiçbir biçimde tarihin evvelden yazdığı sonucu değiştiremeyecektir.

Avrupa Topluluklarını sınırlı bir ekonomik girişim saymak, doğal olarak, Türk toplumunun batı ile bütünleşmesini değer açısından küçültecektir. Ancak böyle bir sanının gerçekle hiçbir ilgisi olmadığını da hemen kabul etmek gerekir. Avrupa Toplulukları insan yaşamının tüm yanlarını kapsayan bir birleşmenin somut yapıtıdır. Avrupa Toplulukları her alanda amaçlanan hedeflere belki henüz ulaşamamıştır. Ancak bu hedeflere giden yollarda inançla ve kararlılıkla ilerlenmesi, bir gün hedefe kuşkusuz ulaşılacağını göstermektedir.

Avrupa Toplulukları ortamı, Türk toplumunun Atatürk'ün gösterdiği yolu izleyerek ulaştığı bir çağdaş uygarlık aşamasıdır. Türk toplumu bu çağdaş uygarlık düzeyine çıkmaya artık hazırdır. Bu hazırlığın tohumlarını da, yeni Türkiye'nin daha temelleri atılırken, Atatürk çağdaşçılığı ekmiştir. Atatürk inkılâpları, Türkiye'nin bugün vardığı yeri, daha ilk uygulamalarıyla güvence altına almıştır. Buna karşılık, değişen koşullar karşısında Atatürk inkılâplarının en titiz biçimde korunup geliştirilmesinin batı ile, Avrupa Toplulukları ile bütünleşme çerçevesinde mümkün olabileceği ortaya çıkmaktadır. Türk toplumunun iki temel sorunu olan korunma ve gelişmeyi en iyi biçimde gerçekleştirebileceği ortamın da batı ortamı olduğunun kanıtlanmış bulunması izlenen yolun ve bunun için yapılan girişimlerin yerindeliğini göstermektedir.

Atatürk inkılâplarının bu aşamada en belirgin değeri Türk toplumunu, bütünleşeceği batı'ya katkıda bulunabilecek düzeye getirmiş olmasıdır. Aşılacak pek çok yol, hatta engel olmasına rağmen Türk toplumu batı toplumundan çok uzak, ona çok yabancı değildir. Zaten böyle olsa bir bütünleşmeden söz edilemezdi. Aşılması gereken yol ve engellerin kısa sürede geride kalacağının en büyük güvencesi, gene Atatürk inkılâplarının ta kendisidir. Dünyada hiçbir ulus, hiç bir toplum, Türk toplumu kadar kısa sürede, onun kadar köklü olarak bu tür inkılâpları gerçekleştirememiştir. Bu nedenle Türk toplumunun bugün önünde olduğu varsayılan engellerin, sonuca ulaşmaya mâni olamayacağını bilmek gerekir.

Atatürkçü çağdaşlık ve Avrupa Topluluklarıyla bütünleşme, bir yandan birbirinin nedeni, diğer yandan birbirinin sonucu olan iki önemli oluşumdur. Türk toplumu Atatürkçü çağdaşçılık gereği olarak ve onun sa-

Levent Şahverdi Arşivi

yesinde Avrupa Topluluklarının kapısına gelmiştir. Bu kapıyı aştıktan sonra da, Atatürkçü çağdaşçılık yolunda yürüyerek yeni ve daha yüksek düzeydeki aşamalara ulaşacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ BÜTÇELERİ

Yrd. Doç. Dr. İHSAN GÜNEŞ

Dünya tarihinde olduğu kadar Türk tarihinde de I. Dünya Savaşı önemli bir yer tutar. İmparatorlukların yıkılarak yerlerine ulusal (millî) demokratik devletlerin kurulması, bu savaştan sonra hız kazanmıştır.

Gerçekleşmesi güç amaçlarla Birinci Dünya Savaşı'na katılan Osmanlı Devleti, Mondros Mütakekesi ile bağımsızlığını yitirici yükümlülükler altına girmekle kalmamış, devletin varlığını tartışılır hale getirmiştir. Zira Osmanlı Devleti'nin varlığına karşı olan Batılı güçler yıllardan beri tezgâhladıkları Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırıp topraklarına egemen olma planını yürürlüğe koymuş bulunuyorlardı. Ateşkes hükümlerine uymaya gerek görmeyen İtilaf Devletleri uydurma bahanelerle ordu ve donanmalarını yurda sokuyorlar ve birer birer daha önceden kendi aralarında yapmış oldukları gizli andtlaşmalara göre ülke topraklarını işgal ediyorlardı. Örneğin Adana'ya Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep'e İngilizler girmişti. Antalya ve Konya'da İtalyan birlikleri, Merzifon ve Samsun'da ise İngiliz askerleri bulunuyordu. Bunun yanında ülkenin dört bir yanında yabancı devletlerin görevlileri ulusal çıkarlarla bağdaşmayan yıkıcı çalışmalar yapıyordu. İtilaf Devletlerinin yardımıyla Büyük Yunanistan düşünü gerçekleştirmek üzere 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar İzmir'e asker çıkarıyordu.

Osmanlı Devleti'nin başında bulunan kişiler açıktan açığa devleti yıkmayı amaçlayan hareketleri durdurucu önlem alamıyor, devletin kurtuluşunu "ezeli dost" olarak gördüğü İngiltere'nin koruyuculuğunda görüyordu. Buna karşılık, bazı aydınlar Amerikan mandacılığını savunuyordu. Devletin çökeceğine kesin gözüyle bakan kimi güçler ise kendi bölgelerini kurtarıcı önlemler düşünüyorlardı.

Mustafa Kemal Paşa, daha Anadolu'ya geçmeden, bu düşüncelerin hiçbirini gerçekçi bulmamış; "bir avuç Türk'ün yaşadığı Atayurdunda" ulusal egemenliğe dayanan tam bağımsız yeni bir devlet kurmaya karar vermiştir. Anadolu'ya geçtikten sonra bu karara adım adım işlerlik kazandırmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Uzun yıllardır aralıksız savaşların insan ve maddi kaynağını sağlayan Anadolu, adeta bir baykuş yuvasına dönmüştü. Şartların yarattığı yönetim boşluğundan yararlanan kimi güçler var olanı da yağmalamaya kalkmıştı[1]

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Müdafaai Hukuk Derneklerinin desteğinde Anadolu'da oluşan "millî güç" 1919'dan itibaren ülkenin ve halkın yazgısına egemen olmaya yönelmiştir. Sivas Kongresi'nden sonra seçilen Heyeti Temsiliye adeta gölge bir hükümet olarak çalışmış 16 Mart 1920'den sonra örtülü bir biçimde ülke yazgısına el koymuştur. Mustafa Kemal Paşa, 22 Nisan 1920'de Meclis açıldıktan sonra tüm asker ve sivil makamların başvuracağı en yüce katın Meclis olacağını belirtmiştir. Nitekim 23 Nisan 1920'de Meclis açılmış 25 Nisan 1920'de Heyeti Temsiliye ülke yönetimini halkın oylarıyla seçilen Meclis'in üyelerinden oluşan 7 kişilik İcra Encümenine bırakmıştır. Ankara'da yeni kurulan devletin ilk icra organı 3-4 Mayıs 1920 tarihinde yapılan seçimlerle oluşturulmuştur. Böylece uzun yıllardan beri özlemi çekilen demokratik bir yönetimin de temeli atılmış oluyordu. İcra Vekilleri adını alan bu yeni yürütücü güç, kısa sürede bir hükümet programı hazırlayarak, izleyeceği politikayı millet vekillerinin onayına sunmuştur.

Programın temel ilkesi, yurdun düşmandan kurtarılması, Misakı Millî çerçevesinde bir barışın yapılması, dış ve iç etkenlerle başlatılan kötü olayların önlenerek iç güvenliğin sağlanması, dış ve iç politikanın gerektirdiği askeri önlemlerin alınması, ülke ekonomisinin düşman saldırılarına karşı güçlü ve dayanıklı hale getirilmesidir[2].

Böyle bir programı başarıya ulaştırmak o günkü koşullarda hiç de kolay gözükmüyordu. Zira Sivas Kongresi'nde bile ülkenin bağımsızlık savaşı verecek ekonomik kaynaklara sahip olmadığı kimi delegelerce dile getirilmişti[3].

Ancak, Mustafa Kemal Paşa'ya göre Millî Mücadele "tam bağımsız" bir devlet olmak için verilmeliydi[4]. Tam bağımsızlık da mali bağımsızlıkla olanaklıdır. Bir devletin maliyesi bağımsızlıktan yoksun olunca o devletin

[1] Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM. Zb. C.) c. 1. s. 53.

[2] TBMM. Zb. C. c. 1. s. 141-142.

[3] Uluğ İğdemir. Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, 1969. s. 59. Milli Mücadele başlarken de kimi kişiler paranın olup olmadığını Mustafa Kemal'e sormuşlardır. bkz. Nutuk. İst. 1975. c. 2. s. 261.

[4] Mustafa Kemal'in tam bağımsızlık tanımı için bkz. Nutuk. c. 2 İstanbul: 1969. s. 624.

Levent Şahverdi Arşivi

tüm bölümlerinde bağımsızlık felce uğrar. Çünkü her devletin her örgütü ancak mali güçle yaşar. Mali bağımsızlığın korunması için ilk şart bütçenin iktisadi yapıya uygun ve denk olmasıdır. Devlet bünyesini yaşatmak için dış devletlere başvurmadan ülkenin gelirleriyle idare yollarını bulmak gerekir[5]. İşte bu anlayış nedeniyledir ki ulusalcılar sıcak savaş koşullarının tüm olumsuzluklarına karşın bütçe konusuna büyük bir özen göstermişlerdir.

Zira ulusalcı güçlerin ülke yönetimine el koymasıyla birlikte mali sorunlar da baş göstermeye başlamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) üyelerinin de belirttiği gibi uzun savaş yılları, bakımsızlık, insangücünün yok edilmesi, toprak kayıpları ülkeyi adeta bir harebeye çevirmişti[6]. Elde kalan toprakların gelirleri ise Mondros Mütarekesi'nden sonra işgalci güçlerin, İstanbul Hükümeti'nin ve ulusalcı derneklerin (Müdafaa-i Hukuk, Reddi İlhak vs.) arasında dağılmış durumda idi.

Millî Mücadelenin örgütsel tabanını oluşturan ulusalcı derneklerin mali gücü ise oldukça zayıftı. Icra Vekilleri, heyeti oluştuğu Mayıs 1920'de Kütahya, Eskişehir, Erzurum, Kayseri, Malatya, Bartın, Zonguldak, Ereğli, Devrek, Silifke, Samsun, Niğde, Erzincan, Afyon, Sile ve Van Müdafaai Hukuk cemiyetleri (MHC) kasalarında 20.479 lira bulunuyordu[7]. Bu parayla tam bağımsızlığı sağlayacak Millî Mücadelenin zafere ulaştırılması zordu. Kaldıki Ankara'da yeni orgütlenmeye başlayan devletin de paraya olan ihtiyacı günden güne artıyordu. Bu sorunu çözmek için başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere tüm görevliler olağanüstü bir çaba gösteriyordu. Örneğin, Mustafa Kemal Paşa 21 Mayıs 1920'de Kastamonu Valisinden İzmir ve Maraş için toplanıp Boyabat Sandık Emini emrinde bulunan 250 liranın Ankara'ya gönderilmesini istemiştir. Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa ise 23 Mayıs 1920'de Niğde ve Kastamonu çevresinden posta ile gönderilen paranın salimen Ankara'ya ulaşması için askeri birliklerin önlem almasını istemiştir[8].

"Milletlerin ve hükümetlerin güçleri bütçelerinin sağlamlığıyla kendini gösterir. Para ve güçlü bir maliye, askeri güç kadar önemlidir" görüşünde olan ulusalcılar ülke kaynaklarının en rasyonel bir şekilde kullanılmasına özen göstermişlerdir. Bunu sağlamak için de çağdaş bir devlet olmanın

[5] bkz. Atatürk'ün söylev ve demeçleri c. 1 Ankara. 1961, s. 228.
[6] bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM. Zb. C) c. 1. s. 53.
[7] Türk İstiklal Harbi c. 7 İdari Faaliyetler. Ankara: 1975. s. 88.
[8] a.g.e. s. 89

Levent Şahverdi Arşivi

göstergesi olduğu kadar ülkenin bir yıllık gelir ve gider tahminlerini gösteren, giderlerin yapılmasına izin, gelirlerin toplanmasını yetki veren bir bütçenin yapılmasını zorunlu görmüşlerdir.

Hükümetin herhangi bir yasaya dayanmaksızın harcamalar yapması kimi milletvekilinin dikkatini çekmiş ve Maliye Vekilinin izlediği politikayı onaylamayanlar, Meclis Başkanlığına bir önerge vererek, Kanunu Esasi'nin bütçesiz harcama yapmayı yasakladığını, senenin ortasına gelindiği halde yasal dayanaktan yoksun milyonlarca liranın harcandığını, devletin gelirinin giderinin ancak yarısını karşılayacak durumda olduğunu, mali durum gözönüne alınarak teşkilat ve kadro oluşturulmazsa maaş, harcırah vs. düzenlemesi yapılmazsa ülkenin mutlak bir mali bunalımla yüz yüze geleceğini belirtmişlerdir[9].

Siyasal, yasal ve mali boyutlu olan bu önergenin siyasal boyutu maliye vekili Hakkı Behiç Bey'in istifası ile ortadan kalkmıştır. yasal ve mali boyutu ise harcanan paralara yasallık kazandıracak dolayısıyla da bütçe yapımını hızlandıracak çalışmaları başlatmıştır.

TBMM açılmadan önce maaşların ve harcamaların bir önceki yıla göre yapılması maliye memurlarına bildirilmişti[10]. TBMM oluştuktan sonra ise Maliye Vekili 6 Mayıs 1920'de bir genelge yayınlayarak mayıs ve haziran maaşlarının bir önceki yıla göre ödenmesini istemiştir.

Hakkı Behiç Bey'in Maliye Bakanlığından ayrılıp bu bakanlığa Ferit Bey'in gelmesinden sonra bütçe konusuna özel bir önem verilmiştir. Ferit Bey bir bütçe yapabilmek için Ankara'ya bağlı olan idari ünitelerden (vilayetlerden), bu konuda bilgi istemiştir. Ancak yeterli iletişim kurulamadığı için gerekli olan bilgiler sağlanamamıştır[11]. Ferit Bey'in de belirttiği gibi bir bakanla dört ayaklı bir masadan ibaret olan Maliye Bakanlığında bir bütçe hazırlamak hiç de kolay değildi. Çünkü bütçe için gerekli tüm veriler İstanbul'da bulunuyordu. Bunun yanında Ankara'ya bağlı bulunan yerler de belli değildi. İçinde bulunulan koşullar ise her gün değişiyor ve yeni yeni harcamalar gerektiriyordu. Bu nedenle Maliye Vekaleti vekalet-

[9] TBMM Zb. C. c. 3. s. 69 Ülkemizde bütçe, 1876 Anayasası ile resmi bir nitelik kazanmıştır. Buna göre: Devletin gelir ve giderlerini içeren yasaya bütçe deniliyor, vergilerin konması, toplanması gelir ve gider tahminlerinin ayrı ayrı incelenmesi, uygulamaya koyabilmek için ait olduğu yılın başında parlamentonun onayına sunularak madde madde tartışılıp onaylanması gerekiyor ve bütçe yasası hükmünün bir yıl olacağı öngörülüyordu. bkz. Suna Kili, Şeref Gözübüyük. Türk Anayasa Metinleri s. 39-40.

[10] TBMM Zb. C. c. 3. s. 76.

[11] TBMM Zb. C. c. 3. s. 76.

Levent Şahverdi Arşivi

lerin ve onlara bağlı örgütlerin isteklerini belirleyerek 1918 yılı bütçe giderlerini de gözönüne alarak geçici bir bütçe yapmaya yönelmiştir[12]. 1 Mayıs 1920 (1336)-31 Eylül 1920 arasındaki harcamaları kapsayan geçici bütçe taslağı 8 Eylül 1920'de meclise sunulmuştur. Bu yasa taslağının gerekçesinde vilayetlerde gerekli iletişimin kurulmaması nedeniyle genel bütçenin hazırlanmasının vakit alacağı bildiriliyor ve yapılan harcamaların da bir yasaya dayandırılmasının zorunluluğu dile getiriliyordu. Bu taslağa göre yapılan harcamaların miktarı 27.195.935 lira 55 kuruş olarak tahmin edilmektedir. Ülkenin savaş içinde bulunması nedeniyle Millî Müdafaa Vekaletine ayrılan para miktarı dikkat çekicidir (10.775.303). Müdafaai Milliye Vekaletinin yanında Jandarma Kumandanlığına (2.772.840) ve Emniyet Müdürlüğüne 877.659 lira ayrılmıştır. Yeni kurulan devletin dış ve iç güvenlik için 14.625.802 lira ayırdığı bunun da bütçenin % 53'ünü oluşturduğu görülür.

Maliye Vekili bir yandan harcanmış paralara yasallık kazandırmak için bu bütçeyi yaparken, diğer yandan da genel bütçeyi hazırlamaya çalışmış; 30 Eylül'de bu bütçeyi Meclis'e sunmuştur. Bütçe Komisyonuna gönderilen taslak 3 Ocak 1921'de Meclis'te görüşülmeye başlanmıştır. Maliye Vekili bütçeyi şöyle nitelendirmiştir: "Efendiler bugün heyeti aliyenize eski imparatorluk bütçelerine nazaran mütevazi fakat vaz-ı siyasimize göre kavi ve tamüssiha olan 1336 bütçesini takdim ederken gayei kutsiyemizin temin ve istihsali hakkındaki itimat ve itikadımızın bir kat daha tezayüd ve tezaüf eylediğini his eyliyoruz... bütçemiz... fevkalade parlak bir bütçe ad ve itibar edilemez, fakat bütçemizi zaif ve karanlık addetmek de hiçbir zaman caiz değildir. Basit ve sade, fakat..., kavi ve tamüssihha denilecek bir bütçe" dir.

Maliye Vekili, Türk milletinin ve Türk Devleti'nin bütçesine verdiği önemle siyasi rüştünü idrak etmiş olduğunu, siyasi haklarını savunurken bu hakları savunmaya muktedir bir millet olduğunu gösterdiğini de söylemiştir.

1920 bütçesinin

Giderinin	*63.018.354 Lira*
Gelirinin	*51.388.626 Lira*
Açığının ise	*11.629.728 Lira*

olduğu görülüyor

[12] a.g.e. c. 4. s. 58.

Levent Şahverdi Arşivi

Maliye Vekilinin açıklamasına göre bütçe açığı sadece Türkiye'ye özgü değildir. Fransa'da, Almanya'da, Rusya'da, İtalya'da ve Yunanistan'da da bütçe açığı söz konusudur. Ancak o ülkeler çeşitli yollarla bütçe açıklarını kapatmaktadır. Örneğin Yunanistan'ın bütçesine bakacak olursak:

Gelir	*115 milyon*
Gider	*142 milyon*
Açık	*27 milyondur*

Bu açık İngiltere'nin Fransa'nın yardımlarıyla kapatılacaktır. Türkiye'ye böyle yardım edecek herhangi bir ülke olmadığı gibi kişi başına düşen vergi miktarı da diğer ülkelere göre azdır.

Kişi başına düşen vergi miktarı

Fransa'da	*3500 krş.*
Yunanistan'da	*1600 krş.*
Türkiye'de	*600 krş. tur*[13]

Osmanlı Devleti'nin bütçe yapısı temel alınarak hazırlanan 1920 bütçesinin kurumlara göre dağılımı şöyledir.

KURUMUN ADI	*ÖDENEK (LİRA)*	*%*
Zatı Hazreti Padişahı ve Hanedanı Saltanat	*551.012*	
Divanı Muhasebat (Sayıştay)	*26.096*	
Maliye Vekaleti	*6.413.629*	*10.1*
Müdafaai Milliye Vek. (Milli Savunma Bak.)	*27.576.039*	*43*
İmalatı Harbiye (Savaş araçları yapımı)	*752.969*	*1.1*
Bahriye (Deniz Kuvvetleri)	*289.548*	*05*
Nafıa Vekaleti (Bayındırlık Bakanlığı)	*620.396*	
Maarif Vekaleti (Milli Eğitim Bakanlığı)	*577.061*	
Hariciye Vekaleti (Dışişleri Bakanlığı)	*303.748*	
Adliye Vekaleti (Adalet Bakanlığı)	*2.759.274*	*4.3*
Posta ve Telgraf	*1.427.898*	*2.2*
Şer'iye Vekaleti (Dinayet İşleri)	*522.062*	
Sıhhıye Vekaleti (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı)	*613.141*	

[13] TBMM Zb. C. c. 4. s. 132.

Levent Şahverdi Arşivi

Dahiliye Vekaleti	*2.731.023*	*% 4.3*
İktisat Vekaleti (Ekonomi Bakanlığı)	*1.264.921*	*% 2*
Rüsumat (Gümrük İdaresi)	*356.160*	
Düyunu Umumiye	*7.680.969*	*% 12*
Emniyet Umumiye (Emniyet Genel Müdürlüğü)	*354.688*	*% 2.1*
Şurayi Devlet (Danıştay)	-	
Defteri Hakani (Tapu ve Kadastro)	*403.311*	
Jandarma (Jandarma Genel Komutanlığı)	*4.858.976*	*% 7.7*
Riyaset (Büyük Millet Meclisi Başkanlığı)	*18.375*	
Meclis Bütçesi (Büyük Millet Meclisi)	*953.996*	*% 1.4*
Matbuat ve İstihbarat (Basın ve Haberalma Genel Müdürlüğü)	*88.000*	
Aşair ve Muhacirin (Kabileler ve Göçmenler)	*874.735*	*% 1.3*
Toplam	*63.018.354*	

Yukarıdaki veriler incelendiğinde ulusal savunma ve iç güvenliğin sağlanması için bütçeden ayrılan payın % 58'den daha fazla olduğu dikkati çeker. Doğrudan doğruya yurt savunmasına ayrılan ise % 44.5 tur.

Ülkenin içinde bulunduğu koşullar nedeniyle Millî Savunma Bakanlığına direkt olarak ayrılan para, Türk milletinin savunma için verdiği miktarı yansıtmaktan uzaktı. Maliye Vekilinin açıklamalarına göre Doğuda bulunan Şark Ordusu 1920 yılı sonlarına kadar kendi öz kaynaklarıyla yaşamını sürdürmüş herhangi bir destek görmemiştir. Garp ordusunun ihtiyaç duyduğu 1.200.000 liralık para 3 ayda 5 ayda gönderilmemiştir[14].

Ancak bu ordu düşmana karşı direnme gücünü göstermiştir. Bu gücü gösterirken onun maddi desteğini herhangi bir yasaya dayanmaksızın halktan toplanan paralar oluşturuyordu. Sadece ordunun mu? Kuşkusuz ki hayır. Kuvayı Milliye güçlerini de halk destekliyordu.

Yukarıda belirttiğimiz harcamalar hangi kaynaklardan karşılanacaktır? Bir başka deyişle bütçenin gelir bölümü ne kadar olacaktır?

Millî Mücadelenin lideri Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği gibi amaç tam bağımsızlıktı. Bu amaca ulaşmak için iyi bir mali politika izlemek, ulusal kaynakları en yararlı bir şekilde kullanmak zorunlu idi. Bunun için de tüm kaynakların tek elde toplanması gerekiyordu. Her ne ka-

[14] TBMM Zb. C. c. 1. s. 130

Levent Şahverdi Arşivi

dar Mustafa Kemal Paşa ulusal kaynakların Millî Mücadeleye karşı olan ve işgalci güçlerin denetimi altında bulunan İstanbul Hükümeti emrine verilmesini önlemek için İstanbul'un işgalinden iki gün sonra 18 Mart 1920'de Osmanlı Bankasının, Ziraat Bankasının Düyunu Umumiye ve Reji idaresinin İstanbul'a "irsalat" yapmasını yasaklayarak bu kaynaklara el koymuş[15] ise de bu yeterli olmamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan ve İcra Vekilleri Heyeti oluşturulduktan sonra mali kaynakların yönetimi Maliye Vekaletine bırakılmıştır.

Ülkenin içinde bulunduğu olumsuz koşullar, Maliye Vekaletini yeni devletin ve savaşın doğurduğu askeri ihtiyaçların karşılanması için ihtiyaç duyulan parayı bulmakta zorluyordu. İstanbul Hükümeti'nin yaptığı olumsuz propagandalar nedeniyle de TBMM başlangıçta gelir getirici yasalara eğilim göstermiyordu. Bu nedenle hükümet kararnameleriyle gelir sağlayıcı kaynak yaratılmaya başlanmış ve bunu yasaların yapılması izlemiştir. Örneğin Mütareke sonrasında yurt dışından getirilip Anadolu'ya sokulmaya çalışılan mallar gümrük vergisine tabi tutulmuş, ihracaat serbest bırakılmış, gümrük vergisi 5 kat ardiye vergisi 10 kat artırılmış, ağnam, damga resmi sigara, kibrit, oyunkağıtlarından alınan vergi oranı yükseltilmiş, gelir vergisi, tuz vergisi kanunu çıkarılmıştır. Dış satımda önemli bir meta olan kömür üretimi artırılmış, tüketime, tasarrufa büyük bir dikkat gösterilmiş ısrafı önleyici yasalar çıkarılmıştır[16]. Ülkenin içinde bulunduğu şartlar nedeniyle ulusal kaynakların -işgalci güçler, İstanbul Hükümeti bir yana- ulusalcı güçler arasında dağılmış olması büyük gelir kayıplarına, halkın şikayetlerine daha ötesi zaman zaman da içten içe tepkilerine neden oluyordu. Maliye Vekilinin de belirttiği gibi ülkedeki bir kısım güçler -ki bunlar Kuvayı Milliye güçleri idi- ayni ve nakti olarak halktan gelir topluyorlar ve bunları denetimsiz bir şekilde kullanıyorlardı.

Ankara'da kurulan yeni devlet belirli ölçüde egemen olduğu alanda otoriteyi sağladıktan sonra 8 Kasım 1920'de "her ne ad altında olursa olsun hükümet tarafından özel izin verilmedikçe halka ayni ve nakti teberrü salınmasını ve toplanmasını"[17] yasaklamış, bu yasağa uymayanların İstik-

[15] bkz. İhsan Güneş, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı, Eskişehir: 1985 s. 244 Bu sırada Ziraat Bankası'nın 35 Şubesi 8 Milyon parası; Osmanlı Bankası'nın 43 Şubesi 6 milyon parası; Duyunu Umumiye ve Reji İdaresi'nin 8 milyon parası vardı. bkz. Tahsin Ünal, "Milli Mücadelede Ekonomik Durum" Türk Kültürü Say. 118. s. 961.

[16] bkz. Düstür 3 Tertip c. 1-4 İstanbul: 1929

[17] bkz. TBMM Zb. C. c. 7. s. 133

Levent Şahverdi Arşivi

lal Mahkemelerine verileceğini belirtmiştir. Böylece adım adım otoritenin tesisine paralel olarak hem gelir kaynakları yaratılmış hem de tüm gelir kaynakları Maliye Vekaletinin elinde toplanmıştır.

Tüm ülke kaynaklarını denetimi altına alan Maliye Vekaleti bütçesini ancak 1920 yılı Eylülüne kadar hazırlayabilmiştir. Bu bütçeye göre ülkenin geliri 51.188.626 liradır[18].

Bütçedeki vergi gruplarının miktar ve oranı ise şöyledir:

Vergi Grubu	*Miktarı Lira*	*%*
Vasıtasız vergiler	*26.589.756*	*56*
Vasıtalı vergiler	*10.438.895*	*22*
Tekel Gelirleri	*4.738.244*	*10*
Devlet Malları Hasılatı	*2.015.650*	*4*
Çeşitli Gelirler	*1.758.443*	*3,7*
Damga, Harç, Cezalar	*968.899*	*2*

Vergilerin cinslerine göre dağılımı ise şöyledir[19]:

Vergi Cinsi	*Miktarı Lira*	*%*
Aşar Vergisi	*13.641.079*	*29,6*
Gümrük Vergisi	*10.361.221*	*22*
Hayvan Vergisi	*5.783.586*	*12*
Tuz Tekeli	*3.500.000*	*8*
Bina ve Arazi Vergisi	*2.540.689*	*5*
Gelir Vergisi	*2.083.756*	*4*

Oldukça şiddetli tartışmalara sahne olan 1920 yılı bütçesi 28 Şubat 1921'de yasallaşmıştır.

Bütçe yasası incelendiğinde bazı noktalar dikkati çekmektedir. Bunlar:

1 — Bütçe açığını kapatmak için borçlanma yapılabileceği Osmanlı Bankasından geçici avanslar alınabileceği, hazine mallarının Maliye Vekaletince satılabileceği öngörülüyor.

[18] TBMM'ne sunulan bütçenin gelir kısmında ülke gelirinin 46.839.868 lira olduğu görülüyor. bkz. TBMM Zb. C. c. 7 Ek sıra No: 14. s. 9 Bütçedeki vergi gruplarının oranını çıkarırken 46.839.868 lirayı esas aldık.

[19] bkz. Alptekin Müderrisoğlu Milli Mücadelenin Mali Kaynakları, Ankara 1973 s. 337 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

2 — Bütçe yasasıyla toplanmasına izin verilmeyen tüm vergilerin toplanmasının yasak olduğu, yasalar dışında vergi toplayanların Hiyaneti Vataniye Yasasıyla cezalandırılacağı, Ziraat Bankasından, Bankanın izni olmaksızın devlet adına borç almanın ya da sermayesine elkoymanın yasaklandığı görülüyor.

3 — Tüm dış borç ödemeleri durdurulup, Düyunu Umumiye İdaresinin çalışmalarını Maliye Bakanlığına bağlı olarak sürdüreceği, Reji İdaresinin ise TBMM Hükümeti'nin etkinliğine zarar vermemek koşuluyla çalışmasına devam edeceği belirtilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu sınırlı imkanlarına rağmen Doguda Ermenilerle, Batıda Yunanlılarla yaptığı savaşı kazanmış; iç isyanları bastırmış ülkedeki iç güvenliği daha iyi sağlayarak 1921 yılına girmiştir.

1920 yılı bütçesi görüşülürken kimi milletvekili bu bütçe yerine 1921 yılı bütçesinin görüşülmesinin daha uygun olacağı görüşünü savunmuştur. Zira yeni devlet kurulalı 9 aydan fazla zaman geçmiş, anayasasını bile hazırlamıştı. Bunedenle bütçesini de yapması gerekirdi. Ancak burada unutulan bir gerçek vardır ki o da TBMM Hükümeti'nin egemenlik alanının, dolayısıyla da yeni devletin sınırları henüz saptanmamıştı. Misakı Millî ile belirlenen hedefe ulaşılmamıştı. Bu hedefe ulaşmak için yoğun bir çaba gösteriliyordu. Bunun sonucu olarak da harcamalar her gün giderek büyüyordu.

Ülkenin güç koşullarına rağmen Maliye Vekili tahminlere dayanan çalışmalarını sürdürüyor ve 1921 yılı (1337) bütçesini tamamlamaya gayret ediyordu. Kasım 1920'den itibaren 1337 yılı bütçesinin hazırlanmasını vekaletlerden rica etmiş ve bu isteğini çeşitli kez de tekit etmiştir. Daha ötesi vekaletler bütçelerini hazırlamazlar ise onları Meclis'e şikayet edeceğini bile belirtmiştir. Bunun sonucu olarak şubat ayında bütçeler Maliye Vekaletine ulaştırılmıştır. 13 Şubat 1921'de toplanan bütçeler 15 Şubat'da genel bütçeye dönüştürülmüştür. [20] Öncelikle Müdafaai Milliye Vekaleti Bütçesinin hazırlanmasına ve görüşülmesine karar verilmiştir. [21]

1921 yılına girilirken henüz bütçe meclisin onayından geçmediği için yeni avans ve ek ödenek kanunlarıyla devlet işlerinin yürütülmesine çalışılmıştır.

[20] Müdafaai Milliye Vekaleti 10 Şubat'ta Maliye Vekaletine gönderdiği bütçede 104 milyon paraya ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. bkz. TBMM Zb. C. c. 8. s. 547.

[21] a.g.e. s. 40.

Levent Şahverdi Arşivi

1921 yılı başında her ne kadar Yunanlılarla yapılan savaşı TBMM orduları kazanmış ise de bu cephede savaş bitmiş değildi. Maliye Vekili 31 Mart 1921'de Meclis'te yaptığı konuşmada Müdafaai Milliye Vekaleti Bütçesinin vakit geçirilmeden çıkarılmasını istemiş ve avans kanunlarıyla bu vekaletin işlerini yürütemeyeceğini belirtmiştir. İkinci İnönü Savaşı'nın kazanılmasının verdiği olumlu bir izlenimle Müdafaai Milliye Vekaleti Bütçesi-Askeri Fabrikalar Müdüriyeti ve Bahriye Şubesi de dahil olarak tartışmasız bir şekilde 44.160.058 lira olarak 2 Nisan 1921'de 175 olumlu 1 red 1 çekimser oyla kabul edilmiştir.[22]

Müdafaai Milliye Bütçesi görüşülüp benimsenmiş olmasına rağmen ülkenin mali durumu bilinmiyordu.

Ülkenin dört bir yandan düşmanla çevrili olması, Batı cephesinde Yunanlılara karşı kazanılan savaşların TBMM ordularının galibiyetiyle bitmesine rağmen yurt topraklarının henüz düşman işgalinden kurtarılamamış bulunması, dolayısıyla Batı Cephesinde büyük bir savaşın arefesinin yaşanması ülkenin mali durumunun açıklanmasını engelliyordu. Zira askeri cepheler günden güne güçlenirken mali durumun açıklanması hele hele TBMM'de çeşitli yönleriyle tartışılması ulusal mücadeleye yarar yerine zarar getirebilirdi. Bu nedenle Maliye Vekili ülkenin mali durumunu Meclis'in gizli celsesinde görüşmeyi tercih etmiş ve 5 Mayıs 1921 (1337) de bu konuda ayrıntılı açıklamalar yapmıştır. Maliye Vekilinin açıklamalarına göre ülkenin durumu "mühlik değilse herhalde müşküldür". Çünkü tahminen 108.088.625 liralık bir gidere karşılık ülkenin geliri ancak 72.411.915 lira olacaktır. Dolayısıyle bütçe 35.676.710. liralık bir açık verecektir. Her ne kadar bu açığın bir bölümü Rusya'dan alınacak yardımlarla, bir bölümü maaş dışında, fevkalade tahsisat ve cephe zammı, seferi zam gibi ödeneklerden kesilecek % 20'lerle giderilecek ise de 15 milyonluk bir bölümünü kapatma imkânı olmayacaktı.[23]

Maliye Vekilinin çizdiği bu tablo milletvekilleri tarafından oldukça sert eleştirilere neden olmuştur. Bütçe görüşmelerine 14 Mayıs 1921'de yine gizli oturumda devam edilmiştir. Kimi milletvekili "tedavisi yine millet

[22] TBMM Zb. C. c. 9. s. 307-320. Ocak ve Şubat aylarında ordunun aylık gideri 4 milyon liraya çıkmıştır. Buna göre 12x4 48 milyon liralık bir paranın Müdafaai Milliye Vekaletine verilmesi gerekiyordu. Her şeyde tasarrufu ön plana alan meclis 44 milyon lira vererek bu alanda da titizliğini göstermiştir. a.g.e. c. 8. s. 548-549.

[23] Yıl sonunda 7,5 milyonluk bir miktarın kadro tasarrufuyla sağlanacağı bildirilmiştir. TBMM Gizli celse. Zb. C. c. 2. s. 50.

Levent Şahverdi Arşivi

eczanesinden verilecek ilaçla" giderilecek bütçe açığını Meclis'in açık celsesinde görüşmenin, dolayısıyla da mali durumun milletin gözü önüne serilmesinin yararlı olacağını belirtmiştir. Bunlara göre 1908'den beri yapılan bütçeler hep 5,10 milyon açık vermiştir. Barış zamanında bile bütçeler açık verdiğine göre Millî Mücadele gibi topyekün bir savaş sırasında bütçenin açık vermesini doğal karşılamak gerekirdi. O nedenle de bütçeyi açık celsede görüşmek yararlıdır.

Bütçe üzerine yapılan bu sert eleştiriler üzerine önce Bütçe Komisyonu, daha sonra Hükümet istifa etmiştir. 19.5.1921'de yeni hükümetin Maliye Vekilliğine Trabzon Milletvekili Hasan Bey getirilmiştir.

Milletvekillerinin eleştirilerini gözönüne alan Maliye Vekili ve Hükümet bütçeyi yeniden incelemiş ve 1336 kadroları esas alınarak dairelerin büyümesi bazı bakanlıkların yapmayı düşündükleri yatırımlar için ayrılan ve iç güvenliği daha iyi sağlamak üzere jandarmanın ihtiyaçlarını gidermek için konan paraları bütçeden çıkarmıştır. Böylece bir miktar tasarruf yapılarak, 56.800.000 lirası Müdafaai Maliye Vekaletine 34.676.474 lirası da diğer kurumlara olmak üzere bütçe 91.476.474 liraya indirilmiştir.[24] -Siyasi amaçlarla konan paralar da bütçeden çıkarılırsa, gider bütçesinin 84 milyona ineceği de belirtilmiştir.-

Mustafa Kemal Paşa da bütçede yapılabilecek tasarrufun yapıldığını, daha fazla tasarruf yapmanın mümkün olmadığını belirterek, bütçe acığını gidermek için Heyeti Vekilenin bulamadığı gelir artırıcı yöntemin bulunmasını Meclis'e önermiştir.[25]

1921 (1337) bütçesi tümüyle bir savaş ekonomisi bütçesidir. Zira bütçenin % 62'si Müdafaai Millî Vekaletine, % 38'i ise diğer alanlara ayrılmıştır. Maliye Vekili bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Karşımızda düşman mevcuttur. Bunu ezmek mecburiyetindeyiz. Binaenaleyh diğer devarin terakkiyat ve inkişafatını tamamen bir tarafa bırakıyoruz. Bunu aleni bir surette söyleyemeyeceğiz. Çünkü bir devletin kuvayı askeriyesini idame eden kuvveti içtimaiyesinin azameti, maarifinin, nafiasının, iktisadının vesair bütçesinin yüksekliği ile mütenasiptir. Bineanelyh bu hususata zaruri olarak 1336 bütçesine rücu ettiğimizi aleni olarak, aleni celsede söyleyemeyiz. 1337 bütçesi bu kadar deyip geçeceğiz."

[24] 26 Mayıs 1921'de hazirlanan bütçe taslağına göre gelir: 72.810.485 lira, gider: 91.847.277 lira idi.

[25] TBMM Gizli Celse Zb. c. 2. s. 84.

Levent Şahverdi Arşivi

1921 yılı başında da bütçeyi meclisin onayından geçirme imkânı olmamıştır. 1920 (1336) yılında olduğu gibi avanslarla ve ek ödemeler kanunlarıyla harcamalara devam edilmiştir. Müdafaai Milliye Vekaleti dışındaki kurumlara

28 Şubat 1921'de	2.000.000
24 Mart 1921'de	8.000.000
2 Temmuz 1921'de	10.000.000 liralık

bir harcama yapma izni verilmiştir. Bunun dışında çiftçiye yardım, yetimlere yardım, Gaziantep'e yardım, Adana'nın Fransızlar tarafından boşaltılması üzerine orada görev yapacak jandarma ve emniyet mensuplarının, Posta Müdürlüğü'nün ve çeşitli vekaletlerin ortaya çıkan yeni ihtiyaçlarını karşılamak üzere de 2.068.157 liralık bir harcama yapılmıştır. Böylece Müdafaai Milliye Vekaleti dışındaki kurumların yapmış olduğu harcama miktarı 22.068.157 liraya ulaşmıştır. Müdafaai Milliye Vekaletince ise

2 Nisan 1921'de	44.160.058
30 Ekim 1922'de	2.000.000
Şubat ayı sonuna kadar	10.000.000 olmak üzere

56.160.058 lira harcanmıştır. Böylece 1921 yılı harcamaları 78.228.215 liraya çıkmıştır.

Hazine Genel Hesabı verilerine göre ise 1921 yılı harcamaları 82.162.190 liradır.

Bunun kurumlara göre dağılımı şöyledir.[26]

Kurumlar	*Ödenek Lira*	*%*
Hilafet ve Hanedan		
Büyük Millet Meclisi	*985.376*	*1.1*
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti	*12.730*	
Muhassasatı Zatiye	*3.493.225*	*4.2*
Duyunu Umumiye	*1.202.611*	*1.4*
Maliye Vekaleti	*5.499.268*	*6.6*
Dahiliye Vekaleti	*2.228.013*	*2.7*

[26] Bu tablo Hazine Genel Hesabı verilerine göre çıkartılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Sıhhıye Vekaleti	*549.293*	
Şeriye Vekaleti	*305.000*	
Adliye Vekaleti	*2.448.244*	*2.9*
Maarif Vekaleti	*504.063*	
Nafia Vekaleti	*1.125.307*	*1.3*
İktisat Vekaleti	*1.454.023*	*1.7*
Hariciye Vekaleti	*459.924*	
Müdafaai Milliye Vekaleti	*50.984.384*	*62*
Bahriye Dairesi	*443,379*	
Askeri Fab.Müd. Umumiyesi	*2.764.595*	*3.3*
Jandarma Komutanlığı	*4.166.039*	*5*
Emniyet M. Umumiyesi	*937.320*	*1.1*
PTT. M. Umumiyesi	*1.505.891*	*1.8*
Rusumat M. Umumiyesi	*356.152*	
Matbuat ve İstih. M. Umumiyesi	*53.791*	
Aşair ve Muhacirin	*663.556*	
Ziraat Bankası		
Şurayı Devlet		
Divanı Muhasebat		
Defteri Hakani		
Riyaset		
Toplam	*82.162.190.*	

1921 yılının gelir bütçesi ne kadardır? Bu konuda verilen rakamlar oldukça karışıktır. 26 Mayıs 1921 tarihli bütçe taslağına göre 72.810.485 lira 20 Şubat 1921 tarihli Hakimiyeti Milliye Gazetesine göre 79.627.225 lira, 9 Şubat 1922 (1338) günlü Maliye Vekili'nin konuşmasına göre 52 milyon lira, 1921 yılı Hazine Genel Hesabına göre ise 57.435.193 liradır.

1921 (1337) yılı gelir tahminlerine yeni vergi yasalarıyla (örneğin azınlıklardan alınacak muatiyeti askeriye vergisi, 18-60 yaş arasında bulunan erkeklerden alınacak yol vergisi) ya da eski yasalarla yapılacak vergi oranlarının artırılmasıyla (örneğin; posta ücretlerinin, tütün depolama ücretinin, gümrük resminin, istihlak resminin) elde edilecek "veridatı cedide" ile 1921 yılı gelirinin 72.441.935 liraya ulaşacağı tahmin edilmektedir.[27] Buna

[27] TBMM Gizli Celse Zb. c. 2. s. 82

Levent Şahverdi Arşivi

göre bütçe açığı 12 milyona düşecek, bu açıkta maaşlar dışında memurlara ödenecek ödeneklerden kesilecek % 20'ler ve Rusya'dan alınacak yardımlarla giderilebilecektir.[28]

1921 yılının vergi gruplarına göre miktarı ve genel bütçe içindeki yeri şöyledir.[29]

Vergi Grubu	*Miktarı Lira*	*%*
Vasıtasız Vergiler	*35.378.176*	*61.5*
Vasıtalı Vergiler	*7.170.380*	*12.4*
Tekel Gelirleri	*3.756.283*	*6.5*
Devlet Malları Hasılatı	*1.296.833*	*2.2*
Çeşitli Gelirler	*4.820.904*	*8.3*
Damga, Harç ve Cezalar	*1.271.196*	*2.2*
Tüketim Vergisi	*2.909.053*	*5*

Vergilerin cinslerine göre dağılımı ise şöyledir :

Verginin Cinsi	*Miktarı Lira*	*%*
Aşar Vergisi	*19.320.643*	*33.6*
Gürük Vergisi	*7.009.720*	*12.2*
Hayvan Vergisi	*5.948.533*	*10.3*
Tuz Tekeli	*2.789.091*	*4.8*
Bina ve Arazi Vergisi	*4.456.604*	*7.7*
Gelir Vergisi	*2.801.498*	*4.8*

1921 yılı Bütçe Yasası gelir ve gider bütçelerindeki miktarı belirtmeksizin 26 Şubat 1922'de yasalaşmıştır.

1922 yılında da tam bir bütçe hazırlanamamıştır. Her ne kadar Maliye Vekili 11 Nisan 1922 (1338) de Meclis'in gizli celsesinde mali durumla ilgili olarak yaptığı uzun açıklamalar arasında bütçenin hazır olduğunu

[28] a.g.e. s. 82 Milli Mücadele boyunca Rusya'dan alınan maddi yardımın miktarı ise söyledir.

1920 yılında 2.316.412 lira

1921 yılında 5.997.600 lira

1922 yılında 2.714.000 lira olmak üzere toplam 11.028.012 liradır. bkz. Türk İstiklal Harbi C. 7. s. 173-174.

[29] Bu hesaplamalar 1921 yılı Hazine Genel Hesabı cetvellerine göre yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

söylemiş ise de o güne değin sadece Dahiliye Vekaletinin bütçesi görüşülmüştür. Meclis'in iç yapısından kaynaklanan gelişmeler nedeniyle 1921'de tartışmasız kabul edilen Müdafaai Milliye Vekaleti Bütçesinin görüşülmesinin bile uzun süreceğini belirtmiştir. Zira Maliye Vekiline göre bütçenin % 80'ni Müdafaai Milliye Vekaletine ayrılmıştır.

Maliye Vekili 1922 de vekaletlere ayrılan ödeneklerin 1921 yılındakini geçmeyeceği, hatta bir miktar da tasarruf yapılabileceği kanısındadır. Ancak 1922 yılında özellikle Müdafaai Milliye Vekaleti bütçesinde büyük artış olacaktır. Çünkü Sakarya Savaşı'ndan sonra ordunun nitel ve nicel gücü artırılmış, düşmana vuracağı son darbe için hazır olması gerekmiştir. Bu nedenle de harcamalar artmıştır.[30] Aralık 1921 ile Haziran 1922 yılı arasında TBMM ordularının sadece maaş ve aylık iaşe bedeli 16 milyon lirayı geçmiştir.[31] 1923 yılı Avans Yasası görüşülürken 1922'de TBMM'nin çeşitli kurumlara 120.457.023 liralık bir tahsisat ayırdığı bunun 72.191.383 lirasının Müdafaai Milliye Vekaleti emrine verildiği görülmektedir.[32] 1922 yılında TBMM 8 kez Avans Yasasını görüşmüş ve benimsemiştir. Bu yasalara göre 87.735.517 liralık bir harcamanın yapılmasına izin verilmiştir. Ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamak amacıyla çeşitli zamanlardaki ek ödenek yasalarıyla da 9.520.239 liralık bir harcama yapılmıştır. Böylece 1922 yılında yapılan harcama miktarı 96.105.755 liraya ulaşmış, bunun 54.735.517 lirası Müdafaai Milliye Vekaleti tarafından kullanılmıştır.

1922 yılı Hazine Genel Hesabına göre ise 100.974.541 lira ödenek ayrılmıştır. Müdafaai Milliye Vekaleti-Bahriye Dairesi- Askeri Fabrikalar Müdiriyeti Umumiyesi ve -Jandarma Komutanlığı dahil- 48.488.730 liralık bir harcama yaparak bütçenin % 64,6'nı kullanmıştır. Ödeneklerin kurumlara göre dağılımı şöyledir:

[30] Milli Mücadele Ordu Mevcudu

Savaşın Adı	İnsan Sayısı Subay	er	Tüfek	Makineli Tüfek	Top	Kılıç	Uçak
I. İnönü		8500	5500	47	28		
Sakarya	5401	96326	54000	825	196	1309	2
Büyük Taarruz	8659	199238	100.352	2864	340	5000	8

[31] Unal, a.g. Mk., s. 966.

[32] TBMM. Zb. C. c. 27., s. 508.

Levent Şahverdi Arşivi

Kurumlar	*Ödenek (T.L.)*	*%*
Hilafet ve Hanedan	*144.455*	
Büyük Millet Meclisi	*1.067.645*	*1*
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti	*18.721*	
Muhassesatı Zatiye	*4.924.217*	*4.8*
Duyunu Umumiye	*2.263.711*	*2.2*
Maliye V.	*8.084.300*	*8*
PTT. U.M.	*2.129.657*	*2.1*
Rüsumat M.U. (Gümrükler Genel Md)	*1.141.463*	*1.3*
Dahiliye V. (İçişleri Bakanlığı)	*2.451.191*	*2.4*
Sıhhıye V. (Sağlık ve Sos. Yard. Bak.)	*948.578*	
Emniyet U.M.	*1.682.348*	*1.6*
Aşair ve Muhacirine Muaveneti İçtimaiye	*1.139.338*	*1.1*
Şeriye V.	*632.226*	
Adliye V.	*2.792.695*	*2.7*
Maarif V. (Milli Eğitim Bakanlığı)	*1.432.245*	*1.4*
Nafıa V. (Bayındırlık B.)	*928.724*	
İktisat V.	*2.523.353*	*2.4*
Hariciye V. (Dışişleri Bakanlığı)	*970.257*	
Matbuat ve İstihbarat M.U.	*107.494*	
Müdafaai Milliye V.	*55.829.136*	*55*
Bahriye Dairesi (Deniz Kuvvetleri)	*1.117.868*	*1.1*
Askeri Fabrikalar M.U. (İmalatı Harbiye)	*1.554.285*	*1.5*
Jandarma Komutanlığı	*5.845.176*	*5.7*
Ziraat Bankası	*1.245.458*	*1.2*
TOPLAM	*100.974.541*	

1922 yılının gelir toplamı gösterilmemiştir. 17.7.1922 tarihli Meclis'in gizli toplantısında Maliye Vekili 60 milyonluk bir gelir tahmininde bulunmaktadır[33].

1922 yılı Hazine Genel Hesabına göre ise gelir tahmini 98.319.133 liradır. Bunun vergi gruplarına göre dağılımı şöyledir.

[33] Bütçe Komisyonunun gelir tahmini ise 56 milyon liradır. bkz. TMBB Zb. c. 3. s. 489.

Levent Şahverdi Arşivi

Vergi Grubu	*Miktarı Lira*	*%*
Vasıtasız vergiler	*61.149.468*	*61.6*
Vasıtalı vergiler	*12.984.085*	*13*
Tekel gelirleri	*5.257.362*	*5.3*
Devlet Malları Hasılatı	*1.960.718*	*1.9*
Çeşitli gelirler	*5.505.106*	*5.5*
Damga Harç ve Cezalar	*2.296.427*	*2.3*
Tüketim vergileri	*8.635.183*	*8.7*

Vergilerin cinslerine göre dağılımı ise şöyledir:

Vergi Grubu	*Miktarı Lira*	*%*
Âşar vergisi	*29.585.091*	*29.8*
Gümrük vergisi	*12.717.333*	*12.8*
Hayvan vergisi	*5.475.218*	*5.5*
Tuz tekeli	*3.863.568*	*3.8*
Bina ve arazi vergisi	*9.291.886*	*9.3*
Gelir vergisi	*6.644.692*	*6.7*

Bu gelir kuşkusuz önceki yıllarda alınan vergilere ek olarak Nakliye-i Askeriye Kanunu ile konulan yeni vergi, çeşitli nedenlerle askere alınmayanlardan Müceddeliyeti Askeriye Vergisi adı altında yeni bir vergi konmasından kara ve su avcılığının vergiye bağlanmasından, bazı vergilerin örneğin tüketim vergisinin sınırlarının genişletilip oranlarının artırılmasından Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti denetimi altına giren yerlerin ödenmeyen vergilerinin toplanmasından oluşurulan yeni kaynaklardan elde edilmiştir.

Tüm bu veriler incelendikten sonra sonuç olarak diyebiliriz ki Millî Mücadele siyasal olduğu kadar ekonomik, daha ötesi topyekün bir savaştır. Bu nedenle ulusal kaynakların en verimli ve en akılcıl bir şekilde kullanılmasına önem verilmiştir.

Ulusal kaynaklardan bir yıl içerisinde ne kadar bir gelirin elde edileceği ve bunların en yararlı bir şekilde nerelerde kullanılacağını gösteren belgelere bu dönemde duyulan ihtiyaç diğer dönemlerden daha fazla kendini hissettirmiştir. Ancak gelir ve gider tahminlerini gösterir sağlam verilerin elde bulunmaması, yeni kurulmuş olan devletin örgütlenmesinin her gün biraz daha büyümesi, tam bağımsız bir devlet olabilmek amacıyla iş-

Levent Şahverdi Arşivi

galci güçlerin yurttan kovulması için oluşturulan ordunun ihtiyaçlarının her gün biraz daha artması. T.B.M.M. Hükümeti yönetimi altında bulunan toprakların zaman zaman büyüyüp küçülmesi bütçe yapımını zorlaştırmıştır.

Kurtuluş Savaşı boyunca bütçelerin ait olduğu yılın başında Meclis'in onayından geçirilemediği, avans ve ek ödemelerle devlet işlerinin yürütüldüğü, her yıl açıkla kapandığı, çoğu kez de Meclis'in gizli oturumlarında ayrıntılı olarak tartışıldığı temel yaklaşımın denk bir bütçe anlayışı olduğu görülmektedir.

Millî Mücadelenin finansmanı yerli kaynaklardan sağlanmıştır. Savaşın finansmanını karşılamak ve bütçe açıklarını gidermek için TBMM, Hükümet'e iç ve dış piyasadan borç alma yetkisini vermiş olmasına rağmen Hükümet'in borçlanmaktan çekindiği görülmektedir. Bunun da en önemli nedeni ulusalcı güçlerin mali bağımsızlığa son derece bağlı olmalarıdır. Uluslararası ilişkilerde bağımsızlığı engelleyecek herhangi bir dış borçlanmaya girişmemişlerdir.

TBMM Hükümeti ulusal savaş boyunca ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısını gözönünde bulundurarak, gelir artırıcı yasalar çıkarmıştır. Vergilerin geniş halk kitlesini ilgilendirmesine, gelir getirici olmasına, halkı devletten soğutucu olmamasına özen göstermiştir.

Ağır savaş koşullarına rağmen elden geldiğince ihtiyacı bulunan kitlelere yardım yapılmıştır. Her alanda tasarruf temel ilke olarak benimsenmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

GÜNEY VİLÂYETLERİMİZİN İŞGALİNİN TÜRK BASININDAKİ YANKILARI

Dr. YAŞAR AKBIYIK

İstiklâl Harbi Türk milleti için topyekün bir savaş olmuştur. Milletin bütün imkânlarını seferber ederek verdiği şerefli bir mücadele sonucunda başarıya ulaşılmıştır. Şüphesiz ki Türk basını da bu hususta üzerine düşen görevi yerine getirmeye gayret sarfetmiştir. Mondros Mütarekesinden hemen sonra meydana gelen işgaller karşısında, Türk basın organlarından bazıları açık bir tavır takınıp buna karşı gelirken, bazıları da yapılan baskılar sonucu kendi kabuğuna çekilmek zorunda bırakılmışlardır. Sayıları az da olsa kimi gazeteler ise şahsî menfaatlerini vatanın menfaatlerine tercih ederek düşmanla işbirliği içinde, Mustafa Kemal Paşa'ya ve başlattığı Millî Mücadeleye cephe alacak kadar hainleşmişlerdir. Gazetelerin bu tutumlarında yayınlandıkları şehrin veya bölgenin Mütareke sonrasındaki durumu etkili olmuştur.

Bilindiği gibi Millî Mücadele'nin başlangıcında Türk basınının odak noktası İstanbul şehriydi. Bunun yanında dağınık olarak Anadolu'nun bazı şehirlerinde de gazeteler yayınlanmaktaydı. İstanbul'daki siyasî atmosfer ile Anadolu'daki durumun değişik olması gazetelerin yayın politikaları üzerinde farklı etkiler yapmıştır. Bu sebeple konuyu incelerken İstanbul basınını kendi şartları içinde, Anadolu basınını da kendi bulunduğu şartlar dahilinde değerlendirmemiz gerekir.

İstanbul basınının korkulu rüyası işgal güçlerinin uyguladıkları sansür politikası olmuştur. İşgal kuvvetleri hoşlarına gitmeyen yazıları sansüre tâbi tutuyor, millî ruhu canlandırıcı yazılar ile Millî Mücadele lehinde yapılacak yayınlara izin vermiyorlardı.[1] Buna mevcut hükümetin göz yum-

[1] Fransız Generali Franchet d'Espery'in ilk defa 23 Kasım 1918'de Kabataş'tan İstanbul'a çıkışını sönük bularak, ikinci defa 8 Şubat 1919'da, surlarda Fatih'in şehre girdiği yerden beyaz bir at üzerinde İstanbul'a girmesi ve Beyoğlu'na kadar süren bir zafer alayı düzenlemesi üzerine, Türk basınının şerefli bir üyesi olan Süleyman Nazif bu olaya tahammül edememiş ve 9 Şubat 1919 tarihli Hadisat gazetesinde "Kara Bir Gün" başlıklı makalesi ile milletin ızdırabını dile getirmiştir. Bu yazı üzerine Süleyman Nazif işgal güçleri tarafından tutuklanmış idamdan Türk ve yabancı dostlarının sayesinde zorlukla kurtarılmıştır. Süleyman Nazif'in bu makalesi için bakınız, Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, hazırlayanlar, Mehmet Kaplan - İnci Enginün - Birol Emil - Necati Birinci - Abdullah Uçman, İst. 1981, cilt I. s. 65.

Levent Şahverdi Arşivi

ması hatta bir kararname ile sansürü daha da şiddetlendirmesi[2] İstanbul basınına zor günler yaşatmıştır. Nitekim bu durumdan rahatsız olan İstanbul Matbuat Cemiyeti Başkanlığı ile bazı gazetelerin başyazarları, Mustafa Kemal Paşa'ya çektikleri telgrafta; Millî Mücadele'nin yanında olduklarını, ancak Ferit Paşa Hükümeti'nin şiddetli baskısı ve sansür sebebi ile üzerlerine düşen görevi layıkıyla yerine getiremediklerini bildirmişlerdir[3]. Mustafa Kemal Paşa İstanbul basınının bu durumunu anlayışla karşılarken, her şeye rağmen Millî Mücadele lehinde yayınlar yapılması için çalışılmasını da istemiştir[4].

Anadolu basınına gelince, hem işgal güçlerinin baskısından hem de İstanbul Hükümeti'nin menfî etkisinden uzak olması sebebi ile daha serbest ve aktif yayın yapma fırsatı bulmuştur. Anadolu basınının bir diğer avantajı da Millî Mücadeleyi plânlayan ve yönlendirenlere yakın olması hasebiyle daha çok ve sağlıklı bilgi alma imkânına sahip olmasıydı. Bu durum Anadolu basınının gerçeği yakından görmesini sağlamış ve Millî Mücadele'nin başarıya ulaşacağı hususunda şüphe bırakmamıştır. Bunun neticesi olarak Anadolu basını Millî Mücadele'nin destekçisi ve ateşli bir savunucusu olmuştur.

Ancak Anadolu basını bu faaliyetlerini çeşitli yokluklar içinde sürdürmeye çalıştı. Kâğıt, mürekkep ve matbaa harflerinin yok denecek kadar az olması sebebi ile gazeteler kimi zaman ambalaj kâğıtlarına basılmakta, kimi zaman da ebatları küçülmekte, sayfa sayıları azalmaktaydı. Bazı gazeteler ise kâğıt ve eleman yokluğundan dolayı yayınlarına ara ver-

[2] Server İskit, Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış, İstanbul 1939 s. 153.

[3] Yücel Özkaya, Millî Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Temmuz 1985, c. I, s. 3, s. 887.

[4] a.g.e. s. 889. İkdam gazetesi başyazarı Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) "İstanbul Basını" başlığı altındaki yazısında şunları söylemektedir. "... İstanbul Basınının içyüzü gerçekten pek hazindir. Başsayfalarımızda birçok mazlumları lanetle andığımız, birçok cinayetleri onaylar gibi göründüğümüz, şekaveti (eşkıyalık) şecaat (yiğitlik) şeklinde gösterdiğimiz ve sütünlarımızda, bazı devlet adamlarının acayip tehlikeli ve çirkin edebiyatına yer verdiğimiz günleri unutmuyoruz. Fakat bütün bunların bize nasıl ateşle örs arasında ne kadar nemrutça bir zorbalıkla yaptırılmış olduğunu Anadolu'daki arkadaşlarımızın da hatırlaması gerekir. Evet itiraf ederiz ki birçok pis yollardan geçtik, birçok bataklıklarda durduk. Kâh o çıkmaza kâh bu çıkmaza saptık. Birtakım kefen soyucularla yanyana yürüdük. Bazı hortlakların huzurunda divan durduk... Fakat ne derin bir mide bulantısıyla... Fakat kalbimizin içinde en büyük pişmanlıkla..." Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ergenekon, İstanbul 1939, s. 153.

Levent Şahverdi Arşivi

mek zorunda kalmışlardır. Kastamonu'da yayınlanan Açıksöz gazetesi, Erzurum'da çıkan Albayrak gazetesi ve Amasya'da yayın hayatını sürdürmeye çalışan Emel gazetesi maddi yardım görememeleri, kâğıt ve eleman yokluğu sebebi ile yayın faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmışlardır[5].

Güney cephesindeki durum Batı cephesine göre şartlar ve verilen mücadele metodu açısından farklılık arzetmektedir.Meselâ Güney'de görülen şehir savunmalarını Batı cephesinde görmek mümkün değildir. Bilhassa Maraş ve Urfa'nın düşman işgalinden kurtarılması hususunda yapılan faaliyetlere baktığımızda, takip edilen dış siyaset gereği güçlerin işe karışmadığı imajının verilmek istendiği, bu sebeple, Mustafa Kemal Paşa'nın takma isimle sivil olarak bölgeye gönderdiği askeri hüviyete haiz kişilerin öncülüğünde, yine kendi çizdiği esaslar doğrultusunda etkili bir gerilla harbi uygulattırdığını görmekteyiz[6]. Bunun yanında Mustafa Kemal'in, psikolojik harp taktiği içinde büyük bir karşı propaganda başlatmak suretiyle Türk milletine, miting ve protestolarla işgalin kınanmasını bildirirken, alınacak kararların ve yayınlanacak bildirilerin bir suretinin basın organlarına da gönderilmesini istemiştir[7]. Bunun üzerine Türk komuoyu âdeta ayağa kalkmıştır. Hiçbir şehrimiz ve ilçemiz yoktur ki Güney vilâyetlerimizin işgalini protesto için bir miting yapmamış veya protesto yayınlamamış olmasın. Bu sebeple denilebilir ki güneyde verilen mücadele bir kamuoyu mücadelesi olmuştur. Türk basını yapılan mitingleri ve yayınlanan protestoları dünya kamuoyuna duyurmanın yanısıra, çeşitli yazıları ile de konuya eğilerek bu mücadelede önemli bir görev üstlenmiştir.

Bilindiği gibi Güney vilâyetlerimizden Antep, Maraş ve Urfa illeri önce İngilizlerin işgaline uğrarken Adana vilâyeti de Fransızlar tarafından işgal edildi.[8] Yapılan bu işgaller karşısında, bölge halkını Türk hâkimiyetinden koparılarak Arap veya Ermeni idaresi altına verilme endişesi sardı.

[5] Ömer Sami Coşar, Millî Mücadele Basını, İstanbul 1964, s. 96; İzzet Öztoprak, Kurtuluş Savaşında Türk Basını, Ankara 1981, s. 31-32.

[6] Mustafa Kemal Paşa'nın bu hususdaki talimatı için bakınız, Harp Tarihi Vesikaları dergisi, yıl: 1955, vesika no: 383.

[7] Genelkurmay Başkanlığı, Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi, İstiklal Arşivi, klasör no: 256, dosya: 4, Fihrist : 4.

[8] Fransızlar Adana'yı 17 Aralık 1918 tarihinde, İngilizler ise Antep'i 1 Ocak 1919'da, Maraş'ı 22 Şubat 1919'da, Urfa'yı da 24 Mart 1919 tarihlerinde işgal ettiler. Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi 1918-1938, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1973, s. 10, 12, 13, 20.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk hâkimiyetine sıkı sıkıya bağlı olan bölge halkı, bir başka milletin egemenliği altına girmek istemediklerini yayınladıkları bildirilerle ilân etmeye başladılar.

Nitekim Tarsus ileri gelenlerinden yüz on sekiz kişinin imzasını taşıyan ve işgali protesto eden bildirinin İstanbul'da yayınlanan Sabah gazetesinde yer aldığı görülmektedir. Bildiride; bin seneyi aşkın bir zamandanberi Türklerin büyük bir çoğunlukla bu topraklarda yaşadıklarından bahsedildikten sonra, dört yüz sene evvel Yavuz Sultan Selim'e tâbi olmak suretiyle Osmanlı camiasına girdikleri belirtilmekte ve o zamandanberi devlete itaat ettikleri bildirilmekteydi. Bölge ahalisinin yüzde seksen yedisinin Türk olduğu da dile getirilen bildiride, dünyanın barış şartları olarak ilân ettiği esaslar çerçevesinde bin senelik tarihin verdiği hak ile ebediyyen Türk hâkimiyetinde kalmak istedikleri bütün dünya kamuoyuna ilân ediliyordu[9].

Yine işgali kabul etmeyen, Kilis halkının bildirisinin de Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayınlandığını görmekteyiz. Kilis halkı bildirisinde, bölgede Türklerin çoğunlukta olduğunu belirttikten sonra, Arap hâkimiyetine olduğu kadar Ermeni idaresine de karşı olduklarını dile getiriyor ve Türk idaresinden ayrılmak istemediklerini bildiriyordu[10].

İngilizlerin Güney Vilâyetlerimizi işgalinin Türk basınındaki yankıları çok sınırlı kalmıştır. Bunun başta gelen sebebi Türk kamuoyunun Mondros Mütarekesi hükümleri gereğince, bu işgalleri, haklı olarak, kalıcı değil geçici olduğu şeklinde yorumlaması ve İngiliz kuvvetlerini, barış andlaşması yapılıncaya kadar kalacak bir gözlemci olarak görmesidir. Zaten İngilizlerin herhangi bir tepki ile karşılaşmadan bölgeyi sessiz sedasız kolayca işgal etmelerinin sebebi de Türk halkının bu haklı beklentisinin sonucu olmuştur. Bir diğer önemli sebep de Mütareke sonrasında Türk kamuoyunun bekleyiş içinde olmasıdır. Dikkati çeken husus Sivas Kongresi'nden sonra Millî Mücadele ile ilgili yayınlarda olduğu kadar, bilhassa Güney cephesi ile ilgili yayınlarda da Anadolu basınının ağırlık kazanması ve etkinliğini büyük ölçüde hissettirmesidir. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın basına önem vermesinin bir tezahürüdür.

İngiltere, Fransa ile Musul'daki haklarının tanınması karşılığında Maraş, Antep ve Urfa vilâyetlerini bu ülkeye terketmeyi öngören 15 Eylül

[9] Sabah gazetesi 14 Şubat 1335, sayı : 10506

[10] Tasvir-i Efkâr gazetesi 21 Mart 1335, sayı : 2687.

Levent Şahverdi Arşivi

1919 Suriye İtilâfnamesini imzaladıktan sonra kuvvetlerini geri çekmeye başladı[11]. İngilizlerin geri çekilmesinden sonra Antep, Maraş ve Urfa vilâyetleri bu defa da Fransızların işgaline uğradı.

Mustafa Kemal Paşa bu gelişme üzerine yayınladığı bir tamim ile Suriye İtilâfnamesinde alınan haksız kararları Türk milletine duyurdu ve buna asla boyun eğilmeyeceğini bildirdi[12]. Erzurum'da yayınlanan Albayrak gazetesi Mustafa Kemal Paşa'nın bu tamimini yayınlayarak Türk kamuoyuna duyurmanın yanısıra,[13] Suriye İtilâfnamesine yer vermek suretiyle bu anlaşmanın Türk Devleti'nin imhası demek olacağını açıkladı[14].

Mustafa Kemal Paşa Anlaşma hakkında Türk milletine bilgi vermenin yanısıra Fransa'nın bu öz Türk yurtlarını işgal etmesinin, Avrupa ve Amerika kamuoyuna duyurulmak suretiyle protesto edilmesini istedi[15].

Bunun üzerine yurdun birçok yerinde mitingler yapıldı protestolar yayınlandı. Mitinglerde milletin aldığı kararlarla yayınladığı bildirileri Türk basını sütunlarında yer vermek suretiyle iç ve dış kamuoyuna duyurdu. Bu yayın organlarının başında, Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile Heyet-i Temsiliye'nin bir nevi yayın organı olarak 14 Eylül 1919'da Sivas'ta çıkmaya başlayan İrade-i Milliye gazetesi gelmektedir. İrade-i Milliye gazetesinin yayınladığı miting ve protestolar arasında, Arapkir protestosu[16] ile Mardin mitingi[17], Nusaybin protestosu[18], Palu mitingi[19], Bitlis protestosu[20], Viranşehir protestosu[21], Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin protestosu[22] ve Heyet-i Temsiliye'nin protestosu[23] sayılabilir.

Yapılan bu mitinglerde ve yayınlanan protestolarda özetle:

[11] Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Ankara 1970, sayfa 64.

[12] Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi belge No: 35/27654. Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, cilt IV. Ankara 1964, sayfa 120.

[13] Albayrak gazetesi, 16 Teşrin-i sani 1335, sayı : 45.

[14] Albayrak gazetesi, 23 Teşrin-i sani 1335, sayı : 46

[15] T.İ.T.E. Arşivi, belge No : 38/4315; Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları, Ankara 1971, sayfa 112.

[16] İrade-i Milliye gazetesi 10 Teşrin-i sani 1335, sayı : 11

[17] İrade-i Milliye gazetesi 3 Teşrin-i sani 1335, sayı : 10

[18] İrade-i Milliye gazetesi 10 Teşrin-i sani 1335, sayı : 11

[19] İrade-i Milliye gazetesi 17 Teşrin-i sani 1335, sayı : 12

[20] İrade-i Milliye gazetesi 17 Teşrin-i sani 1335, sayı : 12

[21] İrade-i Milliye gazetesi 24 Teşrin-i sani 1335, sayı : 13

[22] İrade-i Milliye gazetesi 8 Kanun-i evvel 1335, sayı : 15

[23] İrade-i Milliye gazetesi 17 Teşrin-i sani 1335, sayı : 12

Levent Şahverdi Arşivi

Fransızlarca işgal edilen Adana, Antep, Maraş ve Urfa vilâyetlerinde nüfusun ezici bir çoğunluğunun Türk olduğu ve bölge halkının Türk hâkimiyetinden ayrılmak istemediği;

İşgalin Mondros Mütarekesi'ne, Wilson Prensiplerine ve milletlerarası hukuka aykırı olduğu;

İşgal olayının Türk hâkimiyetine vurulmuş bir darbe olduğu, milletin istiklâli uğrunda gerekirse canını bile feda edeceği;

İşgalin tarihteki Türk-Fransız dostluğuna gölge düşürdüğü hususları üzerinde durulmuş ve bölgenin hemen tahliyesi istenilmiştir.

İrade-i Milliye gazetesi miting ve protestoları yayınlamanın yanısıra çeşitli yazılarıyla da konuya yer verdi. Meselâ; "Türkiye ve Fransa" başlığı altındaki bir yazısında, Fransız Başbakanı Clemenceau'nun Türk milletine karşı açıktan açığa imha siyaseti izlediği belirtildikten sonra şu görüşlere yer verilmektedir:

"Savaş galipleri ile Wilson Prensipleri dahilinde mütareke yapıldı. Mütareke şartları çok açık olmasına rağmen, Fransa da diğer İtilâf Devletleri gibi bu hükümlere riayet etmedi. Fransa'nın İngiltere ile Suriye hakkında bir anlaşma yaparak bu kıta ile hiçbir ilgisi olmayan Adana, Maraş, Antep ve Urfa gibi Türk vilâyetlerini işgal etmesine geçerli bir sebep görülmemektedir. Fransa bu uğurda Türk milletinin ölümü göze aldığını bilmelidir. Fransa'dan, yaşamak isteyen bir milletin arzusunu takdir ederek kuvvetlerini geri çekmesi ve Mütareke şartlarına riayet etmesi beklenmektedir." [24]

Aynı gazetenin "Yeni İşgaller Muvacehesinde" başlığı altında; "İzmir'in işgalinin açtığı yara henüz kurumadan Maraş, Antep ve Urfa civarı Fransızlar tarafından işgal edilmiş, Fransız üniforması altındaki ermenilere Türkler aleyhindeki hareketleri için yeni bir fırsat verilmiştir. Türklere yönelik şark siyaseti asırlardır değişmemiştir. Türkiye her türlü silahtan ve müdafaadan tecrit edilerek mahkûm edilmiştir. Mevcudiyetini müdafaaya azmeden bir milletin küçümsenmemesi gerekir. Milletin sesi daima hakkın sesidir. Hakkın sesi de her zaman muzaffer olacaktır" denilmektedir[25].

Yayınlarıyla etkinliğini hissetiren İrade-i Milliye gazetesinin faaliyetleri İstanbul Hükümetini rahatsız ediyordu. İngilizlerin Merzifon'u, arkasından

[24] İrade-i Milliye gazetesi 3 Teşrin-i sani 1335, sayı : 10.

[25] İrade-i Milliye gazetesi 17 Teşrin-i sani 1335, sayı : 12.

Levent Şahverdi Arşivi

Samsun'u boşaltmaları ve bu arada Ferit Paşa Hükümetinin düşmesi üzerine Sivas halkı fener alayı düzenledi ve tezahüratta bulundu. Nutuklar verildi. Bu sırada Sivas halkı da "Kahrolsun İşgal" diye bağırdı. İrade-i Milliye gazetesi bu olayı olduğu gibi yazdı. Dahiliye Nazırı Şerif Paşa, İrade-i Milliye gazetesinin bu yazısı üzerine Sivas Valiliğine tebligatta bulunarak "Kahrolsun İşgal" gibi yazıların Hükümetin halihazır siyasetine uygun olmadığını belirtti ve tepkide bulundu[26]. Bu olay İrade-i Milliye gazetesinin yayın politikasının etkinliğini göstermektedir.

Güney Vilâyetlerimizin işgali hususuna geniş şekilde yer veren bir diğer gazete Albayrak'tır. 1913 yılında Erzurum'da yayın hayatına başlayan Albayrak gazetesi Rus işgali sırasında bir süre kapatıldı ise de daha sonra tekrar yayınlanmaya başladı[27]. Gazetenin başlığının hemen altında şu satırlar yer alıyordu:

Vatan tûbâsında mukaddes bir dal
Şarkî Anadolu İslâm ocağı
Ellere verilmez canan kucağı
Adana Urfa'yı unutmak muhâl
Hatırdan çıkar mı Maraş illeri...?

Albayrak gazetesi ilk sahifesinde "Türk Varlığından Ayrılık Kabul Etmeyen Vatan Ocaklarından İzmir, Adana, Maraş, Urfa" başlığı altında çeşitli yazılarla Güney Vilâyetlerimizin durumunu gündeme getirdi. "Öz yurtlarımız" başlığı altında; Adana, Antep, Maraş, ve Urfa gibi Türk'ün öz vatanında bazı devletler tarafından bir takım emrivakiler yaratma yolunda adımlar atıldığı, bunların başında, geçmişte hürriyetin liderliğini yapmış olan Fransa'nın bulunmasının hayret verici bir durum olduğu belirtilen yazıda daha sonra şu görüşlere yer verildi: "İnsan Hakları Beyannamesi ile beşeriyete yeni bir hayat veren Fransa'nın bir milletin hürriyetini zorla bir diğerine vermeye kalkacağına inanmak mümkün değildir. Çünkü adı geçen yerlerin nüfusu, dili, kültürü, tarihi, sosyal durumu ve bütün varlığı ile Türk olduğu bilinirken, bunu kuvvet yolu ile değiştirmek hak ve adaletle alay etmek demektir. Hak hak diye insanlığa hitap eden Fransa ihtiraslarını tatmin için tarihteki yerinden fedakârlık edemez. Adana, Antep, Maraş ve Urfa'daki işgallere olmamış gibi bakamayız... Bugün

[26] Nutuk, cilt I. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, sayfa 317.

[27] Ömer Sami Çoşar, a.g.e. Sayfa: 119, F. Süreyya Oral, Türk Basın Tarihi, (1916-1963), Ankara 1968, sayfa: 51.

Levent Şahverdi Arşivi

Wilson Prensipleriyle dünyaya ilân edilen esaslara sadık kalmak hem insanlık, hem de millî şeref meselesidir..."[28]

"Yine Aziz Yurtlarımız İçin" başlığı altındaki yazıda; Fransa'nın Wilson Prensiplerine uymasının beklendiği belirtilerek, "...Sekiz asırdanberi Türk'ün hayatına sahne olmuş ve bütün elemlerini, hazlarını, heyecanlarını yaşamış olan, her karış toprağı bir Türk kahramanlığına Türk varlığına şahit bulunan Adana, Maraş, Antep ve Urfa gibi öz yurtlarımızı yabancı ihtiraslara peşkeş çekmek, bizim için pek elim bir talihtir" denilmektedir[29].

Albayrak gazetesi bir başka yazısında Ermeni konusuna değindi. Güney vilâyetlerini işgal eden Fransız kuvvetlerinin çoğunun yerli Ermenilerden ibaret olduğu, Fransız üniforması altındaki bu Ermenilerin asırlardanberi kendilerini koruyan Türklere, Türk Devleti'ne ve bayrağına hakaret ettikleri, bunun sonucu olarak da üzücü olayların meydana geldiği dile getiriliyordu[30].

Bir başka yazısı ile tarihteki Türk-Fransız münasebetlerini ele alan Albayrak gazetesi; Türk-Faransız münasebetleri çok eskilere dayanmaktadır, 1525 Pavye Savaşı'nda V. Şarl'a esir düşen Fransız kralı I. Fransuva'yı Kanuni Sultan Süleyman kurtarmamış mıdır?[31] Bu iki millet Kırım Harbin'de Ruslara karşı beraber savaşmamış mıdır? Sorularını sorduktan sonra meydana gelen işgallerin üzücü olduğunu belirtti. Türklerin tarihte hür ve bağımsız yaşadığını, bundan sonra da hiçbir devletin esareti altına girmeyeceğini kongrelerde ilân ettiğini belirten Albayrak gazetesi, "Fransa bunları düşünerek bizi meşru müdafaa karşısında bırakmasın" diyerek yazısına son veriyordu[32].

Albayrak gazetesinin bu geniş yayın politikasının yanısıra, işgal aleyhine yayınlanan bildiriye sütünlarında yer vererek Erzurum halkının isteklerine tercüman olduğunu görüyoruz[33].

[28] Albayrak gazetesi, 6 Teşrin-i sani 1335, sayı: 43.

[29] Albayrak gazetesi, 9 Teşrin-i sani 1335, sayı: 44.

[30] Albayrak gazetesi, 16 Teşrin-i sani 1335, sayı: 45.

[31] 24 Şubat 1525'de meydana gelen Pavye Savaşında İspanya kralı V. Şarl'a esir düşen Fransa kralı I. Fransuva, annesinin yardım istemesi üzerine, Kanuni Sultan Süleyman'ın faaliyetleri sonucu, Ocak 1526 Madrit Andlaşmasıyla esaretten kurtulmuştur. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, cilt II. Ankara 1975, sayfa: 502.

[32] Albayrak gazetesi, 27 Teşrin-i sani 1335, sayı: 47.

[33] Albayrak gazetesi, 23 Teşrin-i sani 1335, sayı: 46.

Levent Şahverdi Arşivi

15 Haziran 1919'da Kastamonu'da çıkmaya başlayan Açıksöz gazetesi de bölge halkının düzenlediği mitingde hazırlanan bildiriyi yayınlamak suretiyle işgale karşı tepkisini dile getirdi. Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada işgal hudutları haricinde bulunan Adana, Antep, Maraş ve Urfa'nın Mütareke'ye aykırı olarak işgal edildiği belirtilen Açıksöz gazetesinin bu yayınında daha sonra şu ifadeler yer alıyordu: "...İstatistikî araştırmalar sonucunda ortaya çıktığı gibi bölge halkının ezici bir çoğunluğu Türktür ve Türk vatanının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu işgal milletlerarası hukuka, Wilson Prensiplerine, büyük devletlerin yayınladıkları ilkelere aykırıdır. Mütareke neticesinde geleceğini İtilaf Devletlerinin hakkaniyetine bırakmış olan ve istiklalini koruma hususunda her türlü fedakârlığı göze almış olan Türk'ün öz vatanının işgalinden vazgeçilmelidir."[34]

Güney vilayetlerindeki Fransız işgali üzerine Anadolu basınının bu aktif siyasetine karşın İstanbul basınında çıkan yazılar yok denecek kadar azdır. Bunlardan Sabah gazetesinde, Türk dostu Fransız yazar Piyer Loti'nin demecinin yer aldığı görülmektedir. Piyer Loti bu demecinde; Kilikya havalisinin Türk vatanının ayrılmaz bir parçası hatta kalbi olduğunu belirttikten sonra Avrupa devletlerinin bu bölgeyi işgale kalkışmalarının son derece şaşılacak bir durum olduğunu açıklıyordu[35].

Yine Sabah gazetesinde; Fransa'nın Doğu Orduları Başkumandanı General Gouraud'un, Güney Anadolu'daki görevlerinin, Osmanlı Devleti'nin durumu Sulh Konferansında tespit edilinceye kadar bölgede aşayişi sağlamak olduğunu belirten demeci ile,[36] Tasvir-i Efkâr gazetesinde yer alan "Adana ve Suriye bölgesindeki vaziyetin ne Cezayir, ne Tunus ve ne de Fas'daki durumla kıyas edilemeyeceğini, ancak İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin yer değiştirmesinin zaruri olduğunu bunun da İngiltere'nin isteği üzerine yapıldığını"[37] belirten demecini görmek mümkündür.

Bunların dışında Tasvir-i Evkâr gazetesinde Maraş'ın Süleymanlı kasabası halkının protestosu yer aldı. Süleymanlı halkı protestosunda; Adana, Antep, Maraş ve Urfa vilâyetlerinin ayrılık kabul etmez bir Türk yurdu olduğunu, buraların işgalinden vazgeçilmesini, aksi halde halkın kanının son damlasına kadar müdafaaya kararlı bulunduğunu bildiriyordu.[38]

[34] Açıksöz gazetesi, 16 Teşrin-i sani 1335.

[35] Sabah gazetesi, 18 Teşrin-i sani 1335, sayı: 10778.

[36] Sabah gazetesi, 6 Teşrin-i sani 1335, sayı: 10766.

[37] Tasvir-i Efkâr gazetesi, 15 Teşrin-i sani 1335, sayı: 2904.

[38] Tasvir-i Efkâr gazetesi, 3 Kanun-i sani 1336, sayı: 2947.

Levent Şahverdi Arşivi

Buraya kadar vermiş olduğumuz bilgilerden de anlaşılacağı üzere İstanbul basınının, haber niteliğinde verdiği bir iki yazısının haricinde Güney cephesine ait yayınları çok sınırlı kalmıştır. Bunun başlıca sebebi yukarıda izah ettiğimiz gibi işgal güçlerinin sansür politikası ve İstanbul Hükümeti'nin baskısıdır.

Anadolu basını ise Mustafa Kemal Paşa'nın himayesi altında işgallere karşı yürekli bir yayın politikası sürdürmüştür. Nitekim Anadolu basınının bu yayınlarından İstanbul Hükümeti'nin rahatsızlık duyduğunu görüyoruz. Anadolu basınının dilini çok sert olarak nitelendiren İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal Paşa'dan üslûbun yumuşatılmasını isterken kendilerinin uyguladıkları baskı politikasını Anadolu'ya taşımak istemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın buna verdiği cevap ilgi çekicidir. Şöyle diyordu Mustafa Kemal :

"Hükümetin Maraş ve Urfa'dan daha ileriye gidilmemesi hakkında teklifine karşı milleti tatmin etmek ve Kuvay-ı Milliyeyi durdurabilmek için Fransızların Adana'yı hemen boşaltmaya başlamaları istenilmelidir. Aksi halde Kuvay-ı Milliyeyi kurtarıcı hareketlerinden menetmenin mümkün olamayacağı ve bu ateşin Halep ve Suriye'ye yayılmak üzere bulunduğu, Fransızların Adana ve civarını tahliyede ne kadar acele ederlerse o kadar fayda sağlayacakları kendilerine açıkça anlatılmalıdır. Anadolu basınının sert dilinin yumuşatılması İtilaf Devletlerinin zulüm ve saldırılarına son vermekle mümkündür. Bu kadar haksızlığa, zulme hatta katliama karşı feryat eden masum bir milleti susturmak gibi bir zulüm istenmemelidir. Doğrusu aranırsa dünyanın her tarafında basın, bu gibi sıkı bağlardan sıyrılmış olup hür ve serbesttir"[39].

Sonuç olarak ifade etmek istersek; Türk basını içinde özellikle Anadolu basını Güney'deki işgaller karşısında açık bir tavır takınmış ve yayınlarıyla kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Bu yayınlar mitinglerde alınan kararları ve yayınlanan bildirileri ihtiva ettiği kadar özellikle işgali, Mondros Mütarekesi, Wilson Prensipleri ve milletlerarası hukuk açısından değerlendiren ve doğurduğu sonuçları dile getiren başyazılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

[39] Nutuk, cilt I. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, Sayfa: 516.

Levent Şahverdi Arşivi

ŞEVKET RADO

(1913 — 10.4.1988)

Hazırlayan : Cemal AVCI

Türk basını ve fikir hayatı değerli bir üyesini daha kaybetti. Atatürk ve yakın tarihimiz üzerine bazı çalışmalar da yapmış olan Şevket Rado, 10.4.1988 günü arkasında ölümsüz eserler bırakarak hayata gözlerini kapadı.

Şevket Rado, Selânik Milletvekili Rodovişteli Mustafa Bey'in torunu, kasabanın ileri gelenlerinden Hıfzı Bey'in oğludur. Çocukken ailesiyle birlikte Türkiye'ye göç etmiş, ilk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamlamış, 1936'da Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur.

Daha sonra İstanbul'a dönerek "Akşam" gazetesinde çalışmaya başladı. Bu gazetede 1934-1940 yılları arasında 25 yıl fıkra yazarlığı yaptı.

Yapı ve Kredi Bankası'nın desteğinde ve Vedat Nedim Tör ile birlikte yıllarca "Aile", "Resimli Hayat" ve "Doğan Kardeş" (çocuk dergisi) mecmualarını yayınlayan Rado, daha sonra yeni kurulan Tifdruk Matbaasında "Resimli Hayat" mecmuasını "Hayat" mecmuası adıyla neşretti. "Hayat" gibi magazin türünde ve sinema ağırlıklı "Ses" ile bunun yanında "Resimli Roman", "Ayna" gibi dergileri çıkardı. Bunlar Tifdruk tekniği ile basılan Türkiye'nin en güzel basımlı magazin dergileriydi. 1965 yılında "Hayat Tarih Mecmuası"nı da çıkarmaya başladı.

İ.Ü. Gazetecilik Enstitüsü'nde "Yazı Türleri" konusunda Öğretim Üyeliği de yapmış olan Rado, yıllarca Ankara ve İstanbul Radyolarında yaptığı "Aile Sohbetleri" ile tanındı ve sevildi.

Çok yönlü kişiliğinin şairlik yanı da olan Rado'nun ilk şiirleri "Şevket Hıfzı" imzasıyla "Varlık" dergisinde yayınlandı. Daha sonra bu şiirlerini "Şiirler" ismiyle bir kitapta topladı. Rado, radyo sohbetlerini de "Eşref Saat", "Ümit Dünyası", "Hayat Böyledir", "Aile Sohbetleri" isimli kitaplarında topladı. Sovyetler Birliği'ne yaptığı bir gezinin intibalarını ise "50. Yılında Sovyet Rusya" adıyla kitap olarak yayınladı.

Levent Şahverdi Arşivi

13) — ***Ümit Dünyası,*** *5. Basım, Tarih ve Edebiyat Yayınları No:2, Yayın Matbaacılık, İstanbul, 1980.*

14) — ***Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Çanakkale'yi Anlatıyor,*** *Akbank A.Ş., Apa Ofset Basım Evi, İstanbul, 1981.*

15) — ***Saadet Yolu,*** *Rado Yayınları, Tarih ve Edebiyat Yayınları No: 3, Yayın Matbaacılık Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 1981.*

16) — ***Türk Hattatları,*** *(XV. YY.dan Günümüze Kadar Gelmiş Ünlü Hattatların Hayatları ve Yazılarından Örnekler), Yayın Matbaacılık Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 1984.*

17) — ***Ahmet Mithat Efendi,*** *Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1986.*

Makaleler :

1) — ***Ömer Seyfettin'in Bir Edebiyat Meraklısına Mektupları,*** *Hayat Tarih Mecmuası,* Cilt: 1, Sayı: 1-2, 1968.

2) — ***Hazret-i İsa'nın Üzerine Gerildiği Haç, Çemberlitaş'ın Altında mı?,*** *Hayat Tarih Mecmuası,* Cilt: 1, Sayı: 4, 1968.

3) — ***50. Yılında Sovyet Rusya,*** *Cult. Turcica,* Cilt: 3 Fasikül: 2, 1966.

4) — ***Birinci Umumi Harpte ve Mütareke Günlerinde İstanbul,*** *Hayat Tarih Mecmuası,* Cilt: 1, Sayı : 1, 1971.

5) — ***«Bostancıbaşı Defteri» hakkında,*** *Hayat Tarih Mecmuası,* Cilt: 1, Sayı: 6, 1972.

6) — ***Ölümünün 41. Yılı Dolayısıyla Şairlerin En Garibi Ahmet Haşim,*** *Türkiyemiz,* Cilt: 5, Sayı: 13, 1974.

7) — ***Kitap Okuma Alışkanlığı Üzerine,*** *Millî Kültür,* Cilit: 3, Sayı: 3, 1981.

8) — ***Sanat Eserlerine Değer Veren Bir İş Adamı:*** Sakıp Sabancı ile Bir Sohbet, *Türkiyemiz,* Cilt: 14, Sayı: 40, 1983.

9) — ***Atatürk'e Hayran olan Bir Fransız Kadın Gazeteci Berthe-Georges Gaulis,*** *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası,* Sayı: 39, 1980.

10) — ***Hattat Hamit Aytaç,*** *Türkiyemiz,* Cilt: 14, Sayı: 39, 1983.

Levent Şahverdi Arşivi

11) — ***Hat Sanatı Bir Resim Sanatıdır,*** *Kaynaklar,* Sayı: 1, 1983.

12) — ***Eski Resimler (Eski Fotoğrafhaneler Üzerine),*** *Kaynaklar,* Sayı: 2, 1984.

13) — ***Farsça'dan Türkçe'ye Geçmiş Kelimeler Üzerine,*** *Türk Dili,* Cilt: 48, Sayı: 385, 1984.

14) — ***Hazine-i Birun Katibi Ahmet Bin Mahmud Efendi'nin Tuttuğu Prut Seferi'ne Ait Defterden Koparılan Sahifelerde Neler Vardı?,*** *Belleten,* Cilt: L Sayı: 198, 1986.

15) — ***Özenti mi?,*** *Türk Dili,* Sayı: 426, 1987.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

ERDEM

Atatürk Kültür Merkezi Dergisi

9. sayısı çıktı.

İÇİNDEKİLER

Makaleler — Sayfa

Özdem Güçüyener : Atatürk ve Edebiyat 361
Ayhan Savaş : Atatürk ve Milli Kültürümüzün Temel Unsurlarından Biliim ile Entellektüel Kültür ve Teknoloji 609
N.A. Baykov : Berûnî and His Experiment at Nandana 623
——— : Çeviren M. Dursay, Beyrûnî ve Nandanadaki Ölçüm Çalışmaları 631
Mübahat Özdüre : Ahmed Yesevî, Hacı Bektaşı Velî ve Yunus Emre 639
——— : Chaire l'Ahmed Yesevî, Hadji Bektash Velî et Yunus Emre 769
Müjgân Cunbur : Anadolu Gazileri ve Edebiyatımız 727
G.L. Lewis : The Eight Stars That Never Were 801
——— : Çeviren A. Gezici, Hiçbir Zaman Var Olmamış Olan Sekiz Yıldız 819
Salvatore Bono : Schiavi Musulmani in Italia nell'Età Moderna 829
——— : Çeviren M. Şakiroğlu, Yeniçağda İtalya'da Türk-Müslüman Tutsaklar .. 839
Tanju Cantay : İstanbul'un Kırk Gemi Direkli Denizci Mezarları 849

Tanıtma Makalesi

Mahmut Şakiroğlu : *Muhteşem Bir Yaşamdık Faaliyetinin Yüzüncü Yılı* 853

Tanıtma Yazıları

Fethi Kahya : Michel Ruiz, *Taking Darwin Seriously* 861
Mahmut Şamlıoğlu : Semavi Eyice, *Atatürk ve Prehistorya* 863
——— : Günsel Renda ve Max Kortepeter, *The Transformation of Turkish Culture, The Atatürk Legacy* 865
——— : *Parti Thom-Tutar, Prémi Societatyan, Eserler Offerten à Akademik Hommages Turco-Tatar Past Sociéi Patenti* 867
——— : *Osmanlı Padişah Fermanları - Imperial Ottoman Fermans, Londra - İstanbul* ... 870
——— : Josée Balagna, *L'Imprimerie Arabe en Occident (XVI e et XVII Siècles)* 873
——— : Fernand Braudel, *I Tempi della Storia. Economie, Società, Civiltà* 874
——— : *Studies on Turkish-Arab Relations 1995, Türk-Arap İlişkileri Incelleme Yıllığı* ... 876
——— : Gaetano Cozzi, Michael Knapton, *La Repubblica di Venezia nell'Età Moderna. Dalla Guerra di Chioggia al 1517* 879
——— : *La Storia, I Grandi Problemi dal Medioevo all'Età Contemporanea* Volumi secondo. *Il Medioevo 2. Popoli e Strutture Politiche* 881
Merkezden Haberler 883

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU

BELLETEN

202. sayısı çıktı

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler : — Sayfa

Faucoberau, J. : Les Lettres sur Plomb d'Assur (4 resimle birlikte) 1
Dilek, Adnan : Gökçeşeyh Bulantıları Işığında Protomolu Boyuna Rhytonlarına Kökeni ve Gelişimi (20 resimle birlikte) 19
Aydın, Prof. Dr. Mehmet : Yazıdilke ve İnanç Esasları 33
Salman, Doç. Ds. Hüseyin : Hoşo Harcelerinde Bulunan Bir Mani Metni ve Türk Tarihi Bakımından Önemi (1 resimle birlikte) 77
Çaykenaş, Mehmet : Bizanslılardan Argun ve Geyhatu'nun Saltanat Değişikliği Yılını Gösteren İki Sikke (8 resimle birlikte) 87
Köymen, Prof. Dr. Mehmet Altay : Selçuklu Ordusu 91
Bayjan, Prof. Dr. Şeraf : 14-15. Yüzyıllarda Osmanlı Fetihleri Sırasında Avrupa'nın Siyaşi ve İktisadî Durumu 101
Varlık, Doç. Dr. Çetin : XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı'nda Yerleşme ve Vergi Nüfusu (1 harita, 1 kroki ile birlikte) 115
Soykal, Doç. Ds. Mustafa : Onaltıncı Yüzyılda Adana Ilıdın "Mufassal Defteri"ne Göre Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Araştırma 169
Saray, Mehmet : What is the Bulgarian Government Trying to Prove by Denying the Historical Facts? 183

Konferanslar :

Baykal, Bekir Sıtkı : 100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler 195
Kâhya, Prof. Dr. Esin : Türkiye'de İlk Denizyolları (10 resimle birlikte) 209

Çeviriler :

Laurent, J. (Çev. : Yücel, Yaşar) : Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei ve Bizans 219
Holt, P. M. (Çev. : Kortantamen, Sabiha) : Memluk Sultanlığında Devlet Yapısı 227
Kurnetzova, N. A. (Çev.: Eren, Cihat): XVI. Yüzyılda Rus-İran Ticareti ve Osmanlı Devleti 247
Podeltshova, Sakharo (Çev.: Yüksel, Doç. Dr. Aziz): Türkiye Seyahati 257

Haberler :

Prof. Dr. h. c. Tahsin Özgüç Bavyera Bilimler Akademisi'ne Üye Seçildi 291
Özgüç, Nimet: Samsat Kazıları 1987 (6 resim, 1 plan ile birlikte) 291
1986 Yılının İkinci Yarısında Kitaplığımıza Gelen Kitap ve Dergiler 295

Fiyatı : 3000 TL., Abone ücreti : Yıllık (3 sayı) 9000 TL.
İsteme Adresi : Türk Tarih Kurumu, Kızılay Sokak No. 1
Sıhhiye - ANKARA

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Sahibi : Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi adına Prof. Dr. UTKAN KOCATÜRK ● Yönetim yeri : Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Atatürk Bulvarı 225 Kavaklıdere/Ankara ● Telefon : 168 41 39 ● Abone şartları : Yıllık abone (3 sayı) 6000 TL. (Yabancı ülkeler için 96 dolar) ● Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın yayımlanmasın geri verilmez. ● Yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler sahiplerine aittir. ● Yazarlar yeni eserlerini Merkezimize gönderdikleri takdirde dergimizde tanıtmaları yapılacaktır. ● Basıldığı yer: Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara ● Derginin bu sayısı 6.000 adet basılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi